

VEDA

DVOMESEČNIK ZA ZNANOST IN
KULTURO

LETO III.

MCMXIII.

ŠTEV. 6.

Urejajo in izdajajo :

Ivan Prijatelj

(slovstvo, kult. zgodovina,
jezikoslovje)

Bogumil Vošnjak

(pravna znanost, družbo-
slovje)

Karel Ozvald

(filozofija, psihologija,
pedagogika)

Ferdinand Seidl

(prirodoslovje)

Vladimir Knaflič

(politična ekonomija, poli-
tika, osred. ur.)

Albert Kramer.

VSEBINA ŠESTE ŠTEVILKE :

RAZPRAVE IN ČLANKI :

ODGOVORI NA „VEDINO“ ANKETO O JUGOSLOVANSKEM
VPRAŠANJU . . . . . Str. 507

Dr. Pavel Turner
Ivan Hribar
Vladimir Knaflič

Dr. BOGUMIL VOŠNJAK: Študije k problemu jugoslovanskega
naroda . . . . . Str. 524

IVAN KOŠTIÁL: O sorodstvenih razmerah Jugoslovanov „ 572

Dr. ERNEST MILER: Glavne šole u kriminalnoj znanosti . . „ 596

PREGLEDI IN REFERATI :

Slovstvo, jezikoslovje, zgodovina, umetnost. Dr. Ivan Prijatelj: Nove smeri v ruski poeziji. Milan Šević: Stogodišnjica Petra II. Petrovića Njegoša, vladike Rada. Ivan Koštiál: Bibliografske zanimivosti iz reformacijske dobe. Dunajska cesarska akademija znanosti in slavistika. Saša Santel: O futurizmu in kubizmu. Emil Adamič: Novi Akordi, št. 4. in 5. H. Pajer: Svetovna organizacija duševnega dela. Filozofija, psihologija, pedagogika. Dr. K. Ozvald: Kamenje bo vpilo... Nova hrvatska knjiga. Psihologija v boju za svoj obstanek. Zgodovina. Dr. D. Lončar: Dr. Josip Gruden, Zgodovina slov. naroda, 2. zv. 1912. Politična ekonomija. Juraj pl. Tomičič: Carinsko-politički eseji, II. Državna znanost. Dr. Bogumil Vošnjak: Pragmatična sankcija. Politika. Q.: Nemški znanstveniki o politiki. V. K.: Aus dem Wilajet Kärnten. Publicistika. Dr. D. Vrečko: Slovensko časopisje. V. K.: Preporod. Naša polemika. Beleške. [Mjesečnik pravnčkoga društva. Réforme sociale. Archiv f. slavische Philologie. Vladika Rada i Slovenci. Smrekarjeve razglednice. Slovenska Matica. Omladina I. I. — Fran Levstik. Errata].

Z današnje številke zaključujemo III. letnik. Prilagamo pro-
spekt in vabilo na naročbo IV. letnika ter dopisnice, na
katerih nam naši prijatelji blagovole naznaniti naslove
novih naročnikov. Prosimo da poravnate zaostalo naroč-
nino in da se naročite i na IV. letnik. Prihodnja številka
izide po novem letu 1914. „Veda“ stane na leto 8 K, za
dijake 5 K, izhaja na leto v 6 sešitkih in obsega letno
najmanj 36 tiskovnih pol.

Tekoči letnik ima 44 pol, je imel prilogo Knafličevo
brošuro „Vseučilišče v Trst!“ za vse naročnike, današnja
številka pa ima prilogo Juraja pl. Tomičiča brošuro
„Počela sociologije“, ki smo jo pa priložili le onim, ki
niso z naročnino na dolgu. Kazalo III. letnika je privito
današ. šte. — S primerno rastočim številom naročnikov
hočemo revijo razširiti.

Gorica, dne 15. nov. 1913.

Odgovori na „Vedino“ anketo o jugoslovanskem vprašanju.

Dr. Pavel Turner, Maribor.

26. jun. 1913..

Dosedanji odgovori na »Vedino« anketo o jugoslovanskem jeziku so prav zanimivi ter v mnogih ozirih uvaževanja vredni. Jaz ne morem odgovarjati na posebna vprašanja, dodati hočem le nekaj občnih opazk. Nisem učenjaški filolog, pečal sem se s slovanskimi in drugimi evropejskimi jeziki le za »vsakdanjo« potrebo. Kot realist in praktičen človek sovražim vsaktero zakotno dialektično pisarenje in malenkostno dlakocepljenje jezikoslovcev, ki »vor Bäumen den Wald nicht sehen«.

En obči jugoslovanski pismeni jezik bi pač bil velik blagoslov Jugoslovanom; pa kako dojdejo do tega, ko ti preklicani filologi vedno izmodrujejo kakšne dialektične posebnosti ter zavajajo od glavne ceste, ki bi imela voditi k občemu, zaželenemu cilju, na stranske pote in stezice v različno zakotje? V »Vedini« anketi se največ povdarja, da bi se združili mi Slovenci v pismenem jeziku s Hrvati in Srbi. Da! Zakaj pa ne zajedno tudi z Bolgari? Saj naša slovenščina ni bolj oddaljena od bolgarščine nego od srbo-hrvaščine. Prav znamenito in vsega uvaževanja vredno je povedal profesor Bezenšek, v tem vprašanju gotovo najkompetentnejši veščak, svoje mnenje.

- Mi Slovenci se zblížujemo kolikor le mogoče Hrvatom; kako pa Hrvati? Žalibože razven nekoliko častnih izjem se za nas ne brigajo; v obče le hočejo, ako nam ljubo, da naj pač Hrvati postanemo; našemu jeziku v zblíževanju z njihovim ne dajejo nobenih koncesij, temuč se po svoji nesrečni fonetični pisavi ter bahanjem z arabskimi in turškimi izrazi le oddaljujejo. Jaz smatram fonetično pisavo za jugoslovansko pismenost uprav za nesrečo, ker se že do smeš-

nosti pretirava. Ako bi Hrvati in Srbi pisali svoj jezik etimologično, kakor ga pišemo mi Slovenci in Rusi, bi hrvatsko in srbsko knjigo čital in razumel tudi slovenski kmet. O tem sem se prepričal, ko sem dajal čitat hrvatsko knjigo kmetskim, samo v ljudski šoli izobrazenim ljudem; a pravili so mi, da hrvatske knjige ne razumejo, ko sem jim pa isto nekako po slovenskem pravopisu čital, so jo razumeli. Hrvati so se zaljubili v hercegovinsko narečje s svojim že smešnim »ijekanjem« in še nekterimi drugimi narečnimi posebnostimi preko vse mere, tako da se po teh nepotrebnošnih v svojem pravopisju ločijo od nas Slovencev tako, da nam je že etimologično pisana ruska knjiga razumljivejša nego fonetična hrvatska.

Bratje Hrvati, Srbi in Bolgari, izvolite se čutiti z nami Slovenci uprav Slovane, Vseslovane, ne samo za sebe Hrvate, Srbe in Bolgare, potem bo pa lahko doseči takšen jugoslovanski pismeni jezik, ki bo zadostoval vsem našim potrebam ter se približeval tudi ruščini, najvažnejšemu slovanskemu jeziku.

Ivan Hribar, Ljubljana.

5. oktobra 1913.

Ad A 1. Današnje razmere med Hrvati in Slovenci me nikakor ne zadovoljujejo. Mi se sicer ob raznih svečanostnih prilikah shajamo ter se navadno pri polnem kozarcu vina navdušujemo za pobratimstvo in za skupne narodne ideale; v resnici pa za to malo storimo. Vprašanje, kako to izpremeniti, je jako težko rešiti. Saj je največja zapreka tesnejši združitvi Slovencev in Hrvatov politična meja, ki jo je napravil dualizem.

Dalo bi se pač ustvariti neko tesnejše narodno-gospodarsko razmerje, ako bi naši bratje Hrvatje zamogli v lastnem delokrogu odločevati o uredbi gospodarskih razmer v svojej domovini. Toda oni beli list, kateri so jim pri sklepanju nagodbe ponudili Madjari, imel je velik madež, katerega Hrvatje žalibog niso opazili. Ta madež je finančna odvisnost od Madjarov. Vsa madjarska gospodarska politika stremi sedaj za tem, da hrvatski narod gospodarsko podjarmi in finančno ugonobi. To je najbolj vidno na ogerskeje železničnej politiki, katera je naravnost prikrojena tako, da mora že v kali udušiti vsakeršno porajajoče se blagostanje hrvatskega naroda.

Ko bi temu ne bilo tako, mogli bi mi Slovenci v narodno-gospodarskem oziru navezati tesnejše zveze z bratsko nam Hrvatsko ter bi se na ta način ustvarilo razmerje, katero bi odgovarjalo medsebojnim simpatijam in stoletnim zgodovinskim stikom. Razume se samoposebi, da bi se na ta način približevali tudi jezikovno. Pri sedanjih razmerah pa je na tesnejšo narodno-gospodarsko zvezo Slovencev in Hrvatov težko misliti in bojim se, da bode leta 1917 zazijal v tem oziru med Slovenci in Hrvati še večji prepad. To leto se bode namreč bržkone udejavila popolna carinska samostalnost Ogrske in potem bomo Slovenci prišli še ob tisto malo trgovskega prometa, kar ga imamo doslej s Hrvati.

Gospodarski stiki pa so najvažnejši pogoj za vsakeršne druge stike narodov med sabo. Taki stiki zblížujejo sorodne si narode tudi jezikovno. Zato mora biti vseh zavednih Slovencev in Hrvatov dolžnost skrbeti za to, da se sedanje politične razmere kar najhitreje mogoče izpremené. Politična meja ob Sotli in Kolpi mora pasti! V svesti si moramo biti, da je dualizem tako za nas, kakor za Hrvate v gospodarskem in političnem oziru največja nesreča in delati moramo vsi na to, da na mesto dualizma stopi druga oblika. O tem, kakošna bodi ta oblika, bi ne bilo umestno tukaj govoriti.

Če pa delamo na to, delamo tudi v interesu države; kajti da dualizem privede državo na rob propada, o tem že danes nikdo, kdor z državo in dinastijo dobro misli, ne dvomi več. Poleg tega more se dandanes resno računati z dejstvi, katera so se na jugu države za časa balkanske vojske jako izpremenila na škodo dualizmu.

A 2. Zame ni nobenega dvoma, da je okrožje slovenskega jezika premajhno, da bi se mogle v tem okrožju uspešno razvijati vse panoge književnosti in znanosti. Res je, da smo v primeri k svojemu malemu številu v poslednjih letih izdatno napredovali in da je znanje čitanja in pisanja na Slovenskem skoro že splošno prodrlo. Pri nas se tiska veliko časnikov in tudi veliko knjig leposlovne ter deloma tudi poučne vsebine; pogrešamo pa strogo znanstvenih spisov, da, ti spisi so v naši književnosti bele vrane. Temu tudi drugače ne bode, še celo tedaj ne, če bi dobili svoje slovensko vseučilišče, kajti za razvoj znanstvene književnosti treba je primerne števila naročnikov na znanstvena dela. Sedaj pa pomislimo, da je znanstvena knjiga — in to

tudi pri velikih narodih — veliko dražja od drugih knjig, ker je omejena samo na gotovo število čitateljev. Kaj še-le pri nas, kjer se takorekoč na prstih obeh rok lahko naštejejo oni, ki se zanimajo za gotove panoge znanstva.

B 1. Bilo bi napačno želeli, da slovenski jezik popolnoma odstopi svoje mesto srbo-hrvatskemu. Nemogoče bi kaj takega ne bilo. Dokazuje za to imamo v Beli Krajini, kjer so Hrvatje vsled slovenskih šol postali Slovenci in v hrvatskem Zagorju, kjer so Slovenci vsled hrvatskih šol postali Hrvatje. Če bi torej bilo mogoče doseči, da se na ozemlju, na katerem se dandanes rabi slovenski književni jezik, vpeljejo hrvatske šole, potem je gotovo, da bi v dobrih 50. letih vse prebivalstvo na tem ozemlju kar samoposebi sprejelo za svoj književni jezik srbo-hrvatski in da bi slovenski jezik do tega časa polagoma že izgubil tla svojega nadaljnjega razvoja.

Ker pa kaj takega, dokler se razmere ne izpremene tako, kakor sem dejal pri odgovoru na vprašanje A 1., ni pričakovati, bilo bi pregrešno ovirati slovenski jezik v njega razvoju, kajti dokler bodo obstojale slovenske šole, toliko časa bo slovenskemu narodu potreba čtiva in pouka v jeziku, v katerem se v šolah izobrazuje.

S tem je pa tudi dan že odgovor na vprašanje

B 2. Jaz za svojo osebo sem namreč prepričan, da bo, ako Slovencev ne zadene nesrečna usoda, da se njihovih dežela polasti germanizem, prišel čas, ko bodo Slovenci opustili svoj jezik. Ali ta čas je morebiti še daleč in bilo bi pregrešno, ko bi sedanji rod, pričakujoč, da se to zgodi, opustil vso skrb likati svoj jezik.

Ad B 3. odgovarjam, da je velika sorodnost obeh jezikov brez dvoma uspešen predpogoj bodočej združitvi. Ne smemo pa prezreti, da sta si srbski in bolgarski jezik še sorodnejša, kakor pa slovenski in srbo-hrvatski; da pa velika ta sorodnost sama na sebi vsaj pri njima ne pomenja uspešnega predpogoja bodoče združitve. Če ondi do take združitve pride, — in prišlo bode gotovo — zgodilo se bode to le vsled pretresljivih političnih evolucij.

C 1. Kakor se more iz doslej zabeleženih mojih misli izprevideti, smatram zблиževanje slovenskega in srbo-hrvatskega jezika tudi ob sedanjih razmerah mogočim, ne pa končne jezikovne združitve. Taka mogoča je samo vsled ustavno-političnih

izprememb. Nastanejo li te in kedaj morebiti nastanejo, to razmotrivati ne spada v okvir tega spisa.

C 2. Jezikoslovje ima vsekakor jako važno in veliko nalogo pri procesu zблиževanja slovenskega in srbo-hrvatskega jezika. Žalibog da naši jezikoslovci z malimi izjemami slovenski jezik, mesto da bi ga približevali srbo-hrvatskemu, od le-tega le še oddaljujejo. Naši jezikoslovci vidijo namreč posebno naslado v tem, da iščejo izvirno slovenske korene in cepijo na nje besede, ki jih nimajo drugi slovanski jeziki, zlasti tudi ne srbo-hrvaščina. Primerjalno slovansko jezikoslovje bi jim sicer moglo kazati pravo pot; a prav malo jih je, ki stopijo v ta veličastni jezikovni velehram. Pač pa mnogi jezikoslovci iščejo korenov rajše v vseh mogočih jezikih, samo ne v slovanskih. Tako mi je pred nekaj leti jezikoslovec, čegar ime se pri nas večkrat imenuje, z vso zagrizenostjo trdil, da imena Sava (Sesava, tok, ki druge vse-sava), Drava (ker dere) in Sora (Sovra — tok, v kateri vre skupaj mnogo drugih) niso slovanska, temveč da imajo keltski izvor.

C 3. Pri takem razpoloženju naših jezikoslovcev je zelo važna naloga prakse. Kakor se Slovenci na mejah polagoma navadijo nekaterih hrvatskih izrazov in nasprotno Hrvatje slovenskih, tako bi koristno bilo, da začno naši pisatelji čimdalje bolj uvajati hrvatske izraze. Posebno mnogo v tem oziru lahko stori časnikarstvo. S pohvalo bodi omenjeno, da se je v tem oziru od Jurčičevih časov sem dokaj storilo; še več pa bi se lahko, ko bi naši časnikarji spoznali važnost približevanja slovenskega in srbo-hrvatskega jezika. Res je, da marsikak izraz, vzet iz hrvaščine, večini čitateljev ne bo takoj v prvem trenutku všeč; toda ko ga čitatelj bere drugič, tretjič, privadil se mu bo in kmalu se mu bode zdelo, da bi jezik brez njega ne bil popoln.

Iz prakse vem, kako je včasih kak tehnični izraz, ki smo si ga bili izposodili — recimo iz češčine — naletel na odpor. Slišal sem po kavarnah bralce časopisov zabavljati čezenj; a čez nekaj tednov so ti zabavljači že sami ta izraz rabili. Ne more se torej dosti priporočati časnikarjem, da na ta način skrbe za približevanje obeh jezikov. Seveda est modus in rebus. Preveč hrvatenja rodilo bi odpor. Narod je kakor dete. Kakor je le-tega, če se brani zdravil, mogoče privaditi na-nje le polagoma in z malimi davkami, tako je tudi narod mogoče naučiti jezikovnih novotarij le polagoma.

C 4. Kar se tiče približevanja slovenske pravne terminologije srbo-hrvatske, je stvar pri nas že nekoliko založena. Ko se je namreč sestavljala pravna terminologija, ki je izšla v posebni knjigi, ozirala se je premalo na že v rabi stoječo hrvatsko pravno in politično terminologijo. Ne vem, v koliko so bili pri tem merodajni vplivi separatizma, izhajajoči od vladne strani. Vsekakor pa je gotovo, da bi se bila ta terminologija lahko — saj do neke gotove meje se je to zgodilo — bolje ozirala na hrvatsko pravno terminologijo. Sedaj bode v tem oziru težko kaj popraviti, kajti slovenska pravna terminologija je že uvedena v praktično uporabo.

Jedino možnost, približati jo bolje srbo-hrvatske pravne terminologiji, bila bi pri drugi izdaji slovenske knjige. Seveda je pri tem upoštevati, ne bodo li se temu protivili v tem oziru zelo merodajni državni organi in najde li se pogumen slovenski jurist, ki bi hotel to reformo izpeljati. Kar se gospodarske terminologije tiče, zdi se mi, da je prav lahko udejestviti jo še vedno. Poklicani k temu so pisatelji, ki pišejo gospodarska dela. Namesto, da kujejo nove besede, odnosno da jih doslovno prevajajo iz nemščine, hodili naj bi na posodo k našim jugoslovanskim bratom.

C 5. Slovenske tehnične terminologije še pravzaprav nimamo; ustvarjamo si jo sproti po potrebah. Tako vem, da smo na mestnem magistratu ljubljanskem, kjer se je od leta 1882 začelo v stavbnem uradu slovensko uradovati, ustvarjali tehnično terminologijo za posamezne stroke od slučaja do slučaja. Ker je tehnik, ki je prvi iz lastnega nagiba začel slovensko uradovati, bil po rodu Čeh, naslanjal se je pri sestavljanju slovenske tehnične terminologije največ na češko tehnično terminologijo. Tako se je godilo tudi kasneje, ko se je vpeljeval vodovod in ko se je ustanavljala mestna električna centrala. Tedaj se je za ti dve stroki sproti sestavljala slovenska tehnična terminologija in tudi le-ta se je naslanjala zelo na češko terminologijo, da-si se je v teh poslednjih dveh slučajih tudi že kolikor toliko oziralo na hrvatsko.

Slovenski tehniki nameravali so pred leti izdati popolno slovensko tehnično terminologijo. Do tega žalibog ni prišlo. Ako sem prav poučen, postavila sta si to nalogo sedaj slovenska in hrvatska inženerska organizacija. Potreba je za to res že velika. Veljalo naj bi pa načelo, da se je naslanjati v tehnični termino-

logiji, v kolikor nimamo že ukoreninjenih slovenskih terminov, popolnoma na srbo-hrvatsko tehnično terminologijo.

6. Ravno to velja tudi za slovensko medicinsko terminologijo. V tem oziru smo še na slabšem, kakor glede tehnične terminologije in se bo morala slovenska medicinska terminologija izvečine še-le ustvariti. Zato so poklicani zdravniški organi in tudi le tem naj bi se postavilo za načelo, da se imajo ozirati na srbo-hrvatsko medicinsko terminologijo, v kolikor je le-ta pri naših bratih onkraj črnožoltih meja že ukoreninjena. Sicer je pa pripomniti, da tudi naši bratje Hrvatje in Srbi nimajo še popolne medicinske terminologije in da se bo tudi le-ta še-le ustvarila z ustanovitvijo medicinskih fakultet na zagrebškem in na belograjskem vseučilišču.

7. Razume se samoposebi, da ravno to, kar sem o tehnične in medicinske terminologiji izjavil, velja tudi glede filozofske terminologije, katero si lahko pri bratih Hrvatih, ki jo imajo že v polnej meri, brez nevarnosti, da bi samostalnost našega jezika pri tem kaj trpela, izposodimo.

8. Po mojem mnenju se turške, arabske, madjarske, nemške in druge tuje besede, katere dandanes rabijo bratje Hrvatje, turške in arabske zlasti v posebno obilnej meri bratje Srbi, prav lahko odstranijo in srbo-hrvatskega besednega zaklada, ne da bi pri tem trpela individualnost srbo-hrvatskega jezika. Ako se mi izrečemo za načelo, da naj se naš jezik s privzemanjem srbo-hrvatskih izrazov približuje čedalje bolj srbo-hrvatskemu jeziku, tedaj imamo pravico tudi zahtevati, da se naši bratje Hrvatje in Srbi s svoje strani ne branijo slovenskih izrazov. Pri nas bodo našli gotovo prav lepih izrazov za one turške, arabske, madjarske in iz večine tudi nemške besede, katere dandanes rabijo, in katere lepi njihov jezik tako grdo kvarijo, ter nam Slovencem ravno zaradi tega težko umljivega napravljajo. Tem laglje jim bode sprejeti to načelo, ker jih turške, arabske in madjarske besede v njihovem besednem zakladu morajo vendar le vedno spominjati nekdanjega turškega, odnosno žalibog še vedno trajajočega madjarskega gospodstva nad njimi. Že njihov ponos jim mora veleovati, da se otresejo spominov na svojo sužnjost in da iščejo nadomestila za besede, katere jim je to suženjstvo prineslo, v bogatem besednem zakladu slovanskih narodov, zlasti — iz praktičnih razlogov — slovenskega naroda.

9. Ako imamo za besede, ki se povsem razlikujejo od hrvatskih izrazov, nadomestila v drugih dobrih slovenskih besedah, ki so istovetne ali vsaj bližje pojmu odgovarjajočim srbo-hrvatskim besedam, tedaj iz mojega dosedanjega izvajanja že sledi, da nam mora biti skrb te specifično slovenske besede kolikor se da iz slovenskega jezika polagoma izločiti. Po mojem mnenju se pri nas preveč greši v tem oziru, ker se kultivira samo jeden dialekt, namreč gorenjski. Slovenski jezik ima veliko dialektov, ki so vsak zase več ali manj bogati besednih izrazov, ki se pa vsi ne krijejo z besedami, katere ima za isti pojem gorenjski dialekt.

Tako se najdejo v štirskih in pa v dolenskih pa tudi v primorskih dialektih besede, ki se razlikujejo od besedi, katere rabi Gorenjec, ki so pa bližje srbo-hrvaščini. V tem slučaju je le koristno, ako se izločijo iz književnega jezika besede, katere pozna le jeden slovenski dialekt, ki so pa drugod po Slovenskem več ali manj neznane, in jih Srbo-Hrvatje vobče ne poznajo.

Jaz bi pa šel celo dalje. Približeval bi slovenski jezik tudi v slovničnih oblikah srbo-hrvatskemu. Praktično je to začel že v letih 70. Josip Jurčič, ko je mesto gorenjskih oblik dajalnika in mestnika pri pridevniki vpeljal hrvatske podobno obliko, kakoršna se sliši v mnogih slovenskih dialektih. Njegovemu primeru so nekaj časa sledili tudi drugi slovenski pisatelji in čitalo se je: »dobrej materi« in »pri dobrej materi« mesto sedaj že skoro splošno vpeljanih gorenjskih oblik: »dobri materi« in »pri dobri materi«. Po Jurčiču vpeljana oblika bližja je ne le srbo-hrvatskemu jeziku, temveč tudi vsem ostalim slovanskim jezikom in je le obžalovati, da se je dandanes pisatelji tako dosledno izogibljajo.

10. Ako se ima približevanje slovenskega jezika srbo-hrvatskemu dosledno vršiti, poklicana je k temu predvsem, ker nimamo Akademije znanosti, poleg onih organov, katere smo že preje omenili, »Slovenska Matica«. V svojih knjigah naj bi rabila jezik v smislu dosedanjih izvajanj.

11. V uradnem pravopisu bodo se polagoma začela načela zbliževanja, ako se jih poprime naše časopisje in ako prodero v publikacije »Matice Slovenske« pa tudi »Šolske« in »Socialne Matice« — ako se jih poprimejo dalje naši obzorniki (revije), sama po sebi širiti. Zahtevati, da se ta načela uveljavijo uradoma, bilo bi napačno, kajti le predobro je znana vladna politika avstrij-

ska, katera navadno ukaže ono, kar je ravno nasprotno narodnim zahtevam.

12. Vplivi na pisatelje, publiciste in zlasti tudi na pisatelje šolskih knjig, da bi se ravnali po zbliževalnih načelih, izšli naj bi iz »Maticе Slovenske«. Sicer se bodo našli časnikarji, ki bodo sami po sebi spoznali važnost zbliževanja ter zanj tudi praktično delovali; vendar pa je za vsako stvar, pa najsi bo še tako dobra, treba nekakega agitacijskega centra in to naj bi bila »Matica Slovenska«.

13. Kurze za srbo-hrvaščino na Slovenskem, zlasti pa v mestih, uvedla naj bi izobraževalna društva. Skoraj v vsakem mestu ali večjem kraju na Slovenskem, kjer živi le zmerno število inteligence, našel se bode kdo, ki čita in umeva srbo-hrvaščino. Taki naj bi začeli poučevati jezik, kar naj bi se vršilo tako, da bi z učenci najpreje predelavali slovnična pravila, potem pa takoj prestopali k praktičnemu poučevanju s čitanjem lahkoumevnih hrvatskih spisov, pri katerem čitanju naj bi se tolmačili Slovenem manj umevni izrazi. V dobrem letu bi na tak način vsak udeležnik kurza pridobil toliko znanja srbo-hrvatskega jezika, da bi se mogel, ako zaide med naše brate na jugu, svobodno izražati, zlasti pa da bi mogel čitati njihove knjige in časopise.

14 & 15. Važnost znanja srbo-hrvatskega jezika za nas Slovence je eminentna. To so spoznali razni naši rodoljubi že zdavno in zato so priporočali učenje tega jezika. Toda takrat se je to smatralo le bolj za politično agitacijo, in vlada je prizadevanje po razširjevanju srbo-hrvatskega jezika med Slovenci zelo pisano gledala. Dandanes pa se je znanje srbo-hrvatskega jezika izmaknilo iz okvirja politične agitacije in je postalo čisto praktično vprašanje. Odkar je namreč Avstrija okupirala Bosno in Hercegovino, začelo je stremiti mnogo Slovencev v te kraje in od dne do dne jih je več, ki iščejo svojo eksistenco v sedaj že anektiranih teh dveh deželah. Po osvobodilnej vojski na Balkanu pa se je Slovincem v bogatih, prej pod turškim gospodstvom stoječih in zanemarjenih deželah, odprla nova možnost materijalne ekspanzije.

Zato je pričakovati, da dandanes tudi vlada ne bo nasprotovala, da se na naših šolah uvede pouk srbo-hrvatskega jezika. Tak predlog stavljal sem že svoje dni v deželnem zboru kranjskem in je bil tudi sprejet z vsemi glasovi slovenskih poslancev. Seveda ga vlada doslej ni še izpeljala; vendar je pa po mojem mnen-

ju mogoče to pridobiti, ako se zavzamejo složno vsi slovenski poslanci v državnem zboru za to, da se za sedaj uvede vsaj neobvezno poučevanje srbo-hrvaščine na vseh srednjih šolah v slovenskih deželah. Ako pride kedaj do tega, potem bode dano tudi bodrilo srednješolskim profesorskim kandidatom, da zaradi pridobitve kvalifikacije za pouk v srbohrvatskem jeziku začno obiskovati vsaj po jeden semester vseučilišče v Zagrebu, ker bo taka kvalifikacija ponujala jim v bodočem njihovem poklicu nedvomljivih materialnih koristi.

Vladimir Knaflič, Gorica.

15. okt. 1913.

»Vedina« anketa je končana. Odkrito moram reči, da ni izpolnila vseh mojih nad. Četudi se je na to prvo slovensko javno anketo brez posebne agitacije odzvalo dokaj uglednih mož, niso bili vsi odgovori na pričakovani višini. Tudi je anketo spremljalo toliko nepotrebnih postranskih pojavov, da si je ob njih težko ohraniti dobro voljo.

Mislím na celi »jugoslovanski spor« v naši javnosti. Na tem mestu konstatiram samo eno: Ko smo pred letom zamislili anketo, smo hoteli predvsem vprašati slovensko javnost, soglašá li s po krivem takozvanimi »Novoilirci«, nismo pa jej hoteli vsiliti svojega mnenja. To se nam je očitalo. Nadalje se nam je po krivem očitalo, da hočemo slovensko narodno smrt in da je jugoslovanska edinost taka narodna smrt. Istovetili so nas s prenapeteži, dolžili nas, da smo izgubili vero v moč in bodočnost slovenstva, da smo nevede izdajalci itd.. To vse anticipando, pred anketo in ob njenem začetku. Toda vsi ti, n. pr. Abditus, zlasti pa dr. M. Rosthar, se motijo.

Gre nam sicer za edinstvo Jugoslovanov, edinstvo Slovencev, Srbov, Hrvatov, Bolgarov, Macedoncev itd., itd. Toda ideatorjem »Vedine« ankete, ki so, kolikor vem, poleg idealista Ilešiča edini resni predstavniki jugoslovanskega edinstva pred slovensko javnostjo kot aktivni homines agentes, tem ideatorjem torej ni nikdar šlo za fiksiranje gesla, da se mora to edinstvo izvršiti tako, kakor se izvrši edinstvo kače in žabe, da prva oslini in požre drugo, t. j. da bi Srbohrvati najprej deteriorirali slovenski jezik, kulturo in drugo ter nas potem seve asimilirali, mi pa da bi

se temu fatalistično udali. Trdim, da se je to z izvestne strani našemu krogu podtikalo.

Bona fide je verjel marsikdo v naši javnosti v ta težki očitek, zapeljan deloma po preteklosti celega gibanja pred vojno, deloma pa po burnosti stremjenja »goriškega kroga«, pojasniti si že vendar enkrat vse do dna, kam pravzaprav smeri in stremi ves ta »ilirizem«, t. j. ali naj »edinstvo« pomeni obupanje ned bodočnostjo in našo narodno smrt, ali naj pomeni kaj drugega in kako se naj končno pojasnjena načela izvrše.

V slovenski javnosti je že ugotovil svoje stališče naš kulturni zgodovinar dr. Prijatelj pred pričetkom ankete (glej diskusijo Prijatelja in Ilešiča v Naših Zapiskih!). In sicer: Stari ilirizem = govorništvo, je nerealnost. Treba Hrvatom odpreti oči o nas, »Jugoslovane treba prisiliti, da nas poiščejo kot neobhodno potreben del svojega kulturnega organizma«. »Kadar bo toliko takih povodov (sc. Domjaničeva izjava o slovenski liriki), da bo večina izobrazjenih Hrvatov in Slovencev obžalovala, da ni sosednega rodu, takrat bo nastal narod Slovenohrvatov«. V teh in drugih tam napisanih Prijateljevih dopolnilnih besedah vidim jedro edinstva. E d i n s t v a, n e v z a j e m n o s t i. Vzajemnost imamo lahko s Čehi, pod ugodnimi pogoji s Poljaki, z Rusi, tudi z Italijani. Kar nas veže na Srbohrvate, je več nego vzajemnost. V p r a k s i pa niti vzajemnosti nimamo.

Neodpustljiva neumnost bi bila zahtevati od slovenskega kmeta, delavca, dijaka, učitelja itd.: Pojdi in postani Hrvat. Tega ni nikdar nikdo hotel, vsaj noben pameten »Novoilirec« ne. Vrazovstvo je imelo morda smisel tisti čas, ko so Vrazovci po krivici domnevali, da bo tak umetni pokret navdušil maloštevilno inteligenco in da bo ta potegnila za seboj neuko in nezavedno maso. Ta sicer iskreni sklep je sledil napačnim podmenam. Danes, ko imamo že nekoliko kulturne zgodovine za seboj, uvidimo: Tako ne gre. Ostalo nam je pa sveto prepričanje o pravilnosti jugoslovanske ideje. Mnogo pred balkansko vojno, in da ne manj po prvi vojni niti po zmagi srbstva nad nesrečnimi, naščuvanimi Bolgari, da torej ne manj po Bregalnici, Bukureštu in Odrinu, se razume. To prepričanje se izraža v formulaciji: Po svoji prazgodovini pred in ob prihodu, po svoji krvni in jezikovni praserodnosti, po kompaktnosti svojega ozemlja, radi podobne zgodovine in usode, radi skupnih interesov, skupne velike bodočnosti, t. j. vse skupaj: R a d i s k u p n e s o c i o l o š k e n a r o d n e v o l j e s m o e n

n a r o d. Jugoslovani, ne Južni Slovani. Jugoslovanski narod. Inkompletna sociološka tvorba brez skupnega občila, jezika, brez skupne kulture, brez skupne države. Takorekoč rudiment, ki je sestavljen iz stanic, kompletnejših od njihove višje tvorbe, pa vendar prirodna tvorba, nujna prirodno, materijalistično in etično. Smisel jugoslovanskega zajedniškega ali edinstvenega gibanja je: Najti za to višjo tvorbo, katere se zavedamo, vse one lastnosti, ki dajejo tej tvorbi izpolnjenje in s tem poleg sociološke tvorne volje i samostalno formo, s tem soglasom bistva in forme uresničenje cele ideje. Jugoslovansko edinstvo pomeni edinstvo države, edinstvo naroda, edinstvo kulture, torej tudi edinstvo knjižnega jezika, znanosti, literature itd.

Ne prikrivam si, da je to danes vse neizvršljivo. Pa vkljub temu sem prepričan o realnosti tega idealističnega pokreta neglede na dve tolažbi, ki ju najdeš v svoji sobici, kadar premišljuješ: 1. »Cilj nam ni nič, pokret k njemu vse«, 2. »Z rastočim ciljem nam rastejo tudi moči«. Jugoslovani smo še le sedaj nekako tam, kjer so bili Nemci pred 1813 in Italijani pred 1848—66, torej pred svojim n a c i o n a l n i m p r e p o r o d o m, pred svojim prepородom iz malih drobcev v veliko celoto, z zavestjo te celote. Nacionalna ideja, nacionalizem je prišel do nas še le sedaj in pred seboj imamo neprimerno več dela nego Italijani ali Nemci, ker za nas še ni prišel oni trenutek svetovnih prevratov, ki je v Nemčiji in Italiji strl male dinastije, četudi v prid večjim. In ne dostaje nam poprej še drugega predpogoja, — nimamo ne Danteja, ne Lutherja.

Le nekaj imamo. Vero in prepričanje, da so Jugoslovani en narod, ker to hočejo. Smo torej s tem izrekli, da smo n a c i o n a l i s t i. Obenem pa se odrekamo vsaki prostovoljni pomoči (ne pa v političnem boju pridobljeni) od dinastij in vlad, niti ne čakamo slučaja usode, da prične rasti smreka za zibelko neznanega velikana-združitelja, katerega nam porodi gorenjska ali šumadijska, dalmatinska ali kosovska mati, marveč zahtevamo podrobnega dela širokih plasti že sedaj. S tem smo obenem rekli, da smo d e m o k r a t i.

Nacionalizem in demokratizem se namreč vkljub nasprotnim zatrdilom ne izključujeta, marveč se izpopolnjujeta. V hipu, ko smo se tega zavedli, moramo biti pravični n. pr. v presoji spora srbsko-bolgarskega, itd. v istem hipu tudi že iz tega načelnega, ne le iz gori izrečenega taktičnega razloga ne gre več govoriti o

kakem opuščanju svoje narodnosti, o pohrvačenju in ker je drugih takih podtikanj ali nesporazumljenj več.

Kako se pa s temi načeli krije naše prepričanje o možnosti uresničenja narodnega edinstva?

Smo Slovenci. Tvorimo skrajno severnozapadno krilo jugoslovanskega naroda, njegovo severozapadno predstražo, proti zapadu in proti severu se branimo, na jugu si osvojujemo Trst. Imamo od Vodnika in Prešerna naprej specifično slovensko narodno zavest. Toda med to dosedanjo specifično slovensko narodno zavest in med zavest splošnega slovanstva je stopila obenem še druga, jugoslovanska narodna zavest: Slovenci smo narod sami za se in obenem nismo narod sami zase, tako pa tudi Srbohrvati in Bolgari, ampak smo le del naroda, in tudi Srbohrvati so le del istega naroda. Naša narodna zavest je kvalitativno ostala, kvantitativno pa se je razširila, in tako tudi v Zagrebu Beogradu, Sofiji. — To je seveda vse še le neizvršena ideja, toda ideja živi in kliče, in prišel bo čas, ko bo ta siva teorija uresničena, ker je vredna in zmožna življenja.

Smešno bi bilo govoriti pri taki rasti in širjenju narodne zavesti — o narodni pogubi. (Ne glede na absurdnost trditve, da je itak vseeno, ali postanem Nемеc ali Hrvat, saj Slovenec itak nisem več, — tako je namreč modroval Rostohar — je jasno vsakomur, ki se nalašč ne kaže neumnejšega nego je, da pri takem širjenju slovenske narodne zavesti v jugoslovansko ne more biti niti govora o takem zmanjšanju).

Vse kaže, da bomo iz vseh teh diskusij in premišljevanj dobili v kratkem teorijo svojega nacionalizma. Pa praksa? Ta praksa mora najprej ostati samoslovenska: Gradimo svojo kulturo, branimo se povsodi proti nasprotnikom, da, napadajmo, kjer to narodno koristi, obraniti in na novo dobiti si moramo mesta in trge, luke, reke, gore, vsako ped zemlje. »Arhivsko brskanje« je prav tako potrebno, kakor čiščenje jezika, znanstveno delo prav tako, kakor politično, podrobno, obrambno, prosvetno, gospodarsko in tako dalje, vse, o čemur smo doslej več govorili nego delali, vse, česar nam tako nedostaje povsod naokrog po naši najožji slovenski domovini od Drave in Mure do Jadrana.

Če si prenapeti ali vročekrvni mladeniči mislijo drugače, mislijo napačno, mislijo bistveno drugače od vseh »Novoilircev«, med katere n e spadajo. Da so posamezniki vendar natvezli grehe

»mladih« okrog »Preporoda« nam, je značilno za . . . tiste, ki so to storili. Tu govorim zopet o Rostoharju.

To je torej en del prakse. Drugi del prakse je, širiti jugoslovansko narodno zavest med Slovenci, Srbohrvati in Bolgari, v to svrhu gojiti z vsemi temi slovstvene, znanstvene, osebne stike, družiti se ž njimi po strokah, v terminologiji, v umetnosti, gledališču, časnikarstvu, informirati se drug o drugem, posečati drug drugega, skrbeti za aktivno in pasivno znanje vseh . . . knjižnih jezikov, dotlej še južno-slovanskih. Kadar bodo čitali Župančiča v Skoplju, Vazova v Ljubljani, Cankarja v Beogradu, Prešerna v Sofiji, — takrat bo zrel problem spojitve treh oz. štirih knjižnih jezikov v enega. Danes se o tem cilju ne more nikdo izraziti določneje, ostane nam pa ta končni cilj.

Toda Nemci niso čakali na 1813. Luthra so imeli že 4 stoletja poprej.

Zato je naše mnenje: Dokler ne moremo edinstva uresničiti, ga pripravljajmo, četudi nas je morda samo deset ali manj. Sčasoma se že pomnožimo. Vsaka poštena in dobra ideja si dobi vernikov . . . za mučenike bo morda poskrbel kdo drugi. Kdo ve?

Pripravljanje na edinstvo se vrši z gori naštetim praktičnim izvrševanjem jugoslovanske misli, in s tem, da praktično silimo ostale Jugoslovane upoštevati nas vedno bolj kot neobhodno potrebne dele kulturne skupnosti. Glejmo, da si vzgojimo toliko učejakov, pesnikov, politikov, revij, knjig, umetnikov, gledališč itd., da bomo kaj pomenili v tem edinstvu, — in pripravljamo na to edinstvo i sebe. — »Ideja jugoslovanskega nacionalizma in demokracije in njeno praktično izvrševanje pri Slovencih« je tista formula, ki nas ohranja, vzgaja in pretvarja kot Slovence v Jugoslovane.

Ne smemo pa pozabiti, da živimo »v eni roki meč«, in da nam ni dano graditi si v miru hram svoje kulture. Naš politični boj je boj za pravno državo, za naše narodne pravice v justici, upravi, financih, občini, deželi, — z etapnim ciljem: Home rule za Jugoslovane v Avstriji in Ogrski. Torej proti sedanjemu sistemu in proti dualistični ustavi. V smislu jugoslovanske ideje je, da pričenjamo misliti na enotno nacionalno in demokratično jugoslovansko stranko, in da pri tem ne podcenjujemo socialne demokracije kot zaveznice v boju za pravno državo in home rule.

Da preidem na kratko k podrobnim odgovorom na posamezne točke ankete, še opozarjam na Koštiàlov članek o sorodstvenih

razmerah južnih Slovanov, kakor tudi na izvajanja dr. B. Vošnjakovih »Študij k problemu jugoslovanskega naroda«.

A. Dosedanje razmerje med Slovenci in Hrvati nikakor ni v čast ne Slovencem ne Hrvatom. Nimamo medsebojnih stikov, ne brigamo se dovolj drug za drugega, ne poznamo se. 99% Slovencev nima pojma o hrvatskem, srbskem, bolgarskem slovstvu, pravtako je 99% Srbohrvatov in Bolgarov docela vseeno, ali, kje in kako živimo Slovenci, da niti ne govorim o našem slovstvu. Niti pisatelji teh treh narodov nimajo medsebojnih stikov, tako tudi ne knjigarji, založniki, revije, časniki. Ne poznamo zemljepisa iz zgodovine drug drugega, ne poznamo medsebojnih gospodarskih, političnih in kulturnih prilik. (Zato n. pr. z veseljem pozdravljam s i c e r tako obžalovanja vredno ljubljansko gledališko krizo, nam bo vsaj prinesla dobro in neodvisno zagrebško kazalište, — kakor da bi bili za kranjskim deželnim odborom prišepetavali ti prekličani »Novoilirci« . . .) Zato se mi tudi zdi absurdno zgražati se, če se zanimajo Slovenci za Skoplje, Veles, Tetovo, Ohrid, Rodope itd., češ, že poznamo bolje kraje tam doli, nego svojo severno mejo (»Napredna misel«). Da, res poznamo svoje domače kraje premalo, toda treba natančno poznati geografijo celega Balkana, ne le ožjih slovenskih mej, — in sicer enako dobro, — seveda pa tudi skrbeti, da bodo »oni doli« poznali obojne geografske in druge prilike.

B. Okrožje slovenskega jezika je dovolj veliko, da se prično razvijati vse panoge književnosti, ki so danes pri nas mogoče. Za razvoj vseučiliške književnosti pa je okrožje slovenskega knjižnega jezika odločno premajhno, kakor je tudi premajhno za razvito trgovsko in tehnično književnost. Vendar ni želeti, da Slovenci opuste svoj jezik; tudi oni dualizem med »višjo« in »nižjo« literaturo ni niti načeloma niti praktično dober. Vsa literatura mora biti enotna, mi pišimo slovensko in čitajmo srbohrvatsko ter obratno, terminologija pa nam mora biti skupna in se mora vstvariti in rabiti sporazumno. S skupno terminologijo (tehnično, pravnisko, politično, filozofsko, trgovsko, medicinsko in prirodoslovno) je rešena polovica jezikovnega pitanja. (Prosim, »pitanje« je štajerski dialekt, ne »nepotreben ilirizem!« Da ne bo zamere!)

Ob neprestani rabi, ob vednih stikih in s skupno terminologijo se bo vsekakor slovenščina približala tako srbohrvaščini, in to velja tudi za razmerje bolgarščine k srbohrvaščini, da postanejo ti

trije knjižni jeziki zreli za spojitev v enega. Aktualna pa ta spojitev ni, ker treba najpoprej rešiti bolgarsko-srbsko, potem srbsko-hrvatsko in slovensko-hrvatsko vprašanje. Od tega, in gotovo tudi od izpremembe sistema, če že ne ustave oziroma več ustav je odvisna končna rešitev tega problema. Končna rešitev je torej narodno-politična in spada v politični program jugoslovanski, južnoavstrijski in balkanski ter posega tudi v svetovno politiko. Sedanja praktična rešitev vprašanja pa leži v geslu »Pokret nam velja več od cilja« in v praktičnem izvrševanju tega cilja. Pravniki imajo nalogo ustvariti skupno terminologijo, skupno glasilo, istotako druge stroke; treba nam skupne jugoslovanske revije, skupnega političnega lista, medsebojne izmene knjig in poprej organizacije knjižnega trga, zenočenja Matičarstva, skupnega informacijskega biroja, skupnih denarnih zavodov (in sicer le bank, skupnih trgovskih in prometnih stikov (1917, pa Trst, Reka, Dalmacija!) in — vsaj po državah skupnosti strank po teoretskem vzgledu »Jugoslovanske socialne demokracije«, praktično seveda mnogo bolje izvedene. Toda Slovenci še nimamo niti enotne slovenske napredne stranke in niti enotnega naprednega dijaštva!

Naloga prakse je: čitaj, govori in piši najprej slovensko in sicer stilistično dobro, (trudi se vsaj), in čitaj ter skušaj govoriti in pisati srbohrvatski in bolgarski, informiraj se o vseh ondotnjih prilikah, zanimaj se za vse, kar spada pod res jugoslavicae, in seznanjaj se z besednim zakladom onstran Sotle. Videl boš, da je ta besedni zaklad zelo enak našemu in da smo prevzeli n. pr. iz hrvaščine v zadnjih 30 letih mnogo, okrog 200 besed, ki jih poprej nismo rabili, če tudi bi jih bili kot Slovenci smeli in mogli rabiti, ker so našega korena, pa pozabljene. In če tudi rabiš kakšno n. pr. »shvačati (ni »šlatati«, marveč pograbit, popasti, z umom pograbit, doumiti, razumeti, morda tudi po nemškem vplivu, begreifen!), še to ni smrten greh, marveč treba to besedo prijazno odpraviti in nadomestiti z boljšo izvirnejšo, ne ponarejeno.*) To le za primero. Izkratka, naloga prakse je vedno neprestano o b o j e s t r a n s k o zblíževanje povsodi. Da se ne godi quid nimis, skrbe ali bi morali očetovsko skrbeti jezikoslovci, ki lažje gredo besedi do korena ali najdejo germanizem ali turčizem, nego laik, četudi inteligent. (Pri-

*) Pojemati ni shvačati. Luč pojema, če ima premalo olja. Po-jemati bi se kvečjemu moralo naglasiti po-jemáti. Terminus je vsekakor ponesrečen.

meri: Imendan, komad, predbacivati in drug turško-nemški nesmisel, m o r da tudi natrag in kamata iz magjarščine itd.)

Poklicani so za tako delo »vsi, ki so dobre volje«, Veda, Slov. Pravniki, Naši Zapiski, Popotnik, Ljubljanski Zvon, Omladina, Savremenik, Srpski književni glasnik, Pregled, Mjesečnik pravnikičkoga društva in tako naprej. Vsi ti listi bi morali dati prostora diskusiji in vplivati v tem smislu čiščenja in družjenja obeh jezikov ter vstvarjanja skupne terminologije, — obenem pa Matice, Slovenska, Slov. Šolska, Socialna, Hrvatska, Dalmatinska, obe Srbski in mnogo drugih činiteljev, zasebniki, društva, Čitalnice, S. P. D., Sokol, strokovna društva, profesorski zbori, politične organizacije, — glej tudi umestni terminološki predlog Kisovčev v tej anketi!, — nadalje zagrebško, beograjsko in sofijsko vseučilišče, razne Akademije itd. Kdo naj vse to organizira in družijo krog sebe, je drugo vprašanje, ki bo kmalu postalo aktualno, morda izvrševalni odbor, izvoljen iz vseh imenovanih korporacij in podpiran od njih. Delo bo ogromno že samo ob sebi, tudi če ne računamo s konservativnostjo mase, s tehničnimi težavami, državnimi mejami in pravniki in drugimi uradnimi in neuradnimi zaprekami.

Vprašanje uradnega pravopisa, uradnega poduka in uradne kvalifikacije bo rešeno še-le ob zmagi edinstvene misli. Vse drugo se mora rešiti poprej, najprej pa treba mnogo, mnogo poenostaviti. Tako n. pr. vražji srbohrvatski fonetični pravopis, srbohrv. germanizme, ki so hujši od slovenskih (n. pr. nedoločnik: »Jedan članak o...«, že navedeni: predbacivati itd.); v pravopisu bo odločno moral i pri Hrvatih zmagati izboljšani slovenski pravopis; nadalje treba, da se i Hrvati oprostite pretiranega ijejanja in sploh bosanskih in drugih posebnosti ter sprejmejo kot obvezno štokavštino slovensko-srbsko ekavštino kot pravopis; v izgovoru naj ijekajo po mili volji. Tudi ni Hrvatom treba pisati n. pr. nastivičese na mesto nastaviti če se; to so nekake futuristične ekstravagance, ki nas le odbijajo. Dual je poseben znak izrazitosti, in je absurdno govoriti o njegovi odpravi zaradi »zenostavljenja jezika«, češ, tudi Čehi, Ogri, Angleži, Nemci in Lahi ga nimajo, to je le ostanek itd. Ta je bosa, dvojina daje slovenščini posebno zvočnost in prožnost, nekako slovansko značilnost in greh je izgubljati jo; tudi hrvaščina bi bila mnogo bolj slovanska, če bi jo vsaj priznavala, če že ne povsod rabila; pa moremo priznati aorist, ki je tudi »nepotreben« toda posebno izraziti in duhu

jezika mnogo potrebnejši, nego si germanizirani sodobniki mislimo. Je še mnogo drugih takih točk zблиževanja, o katerih treba diskutirati in jih potem rešiti, — na drugih mestih.

Program raznih Matic, publicistov in časnikarstva? Je jednostaven: Izvrševati vse to in vneto delati za močno Slovenstvo in edino Jugoslovanstvo. V tem znamenju negujmo svoje, da si je ohranimo in pomnožimo. Zgodovinar se poglobi v raziskovanje slovenske preteklosti v svesti, da obdeluje del preteklosti Jugoslovanov, in dramatik, ki nam pokaže tragedijo Slovenstva ob Taljamentu, Muri in Zili, naj ne pozabi, da ni napisal tragedije naroda, ki gine, marveč naroda, ki doživlja svoj preporod, — Slovenec in zato obenem Jugoslovan.

Dr. Bogumil Vošnjak.

Študije k problemu jugoslovanske narodne misli.

Razprava, ki ji bode svrha osvetljevati pričujoče družabno vprašanje, se je zakasnila po raznih naključjih. »Veda« je pisala v onem prvem članku, obsegajočem njen program, v prvem broju prvega letnika te značilne besede: »Pečati se nam bo z razjasnitvijo razmerja Slovencev do Srbohrvatov s stališča družabnih ved, da se posreči formulacija, odgovarjajoča današnjemu stanju sociološkega raziskovanja.« To je bilo napisano v decembru leta 1910. Tudi misel jugoslovanske ankete ni mlajša od časopisa, ki si je takoj spočetka postavil smoter ugotoviti eksistenčne predpogoje Jugoslovanstva. Veliki dogodki preteklega in letošnjega leta so postavili politično Jugoslovanstvo prav v ospredje, nove zgodovinske sile so bliskoma vzniknile iz balkanske zemlje, zavezniki so z urnebesno energijo osvojili staro jugoslovansko ozemlje, maščevali Kosovo, treščili ob tla mnogostoletnega sovraga naše rase in zmagovita armada jugoslovanske države je prišla do Adrije, — mare nostrum. In potem je sledila borba za hegemonijo, ki smo jo vsi pričakovali s trepetom v duši, misleči pa, da pride šele čez desetletja. Ti efekti nepopisne junaške epopeje so postavili namah problem na plan, ki smo mu od nekdaj posvečevali vso pažnjo. Stvarno in s potrebnim akademičnim

mirom smo se nameravali pečati s tem jugoslovanskim kulturnim problemom, pa prišli so dogodki, ki so v veliki meri pridobili predmetu interes najširših plasti. Zadovoljni smemo biti, da smo se že prej srčno in iskreno posvečali stvari, ki je postala sedaj nekaj usodnega, življenjskega, eksistenčnega, ne več zadevica peščice ljudi brez moči in sile, ki so v zasmeh predstaviteljem zapadne civilizacije.

Čudno, prej, ko je imela stvar akademičen značaj in ni bila v prejarkem svitu aktualnosti, so nam pritrjevali, češ, da je stvar važna. Ko smo se pa po vojni začeli zopet baviti s problemom, našli so se v naši publicistiki pesimistični dvomljivci, ki so metali našo stvar v koš z vsemi izrazi vojne vzhičenosti. Žar, ki bo prenehal, brž ko nastane siva vsakdanjost, hipno vzplamteči ogenj, ki ugasne pri prvem severnem vetru. Tako pisarenje moramo zavračati z vso resnobo. Z vojno in vojnim vzhičenjem nima naš problem nič opraviti. Po vojni smo to, kar smo bili pred njo. Pri tej priliki nam pridejo v spomin lepe Deákove besede, ki jih je izustil, ko ga je vprašal vladar po Kraljevem Gradcu, kaj zahtevajo sedaj Madžari: »Po vojni ne več, ko pred njo«.

Bilo bi žalostno, ako bi zunanji dogodki začrtali pot, po kateri je hoditi. V srcih in glavah mora biti prepričanje, da je ta ali ona rešitev problema edino pravilna in koristna. Umljivo je, da je treba poiskati znanstveno orožje; pojmi in argumenti, ki jih nudi sodobna znanstvenost, morajo biti intelektualni temelji zgradbe. Nikdar pa ne smemo prejemati dogem in naukov, ki jih je treba še prej podvreči strogi kritiki. Govorilo se je že mnogokrat, da socialne in državne vede še pogrešajo potrebne eksaktne podlage; nasprotja, spori in dvomi povsodi, kamor gledamo. Ako ni dognanih znanstvenih podatkov, je vsaka zaljubljenost v kake formule samo v škodo. Ravno na polju, s katerim se imamo to pot pečati, so neosnovane vsake absolutne trditve, ki bi naj postale merilo javnemu življenju in ki so zasnovane na poluznanstvenih dokazih. Še bolj je pa v kvar, ako možje, ki jim nikakor ni odrekati, da so pokretu bodisi v tej ali oni obliki naklonjeni, skušajo s hvalevredno vnemo sami nadomestovati ona dokazila, ki jih znanost sama danes še ne more podati. Nikakor ne gre, da se držimo nekih absolutnih pojmov, ki se čitajo danes prav lepo v kaki učni knjigi sociologije, ki pa še davno niso godni in zreli, da bi ovirali, da gre pokret svojo pot.

Zdi se, da bi imele postati sociologične formule nekako podobne onim ravnim linijam, klasično priprostim in vendar umetno stiliziranim, ki dajajo francoskim parkom kakega Lenôtra ono ukočenost in preciozno maniro, ki prav nič ne spada v naš vek. In zdi se mi, da ima naš absolutni sociolog prav ono zadačo kakor Lenôtrov vrtnar, ki mora prirezati vse ono bujno brstenje in poganjanje življenskega soka polnega drevja, samo da je ohranjena pusta, matematično ravna linija. Tudi narodno, socialno in državno življenje ne dopušča, da bi ga presojali edino le pod onim vidikom, ki nam ga ponuja kaka dogma. Družba in država, to je gibanje in pretvarjanje, narod, to je mogočen pojav, ki je podvržen tisočerim metamorfozam in ki se ne da stlačiti v Prokrustovo postelj jedne jedino zveličavne sociologične dogme. Bolj ko kje drugodi moramo upoštevati v narodoslovju, ako smemo tako imenovati vedo, ki še ne eksistira, da so raznovrstni tipi. Ti raznovrstni tipi morajo biti predmet našega opazovanja. Upoštevati moramo eruptivne, instinktivne sile te ali one narodne skupine. Smisel moramo imeti za ono pestro raznovrstnost, ki se pojavlja pred našimi očmi, ako presojamo, kako so nastali in se razvijali sodobni narodi, sodobne nacije. Še manj se pa smemo držati suhoparnih šolskih primer, ako se bavimo z ono narodno skupino, polno neobuzdanih življenjskih sil, ki jo imenujemo jugoslovansko.

Neznansko naraščanje jugoslovanskih političnih energij tekom kratkega leta in mednarodni pomen, ki ga danes ima politično Jugoslovanstvo, so činjenice, ki so našem kulturnemu pokretu menda bolj v oviro nego v korist. Pa nikdo nam pred letom ni mogel očitati veleizdajniških nagibov, ako smo se ogrevali za veliko misel našega kulturnega Jugoslovanstva. Ako so nas pa kasneje napadali neki izvestni Samoslovenci, ki jim je ploskal berolinski »Tag«, pušča nas to čisto hladne. Ni treba, da bi se trkali na prsa: Pater peccavi. Nadaljevati je treba pot, po kateri smo začeli hoditi.

Upati je, da se nas ne bode kamenjalo, ako se dotaknemo nekih strogo teoretskih pojmovanj. Hočemo, da je teorija v najožjem stiku s prakso in obratno. Vsekakor bo stvari samo koristilo, ako na začetku nanizamo mnenja in misli, ki jih nuja teorija o narodu. Pri tej priliki je mogoče dognati, da se ne sme, kar žalibog dela večina naših nasprotnikov in drugi, zamenjati funkcije države z onimi naroda. Ako se posreči, da iztaknemo takorekoč mejo med oblastjo države in naroda, bo to potreben in važen pri-

spevek tudi našemu vprašanju. Naglašati nam bo ravno z obzirom na Slovence in druge Jugoslovane, kako napačna so ona nazeranja, ki trdijo, da brez politične združitve ni skupnega kulturnega življenja.

Ne moremo beležiti v prvem delu, to je v onem, ki bode obsedal v pretežni meri teoretska izvajanja, vsak pojav narodnega gibanja in teoretske njegove formulacije, nego omejiti se moramo v prvi vrsti na glavne pojave razvoja in glavne opredelbe pojma.

Občni problem naroda.

I. Država in narod.

Zgodovinska evolucija državne in narodne misli nam priča, da se dva tako važna socialna činitelja, kakoršna sta država in narod, neprestano izpreminjata in da se prikazujeta v večno se pretvarjajočih družabnih metamorfozah. Niso samo besede in nazivi teh družabnih skupin, ki se menjajo, tudi vsebina sama je podvržena važnim, včasih odločilnim izpremembam.

Bilo bi povsem v pritlikavskem duhu Faustovega famulusa Wagnerja in pa »učenca«, ako bi se vprašali, ali res država in narod nista bila od samega začetka, od nekdanj to, kar sta danes. Vprašanje ni prav postavljeno. Odgovor bi mogel biti da in ne. Jasno je, da je bila država od nekdanj organizacija nad in podrejenosti, da se nekako brutalno izrazimo, nekako ustrojstvo izkoriščanja. Primitivna država je pa bila prav posebno izpostavljena udejevovanju brutalnih instinktov vladajočih, ki jim civilizacija ni še narekovala, da je treba instinkte vladanja in poveljevanja ublažiti in nadomestiti z režimom, odgovarjajočim stopnji splošne civilizacije. Vsled medsebojnega odnošaja med državo in umstvenim ter civilizatoričnim ambientom nastajajo oblike državnega življenja, izdatno izpreminjajoče prvotno obliko gospodovanja in izkoriščanja. Ves problem države je potem, da se najde ona harmonija, ki spaja gospodovalni značaj države z njenimi civilizatoričnimi zadačami. Država ostane vedno organizacija gospodovanja, pa mogoče je, da se da temu gospodovanju povsem ljudski in demokratični značaj, ki bo izbrisal vsaj neukemu poznavalcu sledove prvobitne brutalnosti in izkoriščanja. Pa dasi ostane ohranjena tista temeljna črta držav-

ne organizacije, vendar se nam prikazuje država tekom vekov v vedno novih metamorfozah. Skoraj je toliko glavnih tipov držav, kolikor je kultur in civilizacij. In vsak tak glavni tip ni enoten, okoli njega se naniza cela vrsta tipov drugega reda. Radi tega je precej nevhvaležno delo popisavati posamezne tipe držav, ker se pojavljajo vedno novi razlikujoči kriteriji. Na koncu se prepriča oni, ki je veroval, da je mogoče razporediti države po tipih: »In vidim, da nič ne morem znati«! Raznolikost in raznovrstnost državnega udejstvovanja silno obtežuje vsako razvrščanje po tipih, ki bi naj predstavljali nekake vzore držav te ali one dobe. Brezdvomno, da je znanost posvetila veliko pažnjo pojmu države, od Aristotela do Avgustina, od Machiavellija do najnovejših sociologov se je nebroj mož filozofov, državoslovcev in državnikov trudilo, da bi državni problem postavili v pravo luč. In vendar so bili končni uspehi nezadovoljivi. Tem manj smemo biti strogi, ako hočemo opredeliti drugo socialno skupino, ki je pendant državi, narod. Tu so težave še mnogo večje.

Morebiti ni na nobenem polju znanstva take terminologične zmešnjave in nedoslednosti, kakor ravno na državoznanskem. Eden najvažnejših terminov, narod, si ni mogel priboriti enotnega shvačanja. Narod, ljudstvo, država, to so izrazi, ki so se od nekdaj rabili promiscue. Kdor količkaj pozna publicistično literaturo, temu je gotovo znano, kaka neenotnost vlada v tem oziru. Taki napačni nazivi in pomanjkanje pravne terminologije se silno maščuje, ker se ta nejasnost zlorablja v politične svrhe. Mnogokrat pa nevednost in naivnost poganja prav čudne cvetke. Tako se pač ni mogoče vzdržati smeha, ako kak izobražen Francoz ali Italijan govori o »avstrijskem narodu«. Pripadniku narodnostno enotne države leži takorekoč v krvi, da smatra državo istovetno z narodom.

Ako smo že opažali, da je država, ime kakor tudi socialna skupina, podvržena najraznovrstnejšim metamorfozam, treba je povdarjati, da se isto, kar velja o državi, dosti bolj izrazito kaže pri narodu. Naša zadača bodi dokazati, da je narod predvsem predstava, ki pripada sodobnosti.

Marsikateri inteligent se menda spominja onih tragi-komičnih latinskih ur iz gimnazijskih let, ko se je tekom kake Tacitove ali Cezarjeve ure govorilo o *nationes, gentes, populi*. Priznati moram, da si nikdar nisem mogel ustvariti prave predstave, kaj ti nazivi pomenjajo. Da taka *natio Tacita* nima nič opraviti z našim na-

rodom ali nacijo, to leži na dlani. Beseda *natio*, tako konstatira Kirchhoff,*) je prišla iz Rima, je rimskega izvira. *Natio* in *gens* sta bila istovetna izraza. Rimski pisatelji govorijo o *nationes et gentes*. Oba izraza prav nič nista opredeljena, značita pač večje skupine ljudi. Izraz »gens« ima na vsak način prvotno značenje plemena, rod, pa lasten mu je tudi državni, politični smisel. Nikakor si pa ne moremo predstavljati, da bi Rimljani mislili na kulturno nacijo v današnjem smislu besede, ko so upotrebljavali izraz *natio* ali *gens*. Zdi se, da je *populus* značil nekaj bolj opredeljenega nego oba, ravnokar omenjena izraza. *Populus* znači ljudstvo. V tej besedi sta dva pomena. Prvi izraža demokratično maso, ki se bori za svoje pravice v državi. Drugi je pa mnogo bolj točen in pomenja celoto polnopravnih državljanov. Govoriti se more o *populus romanus*, nikakor pa ne o *natio romana*. Ta izraz *populus* se prav dobro ujema z našim današnjim državnim ljudstvom, to je celoto vseh državljanov pojedine države. *Populus* je staroslovenski *плукъ*, slovenski polk, srbski ali hrvatski puk.

Ni treba posebej povdarjati, da je klasična kultura povsem drugega kova nego sodobna. Najznačilnejša njena poteza je gotovo ekskluzivnost. Samo Grk je polnovreden kulturni človek, vsi Negrki so barbari. Samo grška država je prava politična zajednica, izven političnega in državnega grštva ni pravega življenja. Grške uredbe in smeri grškega umstvenega dela se po nazorih polnokrvnega Grka toto genere razlikujejo od onih sosednih narodov.

Podobno državno ekskluzivnost moremo opaziti tudi pri srednjeveških katoliških državoslovcih, njim je samo kristijanska država prava država, njeni zakoni pravi zakoni, vse to, kar je izven *civitas dei*, nima nikake zakonite osnove, tam vlada brezpravje, nezakonitost. Take nekrščanske države in njenega pravnega reda ni mogoče priznati.

Pri Grkih seve ima ta ekskluzivnost nacionalni značaj. Grki so globoko ukoreninjeni v domači zemlji, njih plemenski in narodni ponos je velika ovira kozmopolitičnim idealom. Težko je opredeliti v grštvu razmerje med kulturo in državo. Grk je bil radikalen državni individualist, ki se je poln resignacije šele ob času splošne dekadence udal centralizaciji, ki je prišla s severa iz barbarske zemlje. Mnoge vladavine so se spajale v rahle državne zveze, ako

*) Kirchhoff, *Zur Verständigung über die Begriffe Nation und Nationalität*. Halle a. S., 1905, str. 7.

je zunanji pritisk to zahteval. V politiki je bila Grška silno razkosana, podobna renezančni Italiji, pa vse Grke je spajala enotna kultura, ki je bila diferencirana po mnogih dialektih raznih književnih jezikov in po raznih posebnostih posameznih grških plemen. Skupna, dasi diferencirana kultura je bila zaisto silna vez, pa vendar ni bil še pri Grkih kulturni problem ločen od državnega. Verstvo, ki je tako važno za razvoj grškega pesništva in dramatike, je združeno z državo. In grška država, ki pojedincu ne pripušča svoboščin in pravic, temveč ga priklenja s svojimi zakoni in ljudskimi sklepi k sebi, nadzoruje kulturni razmah in mu stavlja meje. Tudi grška družba ni še osvobodila kulture državnih spon.

Še bolj ko v Heladi se v Rimu kaže problem v pravi luči. Dočim je bila kulturna Helada zasnovana na načelu avtonomije grških kulturnih teženj, je taka razbitost tuja Rimljanu. Rim je političen princip. Rimljan veruje v državno onipotenco, njegova kultura je v najstrožji odvisnosti od državnih činiteljev. Izven države ni življenja, ni kulture. Kultura je dekla države. Za Rimljana, ki je vojak, uradnik, državnik in pismouk, prihajajo v poštev samo razlogi oportunitete. Literatura in umetnost mora prospevati v toliko, v kolikor to koristi državi in gospodujočim v državi. Smer kulture mora biti taka, da ona naravnost podpira državne svrhe. Samoumevno je, da onipotentna država in njen vsestranski vpliv naravnost vbija originalni razmah umstvenega življenja. Državna vsegamogočnost na vseh poljih človeškega žitja je ozko spojena s kosmopolitizmom.

Vedno bolj se pretvarja staro rimljanstvo v nerazdružljivo krvno in kulturno mešanico vztoka in zapada, dekadenca in degeneracija je pred durmi. Rimski univerzalizem, ki je našel svoj najvišji simbol v rimski predstavi nedeljive, vsegamogočne državne suverenosti, je dovolj silen, da se reši kot politična ideja iz občnega ravsula rimljanstva.

Nova družabna sila nastopa, krščanstvo. Pa ono ne znači izpremembe dosedanjih smeri civilizatoričnega razvoja. Mednarodno je, univerzalistično. V svoji oficialni latinščini si je našla cerkev izborno orodje izednačevanja in odločnega niveliranja. Rimski univerzalizem se nadaljuje v krščanstvu. Dedščina umskega političnega principa je bila prevzeta od novih vladarjev sveta. Vladarji so se samo preselili s Kapitola na Vatikan. Novi sistem je univerzalen, kakor je bil stari, v svojem jedru

zanika eksistenčno potrebo narodne kulture. Eden vladar, eden jezik, edna vera, edna država, to je geslo novega krščanskega Rima. Rim srednjega veka ne pripoznava polnopravnih držav, ki so v njegovih očeh samo provincije, kralji pa niso nič drugega ko upravitelji teh provincij. Narodi se niti v državnem okviru ne smejo izživeti, kamo-li v narodno-kulturnem.

Pa rimski cerkveni univerzalizem najde skoraj v rimsko-nemškem državnem univerzalizmu svojega ljutega sovraga. Nemcem ni bil nikdar dan dar državne in politične intuicije. Težki in negibni, brez politične fantazije in duševnega elana, ki ustvarja nove politične ideje, bili so pač nesposobni, da bi si zgradili svoj državni dom s svojim idejnim gradivom. Izposodili so si ga pri Rimljanih. Nemško carstvo je bilo nadaljevanje rimske države. Med cerkvijo in državo je nastal oni strastni boj, ki daje vodilno smer politiki srednjega veka. Papeštvo in cesarstvo imata pa oba isto idejno podlago, anacionalni univerzalizem, proti vsaki avtonomiji naperjeni centralizem, ne samo v državi, ampak tudi v kulturi. Eden najznačilnejših predstaviteljev one dobe, v kateri se bori papeški Rim s cesarskim na življenje in smrt, je Dante. V Danteju ni nič nacionalnega, njegov državni in življenjski nauk je nenacionalen, univerzalističen. Globoko tiči v sholastiki in v univerzalizmu, za njega prihajajo samo v poštev obe veliki družabni sili njegove dobe, papeštvo in cesarstvo. Vse drugo ne šteje. Pred očmi ima kopreno, ki mu zakriva italijanski narod. V tej glavni črti Dantejeve intelektualne fiziognomije videti je ta razlog, da ima dejansko malo vpliva na italijanstvo, predvsem na idejno, kajti idejna razmaknjenost med srednjim vekom in sodobno demokracijo deli dva sveta kakor prepad.

Oba vodilna socialna elementa srednjega veka sta se sama izčrpala v onem groznem natezanju svojih sil. Značilno je, da se proti univerzalizmu oglašajo nacionalizem evropskih političnih zajednic, ki so se čutile zapostavljene vsled hegenomije nemško-rimskega cesarstva. Ta nacionalizem je bil državnega izvira. Še vedno se ne ustvarja nacija, narod, temveč najprej se kaže novi nacionalizem v narodni državi.

Slovanski vztok ni aktivno posegel v rimsko borbo hijerarhičnega s političnim principom, posebljenim v nemškem cesarstvu. Zapadni Slovani so bili preveč izpostavljeni tujemu navalu in niso mogli ustvariti krepko konsolidiranih držav. Pa tudi Slovenci so imeli svoje državne tvorbe v onih časih, ko je nemštvo začelo

gojiti svoj politični univerzalizem. Te politične naše tvorbe ne smemo preveč omalovaževati, saj je gosposvetsko polje in so njegove državne ceremonije prav dragocen in častljiv spomin na našo državno preteklost. Da so bili Slovenci nekdanje organizirani državi činitelj zgodovinskega pokreta, to nam potrjujejo prva stoletja bivanja Slovencev na slovenskem ozemlju. Tudi Slovenci so bili nekdanje zgodovinski narod, da se poslužim tega aktualnega naziva. Gumplowicz imenuje ljudstvo (Volk) skupino ljudi z ozirom na državo. »Kot države se ljudstva vojujejo, kot države se bojujejo tudi v miru z miroljubnimi sredstvi za svoje različne posebne interese — kot države se udeležujejo ljudstvá v zgodovini.*) Kot država, kot organizirana zajednica, nastopa ljudstvo, narod v zgodovini. Do svojega pokristjanjenja, od časa, ko so se Slovenci odrekli svojemu primitivnemu državnemu redu, so bili Slovenci gotovo svoje zgodovinske usode kovači. Boj proti novemu nemškemu državnemu redu je pa bil radi tega tako težaven, ker se je novi red bojeval s silnim orožjem, s križem v roki. Pa slovenskemu državnemu življenju gotovo še ni bilo tako skoraj konec in je gotovo segalo dalje v srednji vek, nego nam poročajo nemški zgodovinski viri. Bilo je to gotovo življenje politične polodvisnosti, ki se je moglo raditega dalje časa nadaljevati, ker je bila tedanja državna uprava sploh še v svojih povojih.

Ako bi nas pa kdo vprašal, ali so bili Slovenci v onih stoletjih srednjega veka narod, bi pač na to morali odgovoriti tako: Narod v našem smislu besede gotovo ne, ker je bila tedaj predočba naroda vsa druga nego danes. Bili so do svoje popolne državne katastrofe ljudstvo, ki si samo v svoji državi ustvarja svojo zgodovinsko usodo. Niti pred niti po katastrofi pa niso bili narod. V srednjem veku je potem izginevala državna zavest tega ljudstva, ki ga je spajal isti rod, ista kri. Slovenci so prestali biti zgodovinski »narod«, pravilno izraženo ljudstvo, ravnotako kakor Srbi in Bolgari. Velika razlika je bila samo, da je frankovski meč ugonobil za stoletja prej slovensko državno življenje, nego je bila uničena srbska in bolgarska državnost. Po svojem porobljenju so bili Bolgari in Srbi ravnotako brezzgodovinski narodi kakor Slovenci. Samo edna jugoslovanska narodna skupina je ohranila z mečem v roki svojo državno-pravno kontinuiteto, in to

*) Gumplowicz: Der Rassenkampf. Graz 1883. št. 181.

je Hrvatska. Reliquiae reliquiarum, tak je bil v turških časih naziv Hrvatske. Bilo je potreba jeklene energije, da se je rešila hrvatska država propasti. Dokaz, kako malo zgodovinskega razumevanja je pač med nami, da slovenski inteligent podcenjuje velike težave, s katerimi se je imelo Hrvatsstvo od nekdaj boriti, da si je ohranilo svojo državno eksistenco. Današnje borbe so samo nadaljevanje stoletnega boja za ohranitev državne individualnosti Hrvatske.

V oni dobi, ko je bila povsem zlomljena politična odporna sila Slovenstva, ko je bila pogažena srbska in bolgarska država in si je edinole Hrvatsstvo znalo v zvezi z ogrsko krono ohraniti svojo državnost, zgodile so se v meddržavnem življenju Evrope velike izpremembe. Nova evolucija državne misli si krči pot. Anglija je začela z emancipacijo svoje narodne države od rimskega univerzalizma. Na kontinentu gre stvar mnogo bolj polagano. Pa te borbe za narodno državo, ki si krči pot na kontinentu tekom štirinajstega in petnajstega veka, so bučna predigra občne renezanse.

Anglija, Francija, Italija, to so one tri dežele, ki bi bile poklicane, da rešijo državno misel marazma in jo osvežijo. Anglija je bila preoddaljena ognjišču srednjeevropske kulture. Prva je bila ona, ki je strla fevdalizem, ustvarila predpogoje državljanske svobode in krčila pot modernemu pojmovanju državnega sožitja. Italija bi pravzaprav tudi mogla biti poklicana, da izvojuje zmago novi državni misli, pa ona je bila prerazbita, preraztrgana, predana na milost in nemilost tolikim tiranom, kondotijerom in političnim pustolovcem. Visoka intelektualnost in splošna kultura tedanje Italije je pač jamčila, da bo prišla tudi z juga izdatna pomoč pokretu, ki mu je bil zadača ustvariti nov evropski državni sistem. Voditeljica v tem pokretu je pa mogla biti samo Francija, ki je imela veliko nalogo, nacionalizirati in laicizirati svoje državne uredbe in tako služiti kot vzor nacionalnemu državnemu pojmovanju. Ne francosko ljudstvo, ampak francoski vladarji so osnovali krepko centralizirano Francijo, prosto vseh fevdalnih in predvsem univerzalističnih primesi. Prva je bila Francija na evropskem kopnem, ki je razbila univerzalistični oklop nemško-rimskega cesarstva, kakoršen je še izza srednjega veka silno stesnjeval vso politično evolucijo Evrope. Ta državna emancipacija je velepomembna, odslej je imel suverensko oblast vsak vladar, ne samo nemški cesar. Država se je takorekoč nacionalizi-

rala. Osvobodši se more rimskega pojmovanja, ki ni dopuščalo, da bi bil kdo suveren izvzemši nemškega cesarja, prerodilo se je vsled te nasilne emancipacije državno življenje razvitejših evropskih držav. Vladar sveta, nemški cesar, izgubival je svojo avtoriteto, svojo oblast, ki ji bi naj bil podvržen vesoljni svet. Nemška država se pa še dolgo ni mogla nacionalizirati, zgodovinski univerzalizem je omračil Nemcem pamet. Nemško državno ljudstvo je še nekaj vekov nosilo strašno pezo svojega cesarstva, ki je bilo brez vsake politične nacionalne moči, saj je bilo v nasprotju z vodilnimi idejami državne evolucije, ki so zahtevale nacionalno državo. Ob istem času so Habsburžani množili svoj patrimonij, svojo oblast, glavni predstavitelji državnega univerzalizma. Tak je bil državni pokret. Skupno z njim se je pa pojavil še drug intelektualen in kulturnen pokret, ki so mu dali ime renesansa, prepород.

Antika je zrevolucionirala duhove. Odpad od rimskih srednjeveških tradicij je imel nedogledne posledice. Prepород je vpeljal povsem nove družabne, verske in politične vrednote. Avtoriteta prejšnjih vladajočih državnih skupin je skoraj izginila. Staro verstvo in stara filozofija se je morala umakniti pred novimi oblikami in metodami mišljenja. Transcedentalnost in mistična zamaknjenost srednjega veka se mora umakniti novemu umevanje umetnosti, ki črpa iz življenja in sedanosti.

Naravno, da se niti politika ne more odtegovati temu občnemu preobraževanju. Kje so časi, ko je Dante s političnimi idejami svoje »Monarhije« mogel prednjačiti javnemu mnenju svoje dobe? Renesansa je protivna Dantejevim političnim univerzalističnim utopijam, ki so brez vsake realne osnove. Renesansa potrebuje svoj državni nauk, ki je realističen, ki mu je politični evangelij: Realna politična oblast. Prepород je našel svojega državoslovca, Nikolaja Machiavellija. To težnjo prepороda priznavati samo realnost je dobro pojml Machiavelli in njegova brutalna realnost je najčistejši izraz te glavne težnje in značaja njegove dobe. Pri Machiavelliju bi mogli uprav govoriti o nekakem hiperrealizmu. Narodna država francoskega tipa je našla v velikem Firenčanu svojega najodločnejšega zagovornika. Znano je zadnje poglavje »Kneza«, ki slovi po svojem gorečem, uprav fanatičnem rodoljubju. Pa realistu Machiavelliju ni usojeno, da bi se realiziral njegov san velike narodne italijanske države, ki bo napravila konec vsemu trpljenju Italijanov. Tik pred njegovo smrtjo

so bile vse nade uničene, da bi se Italijani osvobodili tujcev in si sami določevali svojo usodo. Pa v svojih spisih nam je zapustil firenški državni sekretar zaklad političnih misli, ki so važne za spoznavanje potrebe nacionalizirane države.

Preporod je sicer nove vidike odprl verskemu, umstvenemu in državnemu življenju, ni pa bil sposoben, da bi uvedel narod v našem smislu besede na socialno poprišče. Temelji gospodarstvu in državi so bili položeni, pa ni bilo še mogoče dati političnemu pokretu takoj potrebno demokratično osnovo. Ko je preporod že v svojem upadku in se preobrača v dvorjanski rokoko, začne Anglija preustrojiti svojo državo z demokratičnimi reformami. Zopet zmaguje najprej v Angliji sredi sedemnajstega veka edna izmed novih sodobnih vladajočih idej, ona vlade ljudstva, demokracije. Zopet stopa Anglija na čelu, samozavestno in pot kažoča. Preporod je sicer nacionaliziral državo, ni pa društva demokratiziral; demokracija je pa glavni znak naroda v našem pomenu besede.

Preporod je silno razburkal umstveno in politično življenje sodobnikov. Stare avtoritete so bile premagane. Individualizem se je uveljavljal na vseh poljih. Verske posledice tega splošnega intelektualnega pokreta so bile nedogledne. Germanski sever se je odcepil od romanskega juga. Vprašanje meščanske svobode je bilo od nekdaj v Angliji predmet politične borbe. Odkar je prišlo do razkola v cerkvi in se je Anglija otresla rimskega vpliva, so postala verska vprašanja pravi kvas radikalnejšemu naziranju na problem državljanske svobode in demokracije sploh. Angleške sekte, puritani in drugi, so se izseljevale v Ameriko, in v ameriških naselbinah šestnajstega veka so pravzaprav nastale ustavne oblike naše sodobne demokracije.

V naselbinah severne Amerike so samozavestni Anglosaksi sprejeli kot temeljni zakon izjavo človeških pravic. Vsi ljudje so svobodni, so si ednaki, uživajo večne neodtegljive prirodne pravice. Novi verski pokret je preobrazil in osvežil srednjeveški nauk prirodnega prava. V Severni Ameriki se osnujejo temelji nove državne filozofije in pozitivnega ustavnega prava. Domovina demokracije je postala severna Amerika, anglosaksonski puritanci pa njeni očetje. Demokratske pridobitve ameriških kolonij, so postale vzor onim možem, ki so bili činitelji francoske revolucije.

Francoska revolucija je zmaga državnih načel, ki so že bila tekom vekov notranja posest najboljih ljudi vsake dežele. Njena načela niso nič novega, ampak ona so že osnovana v državni filozofiji preteklih vekov, posebno sedemnajstega in osemnajstega veka. Anglija je uvedla principe meščanske svobode s svojo ustavo že v srednjem veku, Amerika je dala demokratičnim zahtevam novejšo in popolnejšo obliko, bile so kodificirane v ustavi posameznih ameriških ljudovlad.

Treba je bilo francoskega elana in političnega temperamenta, da je z nebrzdano silo francoska demokracija uničila francoski stari red in v zmagonosnem pohodu po Evropi vsilila skoraj vsem narodom mogočni evangelij demokracije. Ni pretirano, ako trdimo, da svet pozna malo tako silnih socialnih pokretov, kakoršen je bil oni demokracije francoske revolucije. Kakor v Cromwellovih časih je demokratična vojaška organizacija, je vojna sredstvo v svrhu, da se uresničijo ljudske zahteve. Armada pomenja narod v orožju. Pa francoska revolucija se uveljavlja v francoskem miljeju, absolutna politika francoskega centralizma je ustvarila francoski narod-državo, ki je vsled svoje nacionalistične enotnosti tudi vzor možem revolucije.

Francoska revolucija ni nacionalna v onem pomenu, ki ga danes rabimo. Francozi revolucije poznajo samo narod, ki je ob enem država. Narod, ki ne bi tvoril svoje države, Francozom ni narod. Vsi francoski državljani tvorijo tak narod, ki ima svoje politične, ne strogo kulturnih tradiciji. Narod je političen, ni kulturnen pojem.

Povsodi tem, kamor so prispeli orli francoskih armad, širijo Francozi svoje naziranje o državi. Vsa državna uprava, njene uredbe in zakonodaja se mora strogo ravnati po francoskem uzorcu. Francoski zakonodajalec in upravitelj nima nikakega smisla za nacionalne posebnosti podvrženih držav in narodov. Načelo je: Vse mora biti strogo po francoskem uzorcu. Francoski upravitelj je nenaroden, povsem zaljubljen v uredbe in šege svoje francoske domovine. Centralizator je, ki neusmiljeno nivelira in izednačuje vse, kar mu pride pod roko. V Italiji ni nikdo samovoljnije postopal proti italijanski samobitnosti od francoskih osvajalcev. Tam, kjer francoska uprava navidezno podpira narodne težnje, stori to samo iz sebičnih namenov dnevne politike.

Demokratski polet francoske ljudske armade je bil skoraj pri kraju. Konec tega prvega mogočnega demokratskega ljudskega gibanja je bil tragičen. Mesto demokracije je skoraj zavladal Napoleonov carizem. Pa misli, ki jih je širila francoska revolucija po kontinentu, so ostale žive in budne tudi v dneh najhujše reakcije. Pa oni kosmopolitizem francoskih družabnih idej se je izpreminjal polagoma v vseh onih deželah, kjer je zavladal; njegovo mesto je zavzel krepki nacionalizem.

Ideje francoske revolucije so bile oni silni kvas, brez katerega si ne moremo predstavljati ustavnih in političnih izprememb devetnajstega veka. Revolucionarno naravno pravo je bilo kodicirano v ustavah mnogih držav. Ta zmaga načel revolucije je neznansko pospeševala preporod narodov, ki doslej niso imeli samostojnega narodnega življenja. Ni bilo silnejšega sredstva, da se kličejo k novemu življenju doslej pozabljene socialne skupine, nego je bil ustavni program francoske revolucije. Nešteto sil, ki so bile doslej vezane in neplodne, je revolucija osvobodila. Brez revolucije si ne moremo predstavljati preporoda malih narodov, socialnih skupin, ki jih je doslej vezal rod in jezik. Še le svobodnejše oblike državnega življenja so omogočale svobodni razvoj teh skupin. Revolucija je osvobodila posameznika, pa še le ko je bil posameznik osvobojen, se je mogel narod zavedati svojega obstoja in se razvijati. Revolucija je strogo individualistična, ne daja pravic nikaki skupini, nego samo poedincem. Idejnemu krogu revolucije je bilo povsem tuje konstituirati narod kot edno javnega življenja. Revolucija in njen družabni nauk je poznala samo edno organizacijo javnega prava, državo. Da bi se narod konstituiral v državi, ali poleg nje, to ni nikakor odgovarjalo miselni smeri revolucije. Posamezniki imajo pravice, ne pa višje organizirane skupine. Še le, ko se umika čisto državno naziranje revolucije socialnejšim nazorom, ki pozabljajo na pretirani individualizem revolucije, nastajajo pravi eksistenčni predpogoji naroda.

Narodna misel, ki je značilna za sodobnost, je potrebovala kulturne grude, da vzklije in raste. Državno življenje, kakoršno je bilo ono Francije ob času, ko je po padu Napoleona zavladala veleburžoazija, ni bil pravi ambient, da bi se v njem mogel razvijati kulturni pojem naroda. Nemčija in nemška družba je bila začetkom preteklega veka v povsem drugem položaju. V Franciji je bilo vse gotovo, povsodi državne in kulturne tradicije, v

Nemčiji je pa bilo treba vse na novo ustvarjati. Tedanja intelektualna Nemčija je bila mnogo manj odvisna od preteklosti ko Francija in je zamogla mnogo lažje krčiti pot novim idejam. Zaisto je vstala v Nemčiji cela vrsta mož, ki je ustvarila kulturno nacijo. Strašne državne katastrofe so bile usodepolne za Nemce. Treba je bilo graditi nov narodni dom. Z možmi, ki so se lotili tega dela, nam je obširnejše govoriti, ker so oni reliefno izklesali pojem kulturne nacije.

K problemu, ki nas zanima, sta dva Nemca kazala pot na mnogo točnejši način ko Francozi. Viljem von Humboldt je pisal v onih burnih letih, ko je besnela francoska revolucija. Fichte pa govori svoje »govore nemškemu narodu« v onem desetletju, ko Napoleon že zamišlja jugoslovansko Ilirijo. Nemški nacionalizem, splošni kulturni nacionalizem se rodeva v dneh, ko je Napoleonova svetovna oblast na svojem vrhuncu. Nikdo ni silnejše izzval nacionalno čuvstvo nego največji nivelizator vsega, kar je narodno, Napoleon.

Najsilnejši konflikt je med Humboldtovo državno teorijo in Napoleonovo državno prakso. Humboldt je oče liberalizma, ki želi šibko državo z omejenim delokrogom. Družba bodi silna, država pa samo organizacija, ki brani pred morilci, tatovi in podobnimi subjekti, pravi, kakor pravijo, »Nachtwächterstaat«. Napoleonova državna praksa je pa ravno nasprotna, država bodi vsegamogočna, ona je tvorničar, trgovec, podjetnik, izven nje ne sme priti do veljave nobena družabna skupina. Napoleon uničuje francosko občino, ker je ona na potu njegovi konceptiji države. Humboldt je pa oče onega liberalizma, ki je napravil iz občine državo v državi.

Preznačilno je pa proučevati Humboldtove nazore o narodu, kulturni naciji. Antagonist Napoleonove državne koncepcije se tu kaže v jarki luči. V svojem znanem političnem spisu: »Über die Grenzen der Wirksamkeit des Staates«*) pravi izrecno: »Die Staatsverfassung und der Nationalverein sollten, wie eng sie auch einander verwebt sein mögen, nie miteinander verwechselt werden.« To je dragoceno priznanje. »Der Nationalverein«, to je kulturna nacija. Zdi se, kakor da si Humboldt že zamišlja nekako javnopravno organizacijo naroda, ker govori o »dru-

*) Humboldts Werke herausg. von Leitzmann I., 236. Jako dobro so sestavljeni nazori Humboldta in Fichtea pri Meinecke, *Welbürgertum und Nationalstaat* 1911. v tretjem in šestem poglavju.

štvu«. To društvo mu je »ein anderes (Verhältnis), freiwillig von ihren (Bürgern) gewähltes, unendlich mannigfaltiges und oft wechselndes.« Država je prisilna organizacija, narod pa bi bil prostovoljna skupina.

Humboldt omalovažuje državo, narodu pa pripisuje povsem druge važnejše, idealnejše smotre. Treba si seve tolmačiti, iz kakega političnega okrožja so vzklike take misli. Staro nemško cesarstvo je bilo ravno tedaj v svojem razsulu, tik pred propadom. Nešteto nemških držav s svojimi bidermajerskimi, patriarhaličnimi upravami ni moglo vcepiti nemškemu mislecu posebnega zaupanja. In zgodilo se je to, kar se dogaja pri postanku vsake državne teorije. Sramotno gospodarstvo tedanjih nemških knezičev je vzbudilo v Humboldtju spoznanje, da je poleg države še nekaj drugega, kar prihaja v poštev, in to je narod. Zunanje prilike so bile, ki so mu vcepile to misel, on je pa to misel vklenil v splošno veljavno formulo, ki velja pa tudi za narode z zdravim državnim življenjem. Politične in državne vrednote ne izčrpajo narodovega življenja, poleg politične organizacije je še druga skupina, narod.

Jasno nam izraža Schiller to misel: »Abgesehen von dem Politischen, hat der Deutsche sich seinen eigenen Wert gegründet, und wenn auch das Imperium unterginge, so bliebe die deutsche Würde unangefochten. Sie ist eine sittliche Grösse, sie wohnt in der Kultur und im Charakter der Nation, der von ihren politischen Schicksalen unabhängig ist...«*) Kako krepko je izražena v teh besedah razlika, ki je med političnim ustrojstvom in pojavom etičnega in duševnega življenja, ki ga imenujemo narod!

Zanikati je treba, da bi naglašanje kulturne nacije, ki ga najdemo pri Nemcih, vrstnikih nepolitičnega Goethea, pričalo o nepolitični in protipolitični smeri cele generacije. Napoleon je s svojimi zmagami posredno vzbudil one državne zmožnosti med Nemci, ki si doslej niso mogle priboriti zmage. Velika pruska državna katastrofa znači začetek široko zasnovanih javnopravnih reform, ki polagajo prve glavne temelje krepki Prusiji in končno tudi bodoči veliki Nemčiji. Zdravih političnih instinktov tudi ni odrekati onim možem, ki ustvarjajo Nemcem kulturno nacijo. Fichte na primer je političen duh, nima nič profesorskega na sebi. Realiz-

*) Deutsche Grösse. Ein unvollendetes Gedicht Schillers 1801. Herausgegeben von B. Suphan. 1902.

stično misli v političnih stvareh, saj je on izpregovoril veliko besedo, da je treba Nemčiji »einen Zwingherrn zur Deutschheit«, pruskega kralja. Nikakor ni Fichte poln nekega transcendentnega, nerealnega idealizma, saj je njegova duševna sorodnost z Machiavellijem precej velika, ne sicer z Machiavellijem, ki hvali Cesare Bordžo, ampak z onim, ki drami narodne energije v zadnjem poglavju »Kneza«, da bi z velikim narodnim činom bila Italija osvobojena in zedinjena.*)

Po strašni dekadenci, ki je pretresalo nemštvo začetkom devetnajstega veka, je bilo treba Nemcem preroka najčistejšega značaja in jeklene volje, in to je bil Fichte. Temu možu se ima nemštvo zahvaliti, da je po ponižanju, ki je zadelo Nemčijo, visoko vzplapolal domoljubni ogenj nacionalizma. Fichte spoznava, da v resnici ni nikakega kosmopolitizma in da se mora nujno kosmopolitizem izpremeniti v patriotizem.***) Vroče brezmejno domoljubje preveva Fichteja. Pa njegov nacionalizem ni ozkosrčen, temveč v njem je nekaj občeveljavnega, univerzalnega.

Kako se razlikujejo Fichtejevi Nemci od drugih narodov? Izrecno pravi nemški filozof: »Die Absonderung der Deutschen von den übrigen europäischen Nationen ist begründet durch die Natur.« Meinecke omenja, da »Natur« pomenja v tej zvezi skupni jezik in narodni značaj.***) Država je Fichteju na zunaj na vsak način ločena od naroda. Fichteju lebdi pred očmi grški narod kot ideal in vzor kulturne skupnosti. Pa dasi sta po Fichteju država in narod dva ločena pojma, vendar mora vladati med tema ločenima socialnima skupinama neko medsebojno razmerje, narod in država morata biti v medsebojni harmoniji in slogi. Torej ni treba in ne sme biti nasprotja med obema najvažnejšima elementoma socialnosti, temveč solidarno delo v dosego velikih skupnih smotrov je potrebno.

Te Fichtejeve misli, ki so bile izražene začetkom devetnajstega veka, so velevažne za evolucijo nacionalizma, ki ni več istoveten z državnim patriotizmom. Francoska revolucija je uničila patrimonialno, takorekoč stvarno naziranje na državo. Država ne sme in ne more biti več lastništvo vladarja ali vladarske rodbine, ampak narod v demokratičnem smislu besede si prisvaja pravice, ki jih doslej ni imel. Novo shvačanje naroda se

*) Meinecke l. c. str. 95. itd.

**) Fichte: Nachgelassene Werke. 3, 223 itd.

***) Meinecke l. c. str. 93.

poraja v dobi, ko slavi demokracija svoje velike prve zmage. Prav dobro omenja Meinecke,*) da se pojavljajo ob Fichtejevem času novi narodni ljudski instinkti in nadaljuje: »Das war nur möglich, weil jetzt zu Staat und Menschheit der neue Begriff der Nation hinzugekommen war und nun auch über den Staat ein neues Licht verbreitete.« Ni treba, da je narod v opoziciji proti državi, ne samostojno se razvijajoči narod more biti državi samo v prospel. Ni treba, da se krijeta država in narod, pa oba se moreta medsebojno izpopolnjevati. Medsebojno se prepletajo in zapletajo smotri in zadače države z onimi naroda, kakor tudi obratno.

Taki so bili državni in narodni nazori umstvene Nemčije v letih nemškega klasičnega vzleta. V taki zvezi z narodnim naziranjem kakega Humboldta in Fichteja je pa ono romantične šole. Romantika je neizmerne važnosti za umevanje preporoda slovanskih narodov v Avstriji. Ne more biti naloga te razprave, da razpredamo idejne asociacije, ki so med romantiko in probujo slovanskih narodov. Opozarjati pa moramo na to skupno idejno osnovo.

Prvoboritelji romantike ne skušajo ustvarjati posebnih naziranj o državi in narodu. Oni možje, ki kakor Schlegel in Novalis vodijo romantiko, so povsem odvisni od državnih in narodnih nauk kakega Humboldta: Schlegel in Novalis nimata drugega naziranja o državi in narodu ko Humboldt.

Dalekosežni vpliv romantike na stvarjanje novih družabnih formacij pri zapadnih in južnih Slovanih se je moral že radi tega uveljavljati, ker korenini nacionalizem romantike v narodnih posameznostih značaja, šegah in običajih ter plemenskih individualnostih vsega roda. Odslej se je vedno bolj upoštevalo vse, kar je narodno. Narodopisje, vse to kar je v zunanji zvezi z narodom, je postalo edna izmed glavnih pomožnih strok discipline, ki se bavi z narodom in vsemi njegovimi pojavi. Kakor osemnajsti vek pastirsko življenje, tako je novi vek idealiziral demokratsko množico, mase, ter jo vpeljal v javno življenje. Vse, kar je narodno, je dobro, vse kar je nenarodno, je pa slabo in dekadentno. Posebno slovanska romantika vzvišuje kmeta in delavski sloj, skozi in skozi je demokratska in ljudska. Pa temelji k tej slovanski romantiki so se položili v Nemčiji, kjer so njeni veliki

*) Meinecke l. c. str. 98, itd.

sinovi dali narodu od države samostojno življenje. Nova demokracija, sloneča na načelu narodnosti, ni naperjena proti državi, pač pa se ona razvija sporedno z državo, kakor da se je izpolnil rek: Dajte državi kar je državnega, narodu pa, kar je narodnega.

Ni mogoče, da bi videli v državi in narodu nasprotje, kontrast, ampak država je pendant narodu ali pa obratno. Treba nam je pa dognati neko bistveno razliko ki je značilna za obe socialni skupini. Nekaj mnogo primitivnejšega, skoraj nekaj samoniklega je država, v kolikor se ona posebno v začetkih socialnega sožitja krije z rodom in krvno skupino. Pravi vzvišeni pojem naroda v svojem kulturnem značenju je še le mogoč, ko je narodovo stremljenje že premagalo prvotno primitivnost. Ni težko, da konstatiramo razlike, ki ločijo narod od države. Trditi moramo, da so funkcije države toto genere različne od onih naroda.

Prvobitna država je organizacija boja, samoohrane in samobrambe. Vojskovodja je obenem sodnik, upravitelj in zakonodajalec. Ljudski zbor je skupščina vojakov, ki so pripravljene vsak trenutek braniti meje, dom in ognjišča. Država še nima solidarnih ciljev, saj sta v nji pravzaprav dva razreda, oni vladujočih in vladanih. Naravno je, da mora biti država prisilna organizacija. Železna volja mora biti, ki upravlja vse. Država določuje, kaki so pogoji, da si pridobi državljan osebno lastnino in jo prenese na druge ter tudi načine, kako se naj ona varuje pred vsakim nasilstvom. Lastninski, kazenski in splošni javni red je v rokah državnih organov. Država zapoveduje svojim uradnikom in državljanom, in ako so ti ukazi v okviru zakonov, ne sme se jim nikdo upreti. Državi je lastna najvišja volja, to, kar ona hoče, more in mora izvesti. Proti državni samolastnosti je samo edno sredstvo, in to je revolucija. V državi mora vsakdo živeti. Redki so slučajji, da bi kak človek bil brez državnega pripadništva. Tak človek bi stal povsem sam, osamljen. Pa vsak človek mora dandanes živeti v državi in biti podložen kaki višji moči. Kdor hoče biti izven takega kroga, mora postati anarhist.

Država kot prisilna organizacija more biti sestavljena na način, ki je protinaroden in ne odgovarja nagnenjem prebivalstva. Stara Avstrija s svojimi Nizozemci, Španci, Benečani, Lombardi je v tem oziru dober vzgled. Kako so prišli ti razni severni in južni narodi pod okrilje dvoglavega orla? Habsburški absolutni vladarji so bili nehote in menda nevede najodločnejši pristaši patrimonialne državne teorije, ki smatra zemljo in ljudi za osebno last vladarjevo

in njegove hiše. Vse javno pravo je v takih razmerah privatno pravo, zemlja in ljudi se kupujejo, prodajajo, zastavljajo in podedujejo kakor vsaka druga stvar. Dasi si je vendar priborilo javno pravo mesto privatnega v državni praksi svojo veljavo, vendar so se ohranila patrimonialna naziranja posebno v državah, kjer ni zmagal parlamentarizem. Vladar še vedno govori o »mojih narodih«, »moji vojski in mornarici«. Ohranjujejo se dakle naziranja, ki pravzaprav ne spadajo v krog moderne države. Pa tudi, ako puščamo izpred oči take zastarele nazore o državi, vendar moramo trditi, da tudi država, ki ni zasnovana na patrimonialnih načelih, ne pušča svojim narodom in poedincem popolno svobode. Država ima vse polno sredstev, da zadržuje poedince na svojem ozemlju. Po našem pravnem redu je nemogoče, da bi se vršila kaka državna secesija po antičnem uzorcu, saj pridržujejo že vojaški zakoni najkrepkejši in najbolj zdravi del prebivalstva doma. Zaključujoči ta razmotrivanja moramo povdarjati, da je patrimonialna država brutalno omejevala svobodo državljana glede naseljevanja v tuji državi, saj so bili podložniki glavica za vladarja in njegovo hišo. Tudi sodobna država zabranjuje v gotovih slučajih poedincu, ki ni zadovoljen z življenjem v državi bodisi vsled njenega političnega ustrojstva bodisi radi gospodarskih in socialnih prilik, da bi povsem po lastni volji zapuščal državni teritorij. Pa priznati je treba, da so se okovi, ki so nekdanj podložnika prikovali na državo, izpremenili v dosti manj nadležne pravne vezi. Smer mednarodne zakonodaje je, da tudi nedržavljanu prepušča v tuji državi vedno več pravic in ga v marsičem izrednočuje z domačinom, državljanom iste države.

Brez ozemlja je država nemogoča. Bistveni znak države je teritorij, ozemlje. Socialne skupine, ki ne izvršujejo oblasti na izvestnem ozemlju, ne morejo tvoriti države. Plemena, ki so še nomadi, ki se niso stalno naselila na izvestnem teritoriju, ne živijo v državi. Država ne obstoja, ako se nekoliko rodbin zaveže na ladiji sredi morja in sklene pogodbo, da stvorijo državo. Tako pogodbo so sklenili oni Angleži, ki so vsled verskih homatij na ladiji »Majski cvet« pobegnili v Novi svet, da tam položijo osnovo prvim demokracijam.

Država ne more obstojati brez teritorialnega načela. Brez ozemlja ni države. Državljan morajo biti vezani na zemljo, na ozemlje. Ni čuda, da se uprav oni sloji, ki posedujejo zemljo, ki so vezani na grudo, smatrajo posebno v konservativnih državah za

stebre državne organizacije. Tudi je v naprednih državah gotovo glavni problem, da bi bila zemlja pravično razdeljena med državljanji, da bi vsak imel svojo pravico do grude. To je socialna stran vprašanja, nič manj važna je pa pravna. Cela vrsta pravnih razmerij nastaja vsled dejstva, da se je oseba rodila na izvestnem ozemlju od starišev, ki že pripadajo dotični državni zvezi. Državljanstvo, osnovano takorekoč na teritorialni podlagi, je predpogoj najvažnejših državljanskih, političnih pravic, sploh vsega udejevanja v državnem oziru.

Odkar je premagano staroliberalno načelo, da država ne sme biti podjetnik, da ne sme biti činitelj socialne politike, da ji naj je zabranjeno gospodariti, se se je odprl državi širok, mogočen delokrog. Gospodarska politika države, posebno ob času, ko vladajo načela carinske obrambe, more državo povsem izolirati od sosedinj. Posebno v obmejnih krajih se opaža, kako silno zamorejo državne meje onemogočiti medsebojne povsem proste gospodarske stike. Cvetoče italijansko narodno gospodarstvo s svojimi velikanskimi denarnimi rezervami ne more priti na pomoč tržaškemu italijanstvu, ker so državne meje skoraj neprestopna ovira. Govori se mnogo, da denar ne pozna državnih mej, govori se o mednarodnem gospodarstvu, in vendar so države one zajednice, ki določujejo smer gospodarstva. Tudi ni tajiti, da se državni in občinski socializem čimdalje bolj uveljavlja v državnem življenju, kar pomenja na vsak način silno ojačenje gospodarskih funkcij države. Posebno odkar je vzela država v roke socialno politiko, odkar postaja tako važna panoga gospodarstva, kakoršna je zavarovanje, posebno pa splošno zavarovanje, naravnost državno podjetje, ni nikogar, ki bi se mogel kosati z gospodarskimi funkcijami države. V nenormalnih razmerah, kakoršne so avstrijske, si ustvarjajo narodi svojo organizacijo gospodarstva na strogi narodni podlagi. Vzrok temu je pa treba iskati v posebnih avstrijskih razmerah, v nenarodni gospodarski centralizaciji, v neznanško privilegiranem stališču Nemcev in Madžarov. Na vsak način je nenaraven pojav, ako se narod organizira v gospodarskem oziru neodvisno od države, znak, da so ustavne in politične razmere neznosne in nevzdržljive.

Preidimo sedaj na drugo polje, na prosvetno, da iztaknemo meje državnega udejevanja. Edna najrazvitejših držav, Anglija hodi, kar se tiče posvetnih in šolskih zadev, povsem svojo pot. Nikjer ni zasebno šolstvo od najnižje do najvišje stopnje tako raz-

vito kakor v Angliji in Združenih Državah. Zdi se, da Anglosaksi s svojimi zdravimi in političnimi instinkti slutijo, da država ni poklicana, da bi bila odločilna v prosvetnih in šolskih zadevah. Francija je pa klasična deželna državne vzgoje. In ravno ta državna vzgoja s svojim skoraj kitajsko urejenimi izpiti, s svojimi »konkurzi«, je edna izmed najhujših ran francoskega življenja. S svojimi vzgojnimi načeli ni imela Francija nikdar sreče in to predvsem radi tega, ker je po Napoleonovem vzoru šolstvo povsem uklenila v birokratski državni jarem. Pa Francija postopa tako ozkosrčno ne samo na šolskem polju, ampak tudi na prosvetnem. Pravi simbol tega zgrešenega vmešavanja in podpiranja umetnosti na birokratičen način je Villa Medici v Rimu, kamor pošilja Francija svoje štipendiste. Villa Medici ni ustvarila ne umetnosti ne umetnikov, prej jih je ubijala. To pospeševanje umetnosti in kulture službenim potom ne rodi nikakega dobrega sadu. Ni treba, da, naravnost škodljivo je, ako ima država preobsežnih kulturnih funkcij. Birokratični aparat države ni za to ustvarjen. Treba je najti drugo organizacijo, ki bi razbremenila državo in prevzela del njenih funkcij, predvsem prosvetnih, in to je narod.

Avtonomija narodov v prosvetnih zadevah bi neizmerno energij vzbudila k življenju. Taka kulturna avtonomija ne bi bila ograničena na eno državo, ampak njena organizacija bi mogla obsegati vse one države, v katerih živijo pripadniki ednega naroda. Tako bi poljski narod v svojem kulturnem edinstvu našel nadomestila za svojo politično in gospodarsko razbitost. Ko bi bile ustanovljene take meddržavne kulturne avtonomije brez ozira na državne meje, potem bi bilo vsakemu jasno, kako koristno je, da ločimo funkcije naroda od onih države, smatrajoči one toto genere različne od teh.

Ali ni morebiti že danes v praktičnem narodnem življenju izvedena taka ločitev dveh poprišč? Ni treba daleč poseči, moremo in smemo ostati doma. Ali ni razvoj Slovencev jasen dokaz, da usoda naroda ni odvisna od države? Naša politična zgodovina nas uči, da so Slovenci razvijali proti volji oficijelne Avstrije. Slovencev Avstrija ni nikdar podpirala v njih razvoju, delala jim je samo ovire in težkoče. V opoziciji proti Avstriji so Slovenci to postali, kar so danes. Ako bi šlo po volji odločilnih činiteljev v monarhiji, bi že zdavnaj ne bilo več Slovencev. Slovence je rešilo edino le to, da so mogli računati samo na sebe in svoje sile, na samopomoč. Nič se ni pri Hrvatih huje maščevalo nego to, da so

se preveč zanašali na svojo državo, niso pa videli poleg države druge skupine, naroda. Hrvati misleči, da je država njihova, so opustili razvijati svoje nedržavne narodne sile. Zanašali so se, da jih bode rešilo državno pravo, činovništvo, sploh država v svojimi oblastvenimi funkcijami. Pozabljali so pa, da je mnogo važneje od državnopravnih formul oživeti narodne energije. Ako državna organizacija ne izpolnjuje svoje dolžnosti, treba je iskati svobodnih oblik narodnega udejstvovanja, ki jih ne ustvarja državno zapovedovanje in ukazovanje, ampak osebna iniciativa, prostovoljno sodelovanje, kjer vsak stori to, kar more, ne, kar mora. To zanemarjanje narodnega dela, ki ne računa na podporo od strani oblastvene države, ta zaljubljenost v državo in nerazumevanje strogo narodnih funkcij je bilo usodepolno za Hrvate. V tem tiči vsa tragika hrvatske ustavnosti.

Povsem druga in različna od državne organizacije je narodna. Narod ne more siliti svojih pripadnikov, da ostanejo v njegovi zvezi. Državna najvišja oblast brezpogojno zaukazuje, in podložnik mora ubogati. Državna oblast ima silo, da se izvedejo njeni ukrepi, ona zamore ukazovati in kaznovati. Posebno v preteklosti je bilo prav težavno menjati državljanstvo in še danes je to težko v nekaterih državah.

Čisto drugače je pa pri narodu. Stvar lastne vesti in prepričanja je, kakemu narodu pripadaš. Tam, kjer so narodne matice v svrhu volitev, se to kaže na prav jasen način. Volja posameznikova je navadno odločilna: Ako je župan v moravske matice krivo zapisal Čeha za Nemca, ima dotičnik pravico reklamirati in volji reklamanta se mora ugoditi, ako so izpolnjeni pogoji, naštetih v zakonu.

Na vsak način je narodnost dosti bolj ohlapen pojem, ki je mnogo lažje menjati nego državljanstvo. Spominjam samo, kako se je menjala tekom preteklih stoletij v čeških mestih narodnost. Iz Čehov so v par letih postali Nemci, kakor so to ravno velevala zunanje razmere.

Brezdvomno ne bo narodnostna organizacija nikdar tako krepko sklenjena kakor državna. Nekaj menjajočega bo imela, kakor vsaka prostovoljna skupina. Ako ne bo nikakega zunanjega pritiska, bo njena moč odvisna od splošnega ugleda in socialne moči dotičnega naroda.

Zdi se, da bodo take svobodne organizacije v bodočnosti čim dalje tem bolj prihajale do veljave. Že danes so znanstvo, tehnika,

in razne socialne institucije organizirane na tej svobodni, prostovoljni, neodvisni, državnih mej ne poznavajoči osnovi. Suverenska država bo pri tem sicer nekoliko prikrajšana, pa splošni ljudski in kulturni interesi morajo silno pridobiti, ako se razbijejo one okolele oblike samodržavnega udejstvovanja.

Narodu ni treba kakor državi zaključenega ozemlja. Države ni brez ozemlja, narod pa more tudi uspevati na ozemlju tuje države. Za državo, njeno oblast in upravo je neobhodno potrebno zaključeno zemlje. Teritorialno načelo je neizogibno, povsem drugače je pa z narodom. Pri narodu pa velja perzonalno načelo. Vsak nosi seboj svojo narodnost, svojo narodno prepričanje, narodna kultura je v njem samem. Tudi, ako je pripadnik kakega naroda izven svojega narodnega ozemlja, narodnost nosi seboj, in ako v novi deželi najde tovariše svoje krvi in svojega jezika, ima pravico, da z njimi ustvari svojo narodno avtonomno organizacijo, slonečo na načelu osebnosti. Država je utelešeno teritorialno, narod pa perzonalno socialno načelo.

II. Teorija naroda.

Znana činjenica je, da so veliki politični dogodki odločilne važnosti tudi za teorijo. Taki mejniki ločijo tudi navadno razne pokrete, ki določujejo umevanje teoretičnih vprašanj. Nikjer pa ni državna teorija v tej meri odvisna od državne prakse kakor ravno na polju državnih znanosti.

Na pojmovanje naroda imajo dogodki l. 1848. velik vpliv. Za občno ustavno pravo ima to leto isto važnost, kakor l. 1870/1 za sodobno nemško državno pravo in njega šole. Med Nemci so Mohl, Bluntschli in Stahl, ki podajajo državni nauk svoje dobe. Poslednji, duhoviti krščeni žid Stahl stoji izven konstitucionalnega kroga, udan je z dušo in telesom konservativnim in feudalnim idealom. Odločna pristaša ustavnosti v duhu l. 1848. sta pa Mohl in Bluntschli. Kake nazore imajo ti možje o narodu?

Mohl razpravlja v svojem spisu »Die Nationalitätenfrage« problem narodnosti. Telesne in duševne posebnosti, po katerih se odlikuje ljudstvo od drugih, določujejo po njegovem mnenju izvestno narodnost. Kriterij je jezik ter šege in običaji, »die ganze Gesittungsweise«, ki jih ustvarjajo stalne naravne lastnosti kakor

tudi zgodovinski dogodki. Mohl torej ne razlikuje med plemenskimi lastnostmi in vplivi zgodovinskega ambienta. Pripisuje torej naravnim in zgodovinskim činiteljem isti pomen. Njegova opredelba je torej precej šarena in pestra.*)

Mnogo manj točne so definicije Švicarja Bluntschlija. Povsem nedosleden je, menja izraze in pojme. Glasoviti Bluntschli, ki so ga slavili nekdanj kot prvega učitelja javnega prava med Nemci, se kaže tudi tu povsem nezanesljivega. Razlikuje med »Naturvolk« in »Staatsvolk«, prvo mu je »Nation«, drugo »Volk«. S pojmovanjem, Bluntschli, Allgem. Staatsrecht, 1857 Bd. I. S. 73. da tvori državo državno ljudstvo, se zamoremo povsem strinjati, nikakor pa ne, da bi imenovali primitivno pleme nacijo. Razlaga Bluntschlija je, da prihaja beseda natio od nasci in radi tega je nacija pravi izraz za plemensko ljudstvo »Naturvolk«. Pa pri Bluntschliju najdemo prav važno in dragoceno priznanje:

Vsako plemensko ljudstvo ima pravico do svoje eksistence, predvsem pravo govoriti svoj jezik. Ne samo nacija, ampak tudi pleme je v tem oziru polnovredno.

Tretji Nемец, s katerim se nam je pečati, je klerikalni krščeni žid Stahl. Trojen je Stahlov pojem ljudstva, naravni, zgodovinski in pravni. Stahl povsem dobro umeva, da zgodovinska tvorba ni obenem pravna. Ljudstvo je po Stahlu ona množica, ki ima svojo zajednico, in ki jo povsem združuje politična oblast. (Philosophie des Rechts 1870. II. B. 2. Abth. 163.) To je Stahlovo umevanje nacije kot državne zajednice. Nacijo združuje politična oblast.

Izmed drugorodnih pisateljev prihajata predvsem v poštev zmerni Madžar Eötvös in Italijan Mancini.

Ni dvoma, da je Eötvös originalnejši mislec, kar se tiče pojma naroda, nego pravkar omenjeni Nemci. Narodni problem opaža Eötvös v svoji domovini; od tujih narodov so obdani Madžari in ni se čuditi, da se državoslovec Eötvös posveča temu vprašanju. Že v svojem »Einfluss der herrschenden Ideen des XIX. Jahrhunderts auf den Staat« se bavi s problemom naroda. Dasi je danes težko čitati spise tega madžarskega znanstvenika in politika, ni odrekati njegovim nazorom o narodu neke prožnosti.

Narodna misel je seve tudi Eötvösu edna izmed vladajočih misli dvajsetega veka. Temelj narodnemu čutu je prepri-

*) Bluntschli, Allgem. Staatsrecht, 1857 Bd. I. 73.

čanje, da je nekaka prednost pripadati izvestnemu narodu. Vsakdo misli, da je njegov narod bolji in sposobnejši ko vsi drugi. Eötvös trdi: »Temelj vseh narodnih teženj je čustvo višjega daru, smoter je gospodovanje.«*)

Istina je, da se vsak velik narod smatra za izvoljenega, Židi, Rimljani, Nemci, poljsko »mesijanstvo«, Rusi, Srbi, sami izvoljeni narodi, ki jim je Bog sam dal veliko posebno zadačo. Med Slovani imamo dvojje takih teoretskih in kulturnih gibanj, mesianstvo in slavjanofilstvo. O tem menda Eötvös nič ne ve, pa na vsak način to potrjuje njegovo teorijo.

Eötvös je velik idealist v kulturi in skoraj tudi v politiki. V narodnosti vidi tudi plemenita stremljenja: »Narodnost je pa seme najlepših činov, temelj onega plemenitega stremljenja, s kojim skuša narod drugega prekašati, in to je predpogoj napredka človeštva.«**)

Pa Eötvös je tudi nekoliko paradoksen. Ideja narodnosti mu ni v skladu z ono svobode in ednakosti. Šovinistični nacionalizem je brezdvomno najhujši nasprotnik ednakosti med narodi.

Ne samo za svobodo in ednakost more biti narodnost opasen činitelj, ampak tudi za državo. Eötvös trdi naravnost, da morejo narodna stremljenja biti opasna državnemu edinstvu. Pretirano je, ako Eötvös trdi, da narodnostna stremljenja morajo razbiti vse obstoječe države.

Ker predvideva zmago narodnega načela v Evropi, skuša svojo domovino rešiti take usode. Legislativne misli, ki so uzakonjene v ogrskem narodnostnem zakonu, so njegove. Njegov smoter je v sklad spraviti težnje narodnosti z državno enoto.

V svojem obsežnem vplivu podaja precej meglen pojem narodnosti: »Kakor je dala narava posamezniku različnih moči in darov, kakor se ti darovi razvijajo po okoliščinah, v katerih so nastale, tako je tudi pri narodih. To različnost imenujemo izkratka narodnost.«***)

Vidimo torej, da polaga Eötvös glavno važnost v to, kar narode razdružuje. Narodnostna borba je, ker so si narodi neenaki in se borijo za svoj prostor na solncu.

Kljub temu pa zahteva Eötvös, da mora imeti vsaka narodnost jednako pravico svobodno razvijati svoje darove in sile.

*) Eötvös l. c. 1854. str. 51.

**) Eötvös l. c. str. 55.

***) Eötvös l. c. str. 75.

Ta zahteva je na vsak način v protislovju s stoprav omenjeno činjenico, da so narodi dejansko neednaki.

Poučno je, da že Eötvös govori o pravicah, ki tičejo narodom. Ne samo posamezniki imajo svoje pravice, ampak tudi narodi. Ti so že začetki teoretičnega spoznavanja, da je potrebno ustvariti narodnostno pravo. Nekoliko let kasneje nam podaja madžarski pisatelj v svoji »Nationalitätenfrage« (1865). definicijo narodnosti, katere bi se mu pač niti danes ne bilo treba sramovati. Treba je poudarjati, da je marsikateri najnovejši pisatelj pogrel Eötvösovo formulo in mislil, bog ve kaj novega in originalnega je povedal.

»Narodnost ni nič drugega nego ono čustvo skupnosti, ki nastaja v večjem številu ljudi, ki jih spajajo skupni spomini na preteklost, skupni sedanji položaj, skupni interesi in čuvstva.«^{*)}

Zares ta definicija ni popolna. Kaj naj pomeni to »večje število ljudi?« Ta formula je seve bila kakor nalašč prikrojena ogrskim razmeram. Krona sv. Štefana, naj izednači vse rasne in jezikovne razlike. Na vsak način se pa krije ta pojem v precejšnji meri z onim državne nacije. Vendar moramo priznati, da Eötvös znakov narodnosti sicer ne sprejema v definicijo nego jih posebej našteva. Taki činitelji so mu jezik in rasa.

Dosti manj samosvoj nego Madžar Eötvös, ki so mu domače razmere poostriale pogled v socialno življenje, je Italijan Mancini. Mancini je sin naroda, ki so mu bili od nekdanj tuji narodnostni spori. Njegov jezik je star, Mancini piše povsem isti jezik ko Cavour ali Garibaldi.

Mancini ima častno mesto v zgodovini osvobojenja Italije. Bil je v onih letih, ko se je Pijemont pripravljala na osvobojenje Italijanov. Mancini je bil v Turinu, v krogu one izbrane italijanske inteligencije, ki se je polna rodoljubnega žara skupljala v tej severni trezni prestolnici, da vrši veliko delo. Mancini je na turinskem vseučilišču predaval l. 1851. »O narodnosti kot podlagi mednarodnega prava«. Gumplowicz pravi o njem: »Njegov nauk ni bil nič drugega ko politični program mlade Italije.«^{**)}

Izvajanja Mancinija so povsem prikrojena novi Italiji, ki vstaja od porazov. Mancini je najstrožji zastopnik narodne dr-

^{*)} Eötvös, Nationalitätenfrage 1865. str. 11.

^{**)} Gumplowicz: Das Recht des Nationalitäten und Sprechen in Österreich-Ungarn. 1879, str. 201.

žave. Narodnost bodi podlaga mednarodnega prava in vsi spori v meddržavnem življenju bodo nehali. Manciniju ni očitati, ako nazira na narodnost povsem z romanskega, državnega stališča. Narod mu je kratkomalo država.

Za narodnost pa smatra Mancini ono skupino, ki so ji lastni razni znaki, kakor skupna zemlja, rasa, običaji, zgodovina, zakoni, religija. Tudi na vero ni Mancini pozabil, vidi se, da je katoliški Italijan. Razpravlja sicer o konstitutivnih elementih narodnosti, pa priznati mora, da eksistira ona tudi, ako niso vsi elementi združeni, ako manjka ta ali oni. Pa ipak so »*proprietà e fatti constanti*«, posebnosti in stalna dejstva, ki vedno in povsodi tvorijo znake narodnosti. »Celota teh elementov tvori lastno nacijo vsakega ljudstva in usvarja med člani narodne zajednice tako intimnost materialnih in moralnih odnošajev, da nastaja med njimi pravna zajednica, kakoršne ne more biti med pojedinci raznih narodov.«

Mancini trdi, da je najsilnejša vez, ki veže narodno skupnost, zajednica jezika.

Povsem zgrešeno je pa, ako misli naš Italijan, da sta v družbi samo dve socialni obliki: rodbina in narod. Kje je pa rod in pleme? To naziranje Mancinija je prav šablonsko. Tudi je dvomljivo, ali je narod produkt narave in ne umetnosti. Narod nima tistih primitivnih predpogojev kakor pleme.

Priznati je treba, da je Mancini stvaril neko predočbo, važno za našo disciplino. To je ona narodne zavesti, »*coscienza della nazionalità*«. Pravi, da skupnost zgodovinskih predpogojev, dežele, roda in jezika še vedno ne zadostujejo, da bi bil narod konstituiran. »Ti elementi so kakor surove snovi, ki so življenja sposobne, ki jim pa še ni bilo vdahnjeno življenje.« To se pa še le zgodi, ako se pojavlja narodna zavest.

Dostaviti pa moramo, da ni treba, da je ta narodna zavest živa v širokih masah naroda. Zadostuje, da je v srcih nekaterih ljudi, ki varujejo to zavest kakor sveti ogenj in samo čakajo, da ona tudi razplamti v srcih drugih. Poglejmo na naše domače prilike. Ali niso bili Ilirci osamljeni med množicami, še nesposobnimi za višje duševno življenje? Koliko zavednih Slovencev je bilo l. 1848.? Koliko slovensko zavednih volilcev je imel profesor Kranjc, ko ga je poslal slovenjegraški okraj v dunajski parla-

*) Gumplowicz l. c. 104.

met? Ali ni slovenska narodna zavest v demokratičnem pomenu besede še le prešnila našega meščana in kmeta v dobi taborov?

Domovina Machiavellija in Vica je dala torej tudi teoretika narodnosti, v čigar nazorih se zrcali državna filozofija tedanje Italije, neosvobodne in pričakujoče velike dogodke.

Zasledovali smo miselno evolucijo obeh narodov, ki so izvedli svojo državno združenje v drugi polovici preteklega veka. Veliki čini so dovršeni, dva naroda sta gotova. Teorija in praksa si po l. 1870 iščeta nove poti. Sociologija prihaja na pomoč. Odzvonilo je patosu kakega Mohla, Bluntschlija in Mancinija, tudi Eötvös je gostobeseden avtor, sedaj nastopajo novi časi tudi za našo disciplino. Opuščeno je strogo politično stališče, objektivnosti postaja večja, državoslovci se vedno bolj osvobodjajo ambienta, ki jih obdaja.

Pogledi v preteklost so bili poučni. Sedaj je pa treba, da proučujemo problem pod onimi vidiki, ki jih nam nudi sedanjost in njeni znanstveniki. Jasno je, da se današnji generaciji prikazuje vprašanje v drugi luči, ko onim, ki so nam stoprav odkrili svoj teoretski narodni ideal. Posebno v zadnjem četrstoletju devetnajstega veka je storilo narodoslovje lep velik korak naprej.

Velika je zmota, ako ne smatramo na narod kakor na dinastičen pojav. Samo tedaj je mogoče umevanje narodnega pokreta, ako se upošteva, da se narod neprestano izpreminja in prehaja iz ednega razvojnega stadija v drugi. Povsem umljivo je, da so se udomačili mnogi izrazi, ki so precej netočni in zavajajo pogosto k napačnim zaključkom. Izrazi kakor pleme, narod, narodnost se pogosto rabljajo promiscue. Pojmi niso jasno ločeni ampak drug sega v področje drugega. Razlog temu je prav lahko razumljiv. Kako težko je v socialnem življenju ločiti pleme od naroda, kje preneha pleme in kje začne narod?

Ni mogoče dovolj odločno povdarjati to dinamičnost narodnega pojma. Držati se kake dogmatične formule in ustvarjati na taki osnovi vsemogoče zaključke, je sholastika najhujše vrste. Odobrovati je, pa ako se reče: Ta skupina je danes že pleme, pa iz plemena more, ako socialne prilike to dopuščajo, postati narod.*)

*) Socialno-demokratična resolucija z dne 21. in 22. novembra 1909 prav dobro karakterizira s sledečimi besedami dinamični in evolucioniistični značaj naroda: Jugoslovanska socialna demokracija smatra sedanje jugoslovanske narode le za elemente, ki naj vstvarjajo enoten narod.

Nemoteno in neopaženo preide neredko kaka socialna skupina iz plemenske zajednice v narodno in kasneje v državno. V drugih slučajih je treba največjih bojov, prelivanja krvi, silnih energij najboljih mož in množic, da se pleme povzpne višje na lestvici družabne evolucije. Stari Gumpłowicz nam je predočil v svojem »Das österreichische Staatsrecht (1902 st. 68.) dve taki metamorfozi. Tako pravi: »Während nun so die tschechische Nationalität fast vor unseren Augen aus dem Stamm sich entwickelt hat, stellt uns der slovenische Stamm in Krain eine Entwicklungsstufe dar, von welcher der Übergang zur Nation bei günstigen Umständen leicht möglich ist«. Tu navajam te misli samo radi tega, ker je v njih značilno izražena metamorfoza, ki se dostikrat odigrava v socialni skupini. V kolikor so pa navedene trditve upravičene, nam bo pozneje presoјati.

Takim metamorfozam je treba slediti z budnim okom. Gledati na skupino, kakršna je, in nehote ne videti razvojnih sil, ki so v njem in ki zamorejo povzročiti preustrojstvo, to je nevedno dobrega in umnega opazovalca. Brez nekega divinatoričnega daru ni mogoče presoјati takih nastajajočih metamorfoz. Tu je vse evolucija, rast, predrugačenje. Čim mlajša je kaka socialna skupina, tem burneje in nepričakovano se izvršujejo take metamorfoze. Ako je pa dotična socialna skupina izpostavljena različnim vplivom soseščine in zgodovine, ni se čuditi, da se z veliko silo pojavlja dinamični element. Arabci, Albanci in podobna plemena gotovo pred stoletji niso živela v drugih etnografskih razmerah ko danes. Pri teh je konservativnost posledica mnogo-stoletne negibčnosti. Pri Jugoslovanih je pa hitro izpreminjanje temeljnih osnov socialnosti vsakdanja prikazen.

3. Ni lahka stvar najti točni državoslovni pomen in pojem plemena. Politična znanost postaja tembolj nezanesljiva čim dalje sežemo v preteklost. Tu naj nas torej po možnosti podpira sociologija.

Gotovo je mikavno proučevati te prvobitne oblike človeških udruženj. Socialnost takega plemena je primitivna, lov, vojska dajajo članom plemena za življenje potrebna sredstva. Gospodarstvo plemena je priprosto, lov in živinoreja sta glavna gospodarska pramena. Pleme se bavi z živinorejo, redko z razvitejšim poljedelstvom. Država je pri takem plemenu še v svojih početkih in povojih. Starešina roda, načelnik zadruga, spreten

lovec in pogumen vojak so predstavitelji plemena. Politična organizacija je povsem priprosta.

Izredno težko je, ako hoče višje razvito državno ustrojstvo plemenu vsiliti popolnejše politično sožitje. Členu plemena je misel neznosna, da bi se pokoril centralizirani državni oblasti, da bi plačeval rednih davkov, da bi služil kot vojak. Albanci so nam v tem pogledu poučen vzor. O njih poroča Dumont,^{*)} da se smatra v Albaniji za zabavo posetiti bližnje pleme in mu odvzeti črede. Tujec je narodni sovražnik, nasproti njemu ni nikakih obveznosti. Kriv je vedno tisti, ki se pusti uhvatiti po svoji nerodnosti. Med posameznimi plemeni ni nikake vezi, pač pa vlada med njimi najhujše sovraštvo in krvna osveta. Najbolj ničevi razlogi dovajajo do krvoprelitja. Ako je bilo prišlo do krvavega spopada, stopi pleme na plan za rodbino, ki je v krvavem sporu z rodbino drugega plemena.

Taka plemena so silna ovira državnemu ustroju. Vsako pleme je svet za se, ima svoje šege, običaje, jezik. Na drug način jaha in se bojuje, druge vrste je njegov lov ko oni sovražnega sosednega. Sosed je tujec, sovražnik, ki ga je treba uničiti. Med plemeni ni skoro nikakih socialnih razmerij. Ugrabniki devojk in žen drugega plemena spravljajo v to medsebojno pobijanje nekaj romantike.

Značilna za pleme je krvna sorodnost. Skupnost krvi je v plemenu edini odločilni činitelj. Ako je padel kak član plemena od roke tujerodca, ki pripada drugemu krvnemu krogu, mora vsak član plemena maščevati tak čin. Vsa skupina ima v krvi svoj začetek in konec. Krvna sorodnost in nagoni samoohrane in samoobrambe, nič drugega ne prihaja v poštev. Povrh je pa še najbolj značilna ekskluzivnost nasproti vsemu, kar je tuje.

Omenili smo že, kako je razmerje med plemenom in državo. Pri plemenu so gotovo vidni neki začetki primitivne državne organizacije. Prav dobro je to označeno z besedami, da je pleme nekako svobodno se gibajoči embrio države.***) Država more biti v takem embrionalnem stanju, more pa biti tudi že razvitejša, ako se je pleme vzpelo do višje stopnje civilizaciji. Prvo velja za ona slovanska plemena, ki so prišla na jug, današnje Jugoslovane.

^{*)} Dumont: *Revue de Deux mondes*, 1872, D. VI. citirano pri Gumplowiczu: *Rassenkampf*. 1883. st. 166.

^{**)} Gumplowicz: *Rassenkampf* 1833. st. 203.

Ker so se pa ta plemena skoraj posvetila poljedelstvu, dočim so neslovanska plemena, posebno v Panoniji delj časa kočevala, ni zanikati, da se je med njimi skoraj razvijalo državno življenje. Tudi Slovenci so imeli gotovo skoro po svojem prihodu na današnje njih ozemlje gotovo svojo državno organizacijo, četudi slonečo na preširoki in preohlapni federalizaciji.

Plemena, ki so prišla na jug, so bila mnogobrojna. Niso bili to sami Hrvati in Srbi, ampak po krvi in jeziku sorodna plemena so nastopila pot na jug. Srbi in Hrvati so pa bili med temi plemeni oni, ki so imeli v sebi največ državotvorne sile.

Povsem umevno je, da ta plemena niso govorila povsem istega dialekta, da so pač tvorila isto jezikovno skupino, pa da so vendar obstojale jezikovne dialektične razlike. Sploh se opaža, da čim bolj posegamo v preteklost, tem več je jezikov. Čim bolj postajajo narodi civilizirani, tembolj gineva ta pestrost jezikov. Narečja se vedno bolj umikajo književnim jezikom, ki jih govori in piše velika množica ljudi.

Osnova plemena je rasa. Pa dogajalo se je, da je prišlo do snovanja držav še le ko je edno pleme podvrglo drugo in ustvarilo kot gospodujoče pleme svoj državni red. Gumpłowicz gotovo pretira ako misli, da je vsaka država nastala na ta način, pa pri mnogih državah je ta moment bil gotovo odločilen. Ko je pa prišlo edno pleme z drugim v tako ozki stik, je bilo pomešanje plemen neizogibna posledica. Nikjer ni več čistih ras, povsodi je kri pomešana. In čimbolje izbrana je taka mešanica, tem bolje za narod in državo. Pa kljub temu dejstvu ni podcenjevati pomena rase, ki je prvi predpogoj vsake umne evgenetike. Tudi, ako je rasa pomešana, vendar izbija na površje vedno med plemenom spoznanje, da pripadajo izvestni rasi, ki si je znala ohraniti premoč. Renan*) ima prav, ako pravi, da je Francija keltska, ibernska in germanska, Nemčija germanska, keltska in slovanska, Italija galska, etruška, pelaška in grška. To pa še vedno ne dokazuje, da bi bila domača rasa nevažen element angleštva, nemštva in italijanstva.

Trdili smo že, da prehaja pleme dostikrat povsem neopaženo v državno organizacijo. Iz plemena nastaja država. Uničiti je treba seve naprej vse anarhične težnje v plemenu, treba mu je razširiti vidike in ga uveriti, da je tudi oni, ki ne pripada krvne-

*) Renan, Discours et Conférences. 1895. st. 203.

mu krogu, polnopraven član zajednice. Zatreti je treba vse ozkosrčne težnje, ki ne dopuščajo, da bi sodeloval pri zajednici tudi oni, ki je bil izven njenega kroga rojen, ki se razlikuje po krvi. morebiti po narečju.*)

Pleme ima z narodom mnogo skupnega, isti je temelj rase in jezika. V toliko je narod naravna skupina. Pridružuje se pa skupni rasi in jeziku še eden element, ki je duševnega značaja, skupna kultura.

Brezdvojnno se v preteklosti niso plemena zavedala te duševne narodne skupnosti. Kultura je bila kultura vladajočih, ovladani in podvrženi niso bili deležni te duševne zajednice. Govorili smo že o tem, kakega pomena je bila Napoleonova doba za prve začetke sodobne narodne zavesti in povdarjati je bilo treba, da je ravno v Nemčiji visoko vzplamtelo narodno čuvstvo v sodobnem smislu.**)

*) Povsem iste težave kakor pri državi so tudi, ko se ustvarja narod. Provincializem in kampanilizem je eden najhujših sovražnikov razvoju ednotnega naroda. Pol stoletja po taborski dobi so Kranjci, Štajerci, Goričani še vedno ovira snovanju enotnega slovenskega naroda. Kjerkoli se pojavlja tako domačinstvo, je to znak, da narodna misel ni še povsem prodrla. Čim bolj postaja narod enoten, čim večje so medsebojne socialne vezi, tembolj propada tako domačinstvo. Jako lepo utemeljuje severno-ameriški ustavni evangelij *The federalist*, ki so ga pisali očetje severno-ameriške zvezne ustave, zakaj je treba ustvariti velik narod, veliko državo: Ako bo stvorjena zares narodna vlada, najboljši možje domovine ji ne bodo samo skušali služiti, ampak oni bodo v obče tudi določeni v to svrhu. .... pod narodno vlado je pa treba, da se priporoča može večjega talenta in širše reputacije, kar je mogoče, posebno kadar se ima veliko izbiri. .... *The federalist*, Number III. New York, November 3, 1787.

**) Gumpłowicz pristavlja, da je ta narodna zavest skoraj istočasno kakor v Nemčiji vzplamtela tudi na Poljskem. *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn*, 1879. str. 575. Nadaljuje pa tako-le: Wie aber jeder geschichtliche Impuls, jede grosse Initiative fortwirkt bis in die kleinsten Verhältnisse und leicht auch ins Lächerliche umschlägt und ad absurdum geführt wird: so gieng es auch mit der Nationalitätsidee. Primitive Volksstämme, die es noch gar nicht zu einer selbstständigen Staatsgründung gebracht hatten, denen bei dem geschichtlichen Drama, das sich seit 2000 Jahren in Europa abspielt, noch nie eine Herrscherrolle beschieden war, und die in dem bei staatlicher Arbeit unumgänglichen Zusammenwirken von Hammer und Ambos noch immer nur die passive Aufgabe des letzteren erfüllen konnten, solch primitive Stämme, bei denen von einer geistigen Gemeinschaft sehr wenig die Rede sein konnte. .... und denen es noch nie gelungen ist, ein fremdes Volkselement geistig zu assimiliren, die diese Feuerprobe staatlicher Kraft noch nie ab-

Dokazali smo že, kako je v Nemčiji nastajalo pojmovanje naroda, ki ni bilo več istovetno z onim države. Nemci so izvedli ločitev države od naroda in s tem silno prispevali k rešitvi problema.

Nauk, da se more narod samo razvijati v izvestnem državnem okvirju, je našel mnogo prijateljev tudi med pripadniki malih nedržavnih narodov, tudi med Slovenci. Čuditi se pa moramo, da Poljak Gumplovicz zagovarja to domnevo s tako energijo. Uprav Poljaki bi morali smatrati svoj narod za činitelja kulture, niso pa tak činitelj tri »zabori«, sovražni dve in nevtralna edna tuja država.

Ker se je krivi nauk takorekoč o podržavljenju naroda ugnedil tudi med slovenskimi inteligenti, je potrebno, da dobesedno navedemo Gumploviczevo definicijo, ki roji po glavi marsikateremu Slovencu. Narod je genialnemu poljskemu državoslovcu »eine durch ein gemeinsames Staatswesen hervorgebrachte und geförderte Cultur- und geistige Interessengemeinschaft, die sich nicht nothwendig in einer gemeinsamen Sprache auszudrücken braucht.*)

Država je torej nosilec kulture, ona vstvarja kulturo in duševno življenje, ta domneva je predpogoj take konstrukcije naroda. Ako pa točneje premišljujemo, pridemo skoro do zaključka, da so bili veliki pokreti, ki so najbolj pospeševali kulturni napredek, naravnost nedržavni, skoro protidržavni. Historične sile kakor krščanstvo, rimska cerkev, renezansa, reformacija so bile nad- in izvendržavnega značaja. Za te pokrete so bile meje držav preozke, državno življenje je bilo tem pokretom podrejeno. Ti kulturni, včasih državo uprav zanikajoči pokreti so bili silnega vpliva na državno sožitje. Reči smemo: Kultura ni nič manj pogosto ustvarjala nove državne oblike ko obratno.

Kako je z Italijo in Nemčijo? Ali se ni mnogostoletno delo kulture konečno pretvorilo v državne vrednote? Skupna kultura je ustvarila predpogoje državnega življenja. Ako teh predpogojev, sadu dela mnogih generacij, ne bi bilo, bi bil zaman trud kakega *gelegt haben, sie alle blähten sich zu Nationalitäten auf. . . .*⁴ Dobro bi bilo da si zapamtiš to mesto vsi oni, ki z navdušenjem sprejemajo vse Gumploviczeve definicije naroda in narodnosti in ki dajejo onemu narodu, ki ni obenem država, popolno ednakovrednost z onim, ki živi v svoji državi.

*) Gumplovicz, *Recht der Nationalitäten und Sprachen* 1879, st. 289.

Cavoura in Bismarcka. Zgodovinar pa vidi navadno sijajni poslednji čin orožja in armade, ki s krvnimi žrtvami izvojuje državno zajednico. Pa vse to se je prej pripravljalo skozi stoletja in zadnji čin je poslednji člen verige.

Uganka nam ostaja, kako more biti država predstaviteljica duševnega življenja, kulture in duševne skupnosti. Posebno mnogojezična država je v to svrho povsem nesposobna, kar pač vidimo najbolj v Avstriji. Vse duševno življenje malih narodov Avstrije je vzkliko iz domače grude, in pri tem je država čisto nedolžna, da, narodi smatrajo vmešavanje države v kulturne zadeve naravnost za nekaj pogubnega. Država izkratka nima smisla za individualno kulturo posameznih nevladajočih narodov. Ves notranji smisel borbe za narodno avtonomijo je vendar osvoboditi narod državnih verig v kulturnem oziru in neznosne centralizacije.

Opredelba, o kateri sedaj govorimo, je tako značilna, ker ne smatra jezika za *essentiale* naroda. Kakor da je imel poljski učenjak pred očmi Avstrijo. Narod brez narodnega jezika je nemožnost. Država kakor je Avstrija more se sicer zadovoljevati z nekakim posredovalnim jezikom, ki je in ki ni državni jezik, narod pa nikar ni. Opredelba, ki se ne ozira na jezik, ne more biti opredelba naroda, ampak v skrajnem slučaju države.

Jezik je na vsak način eden glavnih znakov naroda. V mislih pa nimamo književnega jezika samo, ampak na gotovih stopnjah evolucije je povsem mogoče, da spaja v narodno ednoto ne književni jezik, ampak narodni jezik. Narodni jezik Jugoslovanov je eden glavnih znakov naroda. Tudi Slovenci so si v svesti, da je treba poseči v prastare slovinske globine našega jezika, tam najdemo mnogo več jezikovne enakosti, ko pa v izprijenih novejših jezikovnih pojavih.*)

Istina je, da se dogajajo slučajji, v katerih jezik ni znak narodnosti. Pa to so izredni slučajji, izjeme. Na primer nemška in ruska družba osemnajstega veka je gojila svoje narodne ideale, ne da bi govorila narodnega jezika. Slovenska predtaborska inteligenca spada sem skoraj po svoji pretežni večini, vsaj v mladih letih. Josip Vošnjak n. pr. se je začel še le v moških letih posluževati slovenskega književnega jezika. V to skupino spadajo tudi vsi

*) Povsem se je treba strinjati s Tumo, ki piše v Vedi III. str. 359.: „Ako segnemo kar mogoče najdalje v temelje ljudske slovenske, srbske in blgarske kulture, se bližamo tudi skupni kulturi“.

oni, ki živijo izven svoje domovine v tujem ambientu. V srcu ostanejo zvesti svojemu narodu, narodni jezik jim pa postaja tekom let vedno bolj okorno sredstvo občevanja.

Kdo bi dvomil, da je v jeziku nakopičena ogromna narodna sila, da si ne moremo predstavljati naroda brez narodnega jezika, ki pa more obsegati več književnih jezikov.

V vzhičenih besedah poje Preradović:

Ljubi rode, jezik preko svega.
U njem živi, umiri za njega!
Po njemu si sve, što jesi:
Svoje dielo, udo svieta
U naroda silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena
Bez djedova, bez unuka,
U prošasti sjena puka.
U buduće niti sjena.

Te besede Petra Preradovića v svoji vznešeni občnosti imajo gotovo svojo popolno upravičenost. Za Slovence, Hrvate in Srbe je njih skupni narod jezik temelj njih eksistence. V tem narodnem jeziku je Kačić-Miošić pel pesni svojega Razgovora, ki je pravzaprav edno prvih očitavanj Jugoslovanstva. Tekom svojega kulturnega življenja so imeli Jugoslovani celo vrsto književnih jezikov: dubrovački, slovinski, kajkavski, čakavski, cerkveno-slovansko-rusko mešanico srbskega državnega jezika ob početkih srbske samostalnosti. Ti razni književni jeziki so pa koreninili v splošnem narodnem jeziku.

Pa jezik ni samo činitelj idealnih-narodnih teženj, ni samo privilegij peščice pisateljev in pesnikov. Do jezika imajo vsi stannovi pravico, ves narod. Na jeziku imajo vsi člani naroda kondominij. Ako pa smatramo jezik za občevalen činitelj, ne smemo nikdar pozabiti, da ima jezik tudi svoje praktične svrhe, da je socialno občilo.*)

Kar se tiče pojmovanja naroda, se Ratzenhofer prav nič ne razlikuje od Gumpłowicza, ampak mu slepo sledi: »Die Nation ist das aus seiner Stammesverschiedenheit zur Sprach- und

*) Moja beseda, da je jezik socialno občilo, je hudo razburila duhove. Morebiti sem se v naglici izrazil predecidirano. Trdim pa z vso odločnostjo, da jezik nam ni samo estetska socialna vrednota, ampak socialno občilo. Glej o tem Veda II. str. 360. Našel sem naknadno isto trditev pri Gumpłowiczu tudi, *Recht der Nationalitäten und Staaten* 1879. str. 1893.

Cultureinheit entwickelte Volk eines Staates.«*) Skoraj dobesedno je prevzeto Gumplowiczovo pojmovanje. Ako je pa država razpadla, tvori prejšnji državni narod, tam kjer ne vlada, narodnost. Narodnost je torej prava *capitis deminutio* naroda. Poljaki so bili nekdanj narod, danes so samo narodnost. Ratzehofer in Gumplowicz sta si verna druga, oba se nekoliko svojevoljno igrata z narodom in narodnostjo.

Skušajmo najprej kritizirati Gumplowiczovo narodno in narodnostno razporeditev. Govori o Čehih in Slovencih.***) O Čehih pravi, da so se razvili pred našimi očmi iz plemena v narodnost. Pa po njegovem pojmovanju, ki upošteva predvsem državni moment, so morali biti Čehi političen narod. Čudna je pač ta metamorfoza iz naroda predbelogorske dobe v pleme avstrijske dobe. Sedaj so pa zopet narodnost. Najprej narod, potem pleme in slednjič v naših dneh narodnost, to je lestvica vsega mogočega. Ali ni stokrat umestneje smatrati Čeha do pada države za politično ljudstvo, h kateremu so vsi spadali, ki so živeli v mejah češke države? Pa češko pleme je živelo neodvisno od svoje države svoje življenje. Radi tega ga pad države tudi ni uničil, ampak samo obteževal občne pogoje razvoja. Ko je strmoglavil absolutizem in zmagala l. 1848. narodna ideja, so postali Čehi narod.

Kar se tiče Slovencev, nas tudi se more zadovoljevati razlaga poljskega sociologa: »stellt uns der slovenische Stamm in Krain ein Entwicklungsstufe dar, von welcher der Übergang zur Nation bei günstigen Umstände leicht möglich ist.« Težko unljivo je, kako da govori avtor samo o slovenskem plemenu na Kranjskem. Slovensko pleme živi vendar tudi izven Kranjske, da tudi Kajkavci zagrebške, varaždinske in križevačko-belovarske županije so gotovo istega plemenskega izvira ko Slovenci. Vse to za Gumplowicza ne pride v poštev. Zaljubljen je v historično-politične individualitete in ker je slučajno Kranjska taka, dvomljivo federalistična individualiteta, morajo Kranjci biti izkratka slovensko pleme. Gumplowicz predvideva, da se bodo ti kranjski deželani pravočasno prelevili v kranjski narod. Ker Gumplowicz ne vidi in noče videti kulturnih prvkov naroda, mora vsiljevati konstrukcijo, ki nima pomena. Kranjski deželani morajo dobiti

*) Ratzehofer, *Wesen und Zweck der Politik* 1893. I. str. 165.

**) Gumplowicz: *Das oesterreichische Staatsrecht*. 1902. str. 68.

atribute državnega naroda, samo da je rešen politični značaj pojma narod. Ni treba da se naglašava vsa zgrešenost takega stališča.

Važno za Ratzehoferjevo umevanje je, da razporeja Avstrijo na ta način. Avstro-Ogrska obsega ogrsko nacijo, nemško in češko narodnost z aspiracijami postati narod, fragment poljske narodnosti, hrvatsko narodnost z delnimi pravicami naroda, srbsko in rumunsko pleme z oslonom zunaj države, rusinsko in slovensko pleme z nacionalno pretenzijo.*) Na prvi pogled vidimo, kako je to pestro zmetano. Še celo Hrvati morajo trpeti, da jih imenuje avtor narodnost, kljub temu, da jim je značaj naroda v zakonu zajamčen. Slovenci in Rusini pa niti narodnosti nismo, nego samo plemena. Krivično in neresnično! Tudi, ako pustimo na strani razne visokodoneče argumente, moramo priznati, da se je pri nas naziv narod povsem udomačil. Da bi se začeli neki teoriji na ljubo imenovati narodnost, tega pač ni misliti.

Slovenski jezikovni čut je od samega začetka zadel pravo. Nazi slovenski narod v pomenu kulturne nacije se je pri Slovincih povsem vživel, in prevajalci ustavnih zakonov so prevedli besedo »Volksstamm« na kratko z »narod«, dasi se ta pojma prav nič krijeta. Nemški izraz Volksstamm spaja v sebi dva različna pojma. Stamm, pleme je prirodna elementarna socialna skupina, ljudstvo je pa treba jemati v državnem smislu, v smislu državne nacije. Zakonodajalec hoče izražati, da avstrijski narodi pravzaprav še niso narodi, ampak šele na potu, da to postanejo. Njih skupnost je po mislih zakonodajalca še v plemenu, jeziku, to je v prirodnih elementih. Ti »Volksstämme« so v svojem jedru prirodni stvori, ki ne izražajo posebnega kulturnega tipa, niso nositelji državnega življenja. V izrazu »Volksstamm« leži nekaj ponižujočega, manjvrednega. Ni mogoče izlaska govoriti o nemškem in madžarskem plemenu, ampak vsak ju bo inenoval naroda. Pač pa se glasi še dokaj primerneje rusinsko ali rumunsko pleme. Terminologija, ki uporablja takle pomanjkljiv termin, kakor je oni »Volksstamm« na vsak način ni posnemaja vredna.

Vse poteškoče imajo svoj izvir v dejstvu, da se skuša na umeten način in v izvestno svrhu konstruirati neko formulo.

*) Ratzehofer l. c. str. 165.

Gumplowicz je tako odkritosrčen, da sam priznava svojo nenaklonjenost malim narodom, ki se smejo imenovati samo narodnosti.*) Ako se začne mešati državne elemente z narodnimi posebno pri proučevanju države, v kateri živi več narodov, je konfuzija pojmov neizogibna.

Po mojem mnenju sploh ne kaže udajati v terminologijo pojma narodnost v drugem smislu ko v onem, ki znači to, kar je narodu lastno, za njega značilno. Tako govorimo o narodnem jeziku, običajih, značaju, kar tvori njega narodnost.

Samo dva pojma sta, ki prihajata v poštev. Pleme in narod. Pleme temelji na prirodni podlagi. Skupnost krvi in jezika, to je naravna osnova vsakega plemena. Več plemen more tvoriti svojo posebno skupino, ki se loči od drugih plemenskih skupin. Tako skupino so tvorila, odkar so prišla na jug, hrvatska, slovenska in srbska plemena. Ko je bil zabit potem med sever in jug madžarski klin, je povsem naravno, da so se ta plemena čutila kot skupino nasproti severnim slovanskim skupinam plemen, od katerih so bili odslej teritorialno ločena. Sklenjenost ozemlja je še bolj spajala to skupino plemen, pri kateri se bile rasne in jezikovne razlike tako male, da so bile meje izbrisane in neopaženo se je jedno pleme nadaljevalo v drugem.**) Iz te skupine sorodnih plemen je postala skupnost, ona zavest plemenske skupnosti, ki jo opažamo pri Križaniću in Kačić-Miošići. Pravo narodno ime je in ostane slovinsko, hrvatsko in srbsko ime pa postaja vedno bolj državno in politično. Ni treba še dastaviti, da je slovensko ime ekavska oblika slovinskega imena.

V smislu besede pleme leži, da se z njim izraža skupino, ki jo spajajo fizične naravne sile. Pleme je nerazvit, nekomplíciran socialen pojav, druží ga takorekoč plod in ljubezen. Pleme je na nizki stopnji človeškega združenja, vse je pri njem primitivno, samosvoje. Tam, kjer vlada pleme, se še ni ukorerinila posebna materijalna civilizacija, nikakor pa tudi ne višja duševna kultura. Instinkt rasne skupnosti nadomešča pravo narodno zavest.

*) Gumplowicz se je tekom let temeljito izpremenil; čim bolj se je seznanjal s Slovenstvom, tem bolj je postal prijatelj Slovencev. V prvih letih svojega praškega bivanja je pa bil še pristaš teorije nerškega in poljskega Herrenvolka.

**) Med Hrvati in Srbi niso niti bizantínski zgodovinojsci našli razlike. Tako pravi Scylitzes: „narod Srbov, ki jih imenujejo tuí Hrvate“. Klaić. Ime Hrvat. 1890. str. 25.

Kadar hočejo Nemci izražati manjvrednost Jugoslovanov, govorijo gotovo o plemenih, ter izražajo s tem, da še nismo prestopili iz prvotnega naravnega kroga v onega višje civilizacije. Nekaj podobnega je z izrazom narodnosti, to je tudi poštena *capitis deminutio* vseh onih narodov, ki nimajo svojih držav.

Izraz narodnost ni samo pogrešen, ampak tudi škodljiv jedinstvu Hrvatov in Srbov. Ali ni smešno govoriti o hrvatski in srbski narodnosti? Hrvati in Srbi so eden narod, dasi nimajo svoje skupne države. Ako pa z izposojenimi argumenti ustvarimo pojem narodnosti, smo s tem zadali hrvatsko-srbskemu edinstvu usodepoln udarec. — Iz hrvatskih in srbskih plemen je nastal hrvatski ali srbski narod, narodna ednota, katere člani živijo v hrvatski, ogrski, avstrijski, srbski, črnogorski državi.

V dobi, ko se pojavlja nasprotje med politiko in gospodarstvom, med političnimi in socialnimi organizacijam, bi bilo upoštevati, da zahteva sodobnost, da se loči državno življenje od narodnega.

Vsako pleme ima začetek svoje književnosti, svojo »narodno knjigo«, nima pa svoje družbe. Inteligenca ni »narodna«, posluhuje se tujega jezika — Hrvatska in Ogrska do sredine preteklega veka, — da, državni jezik ozemlja, na katerem živi pleme, je običajno tuj, posebno pogosto mrtvi latinski ali grški jezik. Pleme ima svoje pesni in začetek svoje književnosti, nima pa še svoje narodne družbe.

Čim bolj stopajo v ozadje fizični znaki plemena, ki jih generacija podeduje od generacije, čim manjšega pomena postaja krvna sorodnost, sloneča na konubiju, tembolj se izpreminja pleme v narod. Narod predstavlja višjo, popolnejšo stopnjo sožitja. Iz materialne civilizacije nastaja duševna kultura. V kulturni zajednici vidimo *essentiale* naroda. Narod je prostovoljna kulturna zajednica.

Predpogoji narodove eksistence je plemensko-rasna in jezikovna skupnost. Pa povrh pride še tretji činitelj, kulturni činitelj. Ni treba, da je ta kulturna zajednica strogo izednačena. Kultura ni pojav uniformnega značaja. V okviru te kulturne zajednice naroda je prostor za individualne izraze kulturnih pojavov. Ta zajednica mora biti tako gibčna, da omogoča svobodni razvoj raznim kulturnim tipom, ki so združeni v tej kulturni zajednici. Ni treba, da je ta narodna kultura povsem ednotna, centralizirana, ampak ona je pravzaprav zveza ednakopravnih in

ednakovrednih kulturnih tipov. Ta bujna raznoličnost v zajednici more sila pospeševati razvoj naroda.

Narod ni nič samoniklega kakor pleme, in tudi kultura, ki je srce in duša naroda, je umeten pojav.*)

Ne v političnem, ampak v kulturnem udejstvovanju je videti narodovo bistvo. Narod je družba, ki zedinja elito vseh slojev v skupno kulturno delo. Narodna kultura ni kultura ednega, ampak vseh slojev. Naš pojem naroda in narodne kulture je samo mogoč v demokratizirani družbi.

Ker se narod mnogokrat krije s politično organizacijo, zavaja to neredko k zamenjavanju. Posebno Angleži in Francozi so v tem oziru mnogo grešili. Kulturna in državna nacija more biti isto, ni treba pa, da je. Ako živi narod v mnogih državah, ne smejo biti državne meje meje skupnega kulturnega udejstvovanja.

Velike narodne države so najzrelejši plod stoletne skupne kulture. Nemčija in Italija sta v tem oziru sijajen vzgled. Kdor hoče kako politično edinstvo in ne dela na to, da se razvija najprej kulturna zajednica, sloneča kolikor toliko na istem književnem jeziku, je podoben možu, ki je sedlal konja pri repu mesto pri grivi.

Grajali smo, da obsega definicija naroda državo kot bistven element. Država more biti okvir narodnega življenja, ni treba, da je to vedno. Tudi brezdržavni narodi so polnopravni narodi v pravem pomenu besede. Zdi se, da evolucija kulture in civilizacije naravnost pospešuje narodne funkcije, ki so oddeljene od onih države. Narodna avtonomija znači velik napredek v tej smeri. Vsak narod naj loči svoje posle od državnih. Ni izključeno, da bodo te narodne prostovoljne organizacije postale opasne državam, posebno onim, ki nasiloma zadržujejo nezadovoljno prebivalstvo v svojih mejah. Ako se bo prava narodna misel osamosvojila, ne bodo mogle biti več države kletke državljanom.

Brezdvomno, da silno priklenja človeka k skupini ista življenjska usoda. Skupna preteklost je članom vsakega naroda brezdvomno krepka vez. Pa ta skupna preteklost ni treba, da bi bila zgolj državnega značaja. Rački misli, da je bila zunanja sila, muhamedanstvo, ki je preprečilo narodni razkol med Hrvati in

*) Radi tega je krivo, ako se pravi, da temelji narodnost na prirodni podlagi, in obenem se dajejo narodnosti kulturne svrhe.

Srbi, ker jih je ona silila držati skupaj. Navali turške velesile so ustvarili obrambno zvezo Srbo-Hrvatstva proti Islamu. Turški upadi so bili tudi za Slovence narodnega pomena. Morebiti so se Slovenci v turških časih prvič zavedali slovinske, to je jugoslovanske vzajemnosti. Begunci z juga so se naseljevali med Slovenci, ti Bošnjaki in uskoki so le še bolj utrjevali vezi z jugom. Vrhunec in padec turške sile, to sta bila dva dogodka, ki sta izvršila silen vpliv na Jugoslovane in ideje njih skupnosti, ne izvzemši seve Slovence. Gotovo je bila že v preteklosti ta zavest skupnosti, ki so ji dali turški vpadi pravo realnost.

Ni treba, da bi narod povsem identificiral svojo usodo z ono države. V narodnostno mešanih državah sta v notranjščini vsakega državljana dve duši, edna, ki narekuje dolžnosti do države, druga pa do naroda. Da, ni niti izključeno, da država in njena usoda pušča državljana povsem hladnega. Skupnost usode je mogoča tudi izven državnega okvira.

Razlogi velike svetovne politike ustvarjajo neredko tako skupnost usode, ki se giblje izven državnega okvira, dasi ni naperjena v mnogih slučajih proti državi, ampak je uprav v njeno korist. Tako je nemški in madžarski ter italijanski imperializem Jugoslovanom nič manj škodljiv ko Avstriji. Potreba se ubraniti tega strašnega pritiska zahteva od Jugoslovanov monarhije, da se strnejo v čim sklenjenejšo vrsto. Tudi Poljaki tvorijo tako skupnost usode, pa ona je naperjena proti dvema obstoječima državama, proti Rusiji in Nemčiji.

Ta skupnost usode je lahko trojna, ona preteklosti, sedanjosti in bodočnosti. Ako se polaga glavno važnost na skupno državno usodo v preteklosti, imenujemo to historicizem.

Pretirani historicizem je vladal pri Hrvatih in Srbih, ko so sanjali o veliki Hrvatski in veliki Srbiji, o Krešimiru in Dušanu. Kasneje bode prilika, da s klasičnimi vzgledi označimo vso psihopatično šovistično razpoloženje glavnih pripadnikov takega historicizma. Kako originalno naivne so vendar znanstvene hipoteze Starčevića o Srbih! In na takih osnovah so hoteli zidati »stekliši« svojo politično teorijo.

Pa taki pojavi, ki so izraz pretiranega, dasi kakor kristal čistega rodoljublja in neobuzdanega zdravja in silno krepkega temperamenta, so sicer nevarni, pa oproščati jih je mogoče, ker so odločilni politični vidiki. Najhujši izmed vseh historicizmov in dogem ni državni. Poznamo še dosti hujših, in tak je, da se tako

izrazim, historicizem neke dozdevne »sociologije«. Tam, kjer ni nikakih dognanih rezultatov, je treba molčati tudi v sociologiji, da je ne kompromitiramo. Bolje bi bilo, da bi pisatelji te stroke v marsikaterem slučaju se izpovedali: »Zdaj tu stojim docela tak, kakršen bil sem prej bedak«.

Tudi v narodnem oziru ni Slovencem, Hrvatom in Srbom nič več priporočati, ko se otresti vsakega nepotrebnega historicizma. Ne vprašujmo se samo, kako smo postali, ampak, kaj smo sedaj. Srbska in bolgarska država nimata nikake kontinuitete z ono državo pred prihodom Turkov, to sta čisto nova stvora. Ako se pusti Ferdinand kronati za carja, stori to samo radi tega, da bi si ustvaril svoj »Gottesgnadentum«. Kako slabo reagira demokracija na sugestije državnega prava, za to so Čehi sijajen vzgled. Stara ustava, ki pomenja za ortodoksnega državno - pravnega Čeha češko državno pravo, je suspendirana, zadnji ostanki nekdanjega državnega življenja odstranjeni, in nikdo se ne punta, vse mirno prenaša tak čin. Ako je kaj takega mogoče pri Čehih, ki so bili od nekdanj najbolj zakrknjeni politični doktrinarji, kako naj imajo zgodovinske tradicije vtisk na mlade Jugoslovane, ki po svoji politični gibčnosti tako silno prekašajo severne svoje sorodnike.

Nova Srbija in Bolgarija, to sta dva povsem nova stvora. Ta državnost ni zasnovana na tradicijah preteklosti, ampak povsem na potrebah in zahtevah sodobnega življenja.

Ako državne tradicije ne morejo vstvarjati historicizma državnih tradicij med Jugoslovani, tembolj pa smemo izreči odločno besedo proti narodnemu historicizmu. Slovenci, Hrvati ali Srbi, to so povsem novi kulturni tipi, ki nimajo s preteklostjo malo ali skoraj nič opraviti. Vsaka »muzejarija«, vsako stikanje po preteklosti, da bi se vendar našlo nekaj razlik, ima pri nas jako malo pomena. Bati se nam sicer tega ni treba, ker vemo da bi proučevanje preteklosti samo okrepilo spoznanje jedinstva, pa škoda za potrošene energije.

Treba je samo površnega vpogleda v sodobno gospodarstvo in umstveno življenje, da se prepričamo, kako so v sedanosti vsi življenjski pogoji mnogo zapletenejši ko oni v preteklosti. Kako siromašna izgleda preteklost v primeri s sedanostjo! Desetletja pomenjajo danes toliko, kolikor prej stoletja. Neznansko bogatejše je naše življenje ko ono naših prednikov. Narod, ki ima svoje tradicije v preteklosti, bi se mogel kakor Poljaki udajati konservativ-

nejšemu naziranju na značaj svojega bistva in iskati svoj vzor v preteklosti, nikakor pa ne Jugoslovani. Teh dolžnost je, da se osvobodijo vsakega tradicionalizma in delajo edino v duhu veka, v katerem živijo.

Pa Jugoslovani ne smejo biti hlapci preteklosti, ne samo sinovi sedanosti, ampak z tistim vedrim okom morajo gledati v bodočnost. Vsaka opredelba njih narodnega razmerja mora uhvatiti to, kar sicer danes še ni vsem jasno, kar pa odgovarja občnim razvojnim težnjam. Jugoslovanskega pokreta ni misliti brez toplega optimizma in brez smotreno upravljenih narodnih energij. To, kar še nismo, moremo in moramo postati. Narobe svet je pa, ako se zadovoljujemo s tem, kar je, in pozabljamo, da je volja in hotenje ne posameznika, ampak ljudskih pokretov začetek in gibalo vsega.

Da smemo govoriti o narodu, je treba, da imajo vsi oni, ki pripadajo tej skupini, podobno gospodarsko strukturo. Naroda ni, ako je del prebivalstva visoko razvit v splošno socialnem oziru, drug del pa ima povsem drugo socialno strukturo.

Močna vez je, ako stoji narod v vseh predelih svoje domovine na isti stopnji socialnega napredka. Nikjer ni še pri nas industrializacije, povsodi isti gospodarski predpogoji. Slovenci tvorijo le navidezno izjemo, saj so še danes kmetijski narod in je razliko videti samo v njih višji splošni civilizaciji. Pa stopnja gospodarske evolucije je skoraj na celem jugoslovanskem ozemlju ista. Ni treba še povdarjati, da je to mogočna vez skupnosti, ki je zasnovana v socialnem žitju množice.

Skupnost usode in istih socialnih razmer je kolikor toliko slučajna, neodvisna od volje onih, ki ji pripadajo. Žrtve vseh pripadnikov naroda so pa čini, ki še le ustvarjajo pravo enoto. Ta zajednica skupnih žrtev daja narodu še le pravo notranjo silo. To je zavest, da so žrtve vsem v korist. Zmaga ali poraz kakega dela naroda so zmaga ali poraz za narod sploh. To so Jugoslovani prav dobro občutili od časa balkanskih vojn. Te skupnosti se seve vsi člani ne zavedajo, pa to še vedno ne izključuje, da je to eden narod. Ta zavest živi mnogokrat latentno stoletja in izbruhne potem naenkrat z elementarno silo. Da mogoče je, da velik del naroda sploh zanika to skupnost, zapeljan od krivih prerokov. Do spoznanja svoje narodne ednote o Srbi so prišli n. pr. Hrvati še le, ko so se osvobodili starega doktrinarnega pravaštva.

Da je skupina ljudi narod, je treba nekega notranjega spoznanja, je treba tistega notranjega klica in uverjenja, je treba zavesti. Pa ta zavest se ne očituje v vseh članih naroda, to je »mysticus ille amor« (Derkosa,*) ki je živ v dušah nekaterih mož, katerih dolžnost je, delati, da vzplamti v dušah vseh rojakov.

Naša demokratična doba zahteva da narodna zavest ni privilegij kakega sloja ampak vseh, kar ne izključuje, da v prehodnih dobah ta zavest spi in čaka na vstajenje.

Znak naroda v demokratičnem smislu je na vsak način, da je ta zavest živa ali sposobna oživetiti. Razlika med preteklostjo in sedanostjo je velika. Narodne zavesti v našem sodobnem smislu besede ni poznala preteklost. Bila je to zavest pripadništva mestu, sloji, državi, nikakor pa ne narodu.

Renan kliče: »Eksistenca naroda je vsakdanji plebiscit.«** Za povsem razvito narodnost velja na vsak način ta izrek, pa nikakor ne za narod v prehodni dobi. Istina je, da se narod, ki je gotov, manifestira in kaže svojim sosedom, da je tu. V tem plebiscitarnem značaju gotovega naroda je iskati tudi glavno potezo modernega naroda, njega demokratičnost. Povsem soglašati je pa z Renanom, da je videti v narodu duhoven princip. Narod to je duša, država pa telo.

Ker so duševne funkcije naroda najvažnejše, radi tega polagamo največji pomen v kulturno opredelbo naroda. Narod je kulturna sila, ki se razlikuje od gospodarske in politične, ki je vtelesena v državi.

Dlakocepljenje bi bilo, ako bi se prepirali, katera skupina je višja, država ali narod. Druga ni drugi podrejena, ampak enakovredni sta si. Ideal je ustvariti popolno harmonijo med državo in narodom. Pa tudi tam, kjer ta popolna harmonija ni dosežena, ne smemo obupati nad nenarodno državo, ker zamore ona biti prav koristna socialnemu procesu.

Narod ni naraven organizem, kakoršno je pleme, pač pa potrebuje naravnih temeljev, kakoršna sta rasa in jezik. V kulturi najde narod smoter svojega bistvovanja. Pa sad tega udejstvovanja ni treba, da je povsem individualna kultura, ampak cilj je raznoličnost v zajednici in težnja k morebitni svoji ednotni kulturi v bodočnosti. Ako je narod nositelj kulture, ni treba, da je ta

*) Glej kasneje poglavje teh študij: Hrvati in Srbi.

**) Renan, Discours et conférences. 1895. str. 307.

kultura izednočena. Nemci imajo sicer svojo enotno kulturo, in vendar je kulturni pokret na Dunaju povsem drugi nego v Berlinu ali Monakovem. V okvirju narodne kulture je mogoča največja raznovrstnost. Ako so le dani naravni predpogoji, nikdar ne bo razbit obroč, ki združuje in obsega to enoto. V narodni kulturi, ki daja posameznim kulturnim tipom neko notranjo avtonomijo, je jedro kulturne nacije.

Znake naroda je treba strniti v formulo. V narodu se pridružujejo naravnim elementom, rasi in jeziku še oni kulturne zajednice. Skupno sklenjeno ozemlje daja narodu potrebni stik z domačo grudo. Podobne socialne razmere, uslovljene po isti gospodarski stopnji, ustvarjajo sličen socialni ambient. Kulturna zajednica, obogačena po individualnih kulturnih tipih, daja izraz narodnemu značaju in duši. Ta kulturna zajednica, združena s predstavo vzajemnih žrtev in dolžnosti, kliče v življenje krepko narodno zavest, ki ji je nositelj narodna družba. Narodna solidarnost vseh članov družbe je posledica te kulturne zavesti. Ta solidarnost se očituje v skupnih borbah, delu in žrtvah in v altruističnem zasledovanju smotrov, ki si jih stavlja narod. V tej solidarnosti je združeno in spojeno vse ono, kar koprni po ožji narodni zajednici. Poklicati to solidarnost v praktično življenje tam, kjer zunanje sile ogrožajo eksistenco posameznih skupin kakor tudi naroda samega, to je kategoričen imperativ, to je socialna dolžnost vseh onih, ki pripadajo eni družbi, ki so pripravljeni se žrtvovati skupnosti v korist. —

Poleg plemena in naroda je še drug socialen činitelj, o katerem nam je govoriti, in to je državna nacija, ljudstvo. Vsi državljani, ki živijo na državnem teritoriju ali so izjemoma in začasno v tujini, tvorijo državno ljudstvo. V sodobni državi so vsi državljani vsaj po zakonu polnopravni. Zajednica polnopravnih državljanov je ljudstvo, staroslovenski p ^{uk} hrvatski ali srbski puk.

Preobrazba kulturne nacije v državno je običajno posledica velikih političnih preobratov, ki jih je kulturna nacija skrbno in vestno pripravljala. Kulturne vrednote se polagoma preobražajo v politične. Brez vzajemnih kulturnih vrednot pa ni poznejših političnih.

Med državo in narodom je mogoče trojno razmerje. Prvo bi bilo, da se meje države povsem krijejo z onimi naroda. Menda ni naroda, ki bi v svoji celoti združen v mejah jedne države, ako

izvzamemo morebiti nekatere severne germanske narode. Druga možnost je, da v narodni državi živi samo en del naroda, dočim so ostali člani narodne zajednice podvrženi tujim vladam. Mogoče je pa tudi še tretji slučaj, da narod sploh nima svoje narodne države, temveč da je pod vlado različnih tujih držav. Narodna ali narodnostna država, to je bil bojni klic tekom devetnajstega veka. Napoleon III. je bil eden glavnih predboriteljev narodne države, misli, da morajo biti vsi pripadniki ednega naroda združeni v edni državi. Italija se ima v precejšnji meri njemu zahvaliti, da je bila združena. Pa Napoleon se ni zavzemal za italijansko državno ednoto iz sentimentalnih čuvstev, ampak, ker je želel, da bi imela Francija upliv med Italijani. Iz tega razloga ni želel centralizirane italijanske države, ampak zvezo italijanskih držav, ne centralističnega, ampak federalističen državni princip.

Samo po sebi je razumljivo, da ima narodna država svoje velike prednosti. V narodni državi je obstoj države izven vsakega dvoma. Slučaji, da se narodna država razbije vsled notranjega nesoglasja, so prav redki. Poljska konečno niti ni bila strogo narodna država.

V narodni državi so skoraj vse stranke ustavne, to je, da jim je ustava osnova. Ustava je predpogoj državnega življenja in nikdo ne želi nasilne izpremembe ustave. Boj ni za državo, ne za ustavo, ampak samo za evolucijo ustave in države.

V narodnostni državi, posebno sodobni, je uprava mnogo izpostavljena raznim jezikovnim oviram, ki se pojavljajo v narodnostni državi. Kako silno zamotano je samo uradniško vprašanje v narodnosti državi! Vsak narod v narodnostni državi ima na vsak način pravico zahtevati, da ga upravljajo uradniki, večči njegovega jezika. Naravno dovaja to načelo naravnost do neverjetnih težkoč. Sodobna Avstrija je v tem oziru gotovo šolski vzor.

Narodna država more gojiti državni čut mnogo popolnejše nego narodnostna. Tradicije, uspehi in dela naroda so tudi ona države. To, kar čuti človek za narod, čuti tudi za državo. Med narodom in državo v tem slučaju ni nasprotja.

Nikjer ne stopa veliki pomen narodne države tako jasno pred oči kakor v borbi za državno eksistenco, v vojski. Narodna armada, obrambna zajednica krvnih žrtev, črpa iz narodne misli neznanško silo. V narodnostni državi je pa eden najtežavnejših problemov, kako v armadi vzbuditi čut skupnosti žrtev in uspe-

hov. Armada se v takih državah bojuje pač predvsem za vladarja in dinastijo, ne pa za državo in narode.

Pa tudi narodnostna država more vzbuditi v svojih pripadnikih tako čuvstvo skupnosti. Dogaja se pogosto v narodnosti državi, da je to čustvo posebno živo samo v nekaterih slojih, kakor v visokem plemstvu, duhovništvu, uradništvu, da pa ne preveva vseh slojev. Ni pa izključeno, da se v narodnostni državi razvija poleg narodne in državne zavesti še nek tretji psihičen činitelj. V Švici so združeni trije narodi, Nemci, Italijani in Francozi. Iz tega sožitja je nastal nekak švicarski tip. Švicarski Francoz ali Italijan ni pravi Francoz, ni pravi Italijan. Posebne švicarske razmere, povzročene po geografskih in ustavnih razlogih so ustvarile švicarstvo, ki se izraža v značaju, v vseh panogah kulture in v vseh posebnostih državnega ustrojstva. Brez ozira na kri in jezik se je ustvarila skupnost, ki prav nič ne zaostaja za narodno državo. Švicarski patriotizem in ljubezen do rodne grude je povsem ednake vrednosti kakor oni strogo narodne države. Istina je, da vsaka narodnostna država ustvarja do neke stopnje tako skupnost. Tako smemo v Avstriji govoriti o neki avstrijski civilizaciji, ki je lastna vsem narodom monarhije in se izraža predvsem v skupnih oblikah zunanjega življenja. Tako ozemlje enotne civilizacije je Balkan in balkanska zveza bodočnosti na vsak način se bo narodno enoten državni stvor. Pa niti Avstrija, niti Balkan s svojimi Grki in Rumuni ne moreta ustvariti svoje enotne kulture.

Jasnost dosežemo še le tedaj, ako ločimo narod od ljudstva, kulturno nacijo od državne nacije.

Bil je slaven Oger, ki je rekel, da je Ogrska radi tega srečna država, ker živi v njej mnogo narodov. Dandanes se glasi ta izrek posebno glede Ogrske nekoliko paradokсно. Švica nam je pa dokaz, da je državni in narodni individualnosti samo v prilog, ako nastaja kombinacija državnega in narodnega sožitja. Država z mnogimi narodi, ki živijo v harmoniji in miru, je na vsak način višji stvor socialnega sožitja. Seve je težka zadača zakonodajalca, da ustvari zunanje oblike takega sožitja.

Narod in država se naj medsebojno izpopolnjujeta. V narodu vidimo utelesnjeno etično načelo, v državi pa ono borbe za boljšo socialno pravičnost. Ako narodu damo častno mesto v državi, nikakor ne nameravamo podcenjevati države in njenih funkcij. Doseči ravnovesje med tema dvema najvažnejšima so-

cialnima oblikama je na vsak način najkoristnejše. Država, kot socialen stvor, ki je že v preteklosti krepko sodeloval pri procesu socializiranja, ne sme odbijati organizacije naroda, temveč drug drugega mora podpirati in se vdejstvovati vsak na svojem poprišču.

Študije, ki obstojajo iz formalno med seboj neodvisnih poglavij, se nadaljujejo v IV. letniku »Vede«.

Ivan Koštiál.

O sorodstvenih razmerah Jugoslovanov.

O Slovanih je najti zadnje čase v raznih knjigah in časopisih različne napačne in celo smešne trditve. V tem tekmujejo nekateri historiki i. t. d. z diletanti. Taki krivi preroki lahko neizmerno škodujejo, zlasti če navajajo navidezne, v resnici šepaste dokaze, ki pa veliki masi čitateljev po navadi zadostujejo. Na raznih mestih sem bral n. pr. smešno tezo, da so Velikorusi tatarsko pleme, ki je sprejelo ruski jezik. Vsenemški zgodovinar Albrecht Wirth piše v knjigi »Im Wandel der Jahrtausende« (1911.) na str. 133., da so ustanovili češko državo Čerkesi, poljsko Lezginci s Kavkaza, Bolgarsko pa Atilovi pravniki! — Baudouin je trdil nekdanj, da so Rezijanci zmes iz Slovanov in Uraloaltajcev (Turancev) — k temu ga je zapeljala rezijanska vokalna harmonija; ušlo mu je pa, da vplivajo v uraloaltajskih jezikih samoglasniki zgolj na sledeče, v rezijanskem narečju pa samo na prejšnje (spredaj stoječe) vokale, torej ravno narobe. Pozneje se je B. izpreobrnil. Znana je Peiskerjeva smešna trditev, da imajo Slovani vso svojo kulturo od Turancev. Odvetnik dr. Tuma, ki zajema menda iz vira à la Wirth, trdi (seveda brez dokazov) v odgovoru na znano anketo (»Veda«, III. str. 356.), da so Obri ustanovili jedro češke države, da je ime Hrvat obrskega izvira, da spominja slikanje hrvaških bojevnikov na uraloaltajski tip, nadalje trdi, da se da filološko utemeljevati vpliv Obrov na Čehe in Srbohrvate v naglašanju in ritmu jezika itd.! Ali se vam ne ježe lasje? Major Žunkovič trdi, da so prvotni prebivalci vse srednje Evrope Slovani, kar skuša dokazati s tem, da razlaga krajepisna imena, ki so francoska, keltska, nemška itd., prav otročje in trstenjakovsko iz slovanščine ter si pomaga pri tem celo s prevaro, sleparstvom in lažmi, kar lahko dokažem vsak čas! (O Rostoharju rajši molčim!) Toda dovolj o teh juna-

kih. Kolikor se tiče južnoslovanskih plemen, imamo dan-današnji vendar že nekaj treznih knjig in razprav, ki nam kažejo pravo pot, da ne zaidemo v tumovsko, wirthovsko ali podobno jezikoslovno-zgodovinsko močvirje. V naslednjih vrsticah se razpravlja na podlagi dobro premišljenih spisov treznih raziskovalcev (Niederlovih, Jagićevih, Oblakovih, Pastrnkovih i. dr.) o tem, kakšna je plemenska in jezikovna sorodnost južnih Slovanov med seboj, zlasti: ali tvorijo Srbohrvati klin med Slovenci in Bolgari, nadalje: kje je bilo njih bivališče, predno so se razšli; potem: ali pripadajo Slovaki južnim Slovanom itd.

I. Jagić, Oblak in Niederle o jezikovnem sorodstvu južnih Slovanov.

Dolgo časa je menil Jagić kakor drugi slavisti, da so prišli Srbi in Hrvati še le v 7. stol., drugi Slověni pa že v 5. in 6. na Balkan in da je bolgarščina bolj sorodna slovenščini kot pa srbohrvaščini.

Ta nazor je izrazil v oceni razprave T. Florinskega »Konstantin Porfirorođnyj kak pisatelj o južnih Slavjanah pred sudom novějšej kritiki« (v Peterburgu l. 1881. v »Žurnalu ministerstva narodnago prosvěšćenija«). Ocena je tiskana v VI. zvezku »Archiva für slav. Philologie« (1882) na str. 148—149. Tam pravi Jagić: »Za verjetno mora veljati, da so živelá tista slovanska plemena, ki spadajo danes po jeziku skupaj, v svoji zgodovinski domovini ravno tako blizu drugo družega kakor poprej v predzgodovinski pradomovini. Zdi se, da so se Slovani grupirali v sedanjih bivališčih takorekoč po stopnjah sorodnosti tako, da predóuje (ne gledé na dejstvo, da so znatno prodrli proti zapadu in jugu) sedanja razvrstitev Slovanov povečano*) podobo njih predzgodovinskih bivališč. O klinastem prodiranju posameznih plemen (kakor pri Germanih) ni slišati skoraj ničesar. Izjema bi bili le Hrvati in Srbi, ako hočemo verjeti Konstantinu Porfirogenetu« (besede tega bizantinskega zgodovinarja X. stoletja so se tofmačile po navadi v tem zmislu, da so prišli Slověni v V. in VI. stoletju na Balkanski polotok, Hrvatov in Srbov pa da ni bilo med njimi, temveč da so prišli doli še le v VII. stoletju). »Ja z bi trdil, da nahajamo v srbohrvaščini v razmerju do slovenščine in do bolgarščine (sedanje, seveda) take pojave, ki kažejo na to, da je jugoslov. veriga pretrgana. Rekel bi, da se da zares dokazati, da pot od zahodnih Jugoslovánov (= Sloven-

*) ker se zdaj razprostirajo po dosti večjem prostoru!

cev s Kajkavci k vzhodnim (t. j. Bolgarjem) ne drži čez srbohrvatski most, torej da tega sklepa (shrv.) ni bilo s početka v jugosl. verigi med bolg. in slov.« Razlogi so mu neenaki refleksi 1. praslovanskega tj in dj

(tj: slov. č, shrv. ć, bolg. št;

dj: slov. j, shrv. dj, bolg. žd)

2. nosnika ѿ: slov. o, shrv. u, bolg. ѹ;

3. poluglasnikov ѡ in ѣ: slov. è, a; shrv. a; bolg. ѡ;

4. samoglasnika ě (jat): slov. e, shrv. ije, je, i, e; bolg. e, ea;

5. nekaj drugih, manj važnih pojavov.

Čez dvanajst let je prišel Jagić do nasprotnega prepričanja, namreč da so bili Srbi in Hrvati že med tistimi Slovëni, ki so prišli na Balkanski polotok v V. in VI. stoletju, in da je srbohrvaščina most od slovenščine k bolgarščini. Dne 31. VII. 1894. je dovršil v Opatiji (na letovišču) epohalno razpravo »Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen«, ki je bila potem natisnjena v XVII. zvezku »Archiva« (1895) od str. 47.—87.*) Na str. 85. je podal izsledke in zaključke svojega zgodovinsko-filološkega raziskavanja tako-le:

a) Ako se meni, da so prišli Hrvati in Srbi šele pozneje (t. j. v 7. stol.) na Balkan ter s tem pretrgali etniško in jezikovno enoto (edinstvo) vseh Slovënov, je to z m o t a, ki sloni na b a j k i K o n s t a n t i n a Š k r l a t o r o d n e g a. Srbi in Hrvati so se že udeležili tistega velikega preseljevanja Slovënov, ki je trajalo vse 6. stoletje ter se končalo v pričetku 7. stol.; specialni imeni »Srbi« in »Hrvati« sta se pojavili šele polagoma v sredi splošnejšega etniškega naziva »Slovëni« in sta tvorili kristalizacijski točki p o l i t i č n e moči, ne da bi vsebovali (vsaj s početka) kakih etniških nasprotij — niti med Srbi in Hrvati, niti med splošnejšim pojmom »Slovëni« in specialnejšima (Srb, Hrvat). Slovëni 6. in 7. stol. niso bili več jezikovna ali etniška enota — niti tedaj ne, ako bi izključili Srbe in Hrvate, kar bi pa bilo napačno. V velikem jezikovnem sorodstvu stopnjema se vrstečih narečij vseh onih Slovënov pa so bili zadostni pogoji, ki jih je bilo treba za tvorbo enotnega književnega jezika, a k o b i bilo politično-versko življenje naklonjeno takemu edinstvu.

*) Iz opombe »Aus meinen im Sommersemester 1894 gehaltenen Vorlesungen« se sme sklepati, da se je Jagić »izpreobrnjil« že v začetku leta 1894. (ob koncu zimskega semestra).

b) Niti v novejšem jezikovnem razvoju niti v najstarejših fazah se ne da potegniti ostra meja med slovenščino, srbohrvaščino in pa bolgarščino, marveč n a r e č j a p r e h a j a j o p o l a g o m a drugo v drugo. Glasovna in oblikovna svojstva slovenščine segajo v srbohrvaščino, zlasti v zapadno, in takisto se zrcalijo (odsevajo) fonetična svojstva srbohrvaščine, posebno vzhodne, v zahodni bolgarščini. Naravna posledica te razvrstitve je, da se razločujeta skrajna člena celote (na zapadu slovenščina in na vzhodu bolgarščina) med seboj bolj kot pa od dialektov svojih geografsko najbližjih sosedov.

c) Jezikoslovna ločitev hrvaščine od srbščine je brezpredmetna. Res, da je dandanes hrvaško in srbsko slovstvo posebej (— glavni oviri sta razlika v veri in kulturnem centru in pa dvojni alfabet —), toda to neveselo dejstvo, ki lahko izgine z napredkom izobrazbe in rabsodnosti, se vendar ne dotika jezika kot takega.

č) Danes še ne moremo natanko določiti števila dialektov in njih razmerja do literarnih jezikov (t r e h: slov., shrv. in bolg.) —

Vprašanje je zdaj: 1. Zakaj zove Jagić Kostantinovo poročilo b a j k o? in 2. Kakšni so njegovi jezikoslovni argumenti, na podlagi katerih je izpremenil svoj nazor o medsebojnem razmerju Slovencev, Srbohrvatov in Bolgarov?

ad 1. Porfirogenet je nekritičen historik (oz. kronist). Gotovo in hotel reči, da so prišli Srbi in Hrvati (v VII. stol.) v kraje, v katerih poprej ni bilo nič Slovanov, torej nič Slovčnov, marveč razumi ga je potreba tako, da so tam bili že poprej in manjše nove čete srbske in hrvaške so prišle še zraven k prejšnjim. Konstantin nasprotuje sam sebi s tem, da poroča v 29. poglavju svojega spisa »O upravi države«, da so Slovani — Obri prišli od Donave, zavzeli Solin (Salono) ter začeli izpodrivati romanske prebivalce iz odprtih krajev. To vest je dobil iz družega vira nego ono drugo v 30. pogl., da so prišli Hrvati iz »Belohrobatije«, ki je bila baje »onostran Bavarskega«, še le v 7. stol. v Dalmacijo ter tam nalezli na — Obre! Brez dvoma so bili takrat tam v odprtih krajih že Slovani v večini (Obri v manjšini, če jih je sploh kaj bilo!) Konstantin rabi za hrv. in srbski jezik vedno le izraz ἡ τῶν Σκλάβων διάλεκτος (redko: γλώσσα, torej »slovansko narečje«; kadar pa govori o Hrvatih v določenih mejah, meni le politično moč in enoto. Etnografske razmere so mu bile malo znane, malo jasne. Še manj kot o Hrvatih je znal Konstantin povedati o tem, odkod so bili prišli

Srbi. Iz njegovih besed je razvidna 1. njegova »gelehrte Klügelei«, in 2. da so imela vsa jugoslovanska plemena enotno tradicijo o svoji preteklosti, svojem izviru.

O Srbih pravi Konst. Porf. na enem mestu, da so bili naseljeni v nekem okraju pri Solunu, na drugem mestu pa čveka, da so imeli v svoji posesti vse, kar je bilo slovanskih krajev v njegovi dobi v jugozapadni polovici Balk. polotoka in kar jih ne prišteva v prejšnjem poglavju h r v a t s k i m krajem. — Dosti nazorneje in jasneje nam je karakteriziral bizantinskega cesarja-kronista d r. F r. K o s v »Izvestjih Muzejskega društva«, VIII. (1898.) na str. 204. in 206.; pravi, da so Konstantinova poročila včasih neresnična in še celo brezzmiselna; popolnoma nezanesljiv je pa, kadar govori o dogodkih iz davne preteklosti.* Njegovi poglobljeni viri so bili ustni: poročila biz. poslancev in izpovedbe raznih trgovcev in sploh tujcev, ki so se ravno mudili v Carigradu. V pravi zgodovini je bil Konst. ignorant; tako n. pr. trdi, da je bil Atila kralj a v a r s k i, (! Atila je vladar Hunom od l. 434. do 453., Avari pa so gospodovali v Podonavju šele v II. pol. 6. stol.) da se je Atila v Gorenji Italiji bojeval s F r a n k i, da je bil Narses, (Justinijana I. general v sredi 6. stoletja) vrstnik papeža Caharije, ki je umrl l. 751. — torej se je Konst. zmotil za celih 200 let. Takih napak je pri Konst. več. Dobro sta osvetlila Konstantinovo nezanesljivost Hrvat Franjo Rački l. 1865. in 1880., in pa Nemeč A. Fr. Gfrörer v »Byzantinische Geschichten« (Graz, 1872-74); Gfr. navaja razne Konstantinove neverjetne trditve in pristavlja: »Risum teneatis, amici!«

ad 2. Jagičevi filološki argumenti iz l. 1894.: Jezik sedanjih Srbov in Hrvatov (torej tistega dela nekdanjih Slovencev, ki je pozneje zadobil političen in kulturnozgodovinski pomen pod tema specialnima imenoma), ima nekaj takih pojavov, na podlagi katerih mu moramo odkazati glede na sorodnost ravno t i s t o mesto, katero zavzema geografsko; srbohrvaščina, ki leži na zemljevidu med slovenščino in bolgarščino, zares izpolnjuje nekatere sklepe južnoslovanske verige. Kako to? Jezik K a j k a v c e v, tistih »Slovencev«, ki so živeli v »Slavoniji«, vsaj v njeni zapadni polovici, ki se je pozneje od Drave do Kolpe imenovala »civilna Hrvatska«, je brez dvoma prehodno narečje od vzhodno-štajerske in ogrske

*) Ker je živel Konst. Porf. v 10. stol., je bil po času že jako oddaljen od dobe prihoda Slovanov na Balkan.

slovenščine k čakavščini hrvaškega Primorja. Severnovzhodna slovenščina in kajkavščina imata **e** za stsl. ѣ in ѣ, druga slovenska narečja pa v kratkih zlogih **e** (e), v dolгих **a**, kar je tudi za čakavščino značilno. Bolgarščina ima: ѣ, e, o. (Kajkavski in severnovzhodni slovenski dialekti imajo tudi v nenaglašanih zlogih čiste samoglasnike, — v drugih slovenskih narečjih so pa vokali brez naglasa reducirani, motni, nečisti, kar je sicer razmeroma mlad pojav.) **Refleks stsl. nosnika** ѣ je v slovenščini, o, uo, tudi v starejših kajkavskih tekstih in dandanes severozapadno od Zagrebških gor se govori ô, jugovzhodno pa že, kakor v štokavščini, u. Bolg. ima ѣ, **a**, (**o**). **Refleks stsl.** ѣ je v slovenščini é, ej, ie, i, podobni so refleksi (ije, je, e, i) v srbohrvaščini; v vzhodnosrbskih narečjih se govori **e** kakor v nekaterih macedonsko-bolgarskih; v drugih bolgarskih narečjih pa: ja, ea. To je Jagiću lep primer, da so narečja v takem sorodstvenem razmerju, kakor je pričakovati po geografski legi, po sosestvu. Dalje: Zelo močen dokaz stopnjema se vrstečih dialektov je slovenski, kajkavski in čakavski **j** (refleks stsl. j) in štokavski **dj**; prehod med štokavskim in bolgarskim **žd** pa tvori severozapadno-bolgarski **dž**; macedonski dialekti imajo omehčan **g** poleg **žd**.

Glede na oblikoslovje so med slovenščino in srbohrvaščino razne dotike, kakršnih bi si ne mogli izlahka tolmačiti, ako bi bili Srbi in Hrvati siloma (v 7. stol.) pretrgali staro »slověnsko« verigo (slovensko-bolgarsko): n. pr. e namesto y v oblikah kakor ribe, robe (od mask. rob), instrumental na **om**, sklonilo - ga nasproti bolg. - go pri zaimkih in pridevnikih; 1. edn. os. na — em, — (bolg. pa na — a, n. pr. uča = učim, in ѣ, n. pr. nesѣ), potem 1. množ. os. na — mo (bolg. pa — m, — me.) V sintaksi: v slovenščini in kajkavščini se tvori bodoči čas z glagolom bodem, bom, (budem, bum), proti vzhodu vedno bolj prevladuje hočem (čem), oz. hoću (ću) in bolgarščina rabi zgolj šte, štѣ (= hočem). Dodalo bi se lahko še to: Slovenščina je aorist in imperfekt izgubila (zadnji primer je iz začetka XV. stoletja), a v srbohrv. in bolg. še živi; Slovenci in Kajkavci pravijo **kaj**, Srbohrvati in Bolgari **što**; Čakavci, ki v mnogočem posredujejo med Slovenci in Štokavci, govore ča. To se pravi: vzhodni Srbohrvati govore kakor Bolgari, del zapadnih pa kakor Slovenci. Slovenski in kajkavski se govori: nič, ništer (prvo iz ni — čl, drugo iz ni — čb — to — že), to je ostanek iz dobe, ko

so Slovenci in Kajkavci še imeli zaimek č^b (poznejši ča!) namesto mlajšega k a j. Bolg. in srbski š t o je nastal iz č^b-to — torej so rabili vsi južni Slovani nekdanji zaimek č^b, bodisi s pristavkom t o ali brez njega.

V XX. zvezku »Archiva« (1898) govori Jagić še enkrat (od str. 34. do 36.) o medsebojnem razmerju južnoslovanskih narečij ali jezikov. Naštetim argumentom je pridejal še tri: Refleks staroslovenskega št (iz praslovenskega tj) je v srbohrv. in nekaterih slovenskih narečjih (v starejši dobi najbrž v vseh) ć, v bolgarščini pa št.. Skupek ž e je postal v slovenščini in srbohrvaščini — za samoglasniki — re (n. pr. ter (e) iz teže), v bolgarščini pa ne. Slovenščina in shrv. imata pri glagolih že od jako starih časov v 3. množ. osebi obliko b r e z osebila — t, bolg. pa ima — t^b (slov. in shrv. uče, bodo, oziroma budu; bolg. pa učat, бѣдѣт).

Skoraj istočasno z Jagićem je prišel do istih zaključkov Oblak. Meseca junija l. 1894. je poslal Jagiću za »Archiv« oceno razprave Rusa Borisa Ljapunova »Kratkij obzor glavnějšíh javljenij slověnskoj (horutanskoj) literatury vměstě s vvedenijem ob otnošeniji slověnskago jazyka k staroslovjanskomu i drugim slovjanskim.« (Harkov, 1893.); natisnjena je ocena v XVII. zv. Archiva (1895) od str. 595.—601. Za nas so najpomembnejši ti-le stavki: »Menim torej, da je bila slovenščina vedno v bližjem razmerju do srbohrvaščine in da ni bilo nikoli slovensko-bolgarske jezikovne enote brez srbohrvaščine. Po tem takem tudi niso mogli Srbi in Hrvati zasedati svojih sedanjih bivališč pozneje (od drugih Slovnov); zakaj če bi jih bili zasedli pozneje, bi bilo naravnost č u d o v i t o n a k l j u č j e, da so si poiskali na ozemlju južnoslovanskih dialektov r a v n o t i s t i prostor, kjer se je uvrstil njih jezik med sosedna narečja kakor nadaljevanje (nastavek), torej kamor spadajo po jezikoslovnem sorodstvu. To postaja še očitnejše s tem, da se ujemajo najzapadnejša čakavska narečja najbolj s slovenskimi narečji glede na reflekse poluglasnikov (v kratkih zlogih è, v dolgih a). S tem je dokazano, da je vest Konstant. Porf. o prihodu Srbov in Hrvatov napačna — a pojasnjena s tem še ni. — Iz jezikovnih dejstev torej sledi, da so zasedli Srbi in Hrvati svoja današnja bivališča približno istočasno s Slovenci in slovenskimi »Bolgari« (ki pa tistikrat še niso imeli tega imena). Na južnoslovanskem ozemlju moramo razločevati tri skupine

dialektov: 1. bolgarske dialekte, [na severozapadu teh narečij se že govori č, dž (namesto vzhodnega št, žd) in to je že prav čeden mostiček do štokavskega ć, dj] 2. srbohrvaške, 3. slovenske dialekte s kajkavskim, že starim prehodnim narečjem.«

L. Niederle zastopa približno iste nazore v teh rečeh kakor Oblak in Jagić od l. 1894. sem. V svojem znamenitem delu »Slovanské starožitnosti«, (dilu I. svazek 1., 1906) pravi na str. 280.: »Onstran Karpatov, kjer je imela prvotno vsa slovanska jezikovna enota svoje bivališče, so se tvorila že od starih časov dialektna središča in eno izmed teh, klica (zarodek) poznejše srbohrvaške enote, je nastalo v sosestvu pračeškega in prapoljskega centra na eni in praruskega centra na drugi strani in sicer prav pri Karpatih... To srbohrv. središče je bilo očitno precej močno ter iz njega je izšel pri razširjanju Slovanov tok, ki je peljal pod imenom Slovanov poleg drugih plemen (Slovčnov) tudi poznejše Hrvate in Srbe proti jugu, in to nekaj skoz Moravsko, nekaj pa črez severne prelaze karpatske do Donave, odtod k Savi in nadalje na Balkan. To se je zgodilo že v t e k u nekaj stoletij pred VI. stoletjem... Gotovo so bili Hrvati in Srbi že med Slovani, ki so zasedli od V. do VII. stoletja Srbsko, Bosno in Dalmacijo, in deli teh so prodrli do mej Grecije, odkoder so prešli tudi v Malo Azijo. Gotovo niso prišli šele za vladanja cesarja Heraklija (611—641)... A ta južni slovanski tok ni odnesel vsega srbohrvaškega centra v Zakarpatju, marveč deli Srbov in Hrvatov so ostali na severu in obdržali svoje ime, a velika gibanja zakarpatskih narodov od II. do VI. stol. so jih raztresla na razne strani.« O Konstantinu Porf. pa pravi Niederle: »Konstantinov podatek, po katerem so prišli Hrvati in Srbi kot d v a naroda šele v VII. stoletju (za Heraklija) na Balkanski polotok, se skoro splošno zametuje; Konstantinovo poročilo je večjidel izmišljeno ali pa je Konst. bona fide sprejel tradicijo, ki jo je bil kdo drugi umetno skonstruiral.«

»Konstantinova poročila o Hrv. in Srbih so verovali zgodovinarji dolgo časa, šele l. 1865. je nastopil Franjo Rački, ki jih je tolmačil drugače; še določneje je to storil isti Rački l. 1880. v 52. zvezku »Rada jugoslov. akademije«. Proti njemu sta zagovarjala Konstantina dva Rusa: T. Florinskij (1881) in K. Grot (1880), a Rački se je branil uspešno (l. 1881. v Radu) in na njegovo stran je stopil pozneje Jagić, ki je novo stališče izpopolnil v XVII. zvezku »Archiva« (1895.), potem Oblak....

Enako se izraža Niederle v svoji knjigi »Obozrènije sovremennago slavjanstva« (= 2. zvezek ruske »Enciklopedije slavjanskoj filologiji«, v Peterburgu 1909, 160 str.) na str. 108 in 134.

II. V koliko smo si glasoslovno in sploh jezikoslovno sorodni Slovenci, Srbohrvati in Bolgari?

1. Samoglasniki i, è, i, so trdi in soglasniki pred njimi se ne izgovarjajo palatalno; n. pr. južni Slovani govoré kost, genitiv kosti (s trdim i), a Rusi in zahodni Slovani (Çehi, Poljaki, Lužičani...) kost', košć, v genitivu kosti (s palatalnim t'), košci (fonetično: košći.)

2. Samoglasnika y (ѣ) in i sta se strnila v e n e g a, namreč v i. Primeri: Rusi in zapadni Slovani razločujeta med byti in biti (oz. być in bić), ty in ti, rody in rodí — južni Slovani pa ne.

3. Refleks starega nosnika e (А) je e (pri Rusih in zahodnih Slovanih pa ja, a; je, e). Pri Slovencih in Čakavcih je sicer nekaj izjem.

4. S skupki tra, trě, tla, tlě se ločijo vsi južnoslovanski jeziki od ruščine in deloma od poljščine (ujemajo se pa s češčino); n. pr. jugosl. je grad, breg (oz. brijeg), glava, mleko (oz. mlijeko), tudi češki hrad, břeh, hlava, mléko — nasprotno pa ruski g o r o d, b e r e g, g o l o v a, m o l o k o, — poljski grod, głowa ...

5. Jugoslovanom sta lastna skupka c v, z v (n. pr. cvet, zvezda), zapadnim Slovanom pa kv, gv, (oziroma hv): květ — kwiat, hvězda — gwiazda. (Rusi poznajo oboje.)

6. Za vse jugoslov. jezike je značilen veznik d a proti zapadnoslovanskemu ž e in ruskemu č t o. Te skupne poteze je sestavil Jagić v Archivu, XVII. zv. (1895), na str. 72—73.

7. Slovenščina in srbohrvaščina imata značilni »e p e n t e t i č n i« (v r i n j e n i) I v besedah kakor zemlja; bolgarščina ga nima več (s tem se približuje češčini in poljščini), a ga je nekdanj imela; bolg. zemja se je razvilo iz zemlja.

8. Zlogotvorni r (namesto tega imajo Rusi — er, — re, — or, Poljaki — er, — ier, — ar, itd.)

Te skupne znake je sestavil Jagić v XX. zvezku »Archiva« (1898) na str. 35.—36., in v XVII. zv. (1895) na str. 72.—73.

III. V čem se bliža bolgarščina bolj slovenščini kot pa srbohrvaščini?

1. Kjer imata bolg. in slovenščina poluglasnik (ѣ, ѵ, є), tam je v shrv. čisti a; n. pr. bolg. in sl. m+glá, s+m-s+m-sèm; shrv. magla, (je)sam.

2. V bolg. in slov. je v dvozložnih in večzložnih besedah lahko zadnji zlog naglašen, kar je v shrv. nemogoče.

3. V bolg. in slov. so nenaglašeni zlogi vedno kratki, v shrv. pa so lahko dolgi.

4. Refleks staroslovenskega X (nazala ѿ) je v slovenščini kakor v raznih bolg. krajih (rodopskih in debrskih narečjih) o; v shrv. pa vedno le u.

5. Refleks stsl. št je v slov. kakor v bolg. dialektih med Sofijo in Vidinom č, v shrv. pa ć.

6. Nosnike nahajamo v nekaterih bolg. in slov.*) narečjih, ne pa v srbohrvaščini.

7. V bolgarščini se govori pred soglasniki in na koncu besede vsak I čisto, kakor v slovenščini do 16. stoletja in na papirju še zdaj; v shrv. pa se l vokalizira v o,, ѡl pa v u, n. pr. bolg. vѡlk, bil, slov. volk, bil — shrv. vuk, bio.

8. V bolg. in slov. se govori čr —, kjer ima srbohrvaščina cr —; n. pr. bolg. črn, slov. črn, shrv. crn; bolg. čerevo in črvó, sl. črevo, shrv. crijevo itd.

9. Kakor postavljajo Slovenci (v narečju) pred pridevnik spolnik (ta), tako ga pritikajo Bolgari pridevnikom [in samostalnikom] na koncu; n. pr. slov. ta stari, ta mlada; bolg. stari(ja)-t, stara-ta, v množini stari-tě. V srbohrvaščini je vse to neznano.

10. V leksikalnem oziru imajo Bolgari in Slovenci marsikaj skupnega, kar manjka Srbohrvačom; n. pr.: bolg. tēhen (= njihov) je taka tvorba kakor slov. njihen (n. pr. v Ljubljani); bolg. jajcé, jejcé, sl. jajce — shrv. jaje; sl. in bolg. železo, shrv. (navadno) gvoždje; sl. ogènj, bolg. ogĕn, shrv. (navadno) vatra; sl. jaz, bolg. az — shrv. pa:

*) Miklosich. Vgl. Lautlehre, 2. Ausgabe, (1879) na str. 34. navaja iz Kanala, Rezijske doline nekatere ostanke nosnika ę (en): dentev, miesenc, lenča, venč, srenčati, ulenči; za ѿ (on) pa samo krajevno ime Lonka iz l. 1215, Lonke iz 1283.

ja (kakor pri vseh drugih Slovanih); sl. túka-j, bolg. túka, — shrv. ovdje; sl. jutri (iz jutřě); bolg. utřě, — shrv. s-utra; sl. in bolg. šega — shrv. pa manjka; sl. dëž, bolg. d'žd — shrv. pa navadno kiša; sl. tašča, bolg. tešta — shrv. pa punica; sl. in bolg. stol = Sessel, shrv. pa = Tisch; sl. in bolg. zajec, shrv. pa zec; sl. in bolg. pajek — shrv. pauk.

11. **Prepoved** (negativni velevnik) se izraža v slovenščini kakor v bolg. z glagolom *dějati*; n. pr. bolg. *ne dēj hodi*, slov. (v narečju) *ne dej hoditi*. Srbohrvati pa bi rekli: *nemoj hodati*.

Skoro vse navedene točke se pa dajo brez velikih težkoč izpodbiti in zavrnuti:

ad 1. Do 14. stol. so imeli tudi Srbohrvati (namesto a) svoj poluglasnik *ь*: *мьгла*.

ad 2. O štokavskem akcentu vemo, da ni prvoten; n. pr. sedanje naglašanje *vòda* je iz *vodà* (kakor še govore Bolgari, Čakavci in Rusi).

ad 3. Bolg. in slov. sta pač izgubili dolžino pri nenagl. zlogih, kakor ruščina, poljščina i. dr.

ad 4. V slov. je *o n a r a v n o s t* iz *o* (nosnika), v bolg. pa preko .

ad 5. V pretežni večini bolg. narečij pa vendar vlada št, oz. šč.

ad 6. Ostanki nazalizma so se ohranili pri Slovencih na skrajnjem *z a h o d u*, pri Bolgarih pa le v *n a j j u ž n e j š i h* dialektih (južno-macedonskih); *m a n j k a j o* pa ravno na *v z h o d u* slovenskega kakor tudi po celem severu bolg. ozemlja.

ad 7. Tudi Srbohrvati so nekdanj govoreli in pisali *v l k*, *bil*, itd.

ad 8. *Skupek c r* — je v shrv. razmeroma mlad; poznajo ga pa tudi zapadna bolg. narečja.

ad 9. Spolnik je pri Bolg. in Slov. relativno mladega izvira.

ad 10. Na leksikalne razlike med shrv. na eni pa bolg. in slov. na drugi strani ni polagati prevelike važnosti; saj Srbohrvati poznajo poleg navadnega izraza *vatra* tudi *ogenj*, poleg besede *kiša* tudi *dažd*, poleg »*gvoždje*« tudi *željezo* itd.; Slovenci pa imajo na vzhodu oblike *pavok*, *pavuk*, *zec*, *punica* (= *tašča*) kakor Shrv.

ad 11. Opisovanje negativnega imperativa z glagolom *děj* je pri Slovencih najbrž nemškega izvira (»*tue nicht gehen!*«) kakor je opisovanje s »*stoj*« na jugozap. laška *cvetka* (»*ne stoj go-*

voriti« = ital. [v beneč. dialektu] no sta parlar); pri Bolg. pa je misliti na vpliv drugih (neslovanskih) balkanskih jezikov.

IV. Ali pripadajo Slovaki južnim ali zapadnim Slovanom?

Ogrski in moravski Slovaki so odločno zapadni Slovani, Čehom dosti bližji kot n. pr. Alamani Štajercem. To se lahko dokaže. Imajo vse značilne posebnosti zapadnoslovanskih jezikov (ti so: češčina s slovanščino, poljščina, gor.- in dol.- lužiška srbščina, kašubščina in izmrla polabščina), kakor kaže naslednja tabelica:¹⁾

Staroslovenski (starobolgarski)	v južnoslovanskih jezikih bolg. shrv. slovenski	češki — slovaški
1. noštъ	noštъ — noš — noč	noč
2. mežda	mežda — međa — meja	meze — međa
3. cvětъ	cvět — cvijet — cvet	květ
{zvězda	Zvězda — zviězda — zvezda	hvězda
4. —	Gibljiv akcent (premakljivo naglašanje).	Negibljiv akcent (naglas vedno na prvem zlogu).

In vendar so se našli posamezniki, ki so trdili, da so Slovaki odlomek nekega južnoslovanskega plemena [ki je utonilo v madžarstvu]. Da so bili pradedje sedanjih Slovakov (tudi moravskih) v bližnjem sorodstvenem razmerju do »starocerkvenoslovanskega« jezika in da je pripadal njih jezik (s tem jezikom vred) k jugoslovanski skupini, je trdil prvič dr. Ernest Dümmler, nemški zgodovinar, leta 1854. v svojem spisu »Die panonische Legende vom hl. Methodius«,*) potem 35 let pozneje dr. Tomo Maretić, hrvaški jezikoslovec, v svoji knjigi »Slaveni u davnini« (u Zagrebu, 1889, naklada »Matice Hrvatske«, 256 str.) na str. 143.—144. Ta dva pravita: Po letu 907. (ko je propala Moravska država) so Madžari uničili starodavne Slovake; dežela je ostala pusta in prazna. Ko so pa bili Madžari l. 955. potolčeni, so se začeli Čehi s Češkega seliti na sev.-zah. Ogrsko in vzhodno

¹⁾ Tabela nam kaže, da je 1. refleks staroslovenskega št pri Čehih in Slovakih c, — pri južnih Slovanih pa č, ć, št, 2. refleks stsl. žd je pri Č. in Slovakih z, dz — pri južnih Slovanih pa j, dj, žd; 3. refleksa stsl. cv in zv sta pri Čehoslovakih kv in hv, pri južnih Slovanih pa cv in zv; in 4. Slovaki imajo kakor Čehi naglas vedno na prvem zlogu („stalen akcent“), južni Slovani pa imajo premično (gibljivo) naglašanje.

*) »Archiv für österreich. Geschichte«, XIII. Band.

Moravsko; in ker so presegali domačine po številu in po omiki, so jih kmalu počeli, in prejšnji jezik Slovakov, ki je bil jako soroden in podoben panonski slovenščini, je izmrl. Maretič polaga veliko važnost na dejstvo, da imenujejo Slovaki svoj jezik »slovenský«, deželo »Slovensko«, ženske »Slovenky«. To sta imela tudi že Kopitar 1836 in Dümmler za važen moment — toda o tem pozneje več.

Dr. Fr. Miklošič je pospeševal Dümmlerjevo hipotezo, če tudi le indirektno. V dobi, ko se je splošno mislilo, da je bila »stara slovenščina« doma v Panoniji, [— dandanes vemo, da je bila domá v Macedoniji, blizu Soluna, kjer sta bila rojena Grka Ciril in Metod —] v tisti dobi je bila taka hipoteza precej umevna.

Leta 1900. je pa dr. Vatroslav Jagić predložil fil.-hist. oddelku »Cesarske akademije znanosti« na Dunaju (v sejah dne 7. III. in 2. V.) svojo znamenito razpravo »Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache« (natisnila se je l. 1902. v 47. zvezku »Denkschriften«; I. polovica obsega 88, II. pa 96 str. v 4°). Tu je dokazal, da je starocerkvenoslovanski jezik domá v Macedoniji, v rojstnem kraju omenjenih apostolov, ki sta prinesla krščansko vero panonskim in moravskim Slovanom. V I. delu dokazuje od str. 9. do 11., da sedaj nimamo več p r a v n o b e n e g a v z r o k a, da bi mislili in trdili, da so moravski in ogrski Slovaki kedaj govorili kak južnoslovanski jezik in da je bil njih jezik pozneje »počešen« ali čehiziran. Izrazi »slovenský jazyk, Slovenka, Slovensko« nimajo niti najmanjše dokazne moči, ker jih nahajamo (z neznatnimi nijansami) pri najrazličnejših, med seboj jako oddaljenih plemenih slovanskega juga, severa, zahoda in vzhoda: »Slovinci« je ime pomorjanskih Kašubov, Slovëni so bili ruskopleme okoli Novgoroda ob Ilmenskem jezeru, »slevenstaric« so zvali svoje narečje stari polabski Drevjani ob reki Jeetze (levem pritoku Labe), prebivalci Slavonije so nazivali svoje narečje še v XVI. in v začetku XVII. stoletja »slovensko«, tako tudi Kajkavci v varaždinski, križevški in zagrebški županiji; dubrovniški pesniki XVI. stoletja so rabili o svojem jeziku vedno izraz »slovinski«; tudi v Macedoniji je bilo ime »slovënski« običajno za neko narečje. Ravnotako so »Srbici« na jugu in na severozapadu (Lužičani), nekdanj pa so nosila to ime tudi druga plemena, n. pr. neko ruskopleme, ki je plačevalo kijevskim knezom davek (pred X. stoletjem) in morda tudi neko pleme v Macedoniji; »Hrvatë« najdeš na jugu (Srbo-

hrvate), a nekaj tudi na Koroškem in sev. Štajerskem, Češkem in Ruskem.

Iz imena »slovenský« torej se ne more sklepati ni č. — Čisto drugačnega značaja pa je »jugoslovanska hipoteza« o izviru Slovakov, ki jo je »izumil« in zagovarjal slep instrument in pokoren hlapec ogrske vlade, neki dr. Samuel (Samo) Czambel (* 1856, † 1909). Po nalogu in na stroške vlade, oz. madžarskega tiskovnega in prevajalnega urada je spisal leta 1903. knjigo »Slováci a ich reč«, (v Budimpešti, 269 str.) ki zasleduje, dasi pod znanstveno masko, namen, da bi se Slovaki kulturno in jezikovno popolnoma odtrgali od Čehov in češčine, češ, da sta si slovaški in češki narod in jezik prvotno tuja, dasi je sedanji slovaški jezik češkemu bližji kot kakemu drugemu, ker so ga s Češkega več kot 500 let umetno čehizirali« (da bi se Slovaki spojili s Čehi). Učeni učeni tlačan, podkupljeni in prodani slovaški jezikoslovec si je torej v potu svojega čela prizadeval, da bi dokazal svojim rojakom, da niso sorodniki Čehom, marveč da so odlomek jugoslovanskega plemena, ki se je po večini izgubilo v madžarskem morju. Sistematične dokaze je obetal za bodočnost; nekaj takih jezikovnih »dokazov« je pa vendar objavil že l. 1903. Učenjaki so to hipotezo soglasno odklonili in zavrnil; najobširneje se je bavil s Czambelovo »teorijo« dr. František Pastrnek, (prof. slovanske filologije na češki univerzi v Pragi) v strokovnem organu »Archiv für slavische Philologie«, XXVI. letnik (1904), od 290. do 304. str.

Tukaj hočem podati na kratko Czambelove argumente za »jugoslovansko hipotezo« (glede na Slovake) in Pastrnkove odgovore:

1. Pri glagolih I. vrste se končuje 1. edninska oseba v slovaščini kakor v slovenščini in srbohrv. na — e m, — a v češčini na — u in za nebnički na — i. Ta opazka kaže Czambelovo nevednost. Saj se je končevala do XIV. stol. tudi v slovenščini in do XIII. stol. v srbohrv. na nosnik (ǫ), oziroma — o, — u — in v dolnenjeluziški srbsščini (ki je sestra češčine, torej tudi slovaščine) je zdaj — m navadna končnica, kakor v slovaščini.

2. V nekaterih slovaških narečjih se končuje srednji spol pri pridovnikih na — ô (n. pr. starô vino) kakor pri južnih Slovanih na — o, — v češčini pa na — é. — Toda tu je gotovo vplivala končnica samostalnikov srednjega spola (delo).

3. Kakor v srbohrvaščini imamo tudi v slovaščini pri mnogih ženskih samostalnikih v množ. genitivu vrinjen — á: sestár, metál; v češčini pa tega ni, marveč je samo e: sester, metel. — A enak pojav je v č e š k e m narečju Hodov (okraj Domažlice) na bavarski meji: gen. plur. stebál, sukán — tukaj pa ni misliti na jugoslovanski vpliv, še manj pa na jugosl. izvir Hodov.

4. V vzhodnih slovaških dialektih (Spiš, Zemplin in Šariš) n i dolgih zlogov, kakor jih baje p r v o t n o tudi v jugosl. jezikih ni bilo — v češčini pa s o. — Czambel je zamolčal, da stoje z a p a d n o slovaška narečja na češkem stališču, kar se tiče kvantitete vokalov, — vzhodna pa so že nekaj stoletij pod vplivom sosedne poljščine in maloruščine, ki ne poznata dolgih samoglasnikov.

5. Ogrski Slovaki ne poznajo češkega ř, ampak govorijo r kakor južni Slovani (moravski Slovaki pa imajo ř). — V tem se Slovaki res bližajo južnim Slovanom in Rusom.*)

6. Slovaki govoré kakor južni Slovani šilo, salo — Čehi pa šid lo, sad lo.... To velja pa le za n e k a t e r a slovaška narečja in se nahaja sporadno tudi v češčini; v tem se bližajo tisti dialekti ruščini in jugosl. jezikom. Czambel pa ni pomislil, da se govori d l tudi v jugoslovanskih krajih, n. pr. m o d l i t i blizu Maribora in Gornjega grada in v Ziljski dolini, sadlo (namesto salo) na Ljubušnjem pri Kobaridu, v e d l e [rože] na Beneškem in pod Krnom, m o t o v i d l o v Ziljski dolini itd. — zato pa še ne smemo reči, da pripada ziljsko, beneško, kobariško.... narečje zapadnoslovanski (češko-poljsko-lužiški skupini! Vedeti bi moral Cz. tudi to, da se govori v slovenščini tudi padla, kradla.... poleg pala, krala.**)

*) Takšno bližanje ni prav nič čudnega, ako pomislimo, da so naj-severnejše slovenske vasi (ob reki Rabi, pri Sv. Gothardu) le malo oddaljene od nekaterih slovaških krajev (med Budimpešto in nižjeavstr.-ogrsko mejo) in da je precej hrvaških naselbin raztresenih po zahodnem Ogrskem, tako da tvorijo most med srbohrvaškim kompaktnim ozemljem, ki sega na severu do Lendve (severno od Mure), in med slovaškim ozemljem, ki sega pri Požunu do Donave in blizu Budimpešte še južno čez njo.

**) V nekaterih k o r o š k i h največjih so še druge posebnosti, ki se ujemajo s češčino; n. pr. nehati = pustiti, udati = omožiti (hčer), brater = brat, žebrati = moliti (iz nemškega Sefer = berač), spievlati = prepevati, pozdi = pozno (č. pozdě), vědniti = veniti, vadnva = venila, ne mō (iz: ne mogo) = ne morem; tvá-tvé-tván (skrčene odlike) = tvoja-tvoje-tvojim; ikavizem v zvrhnjem Rožu: mlíko, smíh; vi-,bè- = iz- itd. itd. Dandanes je med češkim in slovenskim ozemljem širok nemški

7. Madžari imenujejo Slovaka *Tót*, a tudi Slavonijo *Tót-Ország* — torej so Slovaki najbližji sorodniki Srbohrvatov, ker tvorijo ti večino prebivalstva v Slavoniji. — Po taki metodi bi se lahko reklo: Slovence imenuje Nmec z istim imenom »Wenden« kakor lužiške Srbe — torej morajo pripadati Lužičani južno-slovanski skupini (ali pa Slovenci češko - lužiško - poljski)! Argument je torej tako piškav kakor drugi Czambelovi.

8. Podkupljenec madžarskih mogotcev poskuša razložiti celo vrsto krajevnih imen (na Slovaškem) iz južno-slov. jezikov, dasi se dajo prav lepo razložiti iz češčine, oz. slovaščine in dasi se nahajajo enaka krajevna imena tudi na Češkem, — tukaj je pokazal Czambel, da mu ni bilo za znanstvo, za resnico, marveč da je imel za vodnico v vsem le — politično tendenco.

Naj navedem le eden primer: Kremnica ima ime gotovo po kremenu, iz katerega dobivajo že več kot 1000 let zlato — gospod Czambel je to sicer vedel (saj je znal slovaški in češki), a vendar je izvajal ime iz slovenske besede *krnica*!!

Czambel je umrl leta 1909. (kot kr. ogrski minist. tajnik in načelnik tiskovnega in prevajalnega urada pri ministrskem prezidiju); privrženca ni zapustil nobenega, vsaj med strokovnjaki ne (politiki pa tu ne prihajajo v poštev; Madžari bodo Slovake preganjali brez ozira na to, če pripadajo češko-poljski ali pa jugoslovanski narodni skupini).

S Pastrnkom se približno ujema tudi *Jagić* (Archiv XX., od str. 38.—40., in XIX., str. 277.) Važen je njegov zaključek (na str. 40. XX. zvezka):

»Diese wenigen..... Abweichungen des Slovakischen vom Čechischen....., wozu dann die Gleichheit der Betonung und Quantitätsverhältnisse hinzukommt, berechtigen die Wissenschaft, das Slovakische als den einen Flügel neben dem Čechischen als dem anderen Flügel anzusehen und das Ganze als eine Einheit innerhalb der slavischen Sprachengruppe zu betrachten.« Še bolj se sklada s Pastrnkom V. *Vondrák* (v uvodu svoje »Vergleichende slavische Grammatik«, I. zv., 1906, p. 10.) V podobnem zmislu sta pisala tudi *Polívka*, »Izvēstija

pas; a nekdanj so segali korotanski Slovenci na severu do Donave in ponekod tudi čez njo, in od tam ni bilo več daleč do najjužnejših čeških vasi. A kdo bi zaradi navedenih posebnosti, ki delajo most med slovenščino in češčino, prišteval Rožane in Ziljane češko-poljski skupini (zapadnoslovanskim jezikom)?

otdélienija russkago jazyka Imp. Akademiji nauk«, 1907, III., 345 ss., in Škultéty v slovaškem časopisu »Slovenské Pohl'ady«, 1903, (str. 709) in 1908 (str. 380). Podstava češko-slovaškega z bliževalnega gibanja zadnjih let je torej trdna, naravna in zdrava; uspeh pa je z ozirom na ogrske razmere silno dvomljiv, dasi pišejo nekateri češki časopisi (n. pr. »Máj«, 1912, 50. sešitek) precej optimistično. Zdi se mi pa potrebno naglašati, da niso zagovorniki samostojnega slovaškega knjižnega jezika od l. 1840. do danes sami podli, prodajni in prodani vladni madžaroni, temveč da je med njimi tudi nekaj poštenih rodoljubov, ki so morali že marsikaj trpeti od madžarskih tiranov zaradi svojega prepričanja in požrtvovalnega dela za ogrske Slovake, največje trpine v sodobni Evropi.

V. Krvna sorodnost južnih Slovanov.

Jagić-Oblakova znanstvena hipoteza o sorodstvu južnih Slovanov, ki je odločno najverjetnejša, se nanaša na jezikovno sorodnost. Iz te pa sklepamo navadno tudi na krvno sorodnost; tako sklepanje je le tedaj nedopustno, ako vemo o kakem narodu, da je sprejel v teku časa drug jezik. N. pr. polabski Slovani so sprejeli nemški jezik in zanimci govore sedaj isti jezik kakor čistokrvni Nemci. Južni Slovani pa so ohranili svoja nekdanja narečja, torej smemo trditi, da so si krvno sorodni.

Tudi Bolgari niso izvzeti. Sicer so l. 679. po Kr. r. povolški Bolgari, turško pleme od bregov Volge, podvrgli Slověne v Meziji ter jim za vedno zapustili svoje ime (Bǎlgari), toda ker so bili ti turški Bolgari primeroma maloštevilni in etniško izolirani, so se zlili s Slověni in se izgubili v njih (Niederle, Obozrénije sovremennago slavjanstva, str. 134/5.) V vsakem slučaju so bili in ostali Bolgari v svojem jedru vedno Slovani, zlasti po jeziku, dasi so se v somatičnem oziru z asimilacijo tujih elementov nekoliko predrugačili. Ti tuji elementi so bili ostanki starih Tračanov, balkanskih Germanov (zlasti Gotov), Hunov in Obrov; pozneje Polovci (Plavci), Kumani, Tatari, Cigani in naposled Osmani. Gotovo je tudi, da se Bolgari že precej časa krvno mešajo z Rumuni, Albanci, Grki in s svojimi srbohrvaškimi brati. Vse to ni moglo ostati čisto brez učinka na antropološki značaj Bolgarov (Niederle, str. 135.)

Srbohrvati se križajo že dolgo časa z raznimi sosedi: z Albanci, Rumuni, Grki, Madžari, Osmani, Židi, Nemci (na Hrvaškem

in Slavonskem!), Lahi, seveda tudi z Bolgari in Slovenci. Slovenci pa se mešajo krvno že nekaj stoletij z Nemci, Furlani, Italijani, Madžari*) in Srbohrvati, kar ni moglo ostati brez sledov v somatičnem oziru (gledé na velikost telesa, mere glave, oz. lobanje, potem na barvo las, oči in polti). Zato se Srbi n. pr. v Stari Srbiji, kjer se močno križajo z Arnavti, precej razločujejo od svojih bratov v Istri ali Dalmaciji, in med Slovencem od nemške jezikovne meje in Rezijanom ali Goričanom je lahko opaziti telesne razlike.

Antropološke razlike med južnimi Slovani sedanje dobe (torej po dolgem križanju z drugorodimi sosedi) so razvidne iz naslednje tabele.

Antropološke razmere južnih Slovanov.**)

Narod	Poprečna velikost moških	Tipi moških			Lobanjske mere moških		
		temni	mešani	svetli	mezo-kefalni	brahi-kefalni	doliho-idni
Slovenci	168 cm	23 ⁰ / ₁₀₀	52 ⁰ / ₁₀₀	25 ⁰ / ₁₀₀	skoraj 73 ⁰ / ₁₀₀	skoraj 14 ⁰ / ₁₀₀	nekaj čez 13 ⁰ / ₁₀₀
Srbohrvati	v Bosni in Hercegov. 172·6 cm	43 ⁰ / ₁₀₀	50 ⁰ / ₁₀₀	7 ⁰ / ₁₀₀	93 ⁰ / ₁₀₀	6 ⁰ / ₁₀₀	0·5 ⁰ / ₁₀₀
	na Hrv. in Slav. 169·5 cm	27·2 ⁰ / ₁₀₀	51 ⁰ / ₁₀₀	20·7 ⁰ / ₁₀₀			
	v Dalmaciji 170·8 cm	52 ⁰ / ₁₀₀	40·7 ⁰ / ₁₀₀	7·5 ⁰ / ₁₀₀			
Bolgari	166·5 cm	50 ⁰ / ₁₀₀	45 ⁰ / ₁₀₀	5 ⁰ / ₁₀₀	malo, (večji del na severozapadu)	77 ⁰ / ₁₀₀	malo, (večji del na jugu)

*) Gotovo je tudi, da so se mešali z Obri.

**) Na podlagi naslednjih preiskav:

- a) za Slovence: Dr. Avg. Weisbach (gen. štabni zdravnik v Gradcu), „Die Slovenen“ („Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“, XXXIII. Band (1903) str. 234–251., in Weisbach, „Die Schädelformen der Slovenen“ (v istem časopisu, 42. letnik, (1912) str. 50–84.)
- b) za Srbohrvate: Weisbach, „Die Bosnier“ (v istem časopisu, XXV. letnik, 1895): isti avtor, „Die Serbokroaten Kroatiens u. Slavoniens“ (isti časopis, XXXV. letu, 1905); istega avtorja knjiga „Die Serbokroaten der adriatischen Küstenländer“, Berlin, 1884.
- c) za Bolgare: Podatki dr. S. Vateva (Niederle, „Obozrènije sovremennago slavjanstva“, 1909, str. 150–151.)

Potrebno se mi zdi pripomniti, da ne rabijo vsi antropologi istih »kavtel« pri preiskovanju. Vatev menda ni rabil nikakih; Weisbach naglaša v XXXIII. zv. *Mitteil. der Antropol. Ges. in Wien*, na str. 234. »...und wurden Individuen mit nicht-slovenischen Namen als kreuzungsverdächtig ausgeschlossen.«

Ljudje, ki se pišejo n. pr. Spazzapan (ital.), Nanut (furl.), Lasbacher (nemško), Varga (madž.), so gotovo produkti križanja; tuji priimek kaže na očeta, deda ali pradedu tuje narodnosti. Ker pa ženske odlagajo priimke ob možitvi, zato je težko konstatirati tujerodne matere, babice, prababice...

Drugo kavtelo je rabil madžarski antropolog Oton Hermann, ki je pri antropol. preiskavi Madžarov a priori izključeval ljudi s priimki kakor Tót (= Slovak), Német (= Nemeč), Horváth (= Hrvat), torej s priimki, ki razodevajo tujo narodnost s tem, da jo naravnost imenujejo.*)

Pri Slovencih so torej »križanja sumljivi« taki ljudje, ki se pišejo n. pr. Furlan, Ferlan, Lah, Lašič, Nemeč, —ic, Žvab, Pajer, Lahovič itd.

Tretja kavtela bi bila ta, da bi se a priori izključevale osebe s slov. priimkom, o katerih pa je pozitivno znano, da je bila njih mati, babica ali prababica tuje narodnosti; take tradicije so se ohranile v mnogih družinah. In če se tudi antropolog drži teh treh kavtel, vendar ne sme pozabiti resničnih besed odličnega bavarskega anatoma Julija Kollmanna v referatu o delih antropološkega shoda v Moskvi (*»Archiv für Anthropologie«, XXII. Bd., str. 134.*): »V vsakem narodu je bilo vedno zastopanih nek oliko (več) tipov, oz. plemen, in antropološki razloček posameznih narodov v tej ali oni dobi sloni zgolj na obojestranskem odstotnem razmerju pri enem narodu v primeri z drugim.«

Upoštevati je treba tudi besede slavnega Virchowa, navedene v *Mitteil. der Anthropol. Ges. in Wien*, XXXIII., str. 338: »Nihče ne more, ne zna karakterizirati Germana, Slovana, Kelta... kraniološko.« Podmena prvotno čistih in homogenih velikih kulturnih ras se mu vidi a priori kriva; vse so zrastle iz majhnih delov. Virchow je bil prepričan o izpremenljivosti človeških tipov; tvorbo varietet je izvajal iz zunanjih vplivov na tip.

*) *»Mitteil. der Anthropol. Ges. in Wien«, XXXIII. Bd., str. 348.*

Skratka: Dasi južni Slovani niso antropološko prav enotni, smemo vendar že iz velike sorodnosti njih narečij (jezikov) sklepati, da so bili prvotno eden sam narod, ki se je po diferenciaciji itd. s časom zdrobil ter izgubil enotnost.

Zaključki dr. ja N. Zupanića „Систем истор. антропологије балканских народа“, у Београду 1909) se ne ujemajo povsem z zgoraj navedenimi; dobil sem pa vtisk, da je Weisbach zanesljivejši in vestnejši.

VI. Kje so si utegnili južni Slovani sosedovati pred potovanjem na jug?

Jagić in Niederle (»Slov. Starož.« II., 328 ss.) menita, da so bile v pradomovini sosesstvene razmere približno iste kakor zdaj, namreč da so bili Slovenci najzapadnejši, predniki Bolgarov najvzhodnejši in Srbohrvati (ali Srbi in Hrvati) v sredi. Niederle si predstavlja stvar tako-le: slovensko ozemlje da je bilo na zapadu ob gorenji Visli in Vagu,* srbohrvaško od tam proti vzhodu in bolgarsko še bolj vzhodno, recimo proti srednjemu teku Dnjestra in Pruta**) (Nied. I., str. 129, zemljevid). To potrjujejo pred vsem stare jezikovne dotike na eni strani med češčino in slovenščino (dl nam. l, vy nam. iz), na drugi med bolgarščino in ruščino (enako naglašanje, isti refleksi stsl. poluglasnikov, osebito -t v 3. množ. os. pri glagolih, skupek č e r — nasproti slovenskemu č r in shr. cr, po Miletiču tudi postpozitivni spolnik) [potem tudi nekateri zgodovinski dokazi, ki jih je najti v VI. poglavju II. zvezka »Sl. Starož.«]

VII. Kod so hodila jugoslovanska plemena na jug?

Najverjetnejši odgovor nam je dal na to vprašanje Niederle, (Sl. Starož., II., 331 s.; k temu prim. karto na str. 129. v I. zvezku): Najbrže so šli od gorenje Visle in Odre skoz dolino Morave, potem čez Jablunkovski prelaz in čez Duklo, skoz dolino reke Vaga, potem čez vzhodnejše karpatske prehode (sedla) in končno ob vzhodnih obronkih Karpatov po bregovih Sereta in Pruta, — vse to v smeri proti Donavi in čez Donavo. »Stališče Jagićeve jezikovne teze o naravni kontinuiteti jugoslovanskih narečij nas mora nadalje privedi do zaključka, da je ostala v

*) severno od njega pa češko ozemlje. — **) severno-vzhodno od njega pa rusko ozemlje.

o b č e — a ne brez izjem ali odstopov — pri tem pohodu razvrstitev plemen ista, kakor je bila v pradomovini. Zatorej so šli Slovenci in Srbohrvati najbrže večjidel skoz Moravsko ali sploh po zapadnih krajih, predniki Bolgarov pa skoz sedanje Ogrsko in Rumunsko.« Brez o p o r e je trditev, da so šli Slovenci najprvo skoz sedanjo Galicijo in Rumunsko k dolnji Donavi in od tam šele v alpske kraje.

VIII. Niederle o enoti Slovanov.

Lubor Niederle piše v I. delu svoje knjige »Slovanské starožitnosti« (1902) na 3. strani: »Ni dvoma, da je tvorila vrsta sedanjih in nekdanjih (»historičnih«) slovanskih plemen nekda j e n o t o, ki je razpadla šele po dolgi dobi v dele. To je p o t r e b e n p o s t u l a t, iz katerega moramo izhajati pri predstavi o razvoju slovanskega naroda. Slovani ne eksistirajo tu le ta kratki čas, o katerem vemo iz pisanih virov, marveč imajo kakor vsi veliki narodi dosti daljšo dobo eksistence za sabo, in ni d v o m i t i, da p r e d z g o d o v i n s k i r a z v i t e k z n a t n o p r e s e g a n j i h z g o d o v i n s k o ž i v l j e n j e g l e d e n a č a s t r a j a n j a. Razvoj sam pa je pomenil pri Slovanih kakor pri drugih narodih ob enem diferenciacijo, z drugimi besedami: vrsta danes med sabo tako različnih plemen slovanskih je nastala šele vsled tega razvoja. Kolikor dalje gremo nazaj v svojem opazovanju, toliko bolj se bližajo, kakor vidimo, različni deli, vidimo, kako se nasprotja med njimi manjšajo, kako se posamezni, zdaj ločeni deli vedno ožje vežejo med sabo, dokler se naposled ne strnejo vsi v e n o n a r o d n o (e t n i š k o) c e l o t o. In tako prihajamo nazadnje k dobi, za katero že smemo spojiti današnja slovanska plemena v e n o z v e z o (»svazek«), ki je p r e b i v a l a n a o m e j e n e m o z e m l j u, t o j e, s m e m o s p r e j e t i e k s i s t e n c o e n e g a s l o v a n s k e g a p r a n a r o d a s k o r a j e n o t n e g a j e z i k a i n k u l t u r e. O d t e t e z e s m e m o t e r m o r a m o i z h a j a t i v r a z l a g i n a j s t a r e j š e z g o d o v i n e S l o v a n o v.« (To tezo, ta potrebni postulat imenuje dr. Miha Rostohar v svoji »Napredni misli«, I., na str. 115. in še enkrat na str. 116. »fiksno idejo«!)

Na str. 111. in nasl. pa pravi Niederle: »Slovani že v svojih početkih — če tudi govorimo o enotnem narodu slovanskem ter sponiramo enoten slovanski jezik — niso tvorili pravzaprav nikoli p o p o l n e e n o t e, n i t i z a n t r o p o l o š k e g a, n i t i s k u l t u r n o z g o d o v i n s k e g a, n i t i z j e z i k o v n e g a s t a l i š č a. Slovanski prajezik ni

bil nikdar enoten jezik.... marveč je tvoril takoj s početka le konglomerat ali, bolje rečeno, organizem obrazujočih (tvorečih) se narečij. Toda nekaj časa so imeli vendar vsi ti dialekti toliko skupnih znakov, da jih smemo za to prvotno dobo s svojega tako oddaljenega vidika (stališča) obdati z okvirom nekake enote, govoriti o slovanskem prajeziku in s tega vidika tudi o praslovanski narodni (etniški) enoti.«...

Na str. 114. pravi Niederle: »Po Jagiću je bila diferenciacija slovanskih jezikov izvršena že pred III.—IV. stoletjem po Kr. r., da, že v dobi Kristovi. (Archiv f. slav. Philol. XXII., 27, XIX. 236.) »In to Jagićevo stališče je menda pravo.«

IX. Kaj ovira enoto južnih Slovanov?

Južni Slovani so éna [skoraj nepretrgana] celota (masa) od Čedadu in Šmohorja na zap. do obrežja Črnega morja na vzh. in od Št. Gotarda (na Ogrskem) na sev. do Krupišta ob tesalski Bistrici na jugu.

Toda ta velikanska masa južnih Slovanov (približno 14 milijonov duš) rabi dva črkopisa*) (alfabeta), pripada trem veram (kat., pravoslavni in moham.), piše v treh knjižnih jezikih, nastopa pod štirimi imeni (Slov., Hrvati, Srbi, Bolgari) in živi v sedmih državah — to so sami momenti, ki nas ločijo. Oglejmo si pa te ovire поблиže!

Do IX. stoletja po Kr. r. niso rabili južni Slovani nobene abecede. Vere so bili vsi prvotno ene: paganske; šele s časom so sprejeli nekateri katoliško, drugi pravoslavno vero in še kasneje nekateri islam. Knjižni jeziki so povsod umeten kompromisni produkt (tako n. pr. nemščina, laščina, ruščina) in ker so razlike med knjižno slovenščino, srbohrvaščino in bolgarščino manjše kot pa med beneškim in sicilskim narečjem ali med bavarskim in meklenburškim dialektom, bi nam bilo treba samo kakega Lutherja ali Danteja, da bi postala štokavščina skupni knjižni jezik Slovencev, Srbohrvatov in Bolgarov, ker zavzema ona isto mesto med južnoslovanskimi narečji kakor florentinski dialekt med italijanskimi. Res je, da nastopajo Jugoslovani sedaj pod 4 imeni¹⁾ a tako je bilo tudi pri drugih narodih, in vendar je prišlo do spojitve v eno celoto (n. pr.: Provansalci in Francozi, Čehi in Slovaki do konca 18. stoletja i. dr.)

*) Nekdaj je bil zelo razširjen tretji alfabet: glagolica.

***) Nekdaj je veljalo ime Slověne, Selavene, Σκλαυηνοί za vse Jugoslovane.

Največja ovira združitve ali zedinjenja je morda dejstvo, da so južni Slovani raztreseni po sedmih državah. Toda pogledjmo Nemce, ki žive kompaktno na Nemškem, v Švici in v Avstriji, ali pa Lahe, ki prebivajo v Italiji, Švici in Avstriji — in vendar so literarno in kulturno združeni!

[Še eno opazko: Bolgarskim in slovenskim otrokom bi delala srbohrvaščina kot učni jezik manjše težave kot pa n. pr. dolnenemškem (plattdeutsch) knjižna nemščina ali sardinski deci italijanski knjižni jezik. In razgovor med neizobraženim Bolgarom in preprostim Slovencem je lažji kot n. pr. med Tirolcem in Hamburžanom (če ne znata knjižne nemščine) ali med Kalabrežem in Milancem (ako ne znata knjižne laščine.)]

Večjega pomena so: različnost kulture in kulturnih teženj, življenjskih pogojev in historičnega razvoja. Res je, da imajo južni Slovani že kakih 1300 let ločeno zgodovino, toto genere različno omiko in precej heterogene eksistenčne pogoje. Toda ta prepad ni nepremostljiv, kakor nas učé primeri drugih narodov: Benečani so bili v zgodovini vedno ločeni od južnih Italjanov, zdaj so pa vendar pod enim klobukom združeni. Kultura severne Italije je neizmerno različna od kalabrijske in sicilske, a vendar so vsi ti kraji sedaj v eni državi, imajo šole in urade z istim jezikom ter spaja jih ena vez: italijanstvo, ki je popolnoma vzporedno pojmu jugoslovanstva. In dasi so življenjski pogoji recimo na Tirolskem zelo različni od pogojev na Westfalskem ali Pruskem, se čutijo vendar prebivalci tukaj in ondi kot eden narod, ker se morajo učiti povsod istega knjižnega jezika, v katerem potem čitajo časnike in knjige. Državne meje ne branijo Nemcem v Avstriji, na Ogrskem, v Švici, v »rajhu« in v Ameriki prav nič, da se ne bi zavedali svojega nacionalnega edinstva, ki ne pozna mejnih kolov — Slovanom seveda bi se štela taka zavest v greh, da, celo v naroden greh!

X. Nazori o jezikovno-literarni združitvi Slovencev s Srbohrvati.

Nazori o tem predmetu se dajo razdeliti v dve smeri:

I. Nekateri žele, da bi Slovenci kar sprejeli srbohrv. knjižni jezik.

II. Drugi želé samo približevanje v leksikalnem, oblikoslovnem in glasoslovnem oziru.

ad I. Nihče ne brani Slovincem, da ne bi pisali knjig v štokavkem narečju, ki služi vsem Srbohrvatom za literarni jezik,

torej tudi Čakavcem in Kajkavcem, ki se morajo v šolah šele učiti štokavskega naglašanja in drugih štokavskih posebnosti. Kar je tem mogoče, to tudi Slovencem ne bo pretežko. Dekretirati se pa ne da, da bi v si pisali srbohrvaški.

ad II. S približevanjem slovenščine štokavščini so poizkušali pri nas že zgodaj. V več ali manj mešani »ilirščini« so pisali: Zupan (1831), Trstenjak, Muršec, Vesel-Koseski (1844), Kobè, M. Majar (1848), Ravnikar-Poženčan (1852), Raič, Caf, Razlag (1851—3), F. Kočevar (1859), pozneje A. Klodič, Bučar (»Biserrojla«) in drugi. Tudi Levstik je rabil tu pa tam kako srbohrvaško besedo, ki ni obče umljiva (n. pr. »lošati« = kvariti). Zagovorniki južnoslovanske zmesi ali ilirskega volapüka so imeli zelo različna pravila in načela, zato nista pisala niti dva enako. V glasoslovnem oziru opazamo pri nekaterih pisateljih te struje naslednje »norme«: Za slovenski poluglasnik è, stsl. ь in ъ se piše a: dobàr, sajàm, pàs; za stsl. о, slov. o se piše u: ruka, lahku noč; za ijekavski ije, slov. e, se piše ě: bělo mlěko, ali e: belo mleko; za slov. č, kjer odgovarja stsl. št. in shvr. ć, se piše ć: noć, sveća; za slov. j, kjer odgovarja stsl. žd in shrv. dj, se piše dj: medja, rodjen.

Iz oblikoslovja naj omenim: za slov. nes e j o, uč i j o.... se piše nesu, učé... i. dr.

Leksikalno: Madžarske, osmanske (in tudi po turškem mediju sprejete arabske in perzijske), germanske in romanske izposojenke posameznih južnoslovanskih jezikov se naj nadomeščajo, v kolikor je mogoče, s slovanskimi. To pametno pravilo so pa kršili najbolj navdušeni (obenem filološko najmanj izobraženi) pionirji te struje s tem, da so jemali iz srbohrvaščine brez pomisleka razno t u r š k o n e s n a g o in m a d ž a r s k e s m e t i, meneč, da je vse zlato, kar se sveti, in vse slovansko, kar govori Srb ali Hrvat. Take cvetke so n. pr. žep, top (= kanon), boja (= barva), kinč, beležiti, baker, baršun, duhan, juriš, forint, lopov, tolovaj, čifut, orjak, oroslan, oproda i: dr. S tem niso našemu jeziku prav nič koristili, pač pa so ga popačili, ker so turške in madžarske tujke brez dvoma gnusnejši madež od germanskih ali latinskih. Ilirska manija v jeziku nas je tudi osrečila z biseri, kakor so n. pr. predbacivati (pri Srbohrvatih grđ germanizem), nadkriliti (detto!), imendan (prekrasno po nemškem Namenstag!) ustmén (pravilno: usten) in dosti podobnih. Treba je torej pri izposojanju previdnosti in tudi n e k o l i k o jezikovnega znanja.

Še dostavek:

Dr. Fr. Ilešič je objavil v »Narodu« dne 11. V. t. l. članek »Razvoj slovenskega književnega jezika v jugoslovansko smer« in potem v »Dnevu« dne 20. X. t. l. podoben spis pod istim nadpisom. V obeh navdušuje rojake, da naj zajemajo besede iz srbohrvaščine, ter navaja dosti takih izposojenk, ki so pri nas že bolj ali manj umljive in rabljene. **Na splošno ima dr. Ilešič prav s svojim načelom, in kdor želi slovenščini boljšo bodočnost, gotovo ne nasprotuje a priori njegovim nazorom.** Toda če si že izposojamo blago pri sosedih, glejmo in pazimo, k a k š n o je! Te kavtele ne morem najti pri Ilešiču, ki priporoča v svojem entuziazmu tudi neslovanske besede, kakor: Košulja, koprena, juriš, remek-delo (v »Narodu«), nadalje kum, mejdan, barem, badava (v »Dnevu«); navdušuje nas tudi za take barbarizme in neslovanske tvorbe, kakor stečevina (= pridobitev) in hlapčevske posnetke tujih vzorcev, (n. pr. činjenica = factum, itd.) Naravnost slabo mi je pa prišlo pri »ganotju« in »ganutju« — to je prehud tobak za treznega človeka, ki izhaja z besedo ganjenost, eventualno ganjenje, (tudi ginjenje). Ganotje je v taki meri barbarsko kakor dvignotje, mrznotje, sklenotje, kihnotje itd.

Dr. Ernest Miler:

Glavne škole u kriminalnoj znanosti.

I. Kratak razvitak kriminalnog prava.

1. Odkad je Kain ubio Abela, nastoji čovječanstvo riješiti problem, zašto njetko postaje zločincem? Taj je problem star kao i ljudski rod. Taj problem dominira prvim životom ljudstva, pa zato i vidimo, da su prva zakonodavstva pretežno kriminalna. Kada ljudstvo uznapreduje, posvećuje veću pažnju sitnijim odnosima svoga života, uređuje pravne odnose užeg kruga te zato opet vidimo, da kod kulturnijih naroda kriminalni problem stupa u pozadinu. Rimsko pravo kao pravo jednog kulturno visoko stojećeg naroda tek uzgredno uređuje i kriminalni problem te svu pažnju obraća civilnom pravu, koje je izradilo do u najsitnije detaile. Kriminalno pravo je, može se reći, tek pastorak rimske jurisprudencije.

2. Kada je rimsko carstvo palo, kao da je pod svojim ruševinama pokopalo i rimsko pravo. Tek u XIV. vjeku opaža se novi

fenomen. Učitelji na visokim talijanskim školama nalaze po raznim knjižnicama fragmente rimskog prava i tumače ih na sve moguće načine; a oko tih učitelja sakupila se mnogobrojna mladež iz cijele Evrope, koja s najvećim oduševljenjem sluša ta suhoparna predavanja. Ti učitelji su glosatori i postglosatori, a oduševljenje mladeži potiče iz duha tadanjega vremena, jer to je bilo doba preporoda, doba renaissanse, koja je rodila bezkrajnu ljubav za sve, što je antikno, dakle i za fragmentarno rimsko pravo. Francuz *Farinaccius* je sakupio sve radnje glosatora i postglosatora, a jednako je to za Njemačku učinio *Schwarzenberg* sa svojom poznatom kodifikacijom: »*Constitutio Criminalis Carolina*«.

3. Sve ove kodifikacije odlikuju se tim, što na zločine udaraju vrlo teške kazne. Kazna se po mišljenju tadašnje dobe može tim sigurnije izreći, čim je veća izvjestnost, da je zločinac u istinu počinio čin, kojim se okrivljuje. A ta će izvjestnost biti najveća onda, kada zločinac svoj čin sam priznade. Otale se je porodilo mišljenje, da se priznanje ima uz svaku cijenu pribaviti, a otale je nastalo mučenje osumnjičenoga, nastala tortura. Sasvim je prirodno, da je bilo uzprkos tim tobožnjim priznanjima vrlo mnogo krivih osuda. Sve to, naime preoštre kazne, užasne torture i krive osude, moralo je konačno proizvesti reakciju, koja se je pojavila u XVIII. vijeku. I možda nije baš puki slučaj, da je baš iz Italije potekao onaj muž, koji je junačkom odvažnosti stao razodkrivati zlopotrebe, koje su se događale i najenergičnije zahtjevao podpunu reformu kaznenog sudovanja. Bio je to markiz *Beccaria*. — — Rimsko kazneno pravo — — glosatori — — *Beccaria* — — *Lombroso* — — to su velike etape u evoluciji kriminalnog prava, a sve potiču iz Italije.

4. Nijedna znanost se ne može promatrati sama o sebi, već tek u vezi s ostalima i naročito u vezi sa najopćenitijom od svih znanosti, sa filozofijom ili metafizikom. To vrijedi i za znanost kriminalnu. Zato se opaža, da se glavno mišljenje filozofije odrazuje i u znanosti odnosne dobe. Filozofija XVIII. i prve polovice XIX. vijeka stoji na stanovištu, da je čovjek slobodan, dok filozofija iza te dobe zastupa protivnu tezu, da je čovjek neslobodan. Otale su nastale i u kriminalnoj znanosti dvije velike škole, škola *indeterministička* i *deterministička*. *Indeterministe* tvrde, da je čovjekova volja slobodna; tvrde, da se samo uz slobodu volje može opravdati kazna, jer ako čovjek, koji nije

slobodan, počini kakovo zlo djelo, onda je nerazumljivo, da se taj čovjek kazni za nješto, što je morao počinuti. Ako se dakle zaniječe sloboda volje — tako to vele indeterministe — onda se ne može ni kazneno pravo opravdati. — Deterministe pako tvrde, da sloboda volje ne postoji; sve u prirodi je podvrgnuto zakonu o kauzalitetu, pa je nerazumljivo, da bi baš čovjek bio izuzet od toga zakona; nerazumljivo je, da se čovjek kazni, ako se uzme, da postoji sloboda volje, jer onda kazna ne može djelovati, pošto je volja slobodna, pa djeluje bez obzira na kaznu. Ako se dakle dopusti sloboda volje — tako to tvrde deterministe — onda se ne može ni kazneno pravo opravdati. Borba između indeterminista i determinista vlada još neprestano u kriminalnoj znanosti, a čini se, da će ta borba trajati neprestano, jer se kreće oko problema, koji se neda riješiti.

II. Razne kriminalne škole.

U kriminalnoj znanosti postaje mnoge škole; ograničiti ću se na to, da prikazem glavne te škole, a takove su četiri.

1. Klasična škola.

Sa Beccarijom stupa u kriminalnoj znanosti na poprište klasična škola, koja nauča ove glavne teze:

a) čovjekova volja je slobodna.

To je prva temeljna nauka klasične škole. Klasicizam polazi sa stanovišta, da je čovjekova volja indeterminirana, da sloboda volje u istinu eksistira, to jest: da duša čovjekova ima sposobnost razne motive lučiti, pa između njih pojedine birati. Dokaza pako, da je volja slobodna, nije još nitko pružio i zato se pristaše klasične škole rado služe Kantovom filozofijom, koji u kritici praktičnog uma postavlja ovo načelo: eksistenciju slobode volje doduše nije moguće dokazati, ali je moguće dokazati, da takova sloboda mora eksistirati; jer kako je moguće čovjeka osuditi ili kazniti, koji nije drukčije raditi mogao, ergo: sloboda volje je postulat praktičnog uma. Nu tu predleži circulus vitiosus: kazneno pravo se mora temeljiti na slobodi volje, jer na čem bi se inače utemeljilo! Iz tog circula vitiosusa nema izlaska.

b) zločin je apstraktan pojam.

To je druga temeljna nauka klasične škole. Klasicizam koncipira zločin bez ikakova obzira na zločinca, uzima u obzir čin bez ikakova obzira na počinitelja. Filozof Hegel kaže:

zločin je negacija prava, dakle nješta apstraktna, a tek četiri godine iza Hegelove smrti dovikuje genijalni Belgijanac Quetelet: da je zločin društveni fenomen; postaji — veli on — jedan budžet, koji se plaća groznom točnosti, a to je budžet tamnica i stratišta; taj budžet valja ponajprije smanjiti; postoji tribut, koji čovjek plaća većom točnosti, nego li tribut naravi ili državnoj blagajni, a taj tribut plaća — zločinu. Mi smo u stanju unaprvu izbrojiti, koliko će biti ubojica i tatova, kao što unaprvu možemo navesti broj poroda in smrti. U društvu se nalaze zametci svim budućim zločinima. Klasičari vidjaju u zločinu apstraktan pojam, oni postupaju deduktivno, oni iz razuma deduciraju čovjeka, skup ljudi, državu, pravo, zločin i kaznu, dok im ne dovikne pozitivista, da je zločin realna pojava, da je zločin djelo čovjeka, porasla i odrasla u stanovitom milieuu, da je i društvo jedna od onih komponenta, čija je konačna rezultanta — zločin.

c) kazna je odmazda.

To je treća temeljna nauka klasične škole. Klasicizam tvrdi, da kazna počiva na ideji odmazde, da odmazda mora slijediti za prekršajem i da mora prema prekršaju matematički točno odmjeren biti. Filozof Kant ide dapače tako daleko, da kaznu zahtjeva i onda, kada nitko na nju i ne pomišlja; on veli: Tko umori, mora umrijeti, tu nema drugog surogata, da se udovolji pravednosti. Dapače, kada bi se građansko društvo jednoglasnim zaključkom razišlo, morao bi zadnji ubojica, koji se u tamnici nalazi, usmrćen biti, da svatko dobije ono, što je zaslužio. Kada ne stane pravednosti, onda više nije vrijedno, da ljudi na zemlji žive. Tako govori Kant. Nu u pitanju kazne je klasična škola već učinila koncesiju pozitivistima, jer i klasičari dopuštaju, da uz ideju odmazde mogu postojati i druge svrhe kazne. Jedan od najčuvenijih njemačkih kriminalista Merkel, koji je čisti determinista, htjeo je u jedno složiti ideju odmazde sa ostalim kaznenim svrhama, ali mu predbacuju, da je promašio cilj, jer spaja nješto, što je nespojivo, jer hoće da složi u jedno i apsolutno i relativno.

Glavni reprezentanti klasicizma jesu filozofi Kant i Hegel, koji su imali velik upliv na kriminaliste. Od talijanskih kriminalista spadaju u klasičare Carmignani i Carrara, nu valja istaknuti, da je talijanski klasicizam dosta u pozadinu potisnut uslijed oštrog izstupa Lombrosove pozitivne škole. Od

francuzkih kriminalista spominjem kao klasičare Francka i Tissota, a od njemačkih Bernera i Birkmeyera.

2. Pozitivna talijanska škola.

Da se pravo shvati postanak ove znamenite kriminalne škole, valja upozoriti na duševni pokret i preokret, koji je nastao v XIX. vijeku, naročito u drugoj polovici. Karakteristika toga duševnog djelovanja jest težnja, prekinuti sa svakom iluzijom i shvatiti sve fenomene onako, kako u istinu izgledju. U središtu tog modernog gibanja stoje prirodoslovne znanosti, koje tjeraju i kriminalnu znanost onamo, da poprimi poput njih induktivnu metodu i napusti metodu deduktivnu. Valja istaći, da i ovaj put istina leži u sredini, pa da valja uz induktivnu metodu upotrebiti i deduktivnu. Pod tim okolnostima je nastala talijanska pozitivna škola u Italiji, toj klasičnoj zemlji kriminalne znanosti. Oborila se je svom silom mladenačkog žara na temeljne nauke klasične škole i proklamirala svoje zasade.

a) Tezi klasičara, da je čovjekova volja slobodna, suprotstavlja pozitivna škola svoju tezu, da je čovjekova volja neslobodna, jer da je čovjek produkt prirode, a u prirodi vlada željezni zakon kauzaliteta, pa se ni čovjek ne može tom zakonu oteti. Svako čovjekovo djelo je rezultanta različitih komponenata, svako čovjekovo djelo je izražaj neslobode, jer je prouzročeno motivima, koji leže izvan domašaja slobode čovjekove.

b) Tezi klasičara, da je zločin apstraktan pojam, suprotstavlja pozitivna škola svoju tezu, da je zločin realno-socijalna nuždna pojava, jer je nastao pod izvjestnim okolnostima, u izvjestnom milieu-u, prouzročen izvjestnim motivima tako, da ne može biti ni govora o tomu, da je zločin slobodna pojava, već je pojava nuždna, oštro određena svim onim uvjetima, pod kojima je nastala.

c) Tezi klasičara, da je kazna odmazda, suprotstavlja pozitivna škola svoju tezu, da je kazna nužda. Kazna je reakcija na izvjestnu akciju, na zločin; pa kao što je akcija, zločin, nuždna, tako je nuždna i reakcija, kazna, koja po mišljenju pozitivista nije ni jedino ni najuspješnije sredstvo u borbi protiv zločinu, jer nije kadra zločine ni reprimirati to jest onemogućiti ih, a niti prevenirati to jest predusresti im. Stoga i pozitivna i ostale kriminalne škole postuliraju uz kaznu još i druga sredstva borbe

proti zločinu. Glavni reprezentanti pozitivne škole su **Lombroso, Ferri i Garofalo**.

Lombroso je utemeljitelj pozitivne škole. On je postavio tezu o rođenom zločincu u svom poznatom djelu »L' uomo delinquente...«. **Lombrosova** teorija o rođenom zločincu u kratko glasi: Izvjestan dio svih zločinaca ima poseban tip, naime tip pravog ili rođenog zločinca. Ima naime ljudi, koji su već od poroda predestinirani, da budu zločinci. Ovakovi se ljudi mogu upoznati po izvjestnim tjelesnim i duševnim osebinama tako, da sačinjavaju upravo poseban tip ljudskog roda. Ovakovi ljudi udaraju u oči po svojim tjelesnim osebinama, jer imaju mnoge abnormalnosti na glavi in po tijelu, ali udaraju u oči i po svojim duševnim osebinama, jer se njihov način htijenja, mišljenja i čuvstvovanja bitno razlikuje od onoga drugih ljudi. Ovakovi ljudi su rođeni zločinci, pa ih nije teško lučiti od nezločinaca upravo po njihovim tjelesnim i duševnim osebinama. Od svih zločinaca ima ih po prilici oko 40% rođenih zločinaca, ostali su zločinci od prilike ili iz strasti ili i nisu zločinci. Na rođena zločinca ne može kazna uplivati, stoga društvo mora proti rođenim zločincima reagirati tako, da ih učini neškodljivima, jer o njihovu popravku i zastrašenju kaznama ne može biti ni govora. Kakogod bila ova **Lombrosova** teorija zamamljiva i duhovita, ipak valja istaći, da ne postoji u onom smislu i u onom obsegu, kako to **Lombroso** tvrdi. Želim upozoriti na glavne pogreške ove teorije. **Lombroso** se je ogriješio o logiku sa svojom teorijom o rođenom zločincu, jer je ispremišao pojmove. On naime tvrdi, da je pregledavanjem, iztraživanjem i proučavanjem mnogih zločinaca ustanovio, da ti zločinci imaju izvjestna tjelesna i duševna obilježja. Nu **Lombroso** nije ostao kod te svoje tvrdnje, već ju je proti svakoj logici preokrenuo i naprosto rekao, da je svaki onaj koji imade izvjestna tjelesna i duševna obilježja, rođeni zločinac. To pako ne stoji, jer imade mnogih i mnogih ljudi sa izvjestnim tjelesnim i duševnim obilježjima, koji ali nisu nikada nikakova zločina počinili, već ostaju pošteni sve do svoje smrti. **Lombroso** pako, da spasi svoju teoriju o rođenom zločincu, postavlja drugu teoriju o **latentnom** kriminalitetu, koje je kratak sadržaj taj, da doduše ima ljudi sa izvjestnim tjelesnim i duševnim obilježjima, koji nisu zločina počinili, ali da su to ipak rođeni zločinci, a zločina nisu počinili samo stoga, što se nalaze u tako povoljnim prilikama, koje ih odalečuju od svakog zločina.

Oni su ipak latentni to jest postajni rođeni zločinci. Valja još istaći, da je materijal zločinaca, na temelju kojega je L o m b r o s o došao do svoje teorije o rođenom zločincu, tako neznatan, da je neispravno i neznanstveno, iz tako malenog materijala povlačiti takove generalne zaključke. Stoga sve ostale kriminalne škole odlučno pobijaju L o m b r o s o v tip rođena zločinca.

F e r r i je apoštol pozitivne škole. On se od L o m b r o s a razilazi u toliko, što ne podaje poput L o m b r o s a glavnu važnost biološkim uvjetima, već priznavajuć te uvjete kao i uvjete fizičke polaže najveću važnost na uvjete s o c i j a l n e. Zločini su po tvrdnji F e r r i j e v o j kažnjiva djela, određena individualnim i antisocijalnim motivima, koja uzdrnavaju uvjete opstanka i vrijedjaju poprječan moral jednog naroda u jednom danom domentu. Zločince dijeli F e r r i u ovih pet kategorija: 1. rođeni zločinci to jest divlji i brutalni ljudi, koji ne čine nikakove razlike između umorstva, krađe i svakog poštenog zanimanja; 2. zločinci o d n a v a d e to su oni, koji sačinjavaju masu pripadnika; 3. zločinci l u d j a c i; 4. zločinci o d p r i l i k e, kojih broj može socijalnom prevencijom vrlo umanjen biti; 5. zločinci i z s t r a s t i. Kazna može djelovati samo na vrlo malen broj motiva i stoga ima vrlo ograničenu obranbenu važnost, pa zato valja tražiti proti zločinu druga sredstva za obranu društva, a to su sredstva indirektno obrane, koja F e r r i zove »nadomještenjima kazne« ili »sostitutivi penali«. — Ovi »sostitutivi penali« su zahtjev F e r r i j e v n a društvo, neka legislativne, političke, ekonomske, upravne i sve ostale uredbe budu takove, da ljudima oduzmu mogućnost poći krivim putem i počiniti zločinstvo. Na primjer: slobodna trgovina će prevenirati obnormalnu skupoću živeža i tako zaprječiti mnoge delikte, osobito one proti vlastničtvu, — ili javne radnje kod velike oskudice odnosno velike zime zaprječiti će umnožanje delikta proti vlastničtvu, — ili porez na alkohol te ograničenje prodaje alkohola jača je prevencija zločinu od najmonumentalnijih tamnica, — ili činovničke plaće, primjerene potrebama i ekonomskim uvjetima, zaprječiti će korupcije i pronevjeranja javnih novaca, — ili radnički stanovi će predusresti nemoralnim činima, — ili dovedenje u sklad političkog stanja sa narodnim aspiracijama zaprječiti će političke zločine, — izborna reforma će onemogućiti izborne delikte, — ili razstava braka je pravi kazneni supstitutiv proti bigamiji i preljubu, — ili odgoj zapuštene mladeži u velike će predusresti kri-

minalitetu mladjanih, — itd. — I ako valja odobriti ideju Ferrije u o »sostitutivi penali«, koja u ostalom nije nova, jer je o tom pisao već Toma Morus u svojoj »Utopiji«, teško će biti pristati uz provedenje te ideje, kako ju sebi Ferrri zamišlja. Ferrri je naime socijalista te bi se njegova ideja imala provesti na bazi socijalistočkoj, koja u dogledno vrijeme nema nade u oživotvorenje.

Treći poznati reprezentant pozitivne škole je barun Garofalo. On konstruira pojam »naravnog zločina, il delitto naturale« te izvadi, da je zločin takov škodljiv čin, koji podjedno vrijedja jedno od onih čuvstava, koja nazivamo moralnim čuvstvima. Garofalo nastoji ustanoviti ona moralna čuvstva, za koja se može reći, da ih je civilizovani dio čovječanstva definitivno stekao, a tada će »naravni delikt« biti onaj, koji vrijedja ova čuvstva činima, koji su ujedno štetni po društvo. Ako idemo, nastavlja Garofalo, razodkrivati moral našeg društva, naći ćemo u njemu jedan dio, koji posjeduju svi ljudi našeg vremena i naše rase, a to su dva altruistična čuvstva i to milosrdje i pravednost to jest poštenje. Nuždan elemenat nemoralnosti za stanovito djelo, ako ga ima javno mišljenje smatrati kažnjivim, jest povreda milosrdja i poštenja; to je naravni zločin. Prema tomu valja zločine udijeliti u dvije kategorije: 1) u prvu kategoriju spadaju povrede čuvstva milosrdja, kao navale na život, ozlede, otmice, zavedenja itd.; 2) u drugu kategoriju spadaju povrede čuvstva poštenja, kao kradje, palež, prevare itd. — Zločinac će biti samo onaj, kod kojega se pokaže pomanjkanje ili slabost jednog od tih čuvstava i tako dolazi Garofalo do sva tri zločinačka tipa: 1. kod kojih je posvemašnje pomanjkanje i čuvstva milosrdja i čuvstva poštenja — to su ubojice; 2. kod kojih je pomanjkanje čuvstva milosrdja — to su nasilnici; 3. kod kojih je pomanjkanje čuvstva poštenja — to su tatovi. Ne može se reći, da je Garofalova teorija nepreporna, jer ima i civilizovanih i modernih naroda, koji osjećaju užitak, kad vide tuđu bol, na primjer sjetimo se gladiatorskih borba u Rimu ili borba medju bokserima u Americi, što dokazuje pomanjkanje čuvstva milosrdja, — ili sjetimo se, da mnogi narodi ne poznaju delikta proti vlastnosti, što dokazuje pomanjkanje čuvstva pravednosti. Može se reći, da Garofalova konstrukcija »naravnog zločina« nije uspjela.

3. Socijološka škola lyonska i njezina varijanta: talijanska »terza scuola«.

Tek je Lombroso postavio svoju tezu o rođenom zločinu, nastala je proti tej teoriji reakcija. Stvorila se je nova škola, koja je usuprot Lombrosovoj teoriji o rođenom zločinu postavila teoriju o socijalnom milieu-u kao glavnom uzročniku kriminaliteta. Utemeljitelj te nove škole je lyonski liječnik Lacassagne. Interesantno je, da su utemeljitelji dviju ponajglavnijih kriminalnih škola liječnici: Lombroso i Lacassagne. To nam ujedno služi dokazom, da glavni objekt kriminalne znanosti, zločinac, stoji blizu onom području, u koje zadire i liječnička znanost.

Lacassagne nauča, da je kriminalitet plod izvanjskog kontakta, koji se sbiva u socijalnom milieu-u. Lacassagne pobija Lombrosa i tvrdi, da se zločinac ne radja zločincem i da ne eksistira tako zvani rodjeni zločinac, već da je zločinac produkt okoline, milieu-a, u kojem živi. Na prvom kriminalno-anthropološkom kongresu u Rimu triumfirala je Lombrosova teza o rođenom zločinu, a već na drugom tom kongresu u Parizu srušio je Lacassagne tu tezu te je i sam Lombroso priznao, da nije dalek put od Kapitola do Tarpejske pećine. Lacassagne dopušta existenciju dvaju faktora kao uzročnika zločina: individualni i socijalni. Na individualni faktor polaže Lombroso svu važnost, nu po Lacassagneu ima taj faktor vrlo ograničen upliv, jer ako predomira i ako se očevidno ukaže upliv pathološki, tada se i ne radi o zločinu, već o ludjaku. Istina je, da kod zločinaca opažamo više abnormalnostih te fizičkih i moralnih defekta nego kod poštenih ljudi, ali baš ta okolnost, što to opažamo i kod poštenih ljudi, dokazuje, da ti znakovi nisu jedino dostatno obilježje kriminaliteta. Nema dvojbe, da fizička i psihička organizacija zločinca pokazuje abnormalnostih, ali ove proizvira iz manjkavog socijalnog stanja. Zato je socijalni faktor daleko važniji uzročnik kriminaliteta od faktora individualnoga. Milieu, okoliš, preobrazuje organizam i stvara tako izvjestne abnormalnosti, milieu, okoliš, stvara zločinca. Društva imadu one i onakove zločince, koje i kakove zaslužuju. Bijeda radja najvećim brojem zločinaca.

Najuvaženiji pristaša lyonske socijološke škole je Francuz Gabriel Tarde, jedan od najduhovitijih i najgenijalnijih savre-

menih filozofa, socijologa i kriminalista. Tard je možemo nazvati velikim juristom te škole. Tard je postavio novu teoriju o odgovornosti, teoriju osobnog identiteta (*identité du moi*) i socijalne sličnosti (*similitude sociale*), koju obrazlaže ovako: Uvijek i svagdje se je stanovita osoba smatrala odgovornom za koji čin tek tada, kada se je ustanovilo, da ga je ta ista osoba počinila. Glavno je pitanje: gdje je uzrok delikta? Ne onaj prvi, nedokučivi uzrok, već onaj drugi, koji nalazi izvor u samom počinitelju. Kada gledamo ubojicu, velimo danas: u njegovu mozgu, u njegovoj duši leži uzrok ubijstva. Bitno je dakle, ne uzeti jedan individuj za drugi, jedan mozak za drugi, jedan »ja« za drugi. Prvi je dakle uvjet odgovornosti: individualni identitet, *identité* svoga »ja«. Nu taj sam uvjet za potpunu odgovornost ne dostaje, već mu još valja dodati socijalnu sličnost počinitelja, to jest počinitelj mora pripadati istom društvu, kojemu i njegovi sudci te pripoznati to duboko zajedništvo. Toj se Tardovoj teoriji može staviti prigovor, da bi zahtjev socijalne sličnosti morao nužno dovesti do toga, da divljaci kod nas, a mi kod divljaka možemo bezkažnjivo zločine počinjati i time bi bilo žrtvovano danas opće priznato načelo svjetskog pravosuđa. Vrijednost je Tardove teorije, što čovjeka smatra čovjekom. Tard dovikuje Lombrosu i njegovima: da čovjek nije krpa sile, da nije mehanizam; ali Tard dovikuje s druge strane i spiritualistima: da čovjek nije ni palo božanstvo, koje je uprlo pogled u nebesa.

Još bi htjeo sasvim u kratko spomenuti italijansku »terza scuola« te glavnog joj reprezentanta Alimenu. »Terza scuola« odijelila se je od Lombrosove pozitivne škole, a glavni joj je program, da ograniči važnost biološkog faktora i da stavi u prvi red socijalne uplive kao uzročnike kriminaliteta te se po tom vidi, da je »terza scuola« tek varijanta socijološke škole lyonske. Glavni reprezentant »terze scuole« Alimena polaže veliku važnost na to, da kaznu odijeli od ostalih obranbenih mjera proti zločinu. Kazna je juridička obrana proti zločinu te se razlikuje od svakog drugog sredstva socijalne obrane, jer ne djeluje kao materijalna sila, već kao moralna determinanta na svjest sudrugova, a ne na svjest pojedinog individua-zločinca. Kazni je svrha, da kao moralna determinanta djeluje na one, koji bi bez te determinante počinili zločin. Alimenino shvaćanje kazne je

preveć tjesnogradno, jer izključuje iz svrhe kazne i momenat zastrašenja i momenat poboljšanja krivca.

4. Mlado-njemačka škola Lisztova.

Ta škola polazi sa stanovišta, da se zločin i kazna imaju promatrati jednako sa socijološkog kao i sa pravničkog stanovišta te ide za tim, da se to stanovište udomi u znanosti, a da svoj izražaj nadje i u zakonodavstvu. Lisztova socijološka definicija zločina glasi ovako: zločin je produkt, koji je potekao iz vlastitosti počiniteljeve u času čina i iz vanjskih odnosa, koji su ga u tom času okruživali. Valja dakle uzimati obzir na individualne i na socijalne faktore. Ako prevagnu izvanjski, društveni i naročito ekonomski faktori, to počinitelj počinu zločin, koji se ima smatrati osamljenom epizodom u njegovu životu; to je akutni kriminalitet. Ako pako zločin nastane iz individualnih, u počinitelju ležećih uzroka, koji razodkrivaju trajnu vlastitost počinitelja i njegovu sklonost protuzakonitim djelima, to nastaje kronički kriminalitet. Tim vrstima kriminaliteta ima odgovarati i kazna. Kazna ima djelovati kao generalna prevencija napram svakomu već samom svojom eksistencijom, jer prijeti zlom. Nu svoju osebnju moć razvija kazna prigodom ovršenja te su osobito dragocjene posljedice kaznene ovrhe. Kazna djeluje: 1. na cjelokupnost pravnih drugova, jer s jedne strane obuzdava zločinačke sklonosti svojom zastrašujućom moći, a s druge strane jača održanjem pravnog reda pravno mišljenje državljana; 2. na ozledjenoga, kojemu daje zadovoljštinu; 3. naročito na zločinca (specijalna prevencija), jer zadaća kazne može ići s jedne strane onamo, da zločinca opet učini uporabivim članom društva (umjetna adaptacija) ili zastrašenjem ili poboljšanjem, a s druge strane može zadaća kazne ići onamo, da zločincu, koji je postao neuporabiv za društvo, oduzme fizičku mogućnost za počinjenje daljnjih zločina bilo za uvijek ili za izvjestno vrijeme to jest da zločinca učini neškodljivim (umjetna selekcija). — Oko Lisztove škole okuplja se sve više i više kriminalista, jer je Lisztu pošlo za rukom izborom te spojem provedivih ideja pozitivne i socijološke škole stvoriti takovu teoriju, koja se može ostvariti i u praksi.

III. Pogled u budućnost.

Ako iz daljega promotrimo evoluciju kriminaliteta, opaziti ćemo, da se iz prvog početka malen broj zločina kazni. Kada se društvo nalazi na niskoj stepenici razvitka, smatra se zločin privatnom stvari tako, da je povredjeni primoran pribaviti sebi sam zadovoljštinu za počinjeni zločin. Sa višjim razvitkom društva sve se više i više ojačava država, koja tako ojačana uzima kažnjenje u vlastite ruke. Sada nastaju i drakonski kriminalni zakoni, koji udaraju kaznu i na najmanje delikte te je značajno, da su ti stari i sredovječni zakoni osobito strogi, što se same kazne tiče. U njima su određene najstrožije i najnečovječnije kazne. Zato je i sasvim prirodno, da je reakcija nastala ponajprije proti tim užasnim kaznama. Parola, koju je izdao markiz B e c c a r i a, glasi: ublaženje kazne! I opet je sasvim prirodno, da je ta parola obuhvatila cijelo kriminalno-pravno područje. Nije više dostajalo ublažiti samo kazne, već se je pošlo i dalje te tražilo ublaženje postupka proti kažnjenicima, kojemu gibanju je na čelo stao Englez J o h n H o w a r d i sada je nastalo gradjenje modernih, možda i premodernih kazniona sa humanim, možda i prehumanim postupanjem prema kažnjenicima. Konačno je ta parola o umanjenju kazni zahvatila i područje zločina te glavni postulat moderne kriminalne znanosti ide onamo, da se što više umanje zločini. Danas su kriminalisti o tom na čistu, da se samom k a z n o m ne može postići umanjenje kriminaliteta, pa zato vidimo, da i moderna kriminalna zakonodavstva, koja polažu važnost ne samo na umanjenje kazne već i na umanjenje zločina, idu i za tim, da uz k a z n u odrede i druga sredstva, koja će biti podobna za umanjenje zločina. — Dozvolite, da tek u kratko prikazem glavna takova sredstva:

1. Uvjetna osuda.

Uvjetna se osuda temelji na tom, da se zločincu i to naročito zločincu od prilike pruži mogućnost, da dobrim ponašanjem odvrati od sebe ovršenje kazne. Izvolite uzeti primjer: jedan neporočni čovjek uslijed nesretnih okolnosti posrne, padne. Zar da mu se oduzme mogućnost, da se ikada povrati kao valjan član u društvo? Rodila se je ideja toga čovjeka spasiti, ali podjedno pružiti zadovoljštinu i povredjenomu pravu; zato valja takova čovjeka osuditi, ali podjedno izreći, da se osuda to jest kazna neće stanovito vrijeme izvršiti, pa ako se počinitelj to vrijeme

bude dobro vladao, uzeti će se, kao da djelo nije ni počinio. Ova zdrava ideja prešla je skoro u sva moderna kriminalna zakonodavstva, pa je uvjetna osuda jedno moćno sredstvo u borbi proti zločinu.

2. Neizvjestna osuda.

Neizvjestna se osuda temelji na tom, da se vrlo opasni zločinac od navade osudi na zatvorenje, ali se podjedno u osudi izrekne, da se zatvara na neizvjestno vrijeme to jest tako dugo, dok se ne popravi te svojim ponašanjem u kaznioni ne dokaže, da je vrijedan slobode. Ovakova osuda je vrlo radikalna, jer tangira temeljni princip kriminalnog prava, da se izvjestan zločinac za izvjestan zločin ima kazniti izvjestnom kaznom, pa ju stoga valja vrlo oprezno uporabiti i ograničiti na najpogibelnije zločince za najteže zločine, ako se hoće, da postane moćnim sredstvom u borbi proti zločinu.

3. Preventivne i sjegurnostne mjere.

Skoro je nemoguće izbrojiti sve preventivne i sjegurnostne mjere, koje se mogu odrediti za umanjene kriminaliteta. Dovoljno je upozoriti na borbu proti alkoholizmu, jer je opće poznato, da je prekomjerni užitak alkohola jedan od glavnih uzročnika kriminaliteta. Dobra polovica svih krvnih zločina, naročito težkih tjelesnih ozleda, počinja se u alkoholizmu. Dovoljno je nadalje upozoriti na ustrajanje asila za bolesne zločince, kojima se tako oduzima mogućnost, da se vrate u društvo i opetuje pogibeljne čine. Ovdje se otvara široko polje kaznenom zakonodavcu, koji će mudro i oprezno imati upotrebiti vse one socijalne preventivne i sjegurnostne mjere u svrhu, da se umanjí kriminalitet i pruži što veća sjegurnost nesmetanom opstanku društva.

Za nas kriminaliste izvjestno je jedno: zločini se mogu umanjiti, mogu se svesti na minimum, ali se ne mogu onemogućiti. Kriminalitet je naime jedna žalostna socijalna pojava. Dok je socijeteta, biti će i kriminaliteta, pa je zato dužnost svakog dobrog zakonodavca nastojati, da se svim mogućim dopustivim sredstvima kriminalitet što više umanjí. Tu dužnost imade svaki zakonodavac prema društvu radi toga, da uzdrži neokrnjenima one temelje, na kojima društvo počiva. A kriminalitet ugrožuje te temelje. Zato će svaki zakonodavac suzbijati kriminalitet već u interesu dobrobiti i dobra života svojih državljana. Jer glavna je zadaća države osjegurati — kako Aristotel veli — državljanima ne samo život, već i dobar život.

Pregledi in referati.

Slovstvo, jezikoslovje, kulturna zgodovina, umetnost.

Nove smeri v ruski poeziji. Stogodišnjica Petra II. Petroviča Njegoša. Bibliografske zanimivosti iz reformacijske dobe. Dunajska cesarska akademija znanosti in slavistika. O futurizmu in kubizmu. Novi Akordi. Svetovna organizacija duševnega dela.

Nove smeri v ruski poeziji. — Valerij Brjusov (v letošnji „Ruski Misli“) deli najmlajše ruske poete v štiri oddelke: starejša četa se imenuje še vedno simboliste, potem so nekateri njihovi učenci, ki so se sicer pri njih učili tehnike, a niso prisegli na idejo „simbola“; najmlajši naraščaj predstavljajo futuristi in akmeisti. Futuristi se dele zopet na dve frakciji — v peterburško in moskovsko. Prvi izdajajo glasilo „Peterburgskij Glašataj“, imenujoč ga „oficioza“, in drobne almanaha, pri katerih sodelujejo: Igor Severjanin, I. Ignatjev, Konstantin Olimpov, I. Oredž, P. Širokov, Vasilisk Gnedov, D. Kručkov i. dr. Moskovski futuristi, ki so tudi že izdali nekaj brošur in knjigo s kričavim naslovom: „Zaušnica družabnemu vkusu“, so: D. in N. Burljuk, A. Kručenyh, V. Hlebnikov, V. Majakovskij i. dr.

Peterburški futuristi so že dvakrat objavili svoj program, enkrat v podobi „registra“, drugič v podobi „listine“. Propovedujejo skrajni individualizem, a izražajo se strašno splošno: „Proslava Egoizma, Ednica je Egoizem, Božanstvo je Ednica“ in podobno. Četrta točka njihovega „registra“ se glasi: „Prizma sloga je restavracija spektra misli.“ Njihova „listina“ pa pravi: „Ego-futu-

rizem je neprestana smeritev slednjega egoista po tem, da se doseže bodočnost v sedanjosti. Božanstvo je Senca Človeka v Zrcalu Vesoljnosti. Bog je Priroda. Priroda je Hipnoza. Intuit je Medij“. Nekoliko določneje in jasneje govorijo moskovski futuristi. Oni pravijo: „Samo mi smo obraz našega časa. Vse preteklo je pretesno. Akademija in Puškin sta bolj nerazumljiva kakor hieroglifi. Zato se naj vržejo Puškin, Dostojevski, Tolstoj in drugi s Parnika sodobnosti... Pesniki imajo pravico: 1. da množijo slovar po debelosti s svojevoljnimi in izvedenimi besedami; 2. da nepremagljivo sovražijo jezik, ki je služil njih prednikom; 3. da ogorčeno odstranjajo s ponosnega svojega čela venec cenene slave, ki jih ga spletate iz kopalnih metlic; 4. da stoje na kleči besede „mi“ sredi morja žvižga in nevolje.“

Ruski futurizem se sicer kaj rad proglašja za povsem neodvisnega, vendar poznavatelj zapadne literature takoj uvidi, da se čisto krije z italijansko-francosko smerjo, ki si je pred tremi leti izbrala za svojega poglavarja Marinettija. Koliko časa se bo držala ta smer in kakšni bodo njeni sledovi v zgodovini ruske kulture? Preden se more o tem kaj reči, je treba pripomniti, da so imeli peterburški futuristi srečo, da so dobili v svojo sredo resničnega, močnega poeta: Igorja Severjanina. Od resničnega velikega pesnika pa ima šola več, nego on od šole. Zato tudi njegovo delo ne more biti merilo težej in uspehov šole. Zveneč stih, zmisel za fino ironijo, iznajdljivost pri izbiri slik

tako prikupljajo pesmi Igorja Severjanina, da pri njih čitanju nehoté pozabljamo na šolo in program futuristov. Druga stvar je s prostaki futurizma: nekateri se sicer še lahko razvijejo v samostojne in krepke individualnosti, a zaenkrat prevladujejo še pri vseh principi šole. In baš po njihovih pesmih se da soditi, bo li kaj novega prinesla v rusko literaturo ta šola.

V čem obstoji ono, kar daje pesmi umetniški značaj? Ni treba, da bi to bila logična vsebina v stihih, ker ta se more podajati tudi v nepoetični prozi. Tudi lepa oblika stihov ni bistvo pesniške umetnosti, ker je oblika samo sredstvo, ne pa namen. Tudi ni treba, da bi v verzih vpodobljeni svet bil natančen in veren posnetek onega sveta, ki se nam zdi realen. Svoboda umetniškega ustvarjanja zahteva, da si sme umetnik ustvarjati svoj svet, ako hoče, celó drugačen, kakor je ta, ki ga vidimo (ako je to dosegljivo). V nemar moremo pustiti še marsikaj, kar navadno iščemo v stihih, kar se nam po navadi zdi lepo. A nekaj je, kar se mora zahtevati od verzov in kar Brjusov imenuje *izrazovitost*. Ako verzi ne bodo izrazoviti, ne povedo čitatelju nič, ne bodo ga silili, da predstavljené predmete in čuvstva vidi in čuti, potem to ne bo več poezija, ne bo več umetnost. Ali so verzi futuristov izrazoviti, ali so v tem oziru prinesli kaj novega v zakladnico poezije?

V snovnem oziru niso dali ruski futuristi doslej nič novega. Predmete, ki se jih dotikajo, so obdelovali že romantiki in simbolisti. Tudi futuristični metri so že davno znani ruski poeziji. Preostajajo besedne novotarije (neologizmi), ki so jih poizkušali — neredko z bolj srečno roko — uvesti v rusko slovstvo že dekadenti, simbolisti in njih predniki. Poveličevanje individualizma in egoizma — ena najbolj priljubljenih njihovih tém — se je posre-

čilo Fjodorju Sologubu veliko bolje, nego njim. Ako poje Vasilisk Gnedov: „Jaz, prenašaj trpljenje, — prihuljenci te ne bodo razumeli nikdar“, je to samo slabo ponavljanje Maksima Gorkega in Leonida Andrejeva, katera so futuristi sicer že vrgli s „parnika sodobnosti“.

Pravzaprav pa futuristi niti tega „parnika sodobnosti“ niso še zadostno opravičili in vpodobili. In vendar je bila najhvaležnejša naloga, ki si jo je postavila Marinettijeva šola, — dati izraz sodobnosti. Igorju Severjaninu se včasih posreči, da najde poezijo v avtomobilih, aeroplanih, razkošnih ženskih oblekah, v pestrem vrvežu velikomestnega življenja, a drugi futuristi se teh tém izogibljejo. I. Oredž ima v svobodnem ritmu naslednjo pesem:

„Volóje krdelo bledih brezumnih požigateljev oerkev, muzejev in tovarn — slavim.
Prašno tišino zakotnih ulic starega mesta, star kovani denar,
mrtvo svilo blede robe
staro knjigo z zaponkami in
z gravurami na hrapavem papirju
in napudran pastoral —
jaz slavim“.

A ti verzi niso nič drugega nego s „svojimi besedami“ pripovedovan Walth Whitman. Pri večini ruskih futuristov zastoj iščeš slik modernosti. Rajši se mude pri starinskem „jesenskem zapadu solnca“, pri „pomladi“ in „tišini Helade“. Avtorji „zaušnice družabnemu vkusu“ govore sicer v predgovoru o „parniku sodobnosti“, v tekstu pa na ta „parnik“ čisto pozabljajo in vpodablajo celó prvotno, predzgodovinsko življenje. A. Kručenyh razvija naprimer naslednjo obrabljeno misel:

„Ah, kak grenko, ah kak sladko
v tihi pašči živel bi...“

Naposled pridemo do zaključka, da se kaže svojebitnost ruskega futurizma doslej samo v posebnostih besednega izraževanja. V tem oziru

vladata med obema frakcijama dve struji: peterburžci iščejo lepe oblike, ljubijo zvonkost verza in jo pogosto tudi dosežajo; moskviči pa sovražijo lepote forme, disonanca, šepavost v verzu jim je ljubša ko zvočnost, kakofonija skoraj nekaj ideal. Eni kakor drugi pa si prizadevajo, da bi obnovili jezik z novimi svežimi izrazi in besednimi zvezami. In v tem pravcu so dosedaj delali in dosegli največ. Po vzgledu italijanskih futuristov so poizkušali ponovno postaviti govor in ga dovesti do samih medmetov in včasih brezmišelnih besednih zvez. Najdalje je šel A. Kručenyh, ki je zapel naslednjo pesemco:

„Dyr — bul — ščyl
ubješščur
skun
vy — so — bu
r — l — ez.“

Ta zbirka črk je povsem neekspresivna, ne samo zato, ker je absolutno nerazumljiva, ampak zlasti zato, ker je njeno glasosledje skrajno neprijetno za uho. Kar se tiče neologizmov, se jih je še največ posrečilo V. Hlebnikovu, a nekateri spominjajo naravnost na našega Pohlina, n. pr. „trepetva“, „dišva“. V. Majakovskij je izkušal biti originalen zlasti v rimah, a njegove rime so včasih samo tipografske. „Rezče čerez“ (rezkeje črez) tiska tako-le:

Rez-
če
če
rez,

pa ima pesem.

To seveda ni nič vlastito ruskega, marveč je le vlastito futuristično. Primerjaj „pesem“ futurista Aldo Palazzeschi-ja v „L'Incendiaro“:

Bilobilobilobilobilo
blum!
filofilofilofilofilo
flum!
Bilofü. Filofü.
U.

Bubububu.
Fufufufu.
Friu!
Friu!
Asaa!
Eeee!
Iiii!
Oooo!
Uuuu!
A! E! I! O! U!

Krasno!

Za okvirom teh skrajnosti pa ostane še marsikaj, kar ni brez vrednosti, ampak se sme smatrati za nov način izrazovitosti v poeziji. Izraz ruskega jezika, ki je že davno dodelan in ustanovljen, se je malo razvijal. Razteznosti glagola, največje slovanske besedne sile, kakor da ni poznal. Tega, kar delajo vsi slovanski jeziki, ni delal: iz samostalnikov glagole in pridevnike. V to smer so sedaj jezik razširili futuristi. Zato Brjusov šteje P. Širokovu v zaslugo verze: „Bilo je solnce zapadno“, „Gozd je bil oblečen zeleno in žarek je baržunel pestro“, „Mah se vlažno vdira pod lahkimi koraki“. Ruski futuristi so začeli sedaj delati glagole iz vseh samostalnikov: „orožiti“, „oluniti“, „onebesiti“, „okrliti“ itd. V bogati meri se poslužujejo tudi asonanc, aliteracij in drugih formalnih pripomočkov melodioznosti besede.

Splošno se mora reči, da je ruski futurizem posnetek podobne zapadne smeri. Edino polje, ki se je doslej izkušal na njem uveljaviti, je besedno izražanje. Zanimiva je bila dosedaj na njih forma veliko bolj nego vsebina. To še ni povod za obsodbo; nasprotno: to je naraven pojav. In čisto nič ni bilo treba futuristom opravičevati svojo eksistenco z raznimi registri in programi. Umetnost ni šla nikoli od teorije k praksi, nikoli od vsebine k obliki. Teorije so nastale na ta način, da so se izvajale iz ustvarjenega dela. Tako uči vsa literarna zgodovina. V futurizmu je brezdvomno nekaj novega, ko se oprost

šolskih skrajnosti, ko poplevejo morebiti sami futuristi slučajni plevel, izrastejo iz zrnja novi cvetovi. Seveda samo v tem slučaju, ako ne bodo njega pristaši metali s „parnika sedanjosti“ Puškina i. dr. in potem odkrivali stvari, ki so že davno odkrite. Novi pravci v literaturi morejo biti močni, zdravi in plodoviti samo tedaj, če se opirajo na vse dragocečnosti, ki jih hrani zakladnica literature. Iskati se mora dalje preko preteklosti, a brez tesne zveze s prošlostjo ni bodočnosti.

Futurizem je svetoven pojav. Domača ruska rastiina je — akmeizem. To pravzaprav ni nobena resnična struja, ampak izmišljotina, alura dveh sicer dokaj nadarjenih poetov. Pred letom dni te struje še ni bilo. A bil je „Ceh poetov“, ki je združeval nekaj mladih pesnikov v skupnem izdajateljstvu. Takrat sta popolnoma nepričakovano nastopila v januarski številki „Apolona“ (umetniško-literarnega časopisa) S. Gorodeckij in N. Gumiljev, bivša „sindika“ „Ceha“ in se proglasila za poglavarja nove literarne šole. Napisala sta vsak po eden teoretičen članek, kjer najprej kritikujeta simbolizem kot ravnokar odpravljeno šolo, potem pa izkušata razviti načela nove šole, akmeizma. Ne brez hvaležnosti se poslavljata od simbolizma, Gumiljev ga imenuje „častivrednega očeta“ in izjavlja, „da visoko ceni simboliste za to, ker so pokazali na pomen simbola v umetnosti“. Vendar meni, da je njegov čas minil, da se je preživel, zato ker je preveč v ospredje rinil čisto-literarne zadače, kakor n. pr. svobodni stih, preposebni in pretekoči slog in zlasti nad vse povišano metaforo. Gumiljev zahteva v imenu akmeizma „točnejšega znanja razmerja med subjektom in objektom, nego je to bilo v simbolizmu“. Dalje meni, da ne gre, da bi se žrtvovali simbolu „drugi načini poetične aktivnosti“. S to kritiko simbolizma, povrh še slabo razumljenega, je pravzaprav Gumiljev jako nejasno razložil

program svojega akmeizma. Medtem ko Gumiljev vendar še ceni prejšnjo literarno smer, ji odreka Gorodeckij vsako upravičenost; on je zlasti zoper idejo simbola.

Akmeisti se imenujejo tudi „adamiste“, torej nekake prvotnike. A njihov Adam živi istočasno i v bodočnosti i v preteklosti, samo ne v sedanjosti. Gumiljev zahteva od akmeista: „da mora slednji hip ugi-bati, kakega pomena bo prihodnja ura za nas, za naše delo, za ves svet in da mora delovati na to, da se ta ura približa“. Gorodeckij pa piše: kot adamisti smo malce gozdne živali in na vsak način ne zamenjamo tega, kar je v nas živalskega, z nevrastenijo“. V ta program se bo sicer težko uvrstila prošlost kakega Gumiljeva, ki je bil poprej naravnost estet zlasti v svojih sijajnih baladah in lepih sonetih. Gorodeckega preteklost je nekoliko bolj adamistična, ker je v svoji prvi knjigi „Jar“ v resnici s precejšnjo srečo prelival v stike svoje prvobitne, primitivistične doživljaje. Gorodeckij hoče poezijo, „ki je v simbolizmu iz sveta naredila fantom“, zopet približati k zemlji. „Akmeistom je postala zopet vrtnica sama na sebi lepa“. Da bi novemu pravcu zaradi tega kdo ne očital realizma, Gorodeckij takoj pristavlja, da se razloči akmeizem od realizma po tem, da razpolaga akmeist „z ono kemično sintezo, spajajočo pojav s pesnikom, ki se nobenemu realistu niti sanjati ne more“. Seveda: svet je moja predstava! Ali kako se more to načelo subjektivizma spraviti v sklad s trditvijo, da je „vrtnica sama na sebi lepa“?

Med akmeiste prišteva Gorodeckij razen sebe in Gumiljeva še M. Zenkeviča, V. Narbuta in Ano Ahmatovo. A vsi ti poetje so se opredelili že prej, preden je bil akmeizen rojen. Vsi ti pesniki niso slabi, zlasti prva dva in zadnja imajo lep in svoj verz, vendar kakšnega novatorstva ni najti v njihovih pesmih. Tudi najnovejša

zbirka Gorodeckega „Iva“¹⁾ ima mnogo lepih pesmi, a nobene, zaradi katere bi bilo treba ustanavljati novo šolo. Vse te šolske pregrade so tako nepotrebne, kakor so kratkotrajne. Preteče leto, in po akmeizmu ne bo duha ne sluha. Pozabilo se bo celo ime, kakor je vtonil v pozabljenju „mistični anarhizem“, ki ga je bil iznašel pred kakimi sedmimi leti Georgij Čulkov.

Futuristi in akmeisti trdo obsojajo ostale najnovejše poete ruske. V tem oziru imajo pogosto prav. Seveda ima Rusija kakih 5—6 pesnikov, ki uživajo vesplošno priznanje. Zadnje pesmi Aleksandra Bloka (v listih) kažejo pesnika še vedno na višini. Izborni sta tudi zadnji knjigi Vjačeslava Ivanova in M. Kuzmina.²⁾ S prav posebno globino pa se odlikujejo pesmi Fjodorja Sologuba, ki so izšle kot 13. zvezek njegovih zbranih spisov letos v založbi „Sirin“ v Peterburgu.

Razne moderne šole, ki so negovale zlasti verz in obliko sploh, so dosegle, da se zlagajo danes v Rusiji povprečno jako pravilni, dognani in tudi formalno zanimivi stiki. Umetniška vsebina, ali če hočemo reči, sila umetniške ekspresije, pa zaostaja. Pesniki so podobni drugi drugemu. Brjusov imenuje vso njihovo veliko čredo (brez gori omenjenih): „eklektike“.

Sedanji ruski poet-eklektik je mnogo čital in marsikaj ljubi. Rad bi se približal o globoki jasnosti Puškina, h kozmičnim vzletom Tjutčeva, k modri preišljenosti Baratynskega; mami ga artistična navnost Kuzmina, očarljiva muzikalnost Baljmonta in mističnost Aleksandra Bloka. Najrajši pa sklada

¹⁾ Sergej Gorodeckij: Iva. Peta knjiga verzov. Peterburg. Šipovnik. 1913.

²⁾ Vjačeslav Ivanov: Nežna tajnost. Izd. „Ory“. Spb. 1912. C. 1-25 r. — M. Kuzmin: Jesenska jezera. Druga knjiga verzov. „Skorpion“. M. 1912. C. 1-80 r.

kitice po Brjusovu. Čeprav so si med seboj precej enaki, se dajo eklektiki vendar deliti na neodekadente in neorealiste. Neodekadenti nahajajo največje veselje v tem, da iščejo novih rim. Pomen rime v poeziji je velik, vendar izpolnjuje rima samo takrat svoj namen, kadar rimana beseda naravno spada v stih in istotako naravno tudi na konec verza. Ti mladiči pa nimajo tega namena pred očmi, oni hočejo samo rimati doslej nerimovane besede. V tem oziru se odlikuje zlasti Šeršenevič³⁾, ki se baha z največjo množino čisto novih rim, a pri nekaterih zanimivih in malo bolj drznih pristavlja pod črto v opombi, kateri pesnik jih je prvi rabil. S Šeršenevičem tekmujeta V. Kudrjumov in V. Elsner.⁴⁾

Pri tej nežni skrbi za rimo pa je eno zanimivo, da se namreč novi naraščaj čisto nič ne zmeni za raznoličnost ritma. Večina mladih ruskih pesmi se piše v jambu, najbolj pogosto v štiristopnem z enolično delitvijo v kitice, sestoječe iz običajnih štirih vrstic. Vsaka kitica ima zase zaokrožen zmisel, logični poudarki so vedno na istem mestu. In ko si prečital vso to rusko pesniško moderno, ti navsezadnje ostane v spominu vse to tisočno četverstišje kakor en sam tipičen kuplet. Jako malo je poetov, ki raznoobrziyo ritem. Eden teh redkih je n. pr. V. Kudrjumov, ki piše „rondo“ (ampak po navadi na vsak način s kakimi jako težavnimi rimami: „serdce — inoverce — sestercij — dverce — tercij“). Heksametra, svobodnega verza in dvovrstičnic se poslužuje A. Skaldin.⁵⁾ On je

¹⁾ Vadim Šeršenevič: Carmina. M. 1913. C. 1-25 r.

²⁾ Vsevolod Kudrjumov: Napudrano srce. Stih. Spb. 1913. C. 75 k. Vladimir Elsner: Parisova volitev. M. 1913. C. 1 r.

³⁾ A. Skaldin: Pesmi. Izd. „Ory“. Spb. 1912. C. 1 r.

dovzeten in izrazit učenec Vjačeslava Ivanova. Za italijanski sonet je vnet Gleb Sazonov.¹⁾ A to so izjeme.

Pravzaprav je še nekaj izjem: to so pesniki, ki se družijo okrog moskovskih zbornikov „Lirika“ in „Obmizni bokal“.²⁾

Pesniki „Lirike“ se imajo sami za simboliste, čeprav nimajo veliko pojma o načelni ideji simbola. V njih knjigi zato tudi ni veliko simbolizma, tem več pa primitivne romantike. Kar se tiče tehnike, so hodili v šolo k Andreju Bjelemu, ki je včasih za izpremembo poizkušal rušiti ritem. Oni so to izjemo sprejeli za pravilo, kar je seveda docela nedopustno.

„Obmizni bokal“ si podajajo iz rok v roke pesniki različnih šol. Med njimi se nahajajo tudi nekateri futuristi. Dva izmed najzanimivejših zastopnikov „Bokala“, Poznjakov in Šervinskij, sta si stavila nalogo, da uvedeta antične mere v ruski verz. Pridružil se jima je tudi V. Gardner³⁾, ki je en cel del svoje zadnje knjige napisal v antičnih metrih. Poizkus se zaenkrat še ni bogve kako obnesel, vendar je zlasti alcejska katica Šervinskega zanimiva, ker je tudi vsebina tega pesnika prepojena z antičnim duhom. Gardner opeva v starih ritmih moderne pojave.

Poleg formalističnih prizadevanj imajo nekateri neodekadenti tudi na srcu in v umu to, da bi radi kaj novega povedali, uvedli nove pred-

mete v poezijo. Tako je Elsner⁴⁾ napisal celo knjigo, posvečeno „erotiki“, a ta erotika prvič ni posebno izvirna in drugič v njej pravzaprav erotike niti ni. Erenburg⁵⁾, ki je pred dvema letoma srečno stopil na ruski Parnas, je izdal sedaj knjigo verzov o stvareh, o katerih se v družbi ne govori. Da bi v takih stvareh našel poezijo, bi moral mož razpolagati s titanskim duhom kakoga Baudelairja. Anisimov⁶⁾ je posvetil svojo knjigo religioznim predmetom, a verzi so blede in brezizrazni. Šaginjan⁷⁾ pa se je „osvestila rase“ in poje o sami Armeniji. Žal, da nam je vse, kar ve povedati o iztoku, že znano. Njene so samo nekatere nove rime. Splošna sodba Brjusova o neodekadentih se glasi, da so si vsi med seboj nenavadno podobni. Ko čitaš njih gladke verze, ne veš, ali si že kdaj poprej čital ravno te pesmi, ali podobne, spomniš se vrstic, pa ne veš, odkod so.

Neorealisti so redkeje sejani, njih struja namreč nikakor ni v modi. Njih nastop je veliko pohlevnejši in skromnejši. Oni ne briljirajo s tehniko verza. Sicer so se tudi oni marsičesa naučili pri starejših simbolistih, vendar za novimi rimami se ne gonijo, novih metrov ne iščejo in ostajajo pri vsakdanjih opazovanjih. Iz te skromnosti bi mogla nastati prednost. Zakaj po takšnem bakhanalu bi se mogla ruska poezija preroditi v resnici morebiti samo na tleh izvirnega, realnega življenja. A zaenkrat so tudi stih neorealitov enolični, med seboj podobni in — dolgočasni. Še najindividualnejša zastop-

¹⁾ Gleb Sazonov: Lira. Druga knjiga verzov. Penza. 1912.

²⁾ Lirika. Prvi almanah. (Anisimov, Asejev, Bobrov, Pasternak, Rajevskij, Rubanovič, Sidorov, Stanevič.) M. 1913. C. 1 r.

Obmizni bokal. (A. Iljinski-Blumenau, V. Morio, L. Ostroumov, N. Poznjakov, Dim, Rem, A. Romanovskaja, A. Sidorov, K. Čajkin, S. Šervinskij, V. Šeršenevič.) M. 1913. C. 125 r.

³⁾ Vadim Gardner: Od življenja k življenju. M. 1912. C. 150 r.

⁴⁾ Vadim Elsner: Kiterin purpur. Erotika. M. 1913. C. 1 r.

⁵⁾ J. Erenburg: Delavnik. Stih. Paris. 1913. C. 50 k.

⁶⁾ Julijan Anisimov: Samostan. M. 1913. C. 1 r.

⁷⁾ Marijotta Šaginjan: Orientalia. M. 1913. C. 75 k.

nika te struje sta Čeremnov in Meškov.)

Valerij Brjusov, brez dvoma danes prvi ruski poet, še vedno pričakuje, da se pojavi v Rusiji veliki pesnik, kateremu bodo vsa ta gesla, ki so današnjem stihotvorcem cilj, — samo sredstvo. Osvežitje pa bi utegnil rusko lepo knjigo futurizem. Ta smer ima dve važni in plodoviti gesli: vteleševanje sodobnega življenja (neposrednih opazovanj v poeziji) in novo delo nad besedo (t. j. razširjenje slovarja, izpopolnjevanje ritma in rime itd.) Ako bo ta pravec dobil nekaj talentov, ki bodo resno zasledovali te cilje, je mogoče, da bo odkril poeziji nova pota.

I. P.

Stogodišnjica Petra II. Petrovića Njegoša, vladike Rada.

(Rodjen 1813., umro 1851.)

Jedno je pastirče iz doma Petrovića dovedeno s crnogorskih visova na Cetinje, da nauči nešto knjige. Nešto je naučilo u cetinjskom monastiru, nešto u jednoga savinskog kaludjera, nešto u pesnika Sime Milutinovića. To mu je bila sva škola i sva nastava: u sedamnaestoj godini pastirče postaje gospodar Crne Gore i Brda, u dvadesetoj vladika, u trideset drugoj, trećoj i četvrtoj piše najbolja dela svoja, i medju njima i najbolje delo čitave književnosti srpske, u trideset petoj i šestoj sve mu se misli zbijaju na oslobodjenje i ujedinjenje Južnoga Slovenstva, u trideset sedmoj — jedan od najviših, najljepših i naj jačih medju ljudima — boluje, u trideset osmoj umre. Kao gospodar vodi „strašnu borbu s' svojim i s tudjinom“, kao vladika vidi u veri (ili upravo u konfesiji) i smetnju i odbranu narodnosti, na ceremonije

¹⁾ A. Čeremnov: Pesmji. Prvi zvezek. M. 1913. C. 1 r.

Nikolaj Meškov: Sneženi delavniki. M. 1912. C. 75 k.

ne pazi mnogo, svećeničko odelo ne nosi, jedva kad i služi u crkvi, ali kao pesnik služi bogu i narodu.

Da je od pastirčeta kod ovaca postao samo pastir narodni, mi bismo poznali jedino spoljašnju stranu njegova bića, i u burno talasastoj liniji njegova života videli bismo visoka uzdizanja i duboka spuštanja, velika pregnuća i daleka ustuknuća, preginjača i očajanika. Ali je pastir narodni bio i pesnik narodni, i talasasta linija njegova života nije ostala prazna: njezine su visine ispunjene njegovim mislima, njezine dubine njegovim čustvima, i iz njih upoznajemo mi i unutrašnju stranu njegova bića. Zameralo mu se, da ne radi narodne poslove, nego da peva, ali njegova pesma posta idealno tvorenje onoga, što nije mogao realno izvesti. Sputanu i zadržanu u težnjama na spoljašnji rad — gab ihm ein Gott zu sagen, was er leidet. I da udari sudbine nisu onako nemilice padali na njega, iskra se njegove pesničke duše ne bi onako visoko uzvila. Petar II. Petrović Njegoš, vladika Rade, bio je najnesrećniji i naj-srećniji čovek. On je iskusio tegobe životne, opšte čovečanske i svoje lične, i skusio je moć i silinu duha, koja je malo njima data. On je znao da

Svijet želji ne zna ugoditi,

da

Dan za danom vjenčaje se tokom
Svaki našom ponaosob mukom,
Nema dana, koji mi želimo,
Nit' blaženstva, za kojim žeznemo,

i da

Zemlja naša, mati milionaš,
Sina jednog ne mož' venčat' srećom.

On je za svoju sudbu rekao

Mislim, nema podobne na zemlji,
Do vratah sam iznikâ Tartara,
Ad na mene sa prokletstvom riče,
Sva mu gledam gadna pozorišta,

ali je dodao i

Al' na sudbu vikati ne smijem —
Nadežda mi voljom tvorca blista!

On je osećao i znao da
 Svemogućstvo svetom tajnom šapti
 Samo duši plamena poete,
 i zaista je slušao i čuo te tajan-
 stvene glase. Neizmerna dubina i
 nepregledna širina rječgovoga unu-
 trašnjeg života bila je potresana u
 svim slojevima, — to nije samo
 muka nego i slast; i na kraju svo-
 ga života mogao je u svojoj posled-
 njoj volji mirne duše i samosvesno
 reći: „Hvala ti, Gospodi, jer si
 me na zemlji nad milionima i du-
 šom i tjelom ukrasio“.

Kao vladalac bio je poglavar
 narodu, koji je dolazio cetinjskomu
 monastiru, i to je, osim u zajed-
 ničkim borbama protiv Turaka i
 Mlečića, bila gotovo sva veza izme-
 dju onih plemena srpskih, koja je
 svojim nazivao. U isti je mah tre-
 balo i stvarati državu i održavati
 je od spoljašnjih neprijatelja. U
 državi je trebalo zavesti i legisla-
 tivu i egzekutivu, — i vladika Rade
 ne samo da donosi zakon o porezu
 nego sam sobom i kupi porezu. On
 se nosi dalekim mislima, one obu-
 hvataju sve pokrajine istoga jezika,
 a primoran je, da velikim silama
 (Turskoj i Avstriji) ustupa i od
 svoje sirotinje; on se stavlja na
 čelo narodu i vodi ga, ali i beži
 od njega i dolazi na misao, da ga
 navazda ostavi; on bi hteo da bude
 otac svemu narodu, vrbuje i kato-
 like i muhamedovce, a primorau
 je, da ubija i svoje rođjene sinove.
 Ni jedan vladalac nije digao veći
 spomenik svom narodu (većina nje-
 govih dela nije ništa drugo do apo-
 teoza Crnogorstvu i Srpstvu), ni
 jedan nije osećao tako duboko na-
 rodne nevolje, da radi njih, i kao
 svećenik, čak i „s bogom pravdu
 započinje“ :

Ma ako smo za gr' jeh pradjedovski
 Zakrivili, da se izmućimo,
 Ma nijesmo, da se istražimo,
 Jer ako se listom istražimo,
 Ko će ti se za grijeh kajati,
 Koji pade na srpsko koljeno,
 Ko li će ti uživat milosti,
 Kad se jednom na Srbe smiluješ?

pa je i taj vladalac primoran da
 mu reče :

Vi ne date sedlač' ni uzdati,
 Pravda vi je, što je vama drago,
 Ko je ikad na svijet dočeka,
 A od djece jedne raspuštene
 Štgod drugo, do vječite muke?
Teško tome, ko o vama briži!

Vladari su crnogorski bili zato
 vladari, što su bili vladike, — on
 je bio vladika zato, što je bio vlad-
 dar. Bio je duboko religiozan, ali
 s crkvom nije mogao da stupi u
 stalan odnos, i kad je ova tražila
 ono, što je protiv prirode, on je
 ostao „predan sluga matere priro-
 de“. Ništa ljudsko njemu nije bilo
 strano, pa staviše on, ako i duhov-
 nik, ne gradi razliku ni između
 amore sacro ed profano, — njemu
 je i profana ljubav sveta ljubav, i
 da ih je on kičicom prikazivao, u
 njega bi one bile u jednom licu.
 Hrišćanski je prvosveštenik i reli-
 gijski pesnik, a vera mu je „svijeta
 nesloga“ i „laktom vjere glupost
 čojka mjeri“ (baš kao i za onoga
 sveštenika našeg, koji je od crkve
 pobegao). Ali ipak zato on napada
 i ovoga najvećeg reformatora u
 kulturnom životu srpskom (Dositeja),
 kao što napada i drugoga (Vuka),
 kad mu se čini, da njihov rad ne
 služi blagočestiju i zajednici —
 srpskoj i slovenskoj, kako je on u
 onaj mah zamišlja. Tu nam je data
 dobra prilika, da pokažemo, kako
 se Njegošev život kretao u opre-
 kama. Veran biti celini svoga života
 znači biti neveran pojedinim mo-
 mentima u njemu, veran pojedinim
 momentima, neveran celini, — Nje-
 goš nije umeo zatajivati svoju pri-
 rodu i svoja čustva, i bio je veran
 pojedinim momentima. Može biti
 da bi u momentima mogao žrtvo-
 vati i konfesiju (ne veru, jer vera
 se ne može žrtvovati) radi narod-
 nosti, kao što je mogao i ogorčeno
 je braniti i videti je u opasnosti,
 i gde nije bila. On sam priznaje,
 da je poznavanje pozitivne, dogmat-

ske religije njegova slaba strana, ne prima Vukov prevod Novoga Zaveta na pregled i na odobrenje i upućuje Vuka na učene vladike naše u Ugarskoj, a pokazuje dublje religijsko čustvo nego koji bilo učeni vladika naš.

To duboko religijsko čustvo i neobično i silno i prostrano nacionalno glavne su odlike vladike Rada kao pesnika. Religijsko čustvo obuhvata u njega u podjednako meri i osećanje uzvišenosti i podnesnosti prirode, čustvo beskrajnosti vasionoga sveta ili vasionoga duha, kao i predstavu o čovekovoju sudbini, vezanu za čustvo zavisnosti. Takovo elementarno i duboko čustvo nije moglo biti nakalamljeno na-nj ni njegovim svećeničkim položajem, niti je pod uticajem ovoga razvijano, ono je samonikli sastav njegove velike duše i samosvojno se u njemu razvijalo. Štaviše možemo reći, da je njegov položaj kao vladike (u poeziji se njegovoj to malo opaža) i smetao ponekad čistoti njegova religijskog čustva. U svojoj poslednjoj volji veli, da ga je još od detinjstva nepostiživo veličanstvo božje topilo u himne, — „u himne božestvene radosti, udivljenija i veljeljepote“ božje. A što je bilo uticaja sa strane, — on je očito tražio hranu, koja je njegovim potrebama najbolje odgovarala — to je sve bilo organski preradjeno u njemu. On je živo osećao u sebi one momente u kojima „se radja religija“, u kojima se „sav unutrašnji život čitav i nepodeljen pokreće“, i njegova je prava religija bila ne jedna religija, nego religija, religija šira od pravoslavlja i šira od svega hrišćanstva.

Je li vopros svetoga simbola?
Čist put osta sili vjerovanja,

Svak uz svoju neka leti zraku.

On je osećao, da je najunutarniji život čovekov u čustvu i da ovo, i samo ovo, dovodi čoveka u neposredni odnos s najvišim.

Burom smutnom uzvijani atom,
Tajinstvenom zapaljeni vatrom,
Hoće ime tvoje da izreče,
Što čuvstvuje, to hoće da reče.

Ali

Čovjek organ dosta slabi ima,
Da izrazi svoje čustvovanje,

No svi naši slabi izgovori
I sva naša slaba čustvovanja
Sram onoga, što bi šćeli kazat',
Nijemo su, spletno narečije
I klapanje duše pogrebene.

Sve su dakle naše predstave o bogu ništavne,

Oh kud basam? što l' ja sada kažem?
S vječnim plamom što prašinu slažem?

i za-nj su one samo simbol, ali ne kao za kriticism, što su predstave iznad iskustva uvek samo simbolične vrednosti, no stoga, što je on u svome čustvu osećao, da je to nešto bezgranično, beskrajno, što se ne da izraziti našim ograničenim i krajnim sredstvima. Kritika našega saznanja i osećanje najunutarnijega života čovekova dolaze tako raznim putovima do istoga rezultata. I neka nam kritika našega saznanja razori sve naše predstave o najvišem biću, da nam razori naše čustvo, tu je ona nemoćna. I neka našem čustvu nikada ne podje za rukom, da nadje adekvatan izraz za ono, što je najviše, i neka se neprestano odriče simbolu jednoga za drugim, čustvo će ipak ostati i neprestano iznaliziti nove simbole. Duhu (jer u Njegoša misao ima i šira značenja), koji simbole stvara, vreme je

vrag zakleti, vječno
Ono ti sleduje, ono tvoja djela
Nemilosno ruši, ono tebe čini,
Te si nepostojna, ono tebe čini,
Te današnju svetost poplujaveš sutra!
No i tvoja sila moguća je dosta!
Ne gledajni pustoš, što vrijeme čini,
Dižeš nove stvari na razvale palih,
Tvom pripravljaj vragu... da šta rušit' ima!

Religija dakle ne može biti u simbolima, ni u kakvim predstavama, jer ovi dolaze i polaze, — ne može biti ni u dokazima, jer

i ovi su za one vezani. Ko ne ču-
stvuje boga, može li mu se doka-
zati, da ga ima, ko ga ču-
stvuje, može li mu se dokazati, da ga
nema? A ko ga ču-
stvuje, taj ču-
stvuje i svoju zajednicu s njim,
postaje tim deo one bezgraničnosti
i bezkrajnosti i zadobiva tako po-
uzdanost i blaženstvo i sred sumnja
i tegoba životnih.

To je blaženstvo, što dolazi od
religije, osetio i Njegoš. Stoga on,
kraj svih svojih mračnih pogleda
na svet, nije pesimista, — ako je
u svetu zlo, u vasionom svetu ga
nema, ako je u duši bol, u vasio-
nom duhu ga nema.

Ah misli sveštena, slatka pišto duše,
Ti me uvjeravaš, uvjeravaš jako,
Da častica jesi ognja besmrtnoga,
Da imadeš svojstvo sa ocem svijetah.

To jedno u mene nadeždu poradja,
Da s besmrtnim duš'ma hoću uživati
Blaženstvo vječito u svjetlome domu
Vječnosti vremena stvoritelja divnog.

Religija je uteha najnižih ljudi,
prostih i malih, i ljudi najviših, —
instinkat ljudski i najrazvijeniji duh
ljudski tu se sastaju. Sredina se
često odvaja od njih, jer „mala filo-
zofija odvodi od boga, a velika nas
opet k njemu dovodi“.

U neposrednoj je vezi s pita-
njem o najvišem biću i pitanje:
šta je čovek? Kako je on došao
na ovaj svet? „Prima l' ovdje oba
začatija, je l' mu ovdje dvostruka
kolevka?“ Koje je opredeljenje nje-
govo? Postavljajući ova pitanja
Njegoš je pokazao, od kolike je
domašajne snage bio za-nj religijski
problem.

Jedan je od pokušaja da na
njih odgovori i Luča mikro-
kozma. U čoveka je „duša po-
grebena“.

Mi smo iskra u smrtnu prašinu,
Mi smo luča tamom obuzeta.

Čovek sad samo sniva svoje
nekadašnje „presretnje blaženstvo“,
koje je grehom izgubio, i koje je-
dino vrlinom može opet zadobiti:

čovek je iskušenik na zemlji. Tako
je vezao Njegoš religijski problem
s etičkim problemom.

Ni na tome se Njegoš još ne
zaustavlja. On dolazi do još jedne
točke u razvoju svoga religijskog
čustva, i to kao da mu je krajnja
tačka.

Sve divote neba i nebesah,
Sve što cv'jeta lučam sveštenijem,
Mirovi li, al' umovi bili,
Sve prelesti smrtne i besmrtnae,
Šta je skupa ovo svekoliko
Do opštega oca pozejija?

Ovaj je svet jedna božja poema,
i upravo zato, što je svet jedna
pesma božja i jeste umetnost ono,
što nas najviše bogu približava,
i njezini simboli najviši. Ali bog
stvara „na djelo“, čovekova pak
misao stvara „iste u malome krugu,
podražajući sv'jetu, od kog je iste'la,
idealno stvara, jer ne mož'
na djelo“. U tome je dakl-
„svojstvo“ (= srodstvo) boga i čo-
veka, saznanjem kojega je pobedjen
pesimizam u Njegoša.

Tako je vezao Njegoš religijski
problem i s estetičkim problemom.
I estetika je bila uteha njegova
života, i to uteha na ovome
svetu. I on je stvarao, kao što smo
videli, idealno ono, što nije mogao
„na djelo“, i prema onoj velikoj
razlici načinio za sebe jednu manju
razliku.

Njegoš je bio svećenik (t. j.
ne formalni služitelj bogu), filozof
i pesnik i u njegovim je spisima
ujedinjeno njegovo religijsko, filo-
zofsko i umetničko shvatanje sveta,
— ali Njegoš je bio i čovek iz
naroda i istorijska ličnost, stajao
je sred istorijskoga procesa, kome
se nije mogao ukloniti, primao
uticaje od njega i uticao na-nj. Svi
su ti momenti odredili njegovo delo
u celini, ali su svi usredjeni u
jednom, u Gorskom Vijencu.

U Gorskom se Vijencu
opeva događaj istorijski (Njegoš
ga je tako shvatio, i nije bilo po-

voda, da sumnja u njega) kao i u mnogim drugim pjesmama vladčinim, koje su, ispevane mahom na narodnu, protežu u njegovu pevanju od prvih mu početaka pa sve do pred kraj njegov. Ali Gorski se Vijenac odvaja od svih ostalih pesama Njegoševih, pa i od Šćepana Maloga, kome je ponajbliži. Gorski je Vijenac subjektivniji nego koje bilo delo vladčino, jer ni u jedno nije sebe svega tako uneo kao u Gorski Vijenac: Gorski Vijenac sav je u vladici Radu, vladika Rade sav je u Gorskom Vijencu. Tim je data i neobična kompozicija svoga speva: u dramskom obliku epsko-lirska pesma.

Vladika Rade ne bi mogao prikazati sebe bez svoga naroda, jer je i težište u spevu, koje je bilo i u njegovu životu, — ono je u odnosu vladike prema narodu. I narod je zaista prikazan u svim svojim glavnim osobinama, kakav je prema sebi i prema drugima, i sa čitavom geografskom (Turska i Mletačka) i istorijskom pozadinom (od pojave Turaka u Jevropi po sve do ondašnjega dana). Kada se tako shvati Gorski Vijenac, onda u njemu nikako nema pojava, koje bi bile bez veze s radnjom u njemu, a još manje takovih, koje bi se mogle žrtvovati, bez štete po celinu.

U Crnoj Gori se šire poturice, sa širenjem islamstva u opasnosti su hrišćanstvo i sloboda. Narod kao narod dela impulsivno, i što je Spinoza rekao za pojedinca (bitnost je čovekova, da se trajno, besprekidno odredjuje težnjom na samoodržanje), još više vredi za skup pojedinaca, za narod. Skupovi su i narodi uopšte manje moralni nego pojedinci, što veća skupina tim više odredjena psihologijski, tim manje etički. Do više moralnosti uzdižu se uvek samo pojedinci, koji postepeno druge pojedince privlače, dok se najzad i čitavi slojevi narodni

do njih ne uzdignu, — pa i onda za te slojeve simboli više znače nego ono, što treba da prikažu, ljuska više nego jezgra. Vojvoda Batrić veli poturčenjacima:

No lomite munar i džamiju,
Pa badnjake srpske nalagajte
I šarajte uskrsova jaja,
Časne dvoje postah da postite,
Za ostalo, kako vam je drago.

Vladika Danilo pak ima proširen umni horizonat i tanje čustvo, viši i dublji unutrašnji život.

Ko na brdo ak' i malo stoji,
Više vidi no onaj pod brdom.
Ja povise nešto od vas vidim,
To je sreća dala al' nesreća!

Kad današnju premislim vijeću,
Raspale me užasa plamovi:
Isklati se braća među sobom!

On ume da izdvoji svoje predstave od svojih čustava i volje, on ima i duh, ne samo dušu, on ima i samosvest, ne samo svest, on neće da bude odredjen nagonom nego razumnom voljom, etičkim motivom.

Vuk na ovcu svoje pravo ima
Kâ tirjanin na slaba čovjeka;
Al' tirjanstvu stati nogom za vrat.
Dovesti ga k poznaniju prava
To je ljudska dužnost najsvetija!

Vladika Danilo misli, sumnja, traži posredne mere i zadržava radnju, koja je za njegov narod neminovna. On sumnja i okleva, jer je više vladika Rade nego vladika Danilo, — vladika Danilo zacelo nije bio toliko izdvojen iz naroda. S jedne strane vidimo dakle teoriju vladčinu. S druge praksu njegova naroda, s jedne misao i razumnu volju, s druge nagon sa jakim, odredjenim čustvom. Problem se javlja u svoj svojoj zaoštrenosti. Kako složiti ove krajnosti? Kako premostiti ove opreke?

Njegoš je unoseći sebe svega, identifikujući se s vladikom Danilom uneo u delo toliko subjektivnosti, da je radnju odveo ne samo od istorije (ovo mu ne bismo smeli

uračunati u pogrešku) nego, kao što poneki misle, i od „zakona verovatnosti i nužnosti“. Što mi tu subjektivnost podnosimo, i to rado podnosimo, što nam je vladika Rade prikazujući sebe prikazao jedan veliki i snažan unutrašnji život, koji nas neodoljivo k sebi privlači. To je estetička vrednost, koja uvek i na svakom mestu održava svoju cenu, i koja preteže vrednosti stila i kompozicije. Ali se u Njegoša ni ove ne gube. On je hteo da nam iznese jedan istorijski događaj, — on to nije zaboravio, on se nije izgubio od onoga zakona, i kao što je problem umeo zaostriiti, tako ga je isto umeo i savladati. Umetničko čustvo nije ga izneverilo, on je osećao, da zajedničku radnju treba učiniti mogućnom i u delo uneti onu verovatnost i onu nužnost, koje, kraj sve subjektivnosti, što je pokazuje poezija, ipak je čine objektivnom, ipak je čine „filozofskim od istorije“, — i on je to i učinio.

Učinio je to pojavom igumuna Stefana, čoveka iz naroda, a duhovnika, kao što je bio i njegov vladika, — ali ne samo njim, jer je zblizavanje obeju protivnih struja već umeo da pripremi i događajima, koji su postepeno i pouzdano dotle dovodili. Bilo je potrebno i jedno i drugo. Ovo, da zajednička radnja sama sobom bude motivovana, ono, da vladika Danilo sam sobom bude motivovan. Kad prvo-sveštenik mora da opravdava ubijstva, veliki patriota istragu svojih sunarodnika, on to može učiniti samo tako, ako se dovede do saznanja, da se potčinjava jednom višem zakonu, koji sve obuhvata u prirodi, i jednom još višem i najvišem, koji sve obuhvata u vasionom svetu: sve su naše borbe samo sastavni deo jedne velike, opšte borbe, koja čitavom prirodom vlada, a sve se ove nesuglasnosti, sve „mješavine“ i „lude premjene“ gube u jednom velikom i opštem

poretku (skladu), koji vasionim svetom vlada.

Obrana je s životom skopčana!
Sve priroda snabdjeva oružjem
Protiv neke neobuzne sile,
Protiv nužde, protiv nedovoljstva.

I cijeli ovi besporeci
Po poretku nekome sljeduju.
Nad svom ovom grdnom mješavinom
Opet umna sila toržestvuje,
Ne pušta se, da je zlo pob'jedi,
Iskru gasi, a zmiju u glavu.

Gorski Vijenac je najpunija knjiga srpska, potekla iz „pune duše“. U njemu nema ničega, što nije neposredno opažano, neposredno čustvovano, neposredno hoćeno. Od svih srpskih knjiga ona nam najviše govori, i od svih srpskih knjiga o njoj je i najviše govoreno. Sud je o njoj jednodušan, ona do danas nije našla svoga Zoila.

Lažni car Šćepan Mali dalja je istorija crnogorskoga naroda i dalje prikazivanje ovoga junaka u borbi za svoj opstanak ili za svoju slobodu, što je za-nj jedno i isto. U velikim borbama i ne vidimo vodje ispred naroda, — sav je narod vodj, svi su vodji narod. I ovde je onako ista prostrana pozadina kao i u prethodnom delu, a javlja se i nov faktor u istoriji Crne Gore „Rusija posestrima“. Ali je Njegoš u Lažnom caru mnogo objektivniji, jer nema ni jedne ličnosti, s kojom bi se mogao identifikovati. Prema narodu i njegovoj sugestiji istaknut je Teodosija Mrkojević (ovde je opreka izmedju njega i naroda), ali samo se u nekim momentima poznaje, da kroza-nj govori vladika Rade sam sobom. Mučne političke prilike u njegovoj zemlji, kroz koje je sam u to doba prolazio (odmetanje nekoliko plemena i prilaženje njihovo Turcima), dalo mu je, nema sumnje, povoda, da ovde jako istakne nestalnost i povodljivost naroda. Sve se gotovo značenje Šćepana Maloga svodi na sugestiju

njegova imena, jer on kao čovjek, pošto nema za one gorštake prve vrline ljudske, hrabrosti, ne bi mogao svojom ličnošću uticati, — ali carskom imenu ne smeta čak ni to, što, kad Turci navale,

Sakrio se ka čuk u platinu
Ne znamo mu smrti ni života.

Lažni car nema onoga visokog poleta misli ni one dubine čustava kao Gorski Vijenac, sve je staloženije i tiše (ovo nije nazadak prema Gorskom Vijencu, tu vidimo i kakav je Njegoš, kad je iznad svoga predmeta, ako je on u Gorskom Vijencu i dokazao, da velikom pesniku ne smeta, ni kad je sav u svom predmetu), na mnogim mestima izbijaju ironija i resignacija, kao posle gorkoga iskustva. Resignacija je klasično prikazana u početku petoga djeinstvija

Kad trpija na dušu napane,
Sve molitve i svi muezini
Ne mogu je sa duše skinuti.
Dok se sama kako ne ukloni.
Dokle čovjek od nje ne prekuži.
Al' dokle ga s dušom ne razdvoji,
Bolijesti od nje teže nije.

Životno je iskustvo šire nego u Gorskom Vijencu, razmišljanja su kraća i zbijenija, i karakteri su i situacije u mnogo većoj meri prikazani kontrastima. Sam je predmet sobom jedan veliki kontrast. U jednoj zemlji, „šacići gorštakah“, gde

Lav krilati (= Mlečić) kad zavrti repom
I razljućen, kad počne rikati,
A Alija (= Turčin) kad krvi ožedni,
Kad mu puknu rane na kavare.
Te on počne ječati iz dubine, —
Alija se i lav razumiju
Preko naš'jeh gorah uzanijeh,

gde nema ni vladara ni države, dolazi ime najsilnijega vladara najprostranije države. Prirodna pamet igumana Mrkojevića vidi to divno:

No vrat lomi, kud te oči vode,
Da podrgu sa nama ne zbijas!
Nosi sobom to ime veliko,
Nama ono ništa ne trebujе,

Nejmamo ga kuda, kamo djesti.
Kolač velji u malenu torbu
Stat' ne može, dok ne prsne torba.

„Tragična krivica“ Šćepanova, ili, recimo pravo, uzrok pogibelji njegovoj nije u tome, „što carsko ime on ukrade javno“, niti pak, što je veliko ime uneo u malu zemlju, — on je u tome, što je malu zemlju spolja uzvisio, što je pravog cara time unizio. Sultan šalje veliku vojsku na-nj

Prav li bio, ili lažav bio,
Ova sila ono ime traži,
Da ga satire i da ga ukine.

Šila je odbijena, ali pogibija Šćepanova nije, i ova je prikazana u perspektivi na jedan originalan način.

Može biti da je Njegoš zamišljao, da sve važnije momente crnogorske opeva u jednom nizu većih pesama u dramskom obliku. Na redu bi bili sad događaji iz života njegova strica i prethodnika, Petra I., kojemu je već u Šćepanu Malom podigao lep spomenik, služeći se i istim rečima, koje je i za svoga miljenika Batrića u Gorskom Vijencu bio odobradio. To ne bi bila Slobodijada, ne bi bili nanizani događaji, — bilo bi nešto, što bi se moglo porediti s kraljevskim dramama Šekspirovim. Dramske snage ovoga Britanca tu istina ne bi bilo, ali bi bilo ipak one snage, koja održava u zajednici sve velike pesnike.

Njegoša, kao što smo videli, nije pritiskivala teška nauka. Ako je kasnije i čitao mnogo, kroz lakše slojeve njegova znanja uvek se probijalo njegovo snažnije čustvo: jaku, izrazitu individualnost njegovu nije moglo ništa zatomiti. Njom su prelivene i sve misli, koje je poprimao, i stoga je sve, što je god napisao, njegovo. Snažno čustvo Njegoševo izbilo je u dva visoka ključa prema ideji o bogu i prema ideji o narodnosti. Ono je našlo

novih oblika, novih izraza, novih simbola za te ideje.

U svojim delima on je izveo sve istorijske pretpostavke svoga naroda i njegova razvoja i doveo ih u vezu s najopštijim zakonima celokupnoga razvoja, društvenoga i prirodnog. Borbu svoga naroda proširio je i doveo u sklad s onim, što sve obuhvata. Čitava se priroda bori, pa i sam bog mora da se bori protiv onih, koji se odmeću od njega. Do te se visine pogledanja i shvatanja nije uzdigao ni jedan južnoslovenski pesnik, a i od drugih ne mnogo njih. Tu je on u društvu najvećih.

Kako je Njegoš došao do tih misli? Da li ga je njegova spekulacija dovela dotle, da na taj način objasni borbu svoga naroda, ili ga je borba njegova naroda dovela do one spekulacije?

Razvoj Njegoša kao pesnika i filozofa kao da ukazuje na ovaj drugi put. I zbog ljubavi prema narodu, zbog velikih zadataka, zbog zaveta, koje narod treba da ispuni, čulni je svet održao vrednost za njega, — zato je vladika Rade, i kraj svih žalosnih iskustava u životu, i isplivao iz pesimizma, i zato nije vladika Rade, i kraj sve dubine religijskoga čustva, zaronio u mistiku.

Jednim stihom, jednom antitezom iskazanom jednom i istom reči, Njegoš je sve izrazio:

Šta je čovjek? a mora bi' čovjek!

onde je čovek „kâ slabo živinče“, ovde um, koji se „s besmrtnima ravni“; onde je trošno biće, „slabostima zemlji privezano“, ovde osećamo Sofoklovu reč: Mnogo ima živih sila, ali od čoveka silnije nije ništa.

I istinitost ovih reči osećamo i sada, kada dolazimo, da se poklonimo velikomu Njegošu. U isti mah osećamo sada i to, koliko je zahvalan posao udubljavati se u

tako veliku individualnost i pokušavati, da joj se približimo i da je razumemo. A ako možemo iz nje preneti u sebe i u život narodni svu veličinu njezinih misli i čustava i njom natopiti i svoj život, onda pokazujemo, da smo i dostojni bili tako velike ličnosti. U Njegoševu duhu radimo i Njegoševim duhom, ako tako održavamo i dalje razvijamo čitav individualni život narodni, koji i ne može biti drugo, nego sastav svega onog, što je najistaknutije u njegovih velikih sinova.

Milan Šević.

Bibliografske zanimivosti iz reformacijske dobe.

„Slovensko muzejsko društvo v Gorici“ je kupilo pred kratkim štiri redke slovenske knjige iz protestantovske dobe, prav dobro ohranjene, namreč:

1. Ta Celi Psalter Davidou.... Isloshen skufi Primosha Truberia, Crainza.... V Tibingi 1566. 8°. 16 listov predgovora + 264 listov (= 528 str.) teksta + 6 listov registra. Nekdaj je bila knjiga last nekega Mateja Vinizianerja; bere se tudi pred naslovnim listom zapisano: Katharina Vinizianer. Simoničeva „Bibliografija“ (str. 427) pozna samo tri izvode: v Ljubljani, Olomucu in Stuttgartu.

2. Ta Celi Catehismus, eni psalmi. inu teh vekshih Godov Stare inu Nove Kêrfzhanke Pejlni, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena.... v Bitembergi, anno 1584. 8°, 24 (nepaginiranih) + 275 str. teksta + 3 str. registra. Nemški predgovor je podpisal Juri Dalmatin, ki je knjigo tudi izdal, a na 24. str. uvoda beremo pod „Pričevanjem“: Valh Truber. Nekateri listi so pisani z roko; menda so se tiskani izgubili in kak pobožen vernik je njih tekst prepisal (prav čedno) iz dru-

gega izvoda. — Po Simoniču se je ohranilo (razen našega) le pet iztisov te knjige: po 1 v Ljubljani, Münchenu, Draždanah, Berlinu in Londonu. Eden eksemplar je videl † V. Oblak leta 1890. pri protestantskih Slovencih v Selčah (Sovčah) pri Podkloštru na Koroškem, a izvod tudi ni bil cel (gl. „Archiv f. slav. Philol.“, XV., 1893, str. 468.)

3. Karszanske lepe molitve.... Jurja Dalmatina, Wittenberga, 1584. 8°. 6 str. predgovora (s podpisom: M. Georgius Dalmatinus) + 254 str. teksta + 4 str. registra. — Manjka naslovni list, 4 strani so pisane z roko. — Simonič vé le za pet iztisov: po 1 v Ljubljani, Berlinu, Münchenu, Draždanah in Wolfenbüttelu. — Druga in tretja knjiga sta povezani v eden zvezek.

4. Biblia.... skusi Jurja Dalmatina Witembergae 1584. 2°, z lesorezi. (Vsi 3 deli v enem zvezku.) Manjka naslovni list I. dela. I. del ima 334 listov, II. 210 in III. 150. Na koncu III. dela manjka tistih 9 listov registra, ki bi jih morala knjiga imeti po Simoniču. — Doslej so bili znani iztisi v Ljubljani, Mariboru, Gradcu, na Dunaju, v Olomucu, Pragi, Požunu, Novem mestu (ne cel) in v goriški študijski knjižnici (zadnji jako defekten). Naš izvod je dobro ohranjen in ima zanimive zapiske, ki nam razodevajo usodo te knjige. Izšla je l. 1584. v Wittenbergu ter bila poslana na Slovensko. Leta 1733. je dovolil protonotar modruške škofije, I. Buratelli, po nalogu škofa I. A. Benzonija, kaplanu v Babinem polju pri Ložu, (v tistih časih je spadalo B. p. pod čabarsko župnijo, ki je že na Hrvaškem) da sme ta iztis biblije brati, ker je bila cerkvena oblast vse „protikatoliške“ in „pohujšljive“ stavke deloma prelepila, deloma prečrtala. Zapisek se glasi:

(Pred 1. listom Stare zaveze:)

NB Constat florenis 24 : × 50.
(Tedanja cena knjige.)

Approbatio.

Skusi oblast mene dole podpisanimu danu od Presvetliga, ino Precasniga Gospodina Gdna. Ivana Antona De Benzoni, Senskoga, Modruskoga, aliti Corbavskoga Biskupa etc. pri-gledial, inu prestal (?) sam tuo Sueto Pissmo, katero dasilig je poprej u Sebe imelo dosti hudiga prilosenja, ino folis expliciranja.

Dokler pak sdaj je sve ali sbrissano, ali pokrito, ali rastergano, kaj bi moglo animu sa pohujsanje bit. Satiga volo tebe Michael Redde Biskupie nasse Modruske Masnika, i Capellana u Babinem poliu Fare Cabranske, dajem oblast, inu pripuschiam, da gha mores Siher brat pres kaksniga scrupula toje Consenzie. Te opominam pak, da ga imas s'pametju, ino s'pohleunosiu sase, sa drugig pak s' dobrem naukom k' do-brimu nuzat.

K' timu sa vekso verovanje etc. Dano u Cabru 27 Octobra 1733.

Ivan Buratelli S. S. Theologiae Baccalaureus, Protonotar Apostolski Modruske Biscupie Vicar Zorau(?), i Cesarski Plovan u Cabru, etc.

L. S.

(Pečat: grb s škof. klobukom.)

Prečrtane besede se dajo na nekaterih mestih še dobro brati, ker je črnilo obledelo. Listki, s katerimi so nekateri stavki preplepljeni, se dajo tu pa tam odlepiti. Značilni so pripiski v katoliškem smislu; n. pr.: na prvem listu II.

dela je za tiskanimi besedami „De skusi njegovu lme imajo vñ odpuzhanje grehou prejeti, kateri v' njega verujo“ z roko pripisano: „inu do bra dila Dopernahaiu. etc: Ali kateri pokuru sturiu“ (Luther je učil, da zadostuje trdna vera, katol. dogmatika pa zahteva tudi dobrih del, da se doseže izveličanje). Na 91. listu I. dela je tiskano: „Kateri pak v' Crifstufa s' vero pogleda, taifti ne bo pogubljen, temuzh isvelizhan“; rokopis zraven: „s do brimi dili ukupa i“.

Na 121. listu I. dela je tiskano: „Criftus, Ikusi Apoštole, nam predigovan“; besedi „Apoštole“ je pripisano: „inu skusi S. Mater Creak v Rimsku Catholi...“ Na 115. l. III. dela je za tiskanimi besedami „sapelanja od prave vere“ z roko pripisano: „kakor ie storil ta hudobni Lutar martin“ — itd. itd.

Pozneje (po l. 1733.) je prešla biblija v posest nekega protest. Slovenca Franca Festale, po domače Cikofa, v Zagoričah (protest. vasi pri Podkloštru), h. št. 4, in od njega jo je dobil (kupil?) evangelski pastor W. A. Schmidt v Gorici dne 26. avgusta 1903., kakor je zapisal pastor sam na drugo stran masivnih, z medenimi zatvornicami obitih lesenih platnic. V Zagoričah je zasedil tudi V. Oblak l. 1890. med evang. Slovenci dva stara slov. prot. rokopisa in nekaj slov. knjig iz 16. stoletja.

Ivan Koštiál.

„Dunajska cesarska akademija znanosti“ in slavistika.

Dne 30. maja l. 1847. se je ustanovila na Dunaju „Cesarska akademija znanosti“ in l. 1848. je začela objavljati svoja „poročila o akademjskih sejah“ („Sitzungsberichte“) in kmalu nato tudi „Denkschriften“. Ker pa ima akademija filozofsko-zgodovinski in pa matematično-prirodosnanski raz-

red, zato so tudi omenjene publikacije razdeljene v dve ločeni skupini. Leta 1900. so pa še začeli izhajati spisi novoustanovljene balkanske komisije („Schriften der Balkan-Kommission“). Omeniti moram nadalje poročila fonogramske komisije („Berichte der Phonogramm-Archivs-Kommission“).

Vrhu tega je izšlo nekaj znamenitih knjig s podporo cesarske akademije in nekatera dela je odlikovala z akademjsko nagrado.

V naslednjih vrsticah hočem predočiti delo dunajske akademije na polju slavistike (v najširšem pomenu besede) v teh 65 letih (od l. 1848.—1913.)

Kratice:

D. = Denkschriften der phil.-histor. Klasse.

S. = Sitzungsberichte der phil.-histor. Klasse.

B. = Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung.

Številke naznanjajo zvezke („Band“).

Najprej si moramo ogledati pisatelje. Izmed Slovencev so pisali v akad. spisih štirje: Dr. Fran Miklosich (vseučil. prof. na Dunaju, † 1891.), dr. Vatroslav (prvotno Ignac) Oblak (priv. docent v Gradcu, † 1896.), Dr. Karel Štrekelj (vseuč. prof. v Gradcu, † 1912.) in dr. Matija Murko (vseuč. prof. v Gradcu, poprej na Dunaju); Hrva ti 4: Dr. Vatroslav Jagić (vseuč. prof. na Dunaju), Davorin Nemanjić (gimn. prof. v Pazinu), dr. Milan Rešetar (vseuč. prof. na Dunaju) in dr. Milan pl. Šufflay (vseuč. prof. v Zagrebu); Če h o v 11: Dr. Václav Vondrák (vseuč. prof. na Dunaju), František Prusik (gimn. ravn. v Roudnici, † 1908.), dr. Jan Gebauer (vseuč. prof. v Pragi, † 1907.), dr. František Pastrnek (vseuč. prof. v Pragi), dr. Leopold Geitler (vseuč. prof. v Zagrebu, † 1885.), dr. Konstantin Jireček, (vseuč. prof. na Dunaju), Jan Vocel († 1871.), dr. Beda Dudík (moravski deželni historijograf, † 1890.), František Gott-

hard (gimn. prof. v Jindřichovem Hradcu), dr. Jul. Feifalik (uradnik dun. dv. knjižn., † 1862.) in dr. A. Gindely, vseuč. prof. v Pragi, † 1892). Poljakov je med sodelovalci pet: † Jan Grzegorzewski, † dr. Maks Gumpłowicz, dr. Emil Kałuźniacki (vseuč. prof. v Črnovicah), dr. Jan Leciejewski (priv. doc. v Levovem) in dr. Władysław Maliniak; Malorusa (Rusina) sta † dr. Jakov Fjodorovič Holovackij (vseuč. prof. v Levovem, † 1888) in dr. Stefan Smal-Stockij (vseuč. prof. v Črnovicah). Edini Bolgar je dr. Lj. Miletič (vseuč. prof. v Sofiji).

Poleg Slovanov je tudi precej Nemcev objavilo daljše ali krajše spise, ki spadajo v slavistiko, Ti so: G. Biermann, dr. Ernst L. Dümmler (vseuč. prof. v Halle, † 1902.), dr. Josef Fiedler iz Treboña, dr. Theodor Grienberger (zdaj kustos vseuč. knjižnice in titularni prof. germanske filologije v Črnovicah), dr. Kolmar Grünhagen (vseuč. prof. v Vratislavi, † 1911.), dr. Hermann Hirt (vseuč. prof. v Lipskem), dr. Konst. Höfler (vseuč. prof. v Pragi, † 1897.), dr. Moritz Hoernes (kustos prirodozn. muzeja na Dunaju), Philipp Felix Kanitz († 1904, etnograf in arheolog), dr. Gustav Meyer (vseuč. prof. v Gradcu, † 1900.), dr. Rudolf Meringer (vseuč. prof. v Gradcu), dr. August Pfizmaier († 1887., sinolog na Dunaju), Robert Roesler (prof. v Gradcu okoli leta 1873.), dr. August Schleicher (vseuč. prof. v Jeni, † 1868.), prof. Eduard J. Schwammel, dr. Heinrich Zeissberg († 1899., vseuč. prof. in ravnatelj dvorne knjižnice), dr. Jos. Strzygowski (vseuč. prof. v Gradcu) in konzul dr. I. Hahn (1869).

Norvežan pa je znameniti fonetik dr. Olaf Broch (vseuč. prof. v Kristijaniji).

Zdaj pa preidimo k razpravam samim!

I. Spisi na polju slov. jezika

Ker sloni vse na staroslovenščini, moramo začeti z razpravami, ki se bavijo z njo, in te so večidel iz Miklošičevega peresa: Nauk o stsl. spreglatvi (D. 1), korenih stare slovenščine (D. 8), tvorba samostalnikov in pridevnikov (D. 9), accus. cum infinitivo v stsl., gotšč. in latinšč. (S. 60), o nekaterih sklopnih pronominalne sklanjatve: toje — jeje, toju — jeju in toj — jej (S. 78), tvorba nekaterih participov, aorista, imperativa, dvojninska osebila in druge drobtine (S. 81); znamenita je Jagičeva razprava „K zgodovini postanka cerkveno-slovenskega jezika“ (D. 47; pred kratkim je izšla 2. izdaja, znatno razširjena in popravljena po najnovejših raziskavanjih).

Na polju primerjalne slovnice slovenskih jezikov je storil največ Miklošič. Od njega smo dobili primerjalno oblikoslovje, sintakso in deblotvorstvo; ta tri občudovanja vredna vedomela so izšla s podporo ces. akademije; akademsko častno nagrado pa je dobil Miklošič za primerj. glasoslovje l. 1852. V rednih akad. publikacijah pa je objavil razprave: o brezosebni glagolih ali stavkih brez subjekta (D. 14), o negaciji (D. 18), o ojačevanju (stopnjevanju) in zategovanju vokalov (D. 28), o dolgih vokalih, in sicer o starih in novih dolžinah (D. 29), o mestniku brez predloga (S. 57), o genitivskem sklonilu go (S. 62), o sestavljeni sklanjatvi (S. 68), o tvorbi imperfekta (S. 77), o izviru slovenskih besed, ki kažejo v stari slovenščini oblike trēt, trēt, trat (D. 27 in 28; zoper J. Schmidta!)

V primerjalno slovnico spada tudi Jagičev spis „K analizi prostega stavka“ (D. 46), Schleicherjev o slovenskem v pred sklonili (S. 8), Prusikov o postanku pridevnikov na ov in uj in zaimkov moj, tvoj, svoj (S. 82), Gotthardov o pridevnikih na ov (S. 88). Sem spada tudi Pfizmaierjev spisek (S. 4), v

katerem je dokazoval, da jezik starih Etruščanov ni bil slovanski, kakor so menili Kollár, Vocel in drugi fantasti!

Malo je spisov, ki se tičejo slovnice posameznih slovanskih jezikov. Za staro češčino imamo Gebauerjeve monografije o obliki komparativa v nominativu (S. 95) in o „mehkih“ zlogih z vokali e, a, o, u (S. 89 in 93), za staro poljščino spis Leciejewskega o glasovni veljavi nosnikov (S. 111), Katuzniackega zgodov. pregled poljske grafike in ortografije (S. 99), za srbsščino Miklošičevo razpravo o nominalni sestavi (D. 13), za bolgarščino njegov spis „Zgodovina izražanja glasov v bolg.“ (D. 34).

Dialektologija je dobro zastopana. Rešetar je spisal monografije o štokavskem narečju sploh (B. VIII, 1907), o srbohrvaških naselbinah v južni Italiji in tamkajšnjih dialektih (B. IX, 1911) in o naglašanju južnozpadnih shr. narečij (B. I, 1900); Broch o narečjih južne Srbije (B. III, 1903), Hirt o ikavskem dialektu v Srbiji (S. 146), Nemanić pa o naglašanju in oblikoslovju čakavščine (S. 104, 105 in 108). — Za bolgarščino imamo korenite spise: Miletič je popisal narečja Rodopskih gorá (B. X, 1912) in vzhodne Bolgarije (B. II, 1903), Miklošič dialekt sedmograških Bolgarov (D. 7) in Oblak narečja južne in severno-zahodne Makedonije (S. 134). — Lepo delo je Štrekljeva morfologija slovenskega narečja na srednjem Krasu (S. 113); glasoslovje pa je začel izhajati letos v Jagićevem „Archivu“. Pastrnek je priobčil (S. 115) doneske h glasoslovju ogrsko-slovaških dialektov, Geitler pa h glasoslovju in slovarju litvanskih narečij (S. 108).

Kulturnozgodovinsko prezanimitvo polje nauka o izposojenkah je dobro obdelano. Največji delež ima pri tem Miklošič, ki je

iskal slovanskih besed v raznih tujih jezikih, a tudi tujk v slovanskih jezikih. Našel je v rumunščini 1083 slovanskih izposojenk (D. 12, a tudi S. 98, 99, 100, 101, 102, tudi nekaj slovanskih obrazil ali priponk), v albanščini 317 (D. 19), v novi grščini 130 (S. 63), v madžarščini 956 (D. 21), v ciganskih narečjih 650 (D. 21) in naposled tudi nekoliko slov. besed v osmanski turščini (S. 118). Našel je v slovanskih jezikih blizu 2000 izposojenk (D. 15); posebej je obravnaval grške, latinske in germanske cerkvene izraze pri Slovanih (D. 24), osmanske besede pri južnih Slovanih, Rusih in Poljaki (D. 34, 35, 37, 38), osmanska obrazila (S. 120) in grške pa turške glagole v bolg. in srbsščini (D. 20). Njegovo delo je nadaljeval Štrekelj, ki je objavil znamenito razpravo o nekaterih laških, furlanskih, germ., madž., grških in turških besedah v slov. jezikih (D. 50), in G. Meyer, ki je našel v novi grščini 273 slovanskih besed (S. 130), torej dvakrat toliko kot Miklošič. Omeniti moram tudi, da je v razpravi Grzegorzewskega (S. 146) o turško-tatarskem narečju židovske sekte Karaitov v Galiciji precej poljskih in maloruskih izposojenk.

V poglavje o razlagi lastnih imen spadajo nekatere toponomastične razprave: dve Miklošičevi, (D. 14 o krajepisnih imenih, napravljenih iz osebnih imen, in D. 21+23 o krajep. imenih iz občnih imen), Jirečkova o krščanskem elementu v topografski nomenklaturi na Balkanu (S. 136), Grienbergerjeva (S. 131), v kateri se razlaga ime Wien iz staročeškega Wyednye ali slovaškega mestnika „vo Vienni“, (nominativ je pa Viedeň), in knjiga Jana Kollárja „Staroitalie slavjanská“, 1853., za katero je žrtvovala akademija 1500 fl. (ta znesek se je dovolil v seji dne 15. maja 1850.). Kmalu se je pa spoznalo, da je bilo škoda denarja in truda, ker je

postopal Kollár po isti metodi kakor Dankovský (ki je l. 1837. dokazoval, da je stara grščina nastala iz slovanščine!), Vocel (ki je proglašal Etruščane za Slovane!), Šembera, Trstenjak, (ki je imel stare Venete za Slovane ter razlagal mnogo pristonlaških besed iz slov. jez.), Topolovšek (ki je l. 1894. izdal knjigo o basko-slovanski jezikovni enoti!), Žunkovič, Forcher, Štovik in podobni „učenjaki“. — Razen krajepisnih imen je obravnaval Miklošič tudi osebnosti (D. 10) in mesečna pri vseh Slovanih (D. 17).

Veliko je število slovniških in literarnih razprav o raznih jezikovnih spomenikih. L. 1851. je izdal Miklošič na stroške ces. akademije „Monumenta linguae palaeoslov. e codice Suprasliensi“ v posebni knjigi; v rednih akad. publikacijah pa so pisali: Vondrák o razločkih med staroslovenskimi spomeniki (S. 112), o pravopisnih in leksikalnih posebnostih Supraselskega kodeksa (S. 124), o novgorodskih in praških odlomkih, Supr. kod. i. dr. (S. 122), o stsl. legendi o sv. Václavu in slovanski liturgiji na Češkem (S. 127) in o sledovih stsl. prevoda evangelijev v staročeški literaturi (S. 129); Miklošič je obravnaval legendo o sv. Cirilu (D. 19), jezik prvih ruskih letopiscev, zlasti Nestorja (S. 14), neki odlomek, ki je iz istega kodeksa kakor Glagolita Clozianus (D. 10); Jagić je pisal o „Dunajskih listih“ (D. 37), o cerkv.-slov. prestavi bizantinske didaktične pesni Spaneas (S. 127), o stsl. prevodu Menandrovih pregovorov (S. 126), o „Dobromirovem evangeliju“ (S. 138, 140), o srednjobolgarskem rokopisu „Zlatousta“ (S. 139), o srbskem psalterju v Münchenu (D. 52), o stsl. tekstih „Adamove knjige“, donesek k biblijskim apokrifom (D. 42), o cerkvenoslov.-čeških glosah iz XI.—XII. stol. (D. 50) in pa o prvi cerkveno-slov. knjigi, natisnjeni v Cetinju, l. 1494. (D. 43.) Ru-

sin dr. P. Kopko je objavil slovniško-kritično analizo staroruskega kodeksa 14. stol. „Apostolus Bybliensis“, ki se je našel v Byblu pri Przemyslu (D. 55), Smal-Štockij je pisal o Hankensteinovem kodeksu (S. 110), Murko je napisal korenito razpravo „Povest o sedmih modrih pri Slovanih“ (S. 122); Kałužniacki je pisal o poljskih tekstih 15. in 16. stol. (S. 101), o poljski recenziji „Magdeburških sodeb“ (S. 111) in o starejši literaturi o „Paraskevi“ (S. 141), Knieschek o češkem Tristanu in njegovih nemških izvirnikih (S. 101), Feifalik o dveh čeških ljudskih knjigah o Reinritu (S. 29), o staročeških pesnih in rekah (S. 39), o staročeški versifikaciji (S. 29 in 39) in o nepristnosti „Zaljubljene pesni kralja Václava“ (S. 25); jako obširne in temeljite so njegove študije k zgodovini staročeške literature (S. 30, 32, 33, 36 in 37).

O narodoznanstvu (etnologiji) je napisal največ Miklošič: monografijo o krvnem maščevanju pri Slovanih (D. 36), o rusalkah (S. 46), o obširnosti, ponavljanju, primerjavah in stalnih pridevkih v slovanski narodni epiki (D. 38) in zgodovino teksta hrv. pesni o Asan-aginici in njenih prevodov (S. 103); priobčil je tudi 30 hrv. „bugarštic“, epskih pesmi z dolgimi verzi (D. 19). Murko je objavil podrobnosti o nar. epiki mohamedovskih Srbohrvatov v Bosni itd. (S. 173 in „Anzeiger der phil. hist. Klasse“, 1913). Meringer je popisal hiše, hišno opravo, nagrobne kamene in kamenite križe v Bosni ter obravnaval etimologijo besed: polica, deska, stol, pod, oder, banak in lávka (S. 144).

Tudi na polju slovanske zgodovine, arheologije, zemljepisa in zgodovine umetnosti nahajamo dosti dobrih razprav v akademskih publikacijah. Začnimo z južnimi Slovani! Jireček je objavil izvrstne študije o srbski dr-

žavi in družbi v srednjem veku (D. 55*) in o Romanih v dalmatinskih mestih v sr. veku (D. 49), Miklošič o črnogorskih vladarjih Crnojevičih (S. 112), Dümmler o najstarejši zgodovini (od 6.—10. stoletja) Hrvatov v Dalmaciji (S. 20), Höfler o Stefanu Dušanu in sprogi kralja Stefana Uroša (S. 99) ter o rumunskih ustanovnikih druge bolgarske države v 12. stol. (S. 95), Hoernes o staroslovanskih grobiščih v Hercegovini in južni Bosni (S. 97, 99), Kanitz o srbskih in bolgarskih cerkvenih zgradbah (S. 45 in 82) ter o svojem potovanju po Srbskem in Bolgarskem (D. 17), Hahn pa o svojem potovanju od Belgrada do Soluna (D. 11). Strzygowski je popisal krasne minijature srbskega psalterja dvorne knjižnice v Münchnu (D. 52). Izgrešena je Roeslerjeva razprava (S. 73), v kateri je dokazoval, da so se naselili Slovenci ob dolnji Donavi šele kratko pred l. 657. Vseh Slovanov se tiče Höflerjeva študija o dobah slovanske zgodovine do l. 1526. (S. 97). Ruske zgodovine se je dotaknil Fiedler v monografiji o zvezi med velikim knezom Vasilijem in cesarjem Maksom I. [S. 43] in Dudik v spisu „Historično preiskovanje v peterburški ces. knjižnici“ [S. 95]. Doneski k poljski zgodovini so: Gumpłowiczew spis o kronistu Balduinu (S. 132), Höflerjev o prepiru med Poljaki in Nemci pred koncilom v Kostnici l. 1414. [S. 95], Biermannov „K zgodovini zatorske in oswiecimskie vojvodine“ [S. 40] in Zeissbergov o Ivanu Laskem, slovečem poljskem drž. kancelarju in nadškofu [S. 77].

Iz češke zgodovine, oz. arheologije in historije umetnosti nahajamo v spisih ces. akademije Grünhagenovo razpravo o češkem kralju Janu in vratislavskem škofu Nankerju, „prinos k zgodovini boja vzhodnega

germanstva s slovanstvom“, kakor pravi pisec sam [S. 47], Gindelyjevo o čeških finančah od l. 1526.—1618. [D. 18], Vocolovo „poročilo o umetnostno-arheološkem potovanju po Češkem“ [tudi o minijaturah v rokopisih; S. 8] Dudikov spis o starih grobiščih poganskih Slovanov na Moravskem [S. 12], Höflerjev o bitki na Žižkovi gori l. 1420. [S. 95] in Schrammelov o namišljenem porazu Mongolov pri Olomucu l. 1241. [S. 33].

Pravnozgodovinske vsebine sta le dva spisa: Maliniakov donesek k zgodovini državno- in narodno-pravnih teorij „A. Fricius Modrevius“ [S. 170] in Sufflayeva razprava o dalmatinskih privatnih listinah [S. 147].

Zgodovinski značaj ima tudi Kalužniackega spis „O starejši slovanski tajni pisavi“ [S. 102] in Holovackega monografija o krakovski cirilski tiskarni Svetopolka Fiola [S. 83]. —

Ivan Koštiál.

O futurizmu in kubizmu.

Kam plovemo? Nenasitno je človeštvo v zahtevah napredovanja, kakor istrski vlak, ko pride na mesta, kjer gre navzdol. Poprejšena in dolgočasna vožnja se izpremeni v vse brzeji tek in misli bi, da sediš nenadoma v ameriškem „Pacificu“.

V vseh panogah človeškega umstvenega življenja opazujemo ta „accelerando“, tako da se večkrat z grozo oziram v sivo bodočnost z vprašanjem, kaj bo čez 20, 100, 500 let? Ali se ne bo ta stroj, ki mu pravimo človek, nikdar ustavil? Ali bo morala priti vseobča katastrofa, da zaustavi prebrzi mu tek?

Govorje ti, dragi bralec, če prideš v kako kulturno središče in se začudeno oziraš v blesteče vrvenje okoli sebe! Ali če se vstaviš sredi ceste, ko začuješ, da nad teboj buči aeroplan! Kaj kmalu te opo-

*) Nadaljevanje bo sledilo v prihodnjih zvezkih.

zori vedno budeče oko postave, da si privandranec z dežele, takorekoč ostanek iz pretekle dobe in da si tu napoti cestnemu prometu. Kdo gleda dandanes še aeroplane? Ti zračni avtomobili so naravna posledica iznajdbe bencinovega motorja, torej nič posebnega. Čez toliko in toliko let boš morda sedel sam v njem ter čital jutranjo izdajo svojega časnika, vozeč se v svoj 50 km oddaljeni urad. Kdo se bo v teh časih čudil, če poizkušajo tudi nekateri umetniki s hitrejšimi koraki nadaljevati pot, ki jo je umetnost tekom zadnjih dveh, treh desetletij tako srečno utirala. Ta pot, ki ima za seboj postaje *plein aire*, *naturalizem*, *secesija*, *impresionizem*, *pointilizem*, *neopresionizem*, vede zdaj — tako mislijo ti umetniki — po *prirodnih zakonih* naprej in nove postaje z imeni kakor *ekspresionizem*, *kubizem* in *futurizem* itd. se že približujejo. Nekateri so že tam... Vendar tako hitro stvar ne gre. Gospodje so pozabili povedati, da so zašli na lokalno in zelo ozkotirno železnico in da se tokrat naša pota ločijo.

Površen pogled po sedanjih razstavah nam to dokazuje.

Kakor se mirna voda, ko vržeš kamen vanjo, vznemiri, razprostirajoč valove na vse strani, kateri pa postajajo vse medlejši in končno izginevajo in te očara vodna gladina sedaj le še bolj, tako tudi različne struje polpretekle dobe niso zamogle za vedno razburjati mirnega toka umetniške produkcije. Kak vrišč je vzdignilo občinstvo, ko je svoj čas prvič zagledalo *plein-air*ske eksperimente, a zdaj, ko se je naučila velika večina slikarjev gledati barve, kakršne so res, ne prihaja nikomur več na misel kritikovati teh pestrih barv, ki dajejo svoj čar modernim razstavam. „Secesije“ po raznih mestih niso več revolucionarni instituti, privadili smo se že davno gledati v njih zbrano elito umetnikov. Res je, ponavljajo se

pri številnosti umetnikov večkrat isti motivi, iste barve, iste tehnike, a to ne more presenetiti. Kdor je res umetnik, bo vendar znal obvarovati svojo osebnost. Kaj je to, osebnost, to je pač težko povedati.

Mozart pravi nekje*):

„... Wie nun über dem Arbeiten meine Sachen überhaupt eben die Gestalt oder Manier annehmen, dass sie moztartisch sind, und nicht in der Manier irgend eines Andern: das wird halt eben so zugehen, wie, dass meine Nase eben so gross und herausgebogen, dass sie moztartisch und nicht wie bey andern Leuten geworden ist!

Denn ich lege es nicht auf Besonderheit an, wüsste die meine auch nicht einmal näher zu beschreiben; es ist ja aber wol bloss natürlich, dass die Leute, die wirklich ein Aussehen haben, auch verschieden von einander aussehen, wie von aussen, so von innen. Wenigstens weiss ich, dass ich mir das Eine so wenig, als das Andere gegeben habe“.

Toda le pravi talent more ustvarjati res kaj novega. Kar je manj nadarjenih slikarjev, bodo vedno vede ali nevede posnemali. In prav je, če posnemajo, kajti iskanje originalnosti je stokrat bolj nevarno nego posnemanje.

Gorje onemu, ki je brez božjega daru in hoče vstvarjati nove umetniške struje: Kar bo naslikal, bo smešno, groteskno, otročje, in vsakdo, ki ima le malo čuta za lepoto, se mu bo smejal v kljub temu, da si je nadel ime kubista ali futurista. In vendar, ko sem si letos v avgustu ogledoval pri Goltzu v Monakovem fut. razstavo, se nisem smejal, ker sem prišel do spoznanja, da nimamo tu opraviti le z netalentiranimi diletanti, ampak obenem tudi s prefriganimi sleparji. Blaziranih nezadovoljnežev je med občinstvom posebno v večjih me-

*) O. Jahn: »Mozart« 3. del S. 499.

stih dovolj, ki hočejo veljati za umetniške izvedence in ki gotovo kupijo kako sliko iz takih razstav. Ali naj bo to dokaz, da jim slika ugaja? Ali je snob sploh merodajen v tem pogledu? Menda vendar ne. Fakt je, slike se kupujejo in sicer ravno one ki so najbolj nore. Nisem jurist, toda menim, da bi se moglo slikarja, ki si na tak način pridobi denar in kateri še ni v opazovalnici za umobolne, prijete radi goljufije. Kajti podane so kot umotvori, a nimajo s temi nič skupnega. Oni slikarji, ki so pa dovolj pošteni, da slikajo kakor jim veva srce, a ne kakor jim narekujejo brezmiselne teoretične hipoteze, so vsled tega oškodovani.

Seveda se ne more nikomur zbrani, da razstavlja in prodaja kuriozitet. Ampak pod firmo umetvorov ne bi smeli taki eksperimenti iti v denar, to je vsekakor nepošteno.

* * *

Ne bojim se očitka, da sem morda filister, če rabim take izraze. Ne gre nikakor primerjati te novodobne poskuse vstvarjanja nove umetnosti z začetki, ki smo jih gledali pred leti v prvih secesionističnih razstavah. Navidezna logika tega primerjanja v članku Viljema Hausensteina, ki ga je priobčil kot uvod v katalogu futuristične razstave, se da lahko dovesti ad absurdum., če se upošteva, da so „revolucionarce“ kakor Liebermana, Milleta in druge vodili umetniški momenti bodisi glede tehnike ali sižeja. Futuristi pa se skrbno izogibajo vsake poteze, na kateri bi se utegnili videti, da mož kaj zna, tudi če nima vkusa. Brezokusnost odpuščam vsakomur: „De gustibus itd.“; ampak neznanje je oni zid, ki bi moral ločiti mnogo slikarjev in kiparjev, posebno pa futuriste, od razstavnih templjev.

Kdo se bo dandanes še izpodtikal nad tem, če kdo razstavi kako

študijo ali skico, če je še tako površno napravljena? Šaj ravno taka skica, ki je nastala morda v hipu vzhicenja, diha mnogokrat več umetnosti, nego dovršena slika. Toda umetnost se mi zdi vendar mnogo preresna zadeva, kakor da bi smelo pod njeno firmo rafinirano špekulantstvo novih diletantov obhajati svoje orgije.

Zanimalo bo morda, če objavim nekaj mest iz reklamnega članka prej imenovanega monakovskega kritika Hausensteina:

„Nikdar ni bila svetu javljena še nižja in škodljivejša estetika, kakor je ona Aristoklova, ki pravi da, je bistvo umetnosti posnemanje prirode.“ —

„Novodobni umetnik ne išče več naravnih, ampak nadnaravnih, ne fizične ampak metafizične objekte. Dosedanji predmeti, ki so jih predstavljali umetniki, so izčrpani glede vseh formalnih posebnosti, ki so jih mogli nuditi. Sedaj se je začelo slikanje „one strani“. Vkljub temu pravi pa pozneje:

„Moderni umetniki (t. j. futuristi itd.) niso sekta anarhistov. Mnogo pravičnejše bi jih označil izraz „legalisti“ torej ljubitelji reda. So sicer zgodovinsko vzeto revolucionarji, ampak v bistvu konservativci. (1)... Živijo od tradicije bodočnosti, ne preteklosti; hočejo konvencije — a ne konvencije od „včeraj“, nego konvencije od „jutri“ itd.

Glede kubistov pravi, da hočejo vpeljati sistem in red v slikarstvo. „Umetniška misel reda se tu kaže (pri Pablo Picasso, kubistu. Op. ref.) v svojej najpriprostejši materijalizaciji: kot trigonometriški znak, kot kocka, piramida, paralelni epiped. Svet kaže v teh slikah kristalizacijo prirode, doživljeno v umetnikovih vizijah“.

Šaj je „estetika po naravi posnete podobe od nekdaj le legenda, vstvarjena po profesorjih umetnosti“.

Hausensteinovo včasih brezimno tolmačenje futurističnih eksperimentov postaja tam zanimivejše, kjer deli te umetnike v različne skupine z obzirom na njih razvitek.

Eni, pravi pisec, so naravni potomci neoimpresionizma, ki je prvi jel operirati s spektralnimi barvami. A to ne drži, ker je neoimpresionizem tudi še impresionizem, torej ima vsekakor naturalistične tendence. Ako neoimpresionisti uporabljajo v doseg lepših svetlobnih efektov spektralne barve, (ki se mešajo šele v gledalčevem očesu) je to uporabljanje vendarle sredstvo in ne sam namen. Futuristi pa včasih slikajo (sit venia verbo!) „fantazije“, „kompozicije“ itd. itd., ki nimajo namena pokazati katerega si bodi naravnega sižeja, ampak so le kombinacije svobodno izmišljenih potez in ploskev. Ko bi ne bil videl teh slik, bi mi bila ta struja še najsimpatičnejša. Toda o tem hočem izpregovoriti v posebnem članku prihodnjega letnika.

Druga skupina stremi za tem, da oponaša slikanje pranarodov. Naivnost, otročje nazirane oblike in konture, najsurovejše kombinacije barv, ignoriranje vsake perspektive in anatomije: to bi bila splošna karakteristika teh. Razumevanju so le v toliko bližji, da vzamejo svoje globoke, — morda vendar ne transcendentalne! — misli iz narave, t. j., opazovalcu se večkrat posreči spoznati, da ena slika predstavlja ženski akt, druga potok v šumi, tretja jadrnice itd.

Zopet drugi parodirajo impresioniste, ki smo jih vajeni gledati v razstavah „Secesij“. Ti ne morejo vkljub vsem pretiranostim skriti, da „znajo kaj“, in gledalcu je žal, da svoje znanje tako nesmiselno zapravljajo.

Toda kakor vedno, če se govori o različnih umetniških strujah, tako je tudi tukaj nevarnost, da se zaide v razdelitev, ki ne odgovarja nikdar popolni resnici. Clovek

je že vsled šolske vzgoje temu priučen, da meče vse v posebne predele in da tako izbriše ravno ono, kar je najbolj značilno v prirodi, znanosti in umetnosti, to so prehodi iz ene skupine v drugo.

Umetniške razstave nam kažejo to napako najočividnejše. V kritikah mrgoli razdelitev in uvrstitev v posamične rubrike, ako pa prideš v razstavo, potem vidiš toliko struj, kolikor je umetnikov.

Tako tudi pri futuristih.

Kakor so si podobni med seboj, vendar ima vsak svojo posebno norost, recimo svak kaže svojo osebno noto.

Eni pa se jasno razlikujejo od vseh na prvi pogled, to so kubisti. V humorističnih listih sem videl kubistične poizkuse že pred mnogo leti. Spominjam se neke ilustracije, ki je predstavljala človeka, ki ravnokar razleti. Vzrok sem pozabil. Mislimo si, da je požrl peklenski stroj. Narisano je bilo to tako, da je bila slika polna delov teles, ki so frčala po zraku na vse strani.

Ako so vsi ti deli razun tega še narisani s trikotom in šestilom, se zove taka slika kubistični umotvor.

Tako sem videl slike, ki predstavljajo razmetane dele gosli, mosta, hiš in drugih stvari. (Glavni zastopniki Georges Braque in Pablo Picasso, Ludwig Schelfhout. Vendar pa srečavamo v tej razstavi tudi slike, ki jih človek z veseljem pogleda. Virtuozne skice, narisane od mojstrskih rok. Kako so prišli v to družbo, tega nisem mogel dognati. Če so ti futuristi, je Jakopič tudi futurist.

O posamičnih slikah govoriti, ako bralec nima prilike videti originalov ali vsaj reprodukcije njih, menda nima smisla. Omenjam le, da je razstava internacionalna in da združuje kot taka umetnike vseh evropskih kulturnih narodov. Čehov, Poljakov in Rusov je tudi nekaj med njimi.

Prorokovati je vedno kočljiva stvar. Toda mislim, da bi prorokovanje o bodočnosti futurizma in kubizma ne naletelo na velike težave in da bi še najbolje pogodil oni, ki bi prorokoval, da futurizem nima bodočnosti in da ne bo več dolgo trajalo, ko bo ta "umetnost prihodnosti" samo še izrodek preteklosti. Seveda ljudi, ki bodo hoteli izvabiti iz občinstva denar na drug način nego s poštenim delom, ne bo nikdar manjkalo. Toda zgodovina umetnosti bi jim delala krivico, če ne bi prešla preko njih na dnevni red.

Saša Šantel.

Novi Akordi št. 4. in 5.

Št. 4. N. A. je prinesla čvetero skladb najrazličnejše vsebine. Premrlov Menuet mi izredno ugaja. Vsebinsko, kakor tehnično je kaj pripraven za proizvodnjanja pri šolskih produkcijah in za take prilike je treba biti v izbiro zelo previden ter vzeti najdovršenejše in najboljše. Druga skladba so moje "Trobentice", otroški zbor s klavirjem, ki naj bi služil pevskemu naraščaju po glasbenih šolah. Vender pa je skladba brez škode primerna tudi za samospjev. Slišal sem "Trobentice" že peti ter so splošno ugajale.

Ravnikov samospjev "Pozdrav iz daljave" je globoko-nežno občutena skladba, harmonično in melodično izrazita, tesno se besedila oklepajoči klavirski del je samostojen ter zahteva razumnega igralca. Skladba je sicer kratka, a zaleže za cele strani hvaljenih tujih del.

Jerebov moški zbor "Jutro" ne nudi bogve kaj zanimivega. Drži se meja tradicije. Priporočam pa ga kaj toplo zlasti onim moškim zborom, ki tožijo, da je vse novo pretežko zanje. Ako jih straši edini visoki "be" proti koncu, si lahko

znišajo vso skladbo za cel ton brez strahu za base.

Številka 5. je po pomoti izišla brez glasbeno-književne priloge. Založništvo nam obeta za to dvojno prilogo k 6. številki. Tudi v tej številki so štiri skladbe. Vedno mladi Grbič nam podaja lepo Mazurko chopinsko klasičnega značaja. Služiti zamore istemu namenu, kakor že omenjeni Premrlov menuet. Kamen, ob kateri se bo morda ta ali oni izpodtaknil, je moj mešani zbor "Vasujejo". Pa naj se!

Zelo srčkan pa je Premrlov otroški samospjev "Kdo je to?" Vesel ga mora biti star in mlad. Srčno pozdravljam Premrla tudi kot srečnega skladatelja na polju mladinske glasbe. V to vrsto šteje tudi moja otroška, nad vse priprosta pesmica Ga-ga, ki zaključuje to številko Novih Akordov.

Emil Adamič.

Svetovna organizacija duševnega dela.

Jedno izmed najbolj mednarodnih delovanj je v prvi vrsti znanstveno delovanje in duševno delovanje sploh, kar je razvidno iz vedno bolj se množočih mednarodnih oziroma meddržavnih organizacij in kongresov. Duševno delo je nedvomno najbolj neodvisno od faktorjev, ki leže izven duševnega delavca. Zato se je pojavila tudi že na znanstvenem polju tendenca organizirati enotno in racionalno duševno delovanje celega sveta.

Dočim je moral pisatelj, ko še ni bilo znano jekleno pero, sam izdelovati svoje pisalno orodje iz gosjih peres, diktira moderni duševni delavec jednostavno v diktirni stroj. Od tu dalje delujejo le podrejene sile do onega momenta, ko dobi interesent duševni proizvod v roke. To je eden izmed mnogih olajšav duševnega dela, na podlagi katerih prihrani duševni delavec

mnogo časa, ki ga porabi lahko veliko bolj plodonosno. Kakor se mu odvzame na ta način mehanično delo, tako se mu odvzame lahko tudi napolmehanično delo, kakor je nabiranje gradiva, iskanje virov in pregled čez vso literaturo gotove stroke. To delo se da ravno tako organizirati in prepustiti podrejenim silam, kar pa je do sedaj le v neznatni meri storjeno. Mehanično delo duševnega delovanja ima to lastnost, da se mora izvršiti, predno se pride k lastnemu duševnemu delu.

Anarhija, ki vlada v literarni produkciji, povzroča, da duševni delavec ne more dobiti nikdar dovolj vpogleda v ta ali oni problem, da ne ve ničesar o sočasnih paralelnih delovanjih na istem polju in da je primoran delati več ali manj površno vsled nedostatka podatkov, katere ne ve kje iskati. Pri današnjem stanju je nemogoče se seznaniti z vsemi dosedanjimi deli in rezultati na kakem polju in priti do tozadevnih virov. Z vsemi temi pripravljalnimi deli se izgubi ogromno energije in časa.

Da se opomore temu stanju in da se izvede svetovna organizacija duševnega dela, se je ustanovila na inciativo slavnega „prirodoslovca-filozofa“, energetika dr. W. Ostwald-a mednarodna centralna organizacija, ki ima storiti v tej zadevi prve korake in sicer v Monakovem pod imenom: „Die Brücke“, internationales Institut zur Organisierung der geistigen Arbeit“. („Veda“ je o tej organizaciji na kratko že poročala). „Most“ se je ustanovil l. 1911 in dr. Ostwald je prepustil instituciji takoj 100.000 M od Nobelove nagrade, ki jo je dobil za svoje zaslužno delovanje na polju fizikalne kemije. Na podlagi svojega energetičnega imperativa: ne zapravljaj energije, vporablaj jo!, skuša vse racionalizirati, poenostaviti in spraviti na znanstveno podlago. Pred vsem se zavzema za

enotni svetovni denar, mednarodni pomožni jezik, za uvedbo svetovnega časa, reformo kalendra, dnevne razdelitve v decimalnem smislu itd.

„Most“ si je stavil sledeče naloge:

1. „Most“ ima biti poizvedovalnica, ki naj posreduje med posameznimi duševnimi delavci in med zakladi duševnega dela celega sveta.

2. Ima biti posredovalnica med posameznimi člani organizacije duševnega dela.*)

3. Ima biti organizatorični urad v svrhu izvedbe posameznih razvojnih stopenj organizacije.

4. Zavod ima gojiti znanost in tehniko organiziranja.

„Most“ hoče kot tehnični urad oddeliti od duševnega delovanja mehanično pripravljalno delo in vzeti to delo v svojo oskrbo. Ta mednarodni kolektivni urad bo pred vsem informativnega značaja. Vsak, ki bo hotel imeti glede tega ali onega problema, te ali one zadeve kake podatke ali pa informacije, se bo obrnil samo na to centralo in ta mu bo dala zahtevane podatke ali pa bo označila mesto, kjer je dotični material na razpolago. Radi tega bo glavna naloga „Mosta“, da sestavi kolikor mogoče popoln seznam duševnih delavcev, znanstvenih organizacij in vse dosedanje literature vseh jezikov. Poslovanje tega urada bo podobno poslovanju velikomestne telefonične centrale. „Most“ bo tvoril možgane človeštva.

Predno bo ta centrala zamogla pravilno in uspešno delovati, bo treba vse duševne produkte v tisku, ki so raztreseni po celem svetu, inventarizirati. Da se izvede to z najmanjšimi stroški, da zavzame deponiranje knjig in literarnih podatkov v centrali najmanj prostora in da se porabi pri iskanju podatkov najmanj časa in energije, je nujno

*) Odtod prihaja označba „Most“.

potrebno, da se vpelje jednotni format tiskovin in jednotna registratura vseh tiskanih proizvodov.

Ker vlada glede formata tiskovin „divja anarhija“, kakor pravi dr. W. Ostwald, zato je iznašel on precizno znanstveno definiran format, katerega imenuje svetovni format. Vsled sedanjega neenotnega formata, ki je plod svojevoljnosti, trpe knjigarnarji, založniki, biblioteke, tiskarji, knjigovezi, konzumenti, z eno besedo vsi, ki pridejo s knjigami in tiskovinami v dotiko. Tiskalni in obrezovalni stroji morajo biti urejeni na vse mogoče formate, kar napravi stroje mnogo bolj komplicirane. Knjigarne in knjižnice pa trpe pod dejstvom, da se ne more izrabiti predalov in prostorov popolnoma, ker preostaja radi raznovrstnosti formatov med knjigami in med tiskovinami vedno dovolj neizrabljenega prostora. To se pri malih knjižnicah le malo pozna; drugače pa je to pri knjižnicah, ki štejejo na milijone zvezkov. Vse

te nedostatke odpravi svetovni format.

Svetovni format temelji na sledečih 3 določbah:

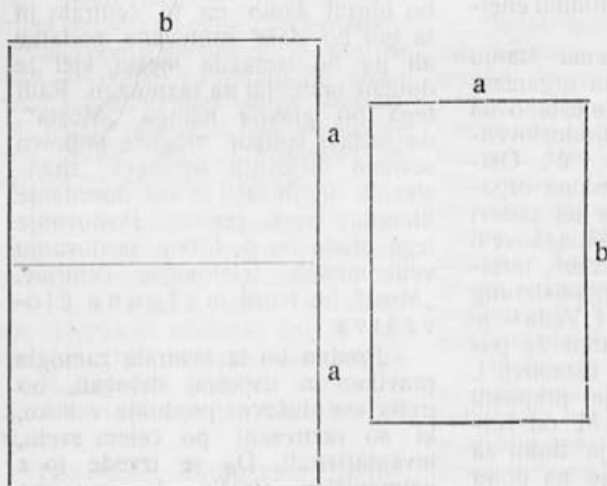
1. Formati morajo biti med seboj v takim razmerju, da se da večji format razdeliti brez ostanka na 2 manjša formata.

2. Na ta način nastali formati morajo biti med seboj podobni, to se pravi: $\frac{\text{višina}}{\text{širina}} = \text{konstanta}$.

3. Pri temeljnemu formatu znaša krajša stran 1 cm.

Matematična podlaga svetovnega formata je sledeča:

Pred seboj imamo pravokotni format. Poleg njega položimo format, ki znaša ravno polovico prvega. V splošnem si ta dva pravokotnika nista geometrično podobna, zato zahteva druga točka, da je $\frac{\text{višina}}{\text{širina}}$ vedno konstanta.

Ako označimo širino malega pravokota z a in višino z b , bo širina večjega, še enkrat tako velikega pravokotnika b in višina $2a$. Da sta ta dva pravokotnika medseboj geometrično podobna, mora veljati proporcija

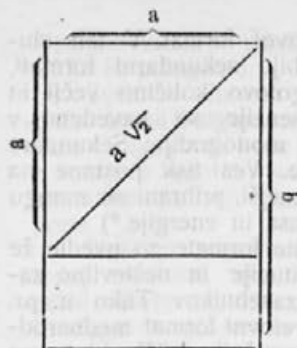
$$b : a = 2a : x$$

$$\text{iz te sledi } \begin{array}{l} b^2 = 2a^2 \\ \text{in } b = a\sqrt{2} \end{array}$$

Daljša stran mora biti toraj $\sqrt{2}$ krat večja od krajše, da se zadosti prvim dvem pogojem.

Vzorec $b = a\sqrt{2}$ pa ne pomeni drugega, kakor diagonalo kvadrata s stranico, a kar nam poda konstrukcijo zahtevanega formata. Vza-

memo kvadrat s stranico a , potegnemo diagonalo in ta nam da še drugo daljšo stran formata, oziroma višino.

Ako znaša $a = 1$ cm, bo $b = 1 \cdot \sqrt{2} = 1.41\dots$; to je temeljni format, oziroma format št. I. Z zaporedno podvojitvijo dobimo celo vrsto daljših vedno večjih formatov. Splošni vzorec za vse formate se glasi: $2 \frac{n-1}{2} \times 2 \frac{n}{2}$, kjer pomeni prvo število krajšo, drugo pa daljšo stran.*) Ako stavimo na mesto n zaporedoma števila 1, 2, 3, 4, 5 itd. dobimo formate I, II, III, IV, V itd. katerih dimenzije so navedene v sledeči tabeli :

Štev.	Dimenzije v cm	Vporaba
I	1 × 1.41	} znamke, male etikete itd.
II	1.41 × 2	
III	2 × 2.83	
IV	2.83 × 4	} večje etikete, vstopnice, vizitke, fotografije, vabila itd.
V	4 × 5.66	
VI	5.66 × 8	
VII	8 × 11.3	pisemski papir, kuverte itd.
VIII	11.3 × 16	žepni format za knjige
IX	16 × 22.6	običajni format „ „ in revije
X	22.6 × 32	format za ilustrirana dela in atlante.
XI	32 × 45.3	} formati za rise, časopise, zemljevide, plakate, vozne rede itd.
XII	45.3 × 64	
XIII	64 × 90.5	
XIV	90.5 × 128	
XV	128 × 181	
XVI	181 × 256	
	itd.	

Za književni trg pridejo 3 formati v poštev: format št. VIII za žepne izdaje, za liriko, male povesti in podobne knjige; št. IX za znan-

*) Ta vzorec je boljši kakor oni, ki ga navaja W. Ostwald v svoji monografiji „Die Weltformate“, ker se vjemajo arabske in rimske številke. Pri njegovem vzorcu je treba položiti pri formatu I za n 0, za format II 1, za format III 2 itd., in se številke ne vjemajo. Njegov vzorec se glasi: $2 \frac{n}{2} \times 2 \frac{n+1}{2}$.

stvene in poučne knjige ter revije; št. X za večja ilustrirana dela, za ilustrirane revije, atlante itd.

Svetovni formati izključujejo svojevrednost, ker so točno definirani in so najjednostavnejši od vseh drugih možnih formatov. Pod označenimi tremi pogoji eksistirajo samo navedeni formati.

Za vse slučaje na polju tiska, kjer vsebina knjige ni navezana na kakí format, je jedino svetovni format na mestu. Za dragocene umetniške knjige, ali pa za dela, ki izidejo v omejeni izdaji, ni nujno, da se jim predpiše svetovni format. Knjige, revije in tiskovine, ki so tiskane oziroma vezane v svetovnem formatu, imajo pred divjimi formati to velikansko prednost, da se jih da lahko vedno v določeni predal, ne da bi ostajalo nad knjigami kaj praznega, neporabljenega prostora, da se prilegajo tiskovine vedno v gotovi karton, mapo ali miznico in da se dajo deli raznih knjig in brošur brez težkoč vezati v en zvezek. Svetovni format pa ni važnega pomena samo za knjige, temveč tudi za vse možne tiskovine, za korespondenco in produkcijo papirja.

Vpeljava jednotnih formatov bo dalekosežnega pomena. Fabricacija papirja se poenostavi, posebno pa glede strojev. Treba bo izdelovati le zadostno velik format, dateri se bo dal z zaporedno razpolovitvijo razdeliti brez ostankov na poljubne manjše formate. Ker bo treba imeti v zalogah samo par formatov papirja, se olajša transport, manipulacija v skladiščih in trgovinah. Delo v tiskarnah se olajša in poenostavi, ker bodo urejeni stroji le na 2 ali 3 različne formate. Ker bodo imele knjige dva ali kvečjemu tri različne formate, se bodo poenostavili tudi razni stroji v knjigoveznicah. Tu je treba omeniti to, da morajo biti nerazrezane in neobrezane knjige in tiskovine nekoliko večje, tako da se jih z obrezanjem lahko reducira na nor-

malni svetovni format. V teh slučajih se rabijo sekundarni formati, ki so za gotovo količino večji in katerih dimenzije so navedene v Ostwaldovi monografiji: Sekundäre Weltformate. Ves tisk postane na ta način cenejši, prihrani se mnogo prostora, časa in energije.*)

Svetovne formate so uvedle že mnoge institucije in neštivilno zavodov in zasebnikov. Tako n. pr. je uvedla svetovni format mednarodna zveza kemičnih družb, kiobsega ves svet in šteje čez 18.000 članov. Nebroj knjig se že tiska in veliko revij že izhaja v svetovnih formatih.

Dalje je sprejel tudi centralni komité „Švicarske deželne razstave v Bernu 1914“ določbo, da so dovoljene na razstavi le tiskovine v svetovnem formatu.

Ker vlada tudi v socialnem življenju zakon vztrajnosti (Trägheitsgesetz, zakon setrvačnosti), ki se nazivlja konservativnost, zato bo preteklo nekaj časa, predno se udomači svetovni format. Tudi z vpeljavo decimalne metrske mere ni šlo tako hitro in gladko in še sedaj vidimo Anglijo in Zedinjene Države pri stari, nepraktični meri. Noben upor konservativnih elementov napram novotarijam ne traja dolgo, ako se izkaže, da je novotarija racionalnejša, enostavnejša in bolj praktična nego staro stanje. Zato je tudi v omenjenih dveh državah zapaziti močno tendenco vpeljati končno vsesplošno priznano in vporabljano metrsko, decimalno mero. Svoje dni so se konservativni elementi zelo upirali metrski meri. Pojavili so se najrazličnejši predsodki in pomisleki ter pričakovale mnogovrstne težkoče. Pa zmagal je racionalizem. Nove mere so se hitro udomačile. Vpeljava svetovnega formata bo morala iti po isti poti. Vse kaže na to, da se bo treba boriti tudi tu s konservativnimi

*) „Voda“ izhaja v svetovnem formatu IX C, ki se pri vezbi da reducirati na format IX A.

elementi in da se udomači ta novotarija le polagoma.

Svetovni format je prvi formalni korak k organizaciji duševnega dela. Drugi korak hoče storiti „Most“ z vpeljavo enotne, sistematične registrature za vso literaturo celega sveta.

Duševni proizvodi imajo samo tedaj vrednost, ako se dajo uporabiti. Duševna, literarna dela so izražena v pisavi in tisku. Kdor hoče graditi na podlagi dosedanjih proizvodov, se mora poslužiti knjig in knjižnic. Uspešno in izčrpljivo pa se posluži človek literarnih virov le, ako jih najde brez velikega truda in v najkrajšem času.

Zato je potreben k svetovni organizaciji tiska enoten in enostaven svetovni registrativni sistem. Poizkusi spraviti vso človeško delovanje v znanstveno utemeljen sistem, so že zelo stari in mnogo načrtov je prišlo že na dan. Popolnoma objektivni in eksaktno znanstveni sistem se dosedaj še ni posrečilo najti, razun na nekaterih specialnih poljih.

Tak sistem bi moral imeti sledeče lastnosti:

1. Mora odgovarjati vsem potrebam, obsegati vse pojme in biti mora neomejeno raztegljiv.

2. Mora biti neodvisen od vseh naravnih jezikov.

3. Mora označiti vsak pojem enostavno.

4. Mora zahtevati pri uporabi minimum energije.

Od sistemov, ki so bili do sedaj iznajdeni, odgovarja v principu edinole decimalni sistem, katerega je iznašel Amerikanec Melvil Dewey in katerega je sprejel tudi že mednarodni bibliografski institut v Bruselju kakor tudi mnogo večjih knjižnic. Mednarodni bibliografski institut ima na ta način že 12 milijonov literarnih podatkov registriranih.

Dewey je razdelil vso možno literaturo na 10 delov. Vsak tak

del dobi primerno številko od 0 do 9 in se deli zopet na 10 delov, ki dobe zopet označbo od 0 do 9. Na ta način dobljeni deli se zopet dele in to se ponavlja, dokler se ne pride do predmetov, pojmov in besed, ki se ne dajo več deliti, oziroma to ni potrebno.

Za vzgled vzemimo skupino 5, ki obsega prirodoslovje. Ta oddelek se deli na 10 delov, od katerih pomeni vsak del posebno panogo prirodoslovja in se označuje z številkami 50, 51, 52—59. Število 52 znači n. pr. astronomijo. Ta se deli zopet na pododdelke, 520, 521, 522, 523—529. 523 predstavlja opisno astronomijo, ki se deli zopet na pododdelke 5231, 5232, 5233, 5234—5239, od katerih del 5233 obsega vse kar se tiče zunanje podobe lune. Tako smo prišli do vsporeda števil, ki pomeni v vseh jezikih isto in sicer luno. Na podlagi tega je sistem popolnoma neodvisen od jezikov. Na podoben način se postopa v vseh drugih slučajih. Določeni vspeh števil izraža torej gotovi pojem, ki ima toliko več števil, kolikor bolj je konkreten in toliko manj, kolikor bolj je splošen.

V principu je ta sistem nedosegljiv in naravnost idealen, le žal da se še ni posrečilo najti znanstveno utemeljeno, praktično izvedbo. Praktična izvedba Dewey-evega sistema ni znanstveno utemeljena, temveč bazira na popolnoma svojevoljni razdelitvi. Manjka mu znanstvena objektivnost.

Ako bi se našla znanstveno utemeljena razdelitev kulturnega delovanja človeštva, tako da bi pripuščal sistem z občnim napredovanjem neomejeno dopolnjevanje, bi bil ta sistem, kot mednarodno pismeno sredstvo za medsebojni sporazum velikanskega pomena. Imeli bi „mednarodni jezik“ brez besed. Vse bi se dalo izraziti v številkah, ki so mednarodne. Ker Dewey-ev sistem ni znanstveno preciziran, se bo dal pač težko vpe-

ljati po celem svetu. Dokler se ne posreči kakemu iznajditelju ustvariti znanstveno utemeljen sistem, ne kaže drugega kakor uporabiti omenjeni sistem.

Na podlagi tega sistema se stavi katalog knjig, tako, da se vrste predmeti razprav v alfabetskem redu. Poleg vsakega spisa je navedena številka glavnega pojma, o katerem se razpravlja. Ako razpravlja kak spis o razmerju dveh stvari, potem se označi to tako, da se med oba pojma, ki sta izražena v številkah, postavi dvopičje. Na vsakem spisu, oziroma na vsaki knjigi se natisne ali pa vloži posebna registratura, ki podaja vsa potrebna data, kakor jezik, v katerem je pisana knjiga, leto izdaje, kraj tiska, avtor, založba itd. Tako n. pr. pomenijo sledeča števila in znaki: [52338 : 3983 (4336) >1403< (04) = 3] naslednji naslov neke knjige oziroma brošure: Vpliv mesečnega mrka leta 1403 na vraže v gorenjem Bavarskem. Predavanje v nemškem jeziku" (Natančnejša navodila glede registrature se nahajajo v literaturi, ki je navedena na koncu tega članka).

Za manjše knjižnice in zbirke zadostuje par oddelkov in števila z dvema ali tremi mesti. Decimalni sistem ne zahteva, da se deli vedno na 10 delov; zahteva samo da jih ni več kot 10.

Velika moderna knjižnica, urejena po Dewey-evemu sistemu, izgleda približno tako: Vsak splošni pododdelek ima svoje prostore, oziroma svojo dvorano, označeno s številkami 0, 1, 2, 3, 4, ... 9.

V vsakem takem prostoru je 10 omar, tako da nosijo n. pr. omare oddelka 2 številke 20, 21, 22, 23 ... 29. Vsaka omara ima 10 oddelkov, tako da ima n. pr. omara št. 25 sledeče označbene oddelke; 250, 251, 252, 253, 254 ... 259. Vsak oddelek ima 2 ali 3 vrste polic, ki so odvisne od višine formatov VIII, IX in X, ki pridejo

pri knjigah v poštev. Na posameznih policah so lahko pri obširnih knjižnicah daljši pododdelki z oznakami na. pr. 2540, 2541, 2542, 2543 ... 2549.

Ako zahteva interesent n. pr. kak spis, ki se tiče lune, bo pogledal manipulant v katalog, kjer bo našel poleg besede luna v prejšnjem vzgledu že navedene številke 5233. Knjižničar bo šel torej v dvorano oziroma prostor št. 5, se ustavil pri omari št. 2 poiskal oddelek št. 3 in pogledal, ali se nahaja zahtevani spis v pododdelku št. 3.

Tako hoče urediti „Most“ centralno knjižnico celega sveta. Tam, kjer ne bo spisa v originalu, bo vložen list v svetovnem formatu, na katerem bodo zabeleženi vsi podatki dotičnega spisa in mesto, kjer se dobi.

Da se bo pa mogel inventarizirati vsak spis posebej in depozirati na pravo mesto, hoče omejiti „Most“ debele knjige z večjimi spisi na najnujnejše slučaje in razdeliti obširne spise ter revije na elemente. Hoče doseči, da se tiska vsak spis popolnoma zase in da se zvežejo eventualno le spisi, ki obdelujejo eni in isti predmet. Revije bi morale izhajati tako urejene, da bi se dali članki, ki izidejo v več številkah, združiti in zvezati v celoto. Spisi, ki obdelujejo kak predmet od različnih strani in v različnih zvezah, se imajo tiskati po posameznih poglavjih tako, da bi interesentom ne bilo treba kupovati cele knjige ako rabi samo en del oziroma določeni odstavek. „Most“ hoče vpletati z eno besedo monografijo za fiksiranje duševnega dela v tisku.

To so prvi pripravljani koraki pogumne in požrtvovalne skupine mož, ki hočejo organizirati duševno delo celega sveta. Vsak resnično napreden človek mora tudi želei, da pride ta epohalni načrt k realizaciji. Ako pa to želi, potem je tudi dolžan, da akceptira te nove

ideje in nove uredbe, ki pomenijo velik napredek človeštva in da jih uveljavi v svoji okolici po svojih močeh. Slovenski založniki knjig, izdajatelji revij, tiskarnarji, knjigovezci, z eno besedo producenti in konsumenti tiska pa imajo lepo priliko pokazati z vpeljavo svetovnih formatov, da so dovzetni za tozadnevni napredek, da nočejo biti med zadnjimi, temveč med prvimi.

K objasnitvi svojih idej in načrtov ter v svrhu propagiranja je izdal „Most“ celo vrsto monografij, med katerimi so najvažnejše sledeče:

- Die Brücke, Satzung.
- W. Ostwald : Die Brücke
- „ Die Organisierung der

Organisatoren.

„ Das Gehirn der Welt.

„ Die Weltformate.

„ Sekundäre Weltformate.

K. W. Bührer u. Ad. Saager : Organismus der geistigen Arbeit.

Die Organisierung des Druckwerks. Weltregistratur.

K. W. Bührer : Raumnot und Weltformat.

Dalje izdaja „Most“ tudi svoj informacijski pölmesečnik „Brückenzeitung“.

Vse te publikacije so izšle oziroma izhajajo v svetovnem formatu št. IX in se dobe : Brücke, München Schwindstrasse 30. H. Pajer.

Filozofija, psihologija, pedagogika.

Kamenje bo vpilo... Nova hrvatska knjiga. Psihologija v boju za svoj obstanek.

Kamenje bo vpilo...

Mladenči, zdaj se pije
zdravljica v aša, vi naš up!
Ljubezni domačije
noben naj vam ne vsmrtil strup!
Ker po nas
bo vas
jo srčno branit' klical čas.

Prešeren.

Pred kratkim je preteklo sto let, kar so Prusi z zmago pri Lipskem otresli jarem, ki jim ga je bil Napoleon z vso silo privil na vrat po bitki pri Jeni (1806). V čast in slavo tronarodne bitke in pa odrešilne zmage nad dotlej vsemogočnim Korzičanom je ob stoletnem jubileju vesoljno Nemštvo zgradilo ogromen, 91 metrov visok spomenik, ki so ga stavili celih 14 let in ki je veljal do 6 milijonov mark. Kakor zamišljen velikan na straži se dviga ta kameniti orjak iztočno od Lipskega na ravnici med mestom in pa slavnim bojiščem. Ne vem, s čim bi ga prav primer-

jal; vredni drugovi mu utegnejo biti le egiptovske piramide, Bismarckov spomenik v Hamburgu in pa newyorška Svoboda.

Impozantna je 91 meterska rast tega kolosa, ki se od pet do glave zrcali v umetnem jezercu pred seboj, da se ti vsa granitna pošast dozdeva še enkrat višja, nego je v istini. Še bolj pa mi je imponirala brezprimerna požrtvovalnost, ki je tukaj zakopana v mrzli kamen in ki jo je pač narekovalo članom „Patriotenbunda“ le vroče rodoljubje. Nemec ljubi svojo domovino ter se ponaša pred svetom s svojo ljubeznijo do nje, to sem živo čutil ob vznožju tega neobičajnega spomenika in tisti naš „rodoljubar“-ski cinizem se mi je takrat zazdel oduren zločin.

H v a l e ž n o s t, p o n o s, v z p o d b u d a govori iz tega sklovja, ki ga je požrtvovalno in ob enem dalekogledno domoljubje oblikovalo v monumentalen izdelek nemške arhitektonske umetnosti. Posebe podčrtan se mi zdi v tem kamenju pojem „vzpodbuda“, trajen memento vsemu narodu: „Toliko

smo že dosegli in kaj vse še lahko dosežemo s požrtvovalnostjo in neustrašenostjo, s trdno vero v bodočnost in z zaupanjem v svoju moć!" Ta memento zgovorno izpričujejo simboli kipi v notranjem „svetišću“ lipskega spomenika.

In še neizpodbiten dokaz dvomljivcem, da bi to ne bila socialna pedagogika, pisana v kamenje! Spomenik stoji na samem, precej daleč ven iz mesta; bližna sosesčina mu je centralno pokopališće s krematorijem. Za trudne romarje, ki jih pać nešteto, zlasti iz mladinskih vrst, v bližnji bodoćnosti noga zanese k temu narodnemu svetišću, je bilo pać treba misliti na telesno okrepcavo. In v to svrhu se tam poleg spomenika gradi samo ena, velika restavracija — na nealkoholni podlagi!)

Nova hrvatska knjiga.

Ne samo, kar se v tej ali oni dobi piše, temveć tudi to, morda še v većji meri, kar se čita, utegne biti — *signum temporis*, znamenje časa. In s tega vidika moramo pać iskreno čestitati hrvatskemu narodu na književnem daru, ki mu ga eden izmed njegovih sinov pošilja daleć preko oceana za — „spoznavanje samega sebe.“¹⁾

Da najprej pogledaš na str. 186—188 objavljeni bogati „popis pisaca i djela, koji bijahu od pomoći u proućavanju i sastavljanju ove knjige“, kjer se čitaju imena

1) Spomenik je torej izliv nemške narodne duše, des teutschen Kraftmeiertums, in ima, kakor se v zgorajšnji glosi dobro povdarja, vzgojen pomen. Umetniškega pa prav gotovo ne. O tem si je civilizirani svet edin. V. K.

2) Upoznavanje samoga sebe. Napisao dr. A. Biankini, liećnik u Chicagu. U Zagrebu, nakladom tiskare i litografije C. Albrecht. 1918. Obseg: 190 str.

Juriju Biankiniju, bratu-uzgojitelju prigodom ćetrdesetgodišnje duševne zajednice harno posvećuje pisatelj.

najglasovitejših americkanskih, nemških, angleških, francoskih in italijanskih psihologov, bi prav gotovo mislil, da imaš opravka z novim ućbenikom psihologije.

Toda takoj poćetkom celih 9 strani obsegajoćega „predgovora“, kjer B. nekam rapsodićno govori o tem in onem, izvemo, da avtorju ni bilo do tega, napisati delo o psihologiji, da je marveć hotel svojim rojakom podariti — „jednu uzgojnu knjigu, uporedo prama kulturi svojeg vremena i prama uzgojnim potrebama svog naroda“. G. pisatelj je vsekako „vlastitom praktićnom izkustvom i doživljajima kao ćovjek i liećnik“ imel dovolj prilike se uveriti, da je vzgoja ena izmed najvaćnejših zadev vsakega naroda in da je dobra vzgojna knjiga knećje darilo narodu. To je pać smisel iskrene izpovedi: „Na temelju proućavanja i prispodobe, moje je ćedno (skromno) mnijenje, da se mora podići uzgojem ne samo niveau umni, već i duševni našeg naroda, prama potrebama života, a to uzgojem volje, proširenjem vidika, samopouzdanjem i samoštovanjem, prilagodjenjem kulturno-socijalnim prilikama, usposobljenjem za utakmicu (tekmo), koja nam se nameće svakim danom u borbi za obstanak i u dodiru (dotiki) sa drugim pasminama i susjedima“. (Str. 5).

Knjiga zelo prikupljive vnanjosti obsega sledećih sedmero delov: I. Sveobći dio. II. Prvobitni pojavi duševnoga života: misao, volja - htijenje, ćuvstvovanje, djelovanje. III. Temeljni uvjeti (pogoji) duševnoga djelovanja: inteligencija ili shvaćanje, paćnja, umornost (utrujenost), pamćenje. IV. Bitnost duševnoga života: savjest, razmišljanje, govor, uzgoj. V. Utisci izvanjskoga svijeta: poimanje izvanjskih obstojnosti: prostor, vrijeme (ćas). VI. Uvjeti za duševne stećevine (pridobitve) i mo-

ralne vidike: ljubav, afekti, temperament, razpoloženje, strast, srdačnost, iskrenost, marljivost, snosljivost (strpljivost), umjerenost, ustrpljenje, čistoća, poniznost, samilost (sočutje), blagost, nesebičnost. VII. Najzvišeniiji pojavi ljudske (človeške) duše: idealno shvaćanje, vjera, čudorednost (nравnost), etika.

Silno zanimiv je I. del, kjer se nam ob 20 čednih slikah in obilici živih zgledov iz praktičnega življenja nazorno predočuje živčni ustroj in pa delovanje čutil, vse to na podlagi najnovejših znanstvenih pridobitev. Nekoliko bodo naše bralce pač motile slike z angleškim besedilom, ki so kajpada posledica prekoceanskih klišejev.

Knjiga je brez icenjaške na vlake, pisana tako prav po ameriškanski, t. j. vpoštevajoč pred vsem načelo vsakdanje porbnosti.

Sklepam z željo, ča bi Slovenci, ki še nimajo take kajige, osobito naši učitelji, veselo segi po bratskem Biankinijevem spisu, ga marljivo brali in se po njem ravnali!

K. O.

Psihologija — v boju za svoj obstanek.

Ko se je psihologija tam pred 50 leti, po dobrem zgledu prirodoslovnih ved, oprijela empirične metode izsledovanja, je začela v takem tempu napredovati, ča danes občudujemo njene izsledke. Ta napredek je bil tolik, da se ela vrsta ved: pedagogika, pravoslvoje, psihiatrija, estetika... prej ali slej mora v znamenju tega napredka, vsaj tu ali tam, do kosti izremeniti.

Nad vse pomoljiv dokument tega napredka izza ekočega leta je znanstvena revija, k je pravkar končala prvi letnik s pnosnim imenom „Napredki psihologije in njenih porab“) in ki jo ure-

1) Fortschritte der Psychologie und ihrer Anwendungen.

juje würzburgski profesor K. Marbe. Ta revija hoče prinašati — „psihologična izsledovanja z najrazličnejših torišč. Toda sprejmejo se le taki izdelki, ki ne temeljijo na metodah, kojih nerabljivost je zgodovina psihologije očitno dokazala. Za same trditve in pa pregovarjanje o psihol. problemih v tem časopisu torej ni mesta. Ker se je pokazalo, da je psihologija do danes le s pomočjo eksperimenta in statistike ugotovila znanstvenih dejstev in pa plodovitih teorij, zato bodo tudi „Napredki“ za sedaj in morda vedno prinašali zgolj izsledovanja in teoretska razmotrivanja, ki imajo eksperimentalni ali statistični temelj.“) — Človeku, ki živi v naših razmerah, se zdi pač, kakor bi poslušal lepo pravljico, ko v 6. zv. prvega letnika te revije čita, da je v velikem procesu, ki se je lani odigral pred sodiščem v Freiburgu radi ogromne železniške nesreče, 2) igral glavno vlogo psiholog (ne zdravnik ali psihiater!) izvedenec prof. Marbe.

In tej mladi vedi, eksaktni psihologiji, ki je nastopila zmagoviti pohod čez plan empiričnega znanstva, streže danes po življenju ljubosumnost njenih spekulativnih sestrá, oziroma njihovih varuhov — profesorjev „čiste“ filozofije. Ti so namreč šli in tako - le zagrulili: „Preljuba Psihologija! Odkar si nastopila eksaktno pot poizkusa in štečila, si toli napredovala, da te ni

Unter Mitwirkung von Privatdozent Dr. Wilhelm Peters, herausgegeben von Dr. Karl Marbe, o. ö. Professor und Vorstand des psychologischen Instituts der Universität Würzburg. Verlag von G. T. Teubner, Leipzig, Berlin. — Cena letniku po 6 zvezkov (24 tiskanih pol): M 12.—.

1) Fortschritte. Zur Einführung, I. zv., str. 1.

2) Dne 17. julija 1911 ob 8.32 zjutraj je na postaji Müllheim skočil iz tira iz Bazla prihajajoči brzovlak. Pri tej nezgodi je bilo 12 oseb ubitih, 10 težko in mnogo lahko ranjenih. Železniška uprava je imela škode na milijone.

več spoznati. In tisto prgišče vezi, ki te še spaja z majko filozofijo, katera te je rodila, ti je danes zgolj ovira v tvojem razmahu. Zato pa jih potrgaj in se emancipiraj do kraja, da zavouješ vrsto samostojnih stolic, ki ti brez dvoma gredo po tako častnem debutu!¹⁴

Sirenski glasovi, za las podobni onim v basni o lisici in krokarku! Pazljivo in objektivno motreči veščak mora namreč priznati, da zmagoslavna eksaktna psihologija naših dni, ako bi šla na te limanice in zatajila svojo mater-filozofijo, odžaga vejo, na kateri sedi. —

Kogar bi to svojevrstno kovarstvo na poprišču znanstva zanimalo, temu bi priporočil brošurici, ki sta jih, kajpada psihologiji v prid, obelodanila njuna prvovrstna zagovornika Wundt¹⁵) in Marbe.¹⁶)

¹⁵) Die Psychologie im Kampf ums Dasein. Von Wilhelm Wundt. Alfred Kröner, Verlag in Leipzig 1913. — 38 str. Cena: K 1'20.

¹⁶) Die Aktion gegen die Psychologie. Eine Abwehr von Dr. K. Marbe, o. ö. Professor an der Universität Würzburg. Verlag von G. B. Teubner, Leipzig, Berlin. — 32 str. Cena: K 0'96.

K. O.

Zgodovina.

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 2. zvezek, 1912.

Drugi zvezek Grudnovе Zgodovine obdeluje pozni srednji vek. Ta del se peča s teritorialnim razvojem slovenskih dežel, ki so bile last raznih posvetnih in duhovskih vladarjev. Zato je tudi teritorialna zgodovina naših dežel v tem času predvsem politična in to v prvi vrsti vojna zgodovina različnih nemških in italijanskih vladarskih rodbin, ki so gospodovale nad slovenskim ljudstvom. Ti vladarji so utemeljili po Slovenskem mnogo mest, trgov in gradov ali pa so osnovali župnije, samostane in druge javne naprave. S tem so vplivali na gospodarsko-politični in versko-cerkveni razvoj po Slovenskem. Sicer je pa zgodovina poznega srednjega veka — kakor rečeno — v prvi vrsti zgodovina slovenskih dežel, ker slovenski narod še ni prihajal v poštev. Bili smo pasivni gledalci in delojemalci.

Slovenske dežele so bile v srednjem veku silno razkosane;

zato je tudi njih teritorialni razvoj zelo raznovrsten. Treba je veliko podrobnosti, da se sestavi kolikor toliko pregledna slika. To nelahko delo je v Grudnovi zgodovini izvršeno. Zelel si v tem oziru samo eno: pisatelj naj vse došedanje ugovore in pomisleke preišče in rezultat svoje kritike z drugimi popravki vred pda ob koncu celotnega spisa.

Naj sledi še tu nekaj podrobnosti:

Na str. 64. naj se zaradi jasnosti označ, da je bil to cesar Friderik I., k je Babenberžane povzdignil v vojvode. Sedaj stoji namreč samo cesar Friderik, dasi se sicer označujejo vladarji z običajnimi številčkami. — Na str. 168. piše Gruden šlovreč ob Cimu, Rutar imenuje b Lovreč ob Cemu. — Na str. 189. se naj ime reke Nediža popravi / Nadižo, kakor je pravilno pisano na str. 303. in 304. — Na str. 98. bi bilo zopet zaradi enotnosti umestno, da bi se bil pri cesarju Frideriku označil broj II. Isto velja z str. 207. — Na str. 239. naj bi bil pisatelj, ako je

omenil, da si je Rudolf IV. prvi nadel ime „nadvojvode“, obširneje razložil Rudolfove tozadevne falzifikacije, t. zv. privilegium Fridericianum majus. — Na str. 248. naj bi se za nemško ime reke Möll pisalo slovenski dosledno Bela. — Na str. 252. naj se namesto pomenčenega imena Bela peč rabi slovenski izraz Fužine. — Na str. 259. naj se popravi izraz hrvatsko-slovenski ban v hrvatsko-slavonski ban. — Na str. 269. mora stati Friderik II. namesto Herman II. Na str. 301. mora stati cesar Jožef II. namesto Jožef I.

V jezikovnem oziru je treba pripomniti, da se spis gladko in prijetno bere. Izraz vojska v pomenu latinskoga bellum naj bi se nadomestil z vojno, ker vojska so vojaki, exercitus. Povesti o kralju Matjažu imenujemo pripovedke, ker imajo zgodovinsko ozadje, in ne pravljice, ki so brez zgodovinskega, realnega temelja. Glede prapovisja lastnih imen bo pač treba najti neko enotnost (n. pr. Gospo-svetsko polje in Gosposvetsko polje itd.)

Dr. D. Lončar.

Politična ekonomija.

Carinsko-politički eseji.

II.

U Austriji prevladali su u sredini 17. vieka merkantilistički nazori, te su doveli do jednog intenzivnog sistema zaštitnih carina. Sirovine, kojih nije bilo u obilju, nisu se smjele izvažati. No provedenje tog zaštitnog sustava nailazilo je na poteškoće u okolnosti, što su skoro sve krunovine imale posebnu carinsku tarifu. Tek 1775. su dignute carinske granice izmedju njemačko-austrijskih nasljednih zemalja. Godine 1810—11. nastupio je posve-mašnji preokret u tarifnom sustavu i to u ekstremno zaštitnim carinskom smjeru, koji je gdje gdje bio direktno prohibitivan. Do god. 1826. bilo je tuzemstvo još sa 6 carinskih granica rasječeno, od ove godine pako dalje ostala je samo granica izmedju Austrije i Ugarske, koja je tek 1851. dignuta. Te godine provela se je moderna reforma, uvozne zabrane su dignute a izvozne i prevozne carine snižene na posve neznatne svote.

Današnji carinski savez počiva na ugovoru izmedju Austrije i Ugar-

ske od 1867., te se produljuje svakih 10 godina. Zadnji put produljen je isti do 31. prosinca 1917. i to zakonskim čl. XII. iz godine 1908. Sastavni mu je dio autonomna carinska tarifa, koja sadržaje 657 uvoznih carinskih stavaka, razdieljenih na 51 poglavlja, a tek jednu izvoznju carinu na prnje, koje doiazi u važnu porabu kod fabrikacije papira.

U članku XXV. dotičnog zakona izričito kaže, da će se razprave glede obnove trgovačko-carinskog ugovora morati započeti početkom god. 1915., dakle za godinu dana.

Za ugarske vlade bilo je sklanjanje gospodarstvenih nagoda sa Austrijom od uvijek težak posao, no jamačno najteži posao predstoji god. 1917. U roku od ne ciele godine čuli smo razprave o tom pitanju od dvojice ugarskih političara. Prvi se je oglašio bivši državni tajnik u ministarstvu trgovine Szterenyi a za njim bivši ministar-predsjednik Wekerle. Obojica drže svoje razprave u Beču, pred predstavnicima austrijskog privrednog svieta, pa se tako njihova

razlaganja i nehotice moraju shvatiti kao poruku ugarskih privrednih krugova u oči početka razprava glede obnove carinsko-trgovačke nagode.

Evo međutim interesantnih izvoda Szterenyja.

Ugarska hoće, mora i imati će svoju industriju, ona hoće, mora i poduzeti će sve, da takovu stvori. O tome, da bi Ugarska postala industrijalna država, ne može biti govora, pa na to nitko pametan ni ne misli. Ugarska je pretežno agrarna država a takova će i ostati, ali sa odgovarajućom industrijom, koju mora imati, jer bez nje njena državna jakost u budućnosti neće biti osigurana. Da se to postigne, bilo je na dohvat u prvom redu pristupiti k susjednoj austrijskoj industriji, ovu dozvati u pomoć, jer ona gospodari ugarskim tržištem, ona poznaje naše prilike i zahtjeve ugarskih konzumenata, imade svoju komercijalnu organizaciju, te je po mogućnosti sačuvana od dječjih bolesti, koje svaka nova industrija mora preživjeti.

Ali i bez obzira na ovo, zahtjev je i političkog razuma, da se dvie savezne države, kao što smo mi u monarkiji, međusobno ne samo u političkom već i u gospodarstvenom pogledu podpomognu. Brojnije useljivanje austrijskih industrijalaca u Ugarsku doprinosi mnogo do ojačanja gospodarstvenog odnosa obiju država, dočim bi jedan oveći broj iz carinskog inozemstva baš protivno mogao polučiti. Kraj stalne zajednice interesa, koja time nastaje, bez da bi se posvemašnja samostalnost obiju gospodarstvenih područja samo i dotaknula, povučene su utakmičnoj borbi uže granice, koja bi se dakako u svojoj cijeloj žestini razvila, ako bi austrijska industrija kraj slobodne prodje naišla na jednu veću inostranu utakmicu. Zahtjev gospodarstvene razstave biva kod nas sve jači te se ne može poreći, da

ona od godine do godine dobiva novih pristaša. Danas je ona još više političko pitanje i program državopravne oporbe, no već dolaze i gospodarstveni momenti do izražaja.

Poteškoće jedne poletne industrijalne politike na temelju slobodnog prometa, nadalje, što se s austrijske strane toj industrijalnoj politici prave zapreke, te ne manje pojedine struje najzadnjeg vremena, koje jednostrano i po agrarne interese Ugarske štetno tumače našu posljednu gospodarstvenu nagodbu, bez obzira na političke motive jesu glavni argumenti prijatelja gospodarstvene razstave. Potanje pojave djelovale su tako i na naravne prijatelje slobodnog prometa, da su se i ovi krugovi počeli zagrijavati za gospodarstvenu razstavu. Pod takovim prilikama imalo bi se s jedne i s druge strane izbjeći svemu, što bi dalo povoda novim nesporazumcima i novijim trvenjima.

Ne smije se ni jedan čas ni ovdje, ni kod nas s uma smetnuti, da godinom 1917. stupamo u najzamršeniju gospodarstvenu situaciju, u kakvoj se naše dvie države monarkije već od 1867. nisu nalazile a takva situacija mogla bi se zaoštrenjem tankočutnosti s jedne i s druge strane pogoršati. Akoprem je nagodba od 1867. predvidjela i za eventualnost gospodarstvene razstave, bez da bi se time državopravni odnošaj naših dviju država, dualistične monarkije, u ičemu promjenio, ne može se poreći, da to veliko nagodbeno djelo u prvom redu uvjetuje jedan sporazum bez gospodarstvene razstave. Ali taj duh moći će si samo u onoj mjeri pribaviti dalnju snagu, u koliko se bude moglo djelima a ne samo riečima dokazati, da će si Ugarska kraj istog gospodarstvenog odnošaja uz svoje agrarno gospodarstvo moći stvoriti i odgovarajuću industriju i ako bude Ugarska mogla pokazati na istotakav napredak svoje indu-

strije, kao Austrija na svoje agrarno gospodarstvo.

Argumenti, koji se s austrijske strane proti promicanju naše industrije iznašaju nisu opravdani. Nije izpravno, da Austrija gubi prodju svoje industrijalne produkcije u onoj mjeri, u kojoj se jača ugarska industrija i da se austrijska industrija podvezuje u svom razvitku. Mi smo našu produkciju pomoću državnog pomicanja industrije za godišnjih 350—360 mil. K pomnožili. Je li s toga austrijski eksport u Ugarsku nazadovao? Baš protivno taj se je povisio u zadnjem deceniju za okruglih 490 mil. K. Kada bi austrijska industrija unutar svojih vlastitih državnih granica pobijala industriju carinskog inozemstva, te kada bi se u tom smjeru uredila, našli bi sasvim dobar izlaz sa obim našim industrijama, te bi se izgadile postojeće protivštine.

U tom slučaju, ne samo da bi se naša industrija mogla jako razvijati već bi i austrijska industrija gledala u susret jednom zamjernom procvatu. Onda se nebi moglo govoriti u Austriji o izmicanju radne prilike, već bi ona naprotiv našla veliko područje razvitka. Da se nebi moglo govoriti o prikrati austrijskog državnog erara jer ekspatriiranje kapitala ne samo da nije nikakova šteta za jednu zemlju, već je, ako je vlastite potrebe namirio, gospodarstvena prednost, jer ukamačenje tog kapitala i dobit na poduzeću dolazi u korist vlastitog narodnog imetka.

Glavna moja svrha je bila, tako je zaključio predavač, da razpršim nesporazumke o promicanju ugarske industrije. Od srca bi me veselilo, da mi je to pošlo za rukom. Kraj toga imao sam i jednu drugu svrhu, da Vam pružim dokaze, kako Ugarska ne traži gospodarstvenu borbu sa Austrijom, koja bi mogla pomutiti naš odnos, već protivno, da je skroz uvjerena o potrebi, da se ovdje skoro u središtu Europe vidi

jedna moćna i jaka austro-ugarska monarkija i da svoje gospodarstveno ojačanje samo u svom vlastitom interesu traži, da bude dorasla zadatcima, koji čekaju jednu modernu državu, zadatci, koji su identični s onima, da budemo u stanju udovoljiti onim obvezama, koje nam namiče velevlastni položaj monarkije.

Gospodin Szterenyi je posvema zaboravio, da kod carinske razstave ili kod sklapanja nove nagode imade i Hrvatska rieči. Sve ono šta je on naveo za Ugarsku, možemo mi uporabiti i na hrvatske prilike, jer kod nas igraju samo gospodarstveni momenti ulogu kod pitanja obnove ili prekinuća carinsko-trgovačke nagode.

Isto tako, kao što osjeća Ugarska potrebu, da razvije svoju industriju, osjećamo to i mi Hrvati, jer ne samo što je obrtni stalež kod nas tako razvijen kao u Ugarskoj, već trpimo od izseljivanja u daleko većoj mjeri nego ona. I kod nas treba stvoriti nove porezne objekte, koji će biti sposobni za ekspanzivnost, jer kod nas još manjka i na pučkoj prosvjeti a i na temeljima valjane obrtne obuke, bez kojih nema gospodarstvenog napredka.

Tješimo se međjutim, da je važnost Hrvatske u problemu carinske razstave sa pravnog stanovišta shvatio Dr. Eduard Michaelis (Die Zolltrennung Österreich - Ungarns Wien, 1908). Taj temeljiti poznavac gospodarstvenih odnošaja monarkije, koji na strani 118. svog citiranog veoma instruktivnog djela glede Hrvatske piše sljedeće: „Ne će ni Hrvatska i Slavonija moći pristati na to, da se njihova sloboda kretanja prema zapadu sa jednom predbježno kakogod nedužno izgledajućom carinskom granicom suzi.

Krasno blago sa zemaljskog dobra u Božjakovini ide već dulje vremena u Njemačku i Austriju. Što će hrvatskoj zemaljskoj vladi uspjevati, da zainteresuje ladanjsko-

pučanstvo za racijonalno stočarstvo, to će se sve većma morati osiguravati i otvoreni putevi izvoza. Samo u savezu sa tim osiguravanjem mogu mjere, poduzeta u interesu agrikulturnog pridizanja hrvatskih zemalja imati smisla i trajne koristi a podjedno stvarati stabilne podloge za industrijalne razvojne mogućnosti“.

Stranac dakle uvidio je mnogo ispravnije, nego li bivši državni tajnik ug.-hrv. ministarstva trgovine, da je i Hrvatska faktor u obnovi carinske nagode. No nije više pažnje posvetio nama Hrvatima ni bivši ministar-predsjednik Wekerle, koji uživajući inače glas ozbiljnog političara, nije se takodjer sjetio nas.

Predavanje ovo ali održano pred doljno-austrijskim obrtničkim savezom odjeknulo je živahno u monarkiji, te je naišlo na najživahnije komentare gospodarstvenih stručnjaka. Sa toga gledišta vrijedno je dakle, da se поближе osvrnemo na isto a činimo to tim radije, što se možemo poslužiti izvodima svjetskih kapaciteta, iz kojih dobivamo neke refleksije na buduću trgovačku politiku monarkije.

Čuveni profesor financijalne znanosti i političke ekonomije dvorski savjetnik Eugen pl. Filipović označuje u jednome novinskome članku govor, što ga je bivši magjarski ministar predsjednik dr. Wekerle pred kratko vrijeme držao o pasivnoj trgovačkoj bilanci monarkije pozitivnijem programom, kojega se ima Austrija i Ugarska držati u svojoj trgovačkoj politici god. 1917.

Govor taj bio je lijep i po formi a i po sadržaju, jer je seljaku stavio u izgled sniženje carine na krmu, konzumentima veći uvoz mesa a industrijalcima brižno izradjena carinska tarifa, koja je tačno uvažila dobitak producenta na dohotku te gubitak konzumenta. Da ove koristi, koje iz toga tarifa slijede, što dulje potraju, trebalo bi

po tome govoru, da se trgovački ugovori na dulje vremena sklope.

Ovaj je program zaista od velikoga zamašaja, nu pitanje je samo, kako dugo imade trajati. Najvažniji se momenat nije uzeo u obzir, naime da se o carini na žito nije ništa spomenulo, prem ova carina spada među najteže i najnepravednije carine, što ih imademo. Austrija je već od nekoliko godina upućena više na uvoz žita nego Njemačka, pa i suvišak žita Ugarske ne dostaje da potrebi Austrije zadovoljuje. U godini 1910. iznašao je višak uvoza na žitu, rži, pšeničnome i raženome brašnu iz Ugarske u Austriju 13 milijuna 917 hiljada i 715 metr. stota. Iz inozemstva uvezeno je nakon odbitka izvoza 3 milijuna metričkih stota.

Posljedica je tome ta, da monarkija imade trajno računati s nestašicom žita za mlivo i da će stoga visoka carina od 6 kruna po metričkom stotu jednako postojati.

Grof Stjepan Tisza predviđao je već davno ovo stanje. Godine 1897. piše u svojoj raspravi: "Magjarska agrarna politika" (strana 63) slijedeće: Pučanstvo se obih pola monarkije množi za 400.000 duša godišnje, koja okolnost unutarnju potrošnju za isto toliko metričkih stota povisuje pa i onda ako potrošnja žita po pojedincu i ne raste. Možemo se dakle punijem pravom nadati da će zajedničko carinsko područje stupiti u red područja, koja trpe zbog nestašice žita i da će se zaštitna carina uvesti podpunoma u korist našeg poljedjelca“.

I u istinu je ovakovo stanje i nastupilo. Povišenje cijena žitu za mlivu istiće djelovanje carine u potpunome opsegu. U Engleskoj je bila cijena žitu od 1906. do 1910. u prosjeku 160 maraka po toni (1000 kg.), a u Njemačkoj 206 maraka. Ovo se stanje naravno ne će poboljšati, već će se naprotiv pogoršati, budući da broj pučanstva raste. Porast je produkcije u ovo-

zemstvu moguć samo u ograničenoj opsegu, jer da je drukčije, to bi se pošljeci umnožavanja dohodka mogla vidjeti. Nu ovaj porast nije za vrijeme, dok carina na žito postoji, uslijedio, već je nastupila posljedica, koju ističu jednako i vazda protivnice carine na žito a to je: porast zemljišne rente.

Tačnim se istraživanjem kupovnih cijena seoskih gospodarstva u Pruskoj ustanovilo, da je porast tih cijena u godinama 1907. do 1909. za dvostruko nadmašio porast cijena od 1895. do 1897., 1901. do 1902. Velika su imanja u godinama 1902. do 1908. rasla u cijenama prema onim od godine 1895. do 1897. godišnje za 6 po sto.

To radja posljedicom, da mogućnost zaduživanja postaje većom, tako, da je pruski ministar poljedjelstva morao u zastupničkoj kući svratiti na to pozornost, jer da može doći do katastrofe, ne bude li se mogle i nadalje držati visoke carine na žito. Stoga je razloga Pruska povelila posebnu akciju oduživanja, fiksirajući tačno granicu zaduživanja. Ovaj porast cijena dolazi samo veleposjednicima u prilog, dok seljaci u našoj monarkiji kao i u Njemačkoj imaju samo 5 do 10 po sto koristi od visokih cijena žita. Porast imetka malene manjine radja posljedicom poskupljenja potrošnje čitavoga pučanstva. Ova se pojava pokazuje u nas u odnošaju Austrije prema Ugarskoj.

Na račun pučanstva Austrije nastalo je za veleposjednike u Ugarskoj stalno povišenje zakupnina, koje povišenje u zadnjih deset godina često, kao i porast cijena zemljišnome posjedu, premašuje i 100 po sto.

Ovo je dakle jezgra trgovačko-političkoga predloga, sadržana u govoru bivšega magjarskoga ministra predsjednika. Ovaj se povoljni odnošaj imade stabilizovati. U razmaku od deset godina i više porasti će taj odnošaj podjednako naravno

u korist veleposjeda, odnosno agrarne države ugarske, a skupoća napredovat će u Austriji i dalje. Nužno je dakle, da se na vrijeme svrati pozornost na ovu opasnost, te da se usčuva neovisnost monarkije u tom najvažnijem carinskom pitanju.

Pored svih tih zamašnih gospodarstvenih problema mora da se vratimo natrag na našu ulogu. Nedom dokrajčeni pobjednosni ratovi naše balkanske braće, nova, neeksploatirana tržišta, do kojih put vodi preko naših krajeva a kamo će sada strujati sva ekspanzivnost monarkijske trgovine i industrije, zajamčuju nam, da će se morati saslušati i naš glas. Mjesto Hrvatske u sklopu ekonomskih interesa naroda monarkije biti će naravno tamo, gdje njegova proizvodnja nalazi prodje. Hrvatska ne želi, da se današnji ugovorni odnošaj promieni, u koliko se to naime tiče zajedničkih carinskih granica, iznese li ali prigodom obnovnih razprava pobjedu ono magjarsko stanovište carinske razstave, onda nastaje za nas novi položaj. Ako smo proti razstavi, ne vodi nas pri tom ni mržnja proti Magjarima, ni ljubav prema Austriji t. j. nikakovi politički, već izključivo gospodarstveni razlozi-uvijidjavnost, da je gospodarstveno područje u obće tim shodnije, što je prostranije a napose, da se gospodarstveno područje monarkije, u čijim je obim polama našeg naroda, bez velike štete, naročito po nas ciepati ne smije.

Hrvatsko-ugarska nagodba predpostavlja austro-ugarsku nagodbu sa carinskim savezom. Padne li taj savez, pao je i temelj, na kojem počiva naša nagodba i mi dobivamo slobodu odluke, na koju ćemostranu.

U oči svih tih važnih događaja u nedalekoj budućnosti, dužnost nam je dakle, da se svim silama bacimo na ekonomsko ojačanje našeg naroda, da nas ne bi budućnost zatekla neorganizovane i nepripravne.

Tomičić.

Državna znanost.

Pragmatična sankcija.

Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Uebersetzungen. — Herausgegeben vom Dr. Gustav Turba. 1913. st. 202.

Ob dvestoletnici pragmatične sankcije je avstrijsko ministrsko predsedstvo priskrbelo izdajo vseh dokumentov, ki se tičejo pragmatične sankcije. Ta zbirka, sijajno opremljena, podaja strokovnjakom prvič popolno sliko one vrste velevažnih dokumentov, ki so v zvezi z važnim državnim činom pred dvesto leti. Ta zbirka nas mora posebno radi tega zanimati, ker je bil Slovenec g. ministerialni svetnik dr. Žolger oni, ki je s svojo iniciativo in svojim poznavanjem gradiva prispeval k temu, da imamo danes popolno zbirko teh dokumentov. Dr. Žolger je bil oni, ki je že pred leti kolacioniral pragmatično sankcijo od 1713 in Turba le nadaljuje pravzaprav vestno dela našega rojaka. Tudi pri jubilarni izdaji je sodeloval dr. Žolger in ministrski predsednik grof Stürgkh se je čutil obvezanega, da se v svojih uvodnih besedah spominja Žolgerja in mu izreka za sodelovanje svojo zahvalo in priznanje.

Zbirka obsega najprej testament cesarja Ferdinanda II. od leta 1621, kodicil Ferdinanda II. od 1635, nadalje cesijo španskega imperija nadvojvodi Karolu z l. 1703., oferto hrvatskega sabora z dne 9. marca 1712. Glavni dokument je oni z dne 19. aprila 1713, ki je istotako kakor oferta zagrebškega sabora objavljen v reprodukciji. Najvažnejše so potem garancijske izjave posameznih deželnih zborov, ki doslej niso bili pristopne. Nas Slovence morajo v prvi vrsti zanimati garancijske izjave graškega, celovškega, ljubljanskega, go-

riško ter gradiščanskega deželnega zbora in pismo, v katerem zajamčuje pragmatično sankcijo mesto Trst. V zaključku prinaša potem izdaja še sibirsko izjavo in konečno še ogrsko pragmatično sankcijo. Naravno je, da se bomo mi v prvi vrsti bavili z izjavami deželnih zborov slovenskih dežel, ki so večinoma vse ustvarjene po enem vzorcu, t. j. po vzorcu linškega deželnega zbora.

Ti dokumenti, tikajoči se enega najvažnejših predpogojev edinstvi in nerazdeljivosti monarhije, niso samo važni in zanimivi za strokovnega zgodovinarja, ne samo za onega, ki se bavi z avstrijskim in obćim državnim pravom, nego so v njih izražene glavne misli državnega življenja monarhije. Naravnost karakteristikom marsikaterih naših državnih institucij najdemo med vrstami teh dokumentov. Za dobro spoznavanje pravega jedra našega državnega prava ni boljšega sredstva, nego so te listine.

Predno se začnemo baviti z dokumenti samimi, je treba, da očrtamo v velikih potezah one državne teorije, v katerih duhu so vsi ti državni dokumenti koncipirani. To je v dobi, ko se angleški napredni življi z velikim uspehom borijo proti svojim nezmožnim vladarjem, ko se pripravljajo angleški parlamentarizem, da prevede vse bistvo angleškega narodnega življenja in daja v duhu meščanske svobode povsem novo pojmovanje državnega sožitja. Čisto drug je duh, ki nam veje nasproti v pragmatični sankciji. Strogi patrimonialni sistem, ki ima samo bojni cilj uničiti stanove in ki se mu ni treba niti boriti proti nastajajoćim ljudskim silam, je glavna koncepcija vseh dokumentov pragmatične sankcije. Pa ta duh strogo patrimonial-

nega razumevanja države in njenih funkcij je izražen že prej in pragmatična sankcija nadaljuje pravzaprav samo tradicije, ki jih že najdemo izražene v testamentu Ferdinanda II. in v kodicilu istega vladarja, dve listini, ki segata skoraj za dvesto let nazaj. Ali ni to izraz najstrožjega umevanja patrimonialnega načela, ako pravi Ferdinand II. v svojem testamentu od leta 1621, dass Er namblich alle vnsere zugehörige Erbkünigreich, Erzherzog- und fürstenthumb, Markgraffschaften, Graffschaften, Herrschaften etz; lande, leüth, vnd vnderthonen.... allain Inhalten, Regieren, herschen, vnd geniessen....“ Še bolj je izražena patrimonialna državna ideja v kodicilu istega vladarja od leta 1635: „disem von uns aufgerichten Maiorasco sollen einuerleibt und vnderworfen verbleiben, Sondern auch alle die fürstenthumb, Landt uod Leüthe Margraff-Graff-herrschaften Stuckh und Güetter so Vns künfftig durch Erbschafft anfallen“. Država, državljani, zemlja, vse kar pripada k njej, pravice državljanov, vse to je kratkoma last vladarske hiše. Z njimi vladarska hiša razpolaga, kakor s svojo osebno lastnino; ona jih more zastavljati, prodajati, sklepa glede njih zasebnopravne pogodbe. Država in državljani so majorat vladarske hiše. Način, kako je Avstrija nastala, kako se je povečalo njeno ozemlje, vsa politika ženitev in delitev ni nič drugega, ko posledica tega patrimonialnega naziranja na državo, ki so ji ostali Habsburžani zvesti tudi v času, ko je to naziranje izgubljalo svoj vpliv v drugih razvitejših državah. Tudi Tezner, avtor, ki gotovo ne presoja preostro to udejstvovanje patrijarhalnega vladarskega sistema, prizna odkrito, da absolutistična po-teza preveva vso pragmatično sankcijo od l. 1712.*)

*) Citat Tezner, Der Kaiser 1909, str. 134.

• Eno najznačilnejših dejstev je, da je način, kako je bila pragmatična sankcija uzakonjena, povsem podoben onemu, kakor so se odigravali taki državni čini po španskem državnem pravu. Špansko državno pravo 17 in 18 stoletja je bilo tudi odločilno za koncepcijo pragmatične sankcije. V vseh posameznih korakih, kako se pripravlja, izvede in publicira pragmatična sankcija, se vidi silen vpliv španskega javnega prava one dobe.

Univerzalistično cesarstvo Habsburžanov, ki jim je bil podvržen precejšen del sveta, ja vsekakor iskalo stike z javnim pravom države, ki je imela gotovo v primeri z iztokom habsburške monarhije največ državnih tradicij in najrazvitejše oblike absolutističnega formalizma javnega prava. Ko je umrl Habsburgovec na španskem prestolu Karel II., je bila velika skrb avstrijskih Habsburžanov, da si ohranijo pred Francijo, katere vladar je očitno nasprotoval habsburškim težnjam, čim največ moči. Med Avstrijo in Francijo je došlo do borbe za špansko dedščino. Od nekdanj je bil smoter avstrijsko-španske ženitbene in podedovalne politike, da se jemlje Burbonom možnost raztegniti svojo oblast na Španijo.**)

Po smrti Karola II. je bil eden najtežavnijših habsburških političnih problemov, kako ohraniti vladarski hiši Španijo in vse njej pripadajoče vladavine. Nadvojvoda, bodoči vladar Karol VI., je bil od cesarja Leopolda I. določen, da prevzame špansko dedščino. Nadvojvoda pa mora, predno odpotuje v Španijo, urediti vprašanje prestolonasledstva, ki bi naj veljalo tudi za Španijo. Vladar Leopold I. in njegov brat, prestolonaslednik Jožef sta skupno z nadvojvodom Karolom določila pravila enotnega prestolonasledstva španske in iztočne monarhije. Te-

***) Turba. Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion 1912. st. 15.

danja avstrijska diplomacija se je morala z vsemi sredstvi truditi, da reši težavni problem, kako spravljati v sklad formalno jedinstvo monarhije z željami drugih velesil, ki jim jedinstvena monarhija ni mogla biti všeč. Treba je bilo varovati zunanje forme španskega javnega prava in dvornega cerimonijala, treba je bilo vsaj na zunaj formalno ugoditi želji Špancev po popolni nedeljivosti španskega imperija.*) Pa ravno to načelo nedeljivosti španskega imperija je avstrijska diplomacija opustila med diplomatskimi pogajanjimi s prizadetimi silami. Nalog grofu Seilernu je bil, da ima dokument l. 1703. tako sestaviti, da Španci o tej nameri Habsburžanov niso mogli ničesar slutiti.

Namen te igre, Špancev prikrivati pravo stanje stvari, je bil, da so vladarski čini leta 1703 bili trojne vrste: eden državni akt, takozvani najtajnejši, drugi tajni in tretji je javen. V najtajnejši in tajni rodbinski pogodbi je to izraženo, kar Španci ne bi smeli izvedeti o namenih vladarske hiše.

Tajni rodbinski pogodbi od 11. septembra 1703 je sledila najtajnejša z dne 5. sept. 1703. Tajni rodbinski pogodbi od 1703 sledi potem javni akt v veliki avdijenčni dvorani „Favorite“.**)

Zasluga Turbe je, da nam odkriva v svoji najnovejši knjigi „Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion“ vso sorodnost teh državnih činov z običaji in cerimonijem tedanjega španskega javnega prava. Po običajnem pravu je imel državni svet, ki je bil ustanovljen iz najvišjih dostojanstvenikov španske monarhije, v zadevi prestolonasledstva posebne funkcije.***)

Izraz „državni svetniki“ kaže vsekakor na španske in francoske vzore. Sodelujejo pri določe-

vanju prestolonasledstva pa tudi Cortes, deželni zbori. Ti Cortes niso imeli državotvorne funkcije, temveč je kralj dajal zakone. V zadevi prestolonasledstva je samo treba, da so nove določbe prestolonasledstva samo promulgirane v Cortes in jih one vzamejo samo na znanje. Cortes niso bili nikdar španskemu kralju enakovreden činitelj. Važno je to pojmovanje raditega, ker vidimo, da avstrijski deželni zbori tudi sodelujejo pri finaliziranju pragmatične sankcije.

Nastaja vprašanje, kak činitelj so deželni zbori pri zajamčevanju vsebine pragmatične sankcije. Ali so zakonotvorni organi, ali pa sprejmejo vsebino pragmatične sankcije samo na znanje?

Izjava goriškega deželnega zbora.

5. avgust 1720.

..... damit von disen Gethreüsten Stenden Ihr JederZeith gögen das Hoch Löblichste Erzhauss, vndt In allen gelögenheithen Contestierte Vasallische pflicht, Threüe, vnd Devotion Bey diser Coniunctur vmb desto mehrers Bezeüget; Haben Erstgemelte die Selben, die bey dem Durchleichtigsten Erzhauss Össterreich von uhralter hergebracht =, von Eüer Röm: Kay; König: undt Cätt[olischen] May: etc. etc. aber vndtern 19ten April 1713 ten Jahr Errichtet-, vndt Stabilliret: auch beysein des darzue Berueeffenen Ministerij widerholt, vndt Bestöttiget, auch mehrers Erleütterdt vndt auf das Weibliche Geschlecht gemachte Successionsordnung, Erb: vndt Primo-Geniturs-Recht, zumahlen die vorgesöchen- vnzertrenliche VerEinig-vndt vndterscheidentliche der Von Eüer Röm. Käy: König: vnd Cätt[olischen] Mayestät etc. derzeith würklich Besizendt, auch Könfftig etwo heimbfaulende ErbKönigReich, Fürstenthumb, vndt Landen, alls Eine so nöthig; alls Heülsambste

*) Turba: l. c. 1912. str. 140 itd.

**) Turba l. c. 1912. št. 139.

***) Turba. Grundlagen 1912 str. 16.

anordnung, vndt Vorsichtigkheit, vermittle Welcher aller Innerlichen Dissensionen vorgebogen, auch denen Eüsserlichen anstössss abgeholfen, vndt vorkommen, pro Sanctione Pragmatica, et Lege in perpetuum valitura, unquam ratione, vel temporum vicissitudine immutanda, allervndterth[änig]st angenohmen, auch mit einhölligen Stimmen freywülig Hiemit annehmen, vndt Unser pflicht gemess allervndterth[änig]st, vndt Allergethr[ue]st Erkennen; wiezumahlen zu dero Ewig fösthalt=, vndt Beobachtung, auch Stätter manutenierung Vnss Sambt Vnsseren Descendenten, vndt Nachkommen, mit dargöbung Guett, Vndt Bluets, Vnd anwendung aller Ersinnlichsten Kröfften, auf dass möglichste Vnss Erkleren, Vndt Verbinden . . . . .

. . . . . allervndterth[änig]st Bitendt, Sye Gethr[ue]ste Stende Bey deren althergebrachten Freyheiten jmmuniteten, vndt gewahnheithen allstötts allerg[nä]digst, vndt vätterlich zu halten . . . . .

Görz in Wehrendten Landtag den 5ten Augusti 1720.

Eüer Röm: Kay: König: vndt Cättolischen May: etc. etc.

Allervndterth[änig]st, vndt Allergor[sam]ste Vasallen.

Joh: Joseph Graff: von Wildenstein Landtshoupt-Man

Joh: Frantz Graff von Atthembs V[ize] Landt Marschall

Franziscus Mathaeus Pellizoni Parr[ochus]

Impe[ri]alis] Mernae Deputatus manu propria.

Joh. Joseph Graff v[on] Turn Verord[n]eter

Lodovico Baron Formentini Deputatto manu propria.

Johan Antoni Graff von Strasoldo Verordneter manu propria.

In Nahmen der gesambten Allergethr[ue]sten Stöndten der Fürstlichen] Graffschafft Goerz.

Izjava gradiščanskega delnega zbora cesarju.

dne 8. avgusta 1720.

Sac[ra], Ces[area], e Catt[olic]a Reggia M[ae]stà Sig[no]re Sig[no]re Clementissimo.

....Così noi premesso con ogni somissione un umilissimo Ringraziamento alla Soma Paterna Clemenza della M[ae]stà V[os]tra riceviamo pro Sanctione Pragmatica, et lege in perpetuum ualitura, unquam ratione, uel temporum uicissitudine immutanda, con una prontissima uolontà, e fedelissimamente riconosciamo à uieue, e piene uoci, et con libero acconsentimento d'Animo le disposizioni fatte da gl' Augustissimi Predecessori e dalla stessa M[ae]stà V[os]tra stabilite, e dichiarate sotto li 19. Ap[ri]le 1713. in Publico numeroso Ministero sempre più à maggior conseruazione, prosperità, e quiete de Popoli, e Paesi stessi, come non meno per impedire con la forza gl' Insulti che potessero accadere.

In oltre si dichiariamo, et oblighiamo per noi, nostri descendenti, e successori pronti con tutto il spirito, e forze alla perpetua inuiolabile osservatione, e manutenzione di tutto ciò, che dalla Clementissima Paterna Cura di V[os]tra M[ae]stà è stato dichirato, risolto, pubblicato, e confermato in uantaggio anco dell' Amata Christianità con l'esposizione delli proprij effetti, e Vitte sino agl' ultimi sospiri.

Tržaški mali svet sprejme pragmatično sankcijo

30. septembra 1720. s sledečo izjavo:

E già, che questa Città, come in ogni incontro hà dato saggio con profonda rassegnatione, et incontaminata fedeltà uerso l' Augustissima Casa, così presentemente si dichiara prontissima d' incontrare le Clementissime sodisfationi, Voleri, Commandi, e Prouidenze della Maestà Sua[,] hauendo per indubi-

tata fiducia, che per uolere del Cielo á cui é gia disposto dá questo Publico porgere incessanti publiche et private pregiere, rimará consolata per la tanto, et in piú numero sospirata Augusta Prole Masculina, et essendo sufficientemente spiegata nella proposta l'humile rassegnatione di questa Città alla Cesarea paterna, é Sourana Providenza, si uede superflua ogni ulteriore espressione, perciò si eseguirá in tutto et per tutto douendosi tanto dá Magistrati, quanto dá ogni particolare Consigliere, si á nome proprio, che de loro Successori, et respectiue figlioli, et Descendenti sottoscriuere la presente humilissima risposta et espressione á perpetua memoria. —

— Confermiamo noi sottoscritti la premessa humilissima risposta et espressione fatta, et data á nome di questa Communitá nel Consiglio di quaranta, et ratificata nel Consiglio Maggiore, et la stessa ratifichiamo, dá essere humilmente eseguita, tanto á nome nostro, quanto de nostri successori, et respectiue, figlioli, et Descendenti, non solo nel sudetto modo, má in ogni piú ampla forma etc.

Martio Co[m]es] di Strasoldo Capitano.

Kranjski deželni zbor

19. junija 1720.

a) Dahero wollen wir obre-censirte bey dem allerdurchleuchtigsten Erzhauss Oessterreich so heillsamb, als Lobwürdigist-Stabilirte, Vns zur sonderlichen gnadt, auch Innersten Trost, vnnnd Vnbeschreiblicher gemüeths erquickung allernedigist herein intemierte, Von Eüer Römisch Kay: auch König: Cath: May: etc. inhaldt der am 19. Aprill des abgeruckhten 1713. Jahrs errichteter, vnnnd in beysein dero zahlreichen Ministerij publizierter Disposition Confermirt vnnnd bestetigte, auch nach denen inzwischen

erVolgten Zuefählen mit mehrern erleütherte, auch in ommen eventum auff das Weibliche Geschlecht erstrekhte Successions-Ordnung, Erb- vnnnd primogenitur-Recht, dan die fürgesehene Vnzerthronliche beysamben behaltung dero dermählig wirklich Innenhabendt, auch Künffig zuefallenden ErbKönigreich, Fürstenthumb, vnd Landen, als eine Von Gott eingegebene Allerweisste Anordnung, womit niht allein Landt, vnnnd Leüth allerkhlugist regirt, vnnnd allen innerlichen spaltungen Vorgebogen, sondern auch denen frembd-Vnd ausLändischen invasionen vnnnd anfechtungen mit bösst möglicher maht gesteuert wirdet.

b) pro Sanctione pragmatica et lege in perpetuum valitura nunquam ratiōe, vel temporum vicissitudine infrigenda, sed in omne aevum firmissimè Seruanda mit einhelligen Stimmen vnnnd freymitigster beypflichtung allerwilligst angenomben, vnnnd aller vnterthenigist erkhendt Volsamb selbige Immerwehrendt-Vnuerbrechlich zu beowachten, stätt- vnnnd vösst zuhalten, auch standthafftig mit darstreckung Vnserer Eysersten Cräffen und ausetzung guets vnnnd Bluets zu verthöttigen, Vns, Vsere Descendenten, vnnnd nachkhümbliche hiemit, vnnnd in craff dits auff das Verbindlichste obligirt, vnnnd Verbunden. . . . haben.

c) Alss haben auch Euer Röm: Kay: Vnnnd König: Cath: May: etc. wir allerunterthenigist gehorsambist bitten sollen, allernächstgedacht dieselben gerueheten Vns vnnnd Vsere Nahkhomben Vermög des, von Ferdinando Secundo Vnsterblichen angedenkens, auffgerichten Testaments § 9. bey denen Von dero glorwürdigisten Vorfahren disem threügehorsambisten Hörzogthumb Crain allermildtreichist ertheilten Freyheiten, Gnaden, Gaaben, auch Recht vnnnd Gerichtigkeiten noch ferners allernedigist beharren zu lassen.

d) Disen nun für Vns, Vsere Erben, Vnnndt Nachkomben so Vösst

als VnuerEnderlich abgefassten Schuss haben wür durchgehendts aigenhändig Vnterscriben, vnd gewöhnlichermassen Verfertiget, auch solchen geförtigter mit abgehört abschrüfflichen Erbfahls-Dispositionen in Unser Archiu zur Ewig wohl Verwahrliehen auffbehaltung Legen lassen.

Datum Laybach Vnter wehrunden Landtag den 19. Junij Anno 1720ten.

Euer Röm : Kay : auch König : Cathol : May : etc etc. alleruntertheinigist : vnd allergheorsambiste.

N., die Versamblete Geist- und Weltliche gethretüste Landstände des Hertzogthumbs Crain, vnd der incorporirten Herrschaffen, Windisch March, Möttling, Oessterreich, Carsst, und Poykh.

Dokumenti l. 1703 niso še javen čin, temveč še vedno jih je smatrati za dokumente, ki so namenjeni v prvi vrsti pripadnikom vladarske hiše in dvora. Način, kako se je sklepala rodbinska pogodba, nikakor ni dopuščal, da bi pogodbeni vsebina bila vsem pristopna. Pa vendar je samo ob sebi umevno, da se tak vladarski čin ni mogel ohraniti tajen. Bili so hrvatski stanovi, ki so slutili velevažnost tega čina. 9. marca 1712 je zagrebški sabor sklenil oferto cesarju Karlu VI. To je znana takozvana hrvatska pragmatična sankcija. Hrvati želijo prej ko Madžari ugoditi dvoru in sprejeti nov prestolni red. Pravi vzrok, zakaj so se požurili v tej meri hrvatski stanovi pred stanovi vseh drugih dežel, je vsekakor hvaležna snov za zgodovinarja. Trdi se, da so se hoteli Hrvati v posebni meri prikupiti dvoru. Ta trditev ni posebno verjetna že zato ne, ker so se Hrvati s tem svojim prenačljenim korakom dvornim krogom samo zamerili. Dunajski dvorni krogi so smatrali ta korak hrvatskih stanov za politično napako, kajti

oferta hrvatskega sabora jim je nakopala razne neugodnosti z ozirom na Ogrce. — Razlog, zakaj so se Hrvati požurili s svojo takozvano pragmatično sankcijo, leži gotovo tudi v turški opasnosti. Mislili so, da jim bo Avstrija v večji meri priskočila na pomoč v boju proti Turkom in ta misel uspešnejše skupne obrambe nasproti Turkom je hrvatske stanove napotila, da so izrazili v svoji oferti, da ima oni, ki vlada v Hrvatski, tudi vladati ne samo v Avstriji, ampak tudi v Štajerski, Koroški in Kranjski, v deželah, ki so bile najbolj prizadete od Turkov in ki so pri obrambi Hrvatske od Turkov gotovo v prvi vrsti prihajali v upoštevanje. Resna historična preiskovanja bi morala dognati, v koliko so prihajali pri tej določitvi oferte v poštev razlogi hrvatske politike v pravem pomenu besede. Gotovo pa je bil sklep zagrebškega sabora izredno važen zgodovinski čin. Hrvatska nastopa tu popolnoma ločena od Ogrske in protinagodbene hrvatske stranke smatrajo oferto zagrebškega sabora iz leta 1712. za praven čin, ki mu ogrska pragmatična sankcija iz leta 1723 nikakor ni mogla vzeti veljave.

Leto po hrvatski oferti je bila publicirana pragmatična sankcija. Ponavlja se v pragmatični sankciji vsebina dokumentov l. 1703. Izraženo je načelo, da je monarhija nerazdeljiva in da pride na prestol ženski rod, ako bi možki izumrli. Zanimivo je, da smatra pragmatična sankcija za smoter te „immerwährende Satzung“ ohranitev (conservation) vseh dednih dežel. Sploh so izražene tudi v pragmatični sankciji misli, ki spominjajo na tedanje javnopravno teorijo. Ze Pufendorf je trdil: Ako kralji posedujejo svoje države kot patrimonij, pripada jim tudi pravica, da določujejo po svoji volji pravila prestolonasledstva. Turba dostavlja v svojem delu, da je Seilern, sestavljalec pragmatične, sankcije take nauke

gotovo čul iz ust svojega mojstra v Heidelbergu. *)

Pragmatična sankcija ima značaj rodbinske pogodbe, po kateri se je dinastija vezala, da smatra v njej izražena načela prestolonasledstva za veljavna v svojem cesarstvu. — Pa sankcija, ki ustvarja nerazdeljivo ednoto monarhije, pomenja vsekakor še več, nego rodbinska pogodba.

Sporno in jako zanimivo je vprašanje, kako je razmerje pragmatične sankcije k izjavam, oziroma akceptacijam pragmatične sankcije od strani posameznih deželnih zborov. Tezner trdi, da ni smatrati te akceptacije za deželne zakone. To je enega in istega cesarstva in države temeljni zakon, kojega se tičejo izjave vseh deželnih stanov.**)

Bodisi značaj teh akceptacij posameznih deželnih zborov ta ali oni, vendar je pritrđiti, da je bil ta čin eden poslednjih važnih činov avstrijskih stanov.

6. marca 1720 je izšel cesarski reskript linškemu deželnemu zboru. V tem reskriptu izraža Karol VI. željo, da bi se deželni stanov izrazili o pragmatični sankciji. Ta reskript je zunanji razlog, da deželni zbori smatrajo za potrebno sprejeti izjave, v katerih zajamčujejo vsebino pragmatične sankcije. Izjave posameznih deželnih zborov, ki so vse iz leta 1720, se v glavnih mislih vjemajo. Samo Ogrri in Solnogradčani, kakor tudi Reka so se odločili počakati s sprejetjem pragmatične sankcije. Ogrska pragmatična sankcija je izšla leta 1723, Reška 1725 in solnograška 1744. Izjave dednih dežel se kolikor toliko v duhu glavnih misli povsem ujemajo.

Koroška izjava izraža prepričanje, da deželne pravice in sedanji red ter vse druge institucije nikakor ne bodo izpremenjene. V tem je

*) Turba : Grundlagen 1912, str. 157.

**) Tezner : Der Kaiser 1909, str. 138.

izražena ideja stanovskega državnega prava, po kateri si mora vladar vsako pravico in vsako okrepitev svoje oblasti odkupiti po pravicah, ki jih izroča stanovom. V izjavi graškega deželnega zbora se izrecno zopet ponavljajo patrimonialni izrazi fideikomisa in majorata, ki dokazuje, kako so stanovi umevali položaj dinastije v državi.

Značaju Kranjske kot obmejne dežele odgovarja, da kranjski deželni stanovi smatrajo pragmatično sankcijo kot obrambo nasproti Turkom v svrhu, da bi bila dežela v miru in varnosti pred zunanjimi sovražniki. Prav toplo povdarja akceptacija ljubljanskega deželnega zbora, da so Kranjci pripravljani z vsemi svojimi močmi ter s krvnimi in drugimi žrtvami se držati načela pragmatične sankcije. Izrecno se povdarja, da je izjava sprejeta od stanov soglasno. O žrtvah krvi in imetja govori tudi izjava goriškega deželnega zbora. Goriškim stanovom se zdi važno povdarjati, da je namen pragmatične sankcije preprečiti notranja nesoglasja. Zdi se, da je goriškim deželnim stanovom pred očmi misel, da dinastija skuša potom pragmatične sankcije spravljati večjo enotnost v skup različnih dežel in vladavin.

Gradiščanski deželni zbor povdarja, da se stanovi zavežejo na veke se držati načel pragmatične sankcije in jamčijo z vsem svojim imetjem in življenjem.

Pragmatična sankcija je radi tega tako izredno važen dokument, ker daja pravi temelj dinastičnemu pravu monarhije. Dejstvo, da se je dinastija obrnila do deželnih stanov, kaže vsekakor, da je bila še v odvisnosti od deželnih stanov. Poneje pa ni več priznavala nobenega drugega pravnega vira, izvzemši voljo predstojnika vladarske hiše.

Nobeno polje javnega prava ni ostalo v tej meri pod vplivom moderni državi nasprotnih nazorov

in tradicij, kakor ravno pravo, tika-joče se razmerja dinastije k državi. Zdi se v marsikateri monarhiji, da pravo dinastije ni javno pravo, nego privatno pravo ene rodbine. Avstrijski in ogrski državni razvoj je privedel do drugega umevanja prestolonasledstva in drugih uredob dinastičnega prava v Avstriji in na Ogrskem. To je dualizem, ki bi mogel postati v slučaju kake kata-

strofe naravnost usodepolen, kajti različna pravna naziranja, ki bi jih zlorabljali pristaši te ali one državno-pravne stranke, bi mogla izzvati velike konflikte. Želeti je le, da se na tem poprišču državnega prava, s katerim so zvezani najvišji interesi, naravnost možnost državnega sožitja, vendar posreči ustvariti ono ednakost institucije, ki je neobhodno potrebna. B. V.

Politika.

Nemški znanstveniki o politiki. Aus dem Wilajet Kärnten.

Nemški znanstveniki o politiki.

V Berlin-Steglitzu izhaja „Politisch-Anthropologische Revue“, mesečnik za praktično politiko, za politično izobrazbo in vzgojo na biološki podlagi. Ta list dokazuje pod znanstveno firmo nadvrednost germanskega plemena, zagovarja nemško imperialistično politiko in navdušuje nemški narod za vojsko in vojno.

Posebno zanimiva za nas je letošnja avgustova številka, ki se v treh člankih bavi z dogodki na Balkanu.

Prvi članek „Der mitteleuropäische Dreieck und die Unfruchtbarkeit deutscher Politik“ je spisal izdajatelj sam, dr. Schmidt-Gibichenfels. Pisatelj se obrača proti onim, ki hujskajo Nemčijo proti Angležki in Rusiji, ter napada zvezo z Avstro-Ogrsko. Ta zveza bi imela za Nemčijo pomen samo, ako bi Nemci v Avstriji res bili in ostali gospodujoči narod ter bi se tam vedno bolj širili, t. j. ako bi Nemčija mogla Avstrijo smatrati za svojo kolonijo. Ako to ni, pa se Nemčija ne bi smela vezati na razpadajočo podonavsko monarhijo. „Z neozdravljivim bolnikom se naj družimo, da

ga podedujemo, ne pa da izčrpamo vse svoje moči z brezuspešnimi poskusi njegovega ozdravljenja“. Po politično-bioloških zakonih je podonavska monarhija naravnost perverznost, ki mora dovesti do razpada. Star izrek pravi: Kar je bog združil, tega naj človek ne razdružuje. Velja pa tudi obratno: Kar je bog ločil, tega naj človek ne združuje. Če so vkljub temu združeni ti narodi v monarhijo, potem se nasprotja med njimi nikdar ne pomirijo, vladanje je mogoče le s korupcijo in gnilimi kompromisi. V taki državi pa najnadarjenejši narodi ne prospevajo, ampak morajo duševno, naravno in gospodarsko propasti, ako ne najdejo v obupu moči, da raztrgajo nenravno zvezo. Od Nemčije bi bilo neumno, ako bi hotela to preprečiti. Morda tega niti ne bi mogla.

Ako se naj Nemčija veže na habsburglotrinško monarhijo — in zdaj je vezana s podaljšanjem pogodbe — potem se mora krepko potegovati, da se tamošnji Nemci ne izkoriščajo v prid Slovanom in zato še povrh zatirajo, ampak nasprotno, da dobijo zopet ono stališče, ki popolnoma odgovarja njihovemu zgodovinskemu, kulturnemu in gospodarskemu pomenu.)

¹⁾ Podčrtano v originalu.

Ako dinastija ne more dati zato brez pogojnih¹⁾ garancij, potem je za Nemčijo manjše hudodelstvo, če pretrga pogodbo, nego če žrtvuje avstrijske Nemce. Potem bi nastale na jugovzhodu samostojne države, ki bi se skupaj z Ogrsko in Rumunsko lahko obdržale proti Rusiji, in dežele nekdanje nemške zveze bi stopile v ožje ustavno razmerje z Nemčijo. Za to povečanje Nemčije bi se Rusija in Italija seveda morale primerno odškodovati.

Na pomislek, da bi prirastek novih dežel in narodov oslabil Nemčijo na znotraj vsled pojačenja centra in socialnih demokratov, ugovarja pisatelj, češ da je vpliv avstro-ogrške monarhije na politiko Nemčije že zdaj tako velik in poguben, da tudi po priklopljenju teh dežel ne bi mogel biti večji in pogubnejši. Sicer pa bi se začasno lahko pustil avstrijski državni zbor, le njegova volilna pravica bi se morala primerno izpremeniti v korist Nemcem. Avtor je principialen nasprotnik splošne volilne pravice, ki izroča blagor domovine poulični masi.

Potem se pisatelj obrača proti socialnim demokratom, ki s svojo krušno borbo ponižujejo ljudi na živali. Krušno vprašanje ne dviga narodov k slavnim činom. Prusi bi pred 100 leti imeli več materialne koristi pod Napoleonovo vlado, toda hirala in bolehala je duša, t. j. sadržina vsega dobrega, lepega, velikega, vzvišenega, kar je dvignilo ta junaški narod in tudi pozneje povzročilo njegov razvoj na vseh poljih. Zakaj ne bi podobne razmere drugod rodile podobnih posledic?

Nemška vlada torej mora izpremeniti svojo orientacijo na zunaj in svoje ravnanje na znotraj skoro v vseh vprašanjih v nasprotno smer. Zdi se, da je nekak začetek že storjen. Vlada naj ostane na tem potu z žilavo vztrajnostjo.

Drugi članek „Das Slawentum nach den Siegen der Balkanstaaten“

je spisal Paul Dehn. Zavrača češke in poljske nade, ki baje upajo prvi na veliko češko državo od Vzhodnega morja do Adrije, drugi pa na veliko poljsko državo od Vzhodnega do Črnega morja. Govori o plemenski in narodni zavednosti, trdi, da narodna zavednost ubija plemensko, kakor kaže napetost med Francozi in Italijani, med Nemci in Angleži in med različnimi slovanskimi narodi. Zato je panslavizem nestvor. „Ustanovitev nemške države je bila lahka, ker so bili le vladarji nesložni, ne pa ljudstvo. Pri Slovanih pa so narodi nesložni“. „Neka slovanska solidarnost se kaže edino v tem, da so vsi avstrijski častniki, ki vohunijo za Rusijo, s polkovnikom Redlom na čelu slovanskega rodu“. (Ta trditev je iste znanstvene in etične vrednosti, kakor so bili v prejšnjih letnikih iste revije članki, ki so dokazovali, da so skoro vsi veliki možje vseh evropskih narodov po antropoloških znakih bili germanskega plemena.)

Lanska balkanska vojna je bila plemenska. Krščanska plemena so imela vsa imponderabilia za sebe, dočim Turki niso imeli niti pravega navdušujočega gesla za svoje vojake.

Stoletja so bili Turki strah Evrope, dvakrat so prišli pred Dunaj. „Nemška srednja Evropa je morala vzdržati in odbijati navale Turkov, je morala celo Evropo ščititi pred njimi.“ (To je znanstvena resnica?! Jurišić, Zrinjski, Sobieski itd. itd. so bili sami Nemci iz srednje Evrope!)

O Srbih in Hrvatih („Serbo-kroaten“) pravi, da stanujejo prostorno združeni, toda politično ločeni. „Politična ločitev Srbohrvatov se v času narodnih držav ne more smatrati kot končno veljavno stanje. Tu je najkočljivejša točka narodnega vprašanja južnovzhodne Evrope, klica bodočih resnih sporov.“

Položaj Avstro-Ogrske napram Srbiji je težaven in bo še težav-

nejši. Avstro-Ogrska hoče Srbijo potlačiti. Toda ni mogoče držati k tlom naroda, ki stremi kvišku. Tudi Prusije in Italije Avstrija ni mogla potlačiti.

Ostro se obrača pisatelj proti trializmu, češ da bi to izpodbilo temelj monarhije. Južnoslovanska državna tvorba v monarhiji bi bila gnezdo srbske propagande, odtrgala bi monarhijo od morja, ogroževala bi stališče monarhije kot vesile ter bi škodovala Nemčiji in Italiji. Citira izrek poslanca dr. Kreka v kranjskem deželnem zboru l. 1912: „Med Adrijo in Črnim morjem naj vladajo Južni Slovani in sicer v enem jeziku, v bolgarskem“. (?)

Velike nade stavi pisatelj in cela struja teh „znanstvenikov“ v Albance, ki naj vsled svojega starega plemenskega sovraštva ovirajo razvoj Slovanov, potem v Bolgare, ki se morajo nagniti na nemško stran vsled tekmovanja z Rusijo za Carigrad in s Srbijo za Macedonijo. Bolgari ne poznajo plemenske zavednosti kot Slovani, oni so samo Bolgari. Izid vojske med Srbi in Bolgari je sieer razočaral Nemce, ki so trdno računili z bolgarsko zmago; toda dejstvo, da sta se ta dva slovanska naroda zopet vojskovala, je pomirilo Nemce ter razpršilo strahove panslavizma. Panslavizma sploh ni. Rusi niso panslavisti. Poljaki sicer sovražijo Nemce, toda še bolj Ruse. Bolgari pa naravnost nagibajo na protislovansko stran. Vendar mora biti Nemčija oborožena za vsak slučaj. Razpad Turčije je resno zdrmal habsburško monarhijo in še more imeti nedogledne posledice.

Podobno tendenco zastopa tretji članek „Albanien vom gemeindeutschen Standpunkt“, ki ga je spisal Kurd von Strautz. Povdarja Slovanom sovražno mišljenje Albancev, sumničji avstrijske Jugoslovane kot

veleizdajnike ter hvali avstrijsko mobilizacijo, ki je dokazala, koliko vzdrži avstro-ogrška monarhija. „Ako monarhija izda manj denarja za nasičenje centrifugalnih, dragih, protidržavnih želja nenemških narodov, potem ima in mora imeti denarja dovolj za smotre svojega obstanka.“

Rudeča nit skozi vse te razprave, ki jih človek čita le z velikim premagovanjem in zatajevanjem samega sebe, je sumničenje državne zvestobe avstrijskih Slovanov, svarjenje pred trializmom, dokazovanje, da Avstro-Ogrska ne sme delati Slovanom prijazne politike, ampak mora podpirati in protežirati Nemce. K temu naj Avstrijo prisili njena zaveznica Nemčija. Zavrtno misel, ki vodi Nemce pri teh nasvetih, je upal odkrito izreči samo prvi članek: Morda zatirani in preganjani narodi vendar najdejo v obupu moči, da raztrgajo nenaravno zvezo; potem bi Nemčija dobila svojo dedščino po razpadli monarhiji. Ako ti narodi ne najdejo te moči, potem pa je Nemčija tudi lahko zadovoljna, ker bo Avstro-Ogrska faktično kolonijalna zemlja Nemčije. On tudi priznava, da je Nemčija že začela delati v smislu njegovih izvajanj. Nemčija svari Avstrijo pred slovansko politiko, češ da poleg Rusije ni mogoča samostojna velika slovanska država, ampak da bi jo Rusija absorbirala. S tem se hoče zakriti veliko večja nevarnost, ki preti monarhiji od Nemčije. Nobena avstrijska kronovina ni spadala daljšo dobo pod Rusijo, nobena tudi ne gravitira k Rusiji. Pač pa je bil velik del Avstrije združen z Nemčijo, tja gravitirajo avstrijski Nemci. Čim bolj dela Avstrija nemško politiko, tem bolj se bliža razpadu, tem prej pride čas, da jo pogoltne Velika Nemčija.

Q.

Aus dem Wilajet Kärnten.

J'accuse! Pod gorenjim naslovom*) izdana brošura našega koroškega političnega društva diha iz vsake strani, iz vsakega odstavka vehementno obtožbo protizakonitega sistema, ki je v polni meri in pošteno zaslužil, da ga moremo brez pretiravanja imenovati turškega in nesrečno deželo, ki ječi pod njim, vilajet. Ne dežele, marveč nas, ki smo raja tega vilajeta. „Nevkusno“ so imenovali Nemci to nazvanje, naše pritožbe so preslišali in jih zamolčali, njihovi listi nas že smatrajo za spokojene, le nekaj „Hetzerjev“ še dela z gago. Bil je že skrajni čas, da je koroško vodstvo sestavilo to brošuro, ki vsebuje toliko obtežilnega gradiva, da je ž njim dokazana ne le krivičnost nemškega naroda, marveč flagrantna pristranost deželne in državne uprave.

Vsebina obsega v I. delu te le odstavke: Šola. Inteligenca. Politično zastopstvo Slovencev. Ljudsko štetje na Koroškem. Javni promet. Gospodarska politika. Justični škandal na Koroškem. Koroška uradniška politika. Deželno zastopstvo in deželni odbor. II. del: Grobokopi Avstrije. Sistem (Pod nekoliko nerodnim naslovom „Der Wellenschlag in Kärnten). Nekaj je gnilega v državi Danski.

Na splošno moramo reči, da je material zbran zelo večje in fakta prav prepričevalno nanizana drugo za drugim. Jezik je nemški. Taki spisi imajo pač namen informirati o naših težnjah one maloštevilne, bodisi krščanskosocialne, vladne, socialistične ali kakršnekoli poštenjake ali idealiste, ki bi bili eventualno pripravljene poslušati tudi drugo plat zvona, — in pa morda še kakega uradnika ali poslanca na Dunaju. Morda se to

*) Aus dem Wilajet Kärnten. Verlag des „Slov. katoliško-politič. in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem“ in Klagenfurt.

posreči, — vsekakor bi morala nemščina biti mnogo boljša. Tudi je v brošuri slog docela zanemaren, mnogokrat so klamorozni dostavki kričečemu suhemu dejstvu le v škodo. Pri odstavku „Ljudsko štetje“ treba navesti upadek Slovencev v več periodah. V škodo je brošuri, da sta jo očividno spisovala dva, če ne več. Tisto zaletavanje v naprednjaštvo, socialiste, podtikovanja franc-maçonstva itd. je ne le stvarno odveč, ker je vse to le fantazija, marveč tudi praktično škodljivo. Spis postane s to kranjsko strankarsko navlako nevziten za vse tiste Angleže, Francoze itd. katerim bi se bil sicer mogel poslati. Tako pa je nujno potrebno, da se spis prevede vsaj tudi na angleščino in francoščino, toda brez teh bedastih in za prosvitljene narode žaljivih ekspektoracij, v boljšem slogu,.... vzbujal bo pozornost celega sveta in bo dobrodošlo orožje proti Nemštvu kot takemu. Če že tako publicistično delo direktno ne more škodovati sistemu na Koroškem, je ipak ž njim doseženo nekaj: Če poginjamo, naj svet tudi izve o tej kulturni in pravni sramoti Avstrije.

Ne vemo, če je brošuro dobil v roke tudi Scotus Viator. Koristila bi mu, morda uvidi, kako krivico je delal Slovenicem, da jih ne omenja v svojih spisih o Jugoslovanstvu. Brez nas ni jugoslovanskega vprašanja in Koroški vilajet je treba prav tako rešiti, kakor hrvatskega. Vsekakor bo pa rimska nota i Scotusu nesimpatična.

Tako publicistično delo pa je potrebno i za Slovence same. Umestno je napisati isto delo — ravnotako v dobrem slogu in brez strankarskih netaknosti — v slovenščini ter jo primerno razširiti po shodih, zborovanjih, veselicah itd., — saj bo i to lep donesek k prosvetnemu delu za pobunjenje mase.

K delu je potreben pa še doatek, ki ga koroško politično vod-

stvo gotovo ne bo dalo napisati. To je poglavje, — kedo izmed nas je sokriv pri tej turški upravi s svojim molkom? Slov. parlamentarna delegacija ima v tem pogledu na sebi velikanske grehe in stranka, kateri pripadajo izdajatelji te brošure, je mnogokrat molčala, ko je vpilo kamenje mesto nje. Zato je sokriva, ne vsega, pa mnogočesa, kar se godi v koroškem vilajetu.

Tudi v tej obtožnici se čita marsikaj med vrstami. Toda to je vzrok več, da vzamejo vsi dobromisleči brošuro v roke in si utisnejo v spomin vso njeno vsebino, pisano in nepisano. Priti mora čas, da se organiziramo vsi v boju za pravno državo in proti vilajetni upravi, in takrat nam bo tudi ta „J'accuse“ dobro orožje.

V. K.

Publicistika

Slovensko časopisje. Preporod. Naša polemika.

Slovensko časopisje se je v zadnjih letih zelo razvilo; vendar pa ni ta razvoj tak, kakor bi ga morali želeli. Naše časopisje sicer ne more biti na višku angleških, francoskih ali italijanskih časopisov, vendar bi mi lahko posneli od teh marsikaj dobrega, če bi se ne vdinjali v tako veliki meri vplivu nemškega avstrijskega časopisja. To zaostaja v splošnem zelo za angleškimi, francoskimi ali italijanskimi časopisi, ne glede vsebine, ampak v prvi vrsti glede vpliva in razširjenja med maso. Kakor povsod tlači nas tudi na tem polju germanska kultura in nas bo, dokler se ne bomo rešili njenega vpliva potom romanske kulture, ki je pri nas skoraj nepoznana, akoravno nam je mnogo sorodnejša od germanske. Ravno na časnikarskem polju se lahko naučimo od praktičnih Francozov ali Angležev in tudi Lahov mnogo dobrega.

Zunanja oblika naših časopisov je skoro brez izjeme nepraktična in nemoderna. Trati se s papirjem, kjer se le more. Oblika je premala, rob prevelik, prevelik je pa tudi tisek. Ne vem, zakaj bi ravno Slovenci morali imeti tako veliko tiskane časopise. Francozi rabijo mnogo

manjše črke, ki se pa berejo ravn tako dobro kot velike. Časi, ko so se tiskali časopisi s tako potratno velikimi črkami, so pač že skoro povsod minuli. Potom manjših črk prihranili bi si naši časopisi mnogo papirja in spravili v posamezno številko polovico več gradiva nego do sedaj. Tiskarne v Ljubljani ali v Trstu in drugod so pa tudi tako moderno urejene, da bi brez težav lahko moderniziral marsikak slovenski dnevnik svojo sedaj tako potratno zunanjo obliko.

Tudi razširjeni so slovenski listi mnogo premalo. Temu so krivi nemški in laški časopisi in tudi slovenski. Marsikak Slovenec je naročnik nemškega ali laškega lista, ker mu njega vsestranska vsebina bolj ugaja in ker v svoji kratkovidnosti tujim listom več veruje, kot domačim. Če bi skušali slovenski listi nuditi naročnikom vsestransko vsebino, bi se tudi število naročnikov jako pomnožilo. Še bolj bi pa narastlo število abonentov, če bi bila prodaja listov boljše organizirana. Ker pri nas kolportaza ni dovoljena, mora se pač potruditi vsak večji list, da se bo v vsakem kraju razprodajal. Mlajši dnevniki so v tem oziru že precej napredovali in se tudi temu primerno razširili. Z razširjenjem lista rastle bi njegov vpliv in tudi gmotno bi

list bolje uspeval. Na Francoskem ima skoro vsak kmet in delavec svoj list, radi tega je pa tam tudi omika na mnogo višji stopinji nego pri nas.

Vsebina slovenskih listov pa nas v splošnem nikakor ne more zadovoljiti. Skoro vsi listi, tudi dnevnik, so preveč lokalni in se brigajo premalo za svetovne dogodke. V tem oziru so se Slovenci že tako razvadili, da pričakujejo od listov same lokalne novice in se za drugo skoro ne zmenijo. Med tem ko zavzamejo v francoskih dnevnikih lokalne novice komaj šestino prostora, obdelujejo naši dnevnik skoraj v petih šestinah lokalne novice in šele ostali prostor je namenjen svetovnim dogodkom; teh pa seveda ljudje navadno ne berejo, ker so jih že preje čitali v laških ali nemških časopisih. To je pač glavna hiba slovenskih dnevnikov, da ne govorim o popolnoma lokalnih tednikih. — Pa tudi druga vsebina naših listov bi bila zelo lahko boljša. Romanov in novel imamo itak že dosti in je škoda za prostor v podlistku, kjer izhaja včasih celo večnost kak roman prazne vsebine. Sicer se pa najde tudi med njimi včasih kaj boljšega. Žal, da se pri nas do sedaj še nikakor niso udomačili znanstveni podlistki, ki bi bili mnogo bolj potrebni kot pa beletristični. Če se pomisli, da je marsikomu dnevnik edino čtivo, ki ga dobi v roke, je jasno, da bi tak človek zelo rad čital tudi kak poljuden znanstven podlistek. Potem še ena primera. Poglejmo si n. pr. češki dnevnik „Narodní Listy“: Vsak teden prinaša referate o vseh čeških revijah! Pri nas smemo biti veseli, da nas dnevnik stalno omenjajo. — Zelo zanemarljivo se tudi poglavje o narodnem gospodarstvu, tako da morajo iskati Slovenci tozadevni pouk po laških in nemških novinah. Tako ima na pr. tržaški „Piccolo“ dobre članke narodno-gospodarske vsebine, po

katerih segajo radi tudi Slovenci. Take članke bi pa tudi lahko prinašali naši dnevnik, ker imamo ravno v tej stroki zelo dobro informirane mlajše moči.

Sploh bi se lahko naučili naši žurnalisti iz francoskih listov toliko dobrega, da bi bilo njim samim v korist, ako bi upoštevali v prvi vrsti francoske, ne pa nemške dnevnik. Tako na pr. glede urejevanja in razpredelbe snovi. Sicer pa imamo tudi v Zagrebu nekatere dnevnik, ki so urejevani po francoskem vzorcu.

Z brzojavi so naši dnevnik še precej dobro preskrbljeni, vendar jih navadno tako nesrečno plasirajo, da se poleg druge snovi ne morejo uveljaviti. Francozi jih imajo na prvi strani, pri nas so pa z nekaterimi izjemami raztreseni v notranjosti lista.

Jasno je tudi, da v francoskih listih, ki se pečajo samo v podrejeni vrsti z lokalnimi vestmi, za osebnosti skoraj ni prostora. Samo pri nas se je udomačila ta nesrečna navada, da se je vgnezdil boj z osebnostmi v časopisih. Kakor kača se vleče marsikaka osebna afera leta in leta po gotovih dnevnikih; ta razvada, ki zastuplja celo javno življenje, pokazala je posebno v zadnjem času zopet hude izrastke. Res je politični boj v Avstriji in posebno med nami zelo hud, prepričan sem pa, da osebnosti stranki v splošnem preje škodujejo kot pa koristijo. Škoda je časa in papirja za take osebne novice. Naloga časopisja pač obstoja v tem, da širi omiko in izobrazbo, ne pa da deluje v nasprotni smeri. Tudi tukaj se vidi upliv avstrijskih nemških listov, ki je pa našel pri nas žal preugodna tla. Ljudje so pri nas na ta način boja že tako navajeni, da segajo s slastjo po teh noticah. Slovenski žurnalisti, poglejte v francoske ali laške dnevnik; tam ne boste našli pogosto takih notic.

Z zanimanjem naših žurnalistov za francoske dnevnike dobilo bi naše javno življenje popolnoma drugo lice. Francoski vpliv bi se v kratkem pokazal med nami ter bi nas rešil nemškega. Spoznali bi francosko kulturo, francoski jezik itd. Rusi, Poljaki, Čehi itd. spoznali so že davno vrednost francoske kulture. Osobito Čehi goje do Francozov velike simpatije. Mi pa Francoze komaj poznamo in med ljudstvom so še razširjene pesmi, ki opevajo Francoze tako, kakor bi morale opevati Nemce.

Dr. D. Vrečko.

Preporod.

V „Naših Zapiskih“ br. 9/10 je izšel II. del članka pod gorenjim naslovom. Njegov konkretni zaključek je pravilen: Proučavanje zemlje in zgodovine, odrešitev akademične mladine od germanskega vpliva. Organizacija inteligence po strokah, ki najdejo skupne stike literarnim potom. Enotna organizacija vede, skupna glasila modroslovja, sociologije, zgodovine, medicine, tehnike, malarstva*), kiparstva, scenične umetnosti. Vsemu temu predpogoj: Iskati lastna pota izpoznanja. Gojitev jezikovne individualnosti, ki se vrača k svojemu izviru**), ločitev od germanske šole in teorij, naslonitev na latinsko kulturo...**). Da, vse to je vsebina preporoda pri Sloven- cih. Ta preporod je v prvi vrsti, na katerega mislimo „Novoilirci“, vsaj kolikor večina dojema ta pokret. Pri drugih točkah istega članka se mi pa vzbujajo veliki pomisleki. Ne bi bila nesreča, če se „združimo vsi v enotno delavsko stranko“, seveda socialnodemokratično,... toda kako je to praktično? Ni li ekonomičnejše brez tega socialdemokratičnega strankarskega dogmatizma

iskati politični izraz naroda tamkjer je to najbližje po dosedanji narodovi mentalnosti in po sedanjih smereh razvoja? Sama statistična konstatacija, da smo kmetje, malomeščani in proletarci, in da je tudi naša kultura po tem, ne zadostuje, da, logično ne more biti predpolaga zgorajšnji konkluziji. Nasprotno: Ni li potreben poprej preporod duš in src, predno je sploh možno govoriti o kaki enotni smeri več strank, kaj še le o enotni, homogeni stranki? Je li danes sploh možno resno misliti na enotno, vse Slovence obsegajočo delavsko in socialdemokratično stranko? Če ne v prenešenem pomenu, ne. Kaj družega je pa kooperacija naprednih elementov, — o „levem bloku“ liberalcev, radikalcev, narodnjakov in socialdemokratov je danes možno govoriti že pri nas.

S preporodom se preraja i shvačanje nacionalizma. Smatram za docela napačno trditev „Nacionalistična ideja je privedla Srbe in Bolgare v boj do noža“. Ferdinand in Savov pač nista niti predstavnik imperializma, niti nacionalizma, marveč legitimizma, condottierstva, kar hočete, samo ničesar ne, kar bi moglo delati jugoslovanski nacionalizem odgovorrega za Bregalnico. Da je mogel Gešov premagati Ferča, bi ne bilo druge balkanske vojne med Srbi in Bolgari, pač pa bi bila druga balkanska vojna videla Srbe in Bolgare — v Solunu.

Pa pri nas doma: Ali ni ravno prerajajoča se ideja jugoslovanskega nacionalizma nevarna „sistemu“ in najjačja sila v našem boju za pravno državo, za svobodno, enotno demokratsko državo, ki je naš cilj, in v katerem boju je ta nacionalizem najbolji podpornik močne socialdemokracije? Kar odkrito treba reči: Le tako si moremo misliti svoj politični preporod. Če nam ne gre z vsem notranjim preporodom, z združevalnim pokretom,

*) Malarstvo? Nepojmljivo.

**) Podčrtal jaz.

s kulturnim razmahom, gospodarsko solidnim temeljem i. t. d. za končni cilj svobodne, enotne demokratske jugoslovanske države, nima vmes pokret smisla. V boju absolutizmu, reakciji in fevdalizmu, v revolucioniranju širokih mas je bistvo demokratičnega preporodnega nacionalizma,... in če imenujemo ta pokret tudi imperialističen, kaj za to? Brez nas ga socialna demokracija ne bo izvojevala, prej mi brez nje, če tudi prej in raje ž njeno pomočjo. Živo verujem: Prihodnja generacija bo bolja nego sedanja,... ali pa kar umri:mo. Za ljudi in narode brez volje ni sveta, ni življenja.

Naša polemika.

Naši Zapiski. Naš očitek, „šolske metode“ pri popravljanju se ni tikal bistva, nego oblike. Da bi uredništvo N. Z. ne hotelo pustiti sotrudnikom svobodnega mnenja, nismo mislili, pač pa predlagamo za tako diskusijo posebno rubriko, kar bi i nam omogočilo stalno sodelovanje, kar bi bilo stvari le v prid. Prijateljsko svoje stališče k „Našim Zapiskom“ želimo videti neizpremenjeno.

Čas. Znanstvena revija Leonove družbe očitava nekterim našim razpravam blasfemije. V tretjem letniku smo postali „odkritosrčni“,

— kulturobojni. Celo natančno določen, seveda tajen protikrščanski program imamo. V Gorici organiziramo svobodomiselnost znanstvo, v Ljubljani hočejo organizirati odpor, liga proti ligi. — To so odmevi katoliškega shoda. Ne vemo, če bo katoliške znanosti kaj prida, če bo tako krepko rezala pot politični stranki. V tem vprašanju gredo seveda naše poti narazen. S stvarnimi članki in razpravami „Časa“ pa je diskusija seveda mogoča, četudi ne preveč hvaležna, — saj trde gospodje itak le to, kar končno morajo in hočejo in kar je dogma. Znanstvena diskusija in eo ipso i glasilo ima pa smisel le, dokler se izsledek sprejme še le po uspeli diskusiji, ne pa dogma pred njo.

Napredna misel. Kadar se nam bo zdela potrebna diskusija s kakim člankom, se obrnemo — v največ slučajih bi to doslej bilo treba storiti, — na naslov originala. Vztrajamo dobesedno pri vseh trditvah izrečenih na platnicah 4/5 št. „Vede“. Polemiko, ki jej je dal urednik N. M. po vsebini kakor po rabi nekvalificiranih epitetov osebni značaj, smatramo za že zdavnaj zaključeno. Presojati, čegavemu ugledu je škodovala, mirno prepuščamo javnosti. To je v „Vedi“ naša zadnja beseda.

V. K.

Beleške.

Mjesečnik pravnika društva, br. 9., prinaša ta-le referat o znameniti češki knjigi: Dr. Kapras: Právní dějiny zemi koruny české. Díl první: Právní prameny a vyvoj právníctví. Praha 1913. 147. str. 8°.

U pojedinim slavenskim pravnim povijestima nije se osjećala toliko potreba monografske literature, već dobrih općenitijih prikaza iz pravne povijesti (osim

u Rusi). U tom je smjeru tek u novije doba više toga urađeno. U Poljaka izašle su tri općenite radnje: Balzar. *Historja ustroju Polski. Przegląd wykładów uniwersitetskich.* Kraków 1905; zatim Kutrzeba *Historja ustroju Polski w zarysie.* I. izd. Kraków 1905.; napokon Dąbkowski *Prawo prywatne polskie* II. sv. 1910.—1912. (na koju ćemo se još osvrnuti). Bugari imaju Bobčevljevu *Истори на старобугарското право.* U to kolo

stipaju gornjom Kaprasovom radnjom i Česi. Imali su oni doduše i prije općih prikaza češke pravne povijesti (spominjemo samo H. Jirečka Slovanské právo v Čechách a na Moravě u 3. sv. koji dopire ali samo do dobe Vladislava IV.), ali je postalo nužnim djelo, koje će uz sav moderni kritični aparat obraditi u sistem novije rezultate češke pravne povijesti. Ovu zadaću izpunit će, kako prvi svezak obećaje, Kapras.

Kapras — izvanredni profesor češke i njemačke pravne povijesti na českom sveučilištu u Pragu — dobro je poznat naučenom svijetu cijelim nizom dobrih studija o češkoj pravnoj povijesti. Sada je poduzeo da sastavi opću historiju češkog prava, i tu je, kako se u uvodu veli, namijenio svojim slušačima na sveučilištu. Osim njegovih slušača radosno će djelo pozdravit i svi pravni historici slavenski, kojima je od potrebe, radi kompariranja, brza i sigurna orijentacija u pravnom razvitku kojeg srodnog naroda.

Kako se već u naslovu veli, ima se ova radnja protezati na sve zemlje krune češke, osobita je ali pažnja posvećena središtima češke države, Češkoj i Moravskoj. Prvi ovaj svezak sadržaje pravne izvore i razvitak nauke o povijesti češkog prava.

Djelo se odlikuje jasnoćom i dobrim sistemom, i onda — to valja osobito naglasiti — pouzdanošću tvrdnja i podpunom objektivnošću.

Želimo, da što skorije uzmognemo referirati o svesci drugoj.

V 10. broju iste revije čitamo dr. Branislava Dimitrijevića referat o znani nemški ekonomski brošuri našega dr. Emila Brezigarja. Podaje vsebino, toda želi već literarnega aparata in već pregleda raznih kriznih teorij, kar pa je za tak spis vendarle manjše vrednosti, — ter končno priporoča spis „svakome, tko se pobliže interesuje za teorijsko ekonomska istraživanja“.

V Réforme sociale od 16. aprila piše Henry Clément o delavskem protekcionizmu. Protekcionizam je sploh aktualen predmet industrijskih držav in takih, ki bi to rade bile oz. postale. Avstrijska revijalna literatura se s takimi stvarmi manj bavi, več pa inozemska, francoska, laška, nemška. (Jako podučno je čitati po laški posestrimi „La riforma sociale“, Torino.) Industrijski protekcioniz-

zem torej, — da se vrnemo k svojemu predmetu, — se je razširil tudi na delavski trg. Ne gre več za strogo defenzivno carinsko politiko, marveč za omejenije vsega narodovega življa, torej za nekak imperializem, kakor ga sanjajo Nemci, Angleži, Američani. Ideja carinske zaščite je zavládala; Narodi prirejajo svoje tarife za poljedelsko produkcijo, geografski položaj, industrijalni in trgovinski razvoj, izkratka, v svoje dobro. Na delavskem trgu znači protekcionizem zaščito domačih delavcev pred immigranti, stalnimi ali sezijskimi; domačih višjih mezd proti priseljenim kulijem, ki delajo za nižje mezde, krumirijo, delajo veliko konkurencu. (To je torej problem, ki skrbi tudi Slovence. Mi se izseljujemo ven, k nam pa prihajajo drugi. Obèutimo konkurencu doma, zlasti na Primorju, pa tudi na severni meji, — in delamo v tujini, na Vestfalskem, v Ameriki itd. konkurencu drugim). To je torej ne le partikularen, separatisten, marveč docela socialen problem, predmet zakonodaji.

Socialisti so teoretično večinoma za svobodno konkurencu, toda je tudi nekaj teoretikov delavskega protekcionizma. Med prvimi so Saint-Simon, Marx, Henry George, kongresi, novinarstvo. V praksi pa je več praktikov protekcionizma. Tako protestirajo — razven anarhistov — vsi francoski socialisti proti dohajanju belgijskega, nemškega, poljskega, laškega delavstva, ter branijo tudi v nekaterih industrijskih okrajih domače delavstvo proti dovozu; to se godi v steklarstvu, predilstvu, rokovičarstvu, mizarstvu, rudarstvu. Avstralci, ti eminentni socialisti, so došlo za vsacega priseljenega delavca davek 25 funtov sterlingov; to se obrača zlasti proti Kitajcem in črncem. (Vendar je avstralski Državni Svet označil ta zakon kot protiustaven). Znano je, da zavrnejo U. S. A. vsacega negramotnega priseljenca kakortudi take, ki nimajo nekega minima dolarjev. Tudi med Angleži, starimi free-traderji, ima tariff-reform celo med trade-unionisti veliko pristašev (45%). — Izkratka: Protekcionizem se širi, pa tudi izpreminja. Ni več profitarški carinski sistem, marveč se razvija v smeri proti „obrambi človeka“, kakor ga nazivlja Maurice Hollande. Izprva samo ekonomsko vprašanje postaja vedno bolj socialno vprašanje.

Do tu „Réforme sociale“. O protekcionizmu na našem Primorskem prihodnjič.

V. K.

Archiv für slavische Philologie... herausgegeben von V. Jagić. 35. Band, 1. und 2. Heft. — 1913. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. — 320 str. —

Zadnje dni avgusta t. l. je izšla prva polovica 35. letnika „Archiva“ z mnogovrstno vsebino. Izmed razprav naj omenim na prvem mestu začetek glasoslovja srednjekraškega narečja iz rokopisne zapuščine pokojnega Štreklja. (Oblikoslovje je bil objavljen že leta 1886. v „Sitzungsberichte“ fil.-hist. oddelka ces. akademije znanosti na Dunaju, v 113. zvezku.) V poglavju o samoglasniku **A** je najti nekaj zanimivih etimologij, n. pr. borjač, bošnar, jariti, mičken, rakla i. dr. Erdmann Hanisch (v Bytomi) objavlja tekst nedavno odkritega odlomka staropolske Sofijine biblije, in sicer iz Ezdrove knjige. Čeh Jos. Vajs (v Pragi) dekaduje, da je bil hrvaškim glagoljašem prvotni tekst paremij (παροιμία) znan, a ne ves; zato so si pomagali s parafrazami, te pa so pomešane z apokrifskimi epizodami, ki jih v tekstu sv. pisma ni.

Vajs zaključuje, da je začel sv. Metod h koncu svojega življenja prevajati biblijo iz liturgičnih ozirav (da bi rešil slovanski obred) in sicer po zapadnem obredu. Jagić obravnava razmerje med cerkvenoslovanskim prevodom Baziliskovega martirija* in grškim izvirkom, ki je važen vir za krajepis Ponta. Rus Osten-Sacken (v Mitavi) razlaga besedo jutro iz uh-tro, redkejšo obliko ustro pa iz us-ro (primerjaj lat. aur-ora!). Hrvat M. Rešetar piše o Šimi Starčeviću, ki je že pred Karadžićem (l. 1812.) dognal in natančno označil v srbohrvaščini štiri različne naglase, in to po narečju v Liki. Nemca W. Christiani in T. T. Schultheiss sta priobčila razpravo nevelike vrednosti o kopičenju sinonimnih besed v ruščini, armenščini, japonsčini in kitajščini. — Hrvat Tomo Matić*) pripoveduje življenje hrv. rodoljuba in pisatelja M. Kuhačevića (roj. l. 1697. v Senju, † l. 1772. v Gradcu) in upor v Brinju leta 1746. — Malorus Ivan Franko (vseuč. prof. v Levovem) pripisuje cerkvenoslovansko „Azbukovo molitev“ sv. Cirilu, kar je pa dvomljivo. —

M. Rešetar se bavi na drobno z „Bolgarsko abecedo“, najstarejšim slovanskim alfabetom; ta zapisek v glagolici, ki ne more biti mlajši od 12. sto-

letja, je natisnjen v Kopitarjevi knjigi „Glagolita Clozianus“. E. Hanisch objavlja začetek obsežne razprave „Šaršopotški staropolski rokopis sv. pisma in levovska izdaja iz l. 1871.“ Tukaj razpravlja o razmerju med rokopisom in omenjeno izdajo, (ki ne ustreza filološkim zahtevam) in o diskrepancah med obema ter popisuje kodeks.

Med „drobnimi članki“ ni to pot nič posebnega. Hanisch piše nekaj besed o neki obliki v Florijanskem psalterju, Christiani zasleduje postanek ruske rečenice „gniloj zapad“, oziroma „sgnivši zapad“ (prvi jo je menda izrekel Šegirev l. 1843.) Jagić je priobčil notico o hrvaški besedi hlapsl (= knoftra), ki jo je spoznal Asbóth za izposojenko iz madž. láb-szj (dobesedno = jermen za noge). Christiani nas seznanja s poljskimi raziskovanji o postanku slavne koračnice „Jeszce Polska nie zginęła“, (po kateri je posnet tudi hrv. tekst „Još Hrvatska ni propala“); besedilo je zložil Józef Wybicki l. 1797. v Parizu ali v Italiji, uglasbil pa je pesem najbrž knez M. Ogiński. Nemec P. Diels (vseuč. prof. v Pragi) je dognal, da je pesem Žukovskega „Útro na gorě“, zložena l. 1819. zgolj prestava 1. in 2. kitice Goethejeve „Zueignung“. —

3. oddelek tvorijo ocene: največ jih je spisal urednik sam, ki je recenziral: 1. Konstantina Jirečka znamenito delo „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, I. (ti velevažni prispevki h kulturni zgodovini 13.—15. stoletja so tiskani v „Denkschriften“ dunajske akademije, v 56. zv., 1912.) zatem 2. skupno delo Alfonza Pavića, T. Matića in M. Rešetarja „Statut der Poljica“ (v tem spomeniku je zraven mnogih benečanskih določeb tudi dosti starodavnega, slovanskega v pravnohistoričnem oziru: recenzent ni povsem zadovoljen z Matićevo razlago in nemško prestavo); 3. Boltejeve in Poljčkove slovanske paralele k pravljicam bratov Grimov (556 str.!!), 4. novo serijo ruskih narodnih pesni iz zbirke P. Kirějevskega, pod redakcijo Vsevoloda Millerja in M. Speranskega; 5. I. Kasumovića „Hrv. i srpske nar. poslovice spram grških i rimskih.“ (v „Radu Jugoslov. akad.“), 6. razpravo K. Gleyeta o moskovski zbirki srednjegrških pregovorov; 7. E. Boehmeja nemski prevod „Spominov cesarice Katarine II. in 8. S. Obnorskega razpravo „O jazykě Efremovskoj kormčej XII. věka“. Vse te ocene so ugodne, le tu pa tam bi želel Jagić kako reč popravljeno.

*) (Urednik hrvaške izdaje državnega zakonika in prof. konzulske akademije na Dunaju.)

— Fr. Pastrnek (vseuč. prof. v Pragi) hvali 2., zelo razširjeno in popravljeno izdajo Jagičeve knjige „Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache“ (Berlin 1913., 540 str.) Prva izdaja je bila izšla l. 1900.; v drugi je porabil J. vse novejšje razprave o tem vprašanju.

Flamec (Belgijec) A. Croiset recenzira delo Poljaka J. Korzeniowskega „Zapiski z rękopisów ces. biblioteki publicznej w Petersburgu etc.“ (v 11. zv. organa krakovske učene akademije „Archiwum“, l. 1910.) ter objavlja mnogo dodatkov: J. Polívka (prof. češke univ. v Pragi) ocenjuje v ugodnem smislu knjigo A. Löwisa „Der Held im russischen und deutschen Märchen“, takisto E. Hanisch delo V. Hrubega „Vergl. Grammatik der slav. Sprachen“ (to je zgolj praktičen pripomoček, ki je izšel v znani zbirki Hartlebenovi). Pošteno zaslužena je uničujoča Hanischeva sodba o dveh novih šušmarskih produktih prevzetnega diletanta M. Žunkoviča, namreč o „Staroslovanu“, časopisu za gojitev stare slovaščine ter stsl. zgodovine in omike“, in pa o prvi polji „Slavische Runendenkmäler“ (Kroměříž 1913.) Gospod major Z. prodaja svoje čenče in pamflete pod znanstveno firmo ter se je drznil napačno korifeje slavistike in drugih strok (Gebauerja, Masaryka i. dr.). Norbert Jokl (aman. vseuč. knjižn. na Dunaju) nam podaja na kratko vsebino Endzelinove znamenite knjige „Slavjano baltijskije etjudy (Harkov 1911), ki jo hvali in priporoča. M. Rešetar mora priznati, da je Vlad. Čerović prehitro spisal in prepovršno korigiral svojo srbohrvaško slovnico za Nemce (v Goeschenuvi zbirki), zato kar mrgoli pogrškov, zlasti pri naglasnih znamenjih. Isti recenzent je skazal preveliko čast nekemu trzinememu nevednežu s tem, da je napisal oceno o njegovem spisu „Die Namen Wiens“, v katerem se razlaga ime Beč (odločno madžarsko!) iz glagola bežati (risum teneatis!) in ime Wien iz nemščine, dasi je dognal že l. 1894. Th. Grienberger (kustos vseuč. bibl. v Črnovcih), da je nastalo nemško ime v 8. stol. iz staročeškega Wyednye ali slovaškega Viedeň, oz. iz slovaškega mestnika vo Vienni. —

Ivan Koštiál.

Vladika Rada i Slovenci.

Kad je vladika Rada 1846. putovao u Beč, s rukopisom „Gorskoga Vijenca“, bio mu je u pratnji njegov sekretar

Milorad Medaković. O putu njihova od Trsta do Celja zapisao je sekretar ovo:

„Onda ne beše još željeznice nego samo od Celja i tako putovaše vladika kroz svu Krajinsku na zasebnom deličansu. Slovenci, dok su došli na stanici da je doša vladika crnogorski, svi ljudi od nauke i otrnjeni ljudi trčahu, da vide vladiku. Svaki bijaše srećan, koji moguše videti vladiku, a još srećniji onaj, koji moguše šnjime govoriti. Oni visoko uvažavahu vladiku gospodara slobodnijeh gorskijeh junaka, koji su od slovenske krvi; v vladici gledahu oni nešto više i nešto milije — da je to nezavisni vladalec, koji je i šnjima srodan. I u ovoj prilici pokazivaše se vladika u svemu kako treba i ljubavnijem i predusretljivijem — on se rado razgovaraha sa Slovincima i po svojemu običaju ponudi gostu svome po jednu cigaru od pravog crnogorskog duvana (lješanskog). Oni, koji su dobijali cigare od vladike, nijesu je pušili nego su sjekli na više komada pa dijelili među sobom, kano ti neku svetinju za spomen od vladike crnogorskog. Čustvo ove bratske ljubavi osjećaše jako vladiku i radoše se od svega srea. Slovenci su dobri i poštenu narod, v njima je čisto srce a plemenito osjećanje. Kod njih se neopaža nikakvo lukavstvo — oni su tako zaneseni za vladiku, da bi sve za njega založili.“

V. M. G. Medaković, P. P. Njegoš, posljednji vladajući vladika crnogorski. U Novome Sadu 1882. Straue 124. i 125).

Milan Šević.

Smrekarjeve razglednice.

Pred menoj leži serija umetničkih razglednic, ki jih je izdala tvrdka Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani. Narodne pesmi v podobah. Pravi Smrekar na prvi pogled. Ni se mu bilo treba podpisati pod temi sličicami.

„Karikature seveda?“ čujem vprašati. One, vse manj kakor karikature: slike so prave p smi, lirične pesmi. In vendar ves Smrekar!

A ta Smrekar postaja vedno finejši v risbi, večkrat naravnost rafiniran, da človek kar strmi. če ve, kako siplje svoje umotvore kar iz rokava. Ne samo talent, tudi globoko znanje karakterizira risbe. Nočem reči, katera teh razglednic mi najbolj ugaja, ker bi s tem rekel, da so druge manj dovršene. A kolikokrat sem jih pregledoval, vedno se mi je pogled ustavil na str. 4.

„Ptički, jaz vprašam vas
Al bo že skor pomlad
Al bo že skoraj
Zelena pomlad.

Pomlad že prišla bo
Ko Tebe več ne bo...
Ko te bojo djali
V to črno zemljo.

Črna risba, kolorirana svetlo zeleno in sivo. Pred očmi migljajo fine poteze in potezice. Hrepenenje in žalost se izražata na bolnikovih potezah in grenka žalost na materinem licu. Doli pa vaški pogreb: slika poetična, a tako neizmerno žalostna! Le umetnik kakor je Smrekar te more tako ganiti z malo perorisbo.

Ali naj opišem vsako teh sličic posebej? Bralce, naroči si jih in ne bo ti žal. Eno pa te prosim: ne pošlji jih stran, ampak deni si jih v okvir in pod steklo. Več ko jih boš gledal, bolj jih boš vesel.

Slov. Matica je razposlala umetnikom vprašanja glede sodelovanja pri »Kolu slov. umetnikov«. Lepa ideja, dal bog, da bi se posrečila. Umetniki naj bi tako podjetje podpirali kar se da, kajti tu je prilika, da se vsaj nekoliko seznanijo tudi izvenjubljansko občinstvo s slovenskimi umotvori. Zahteva previsokih honorarjev bi utegnila stvar uničiti.

Pri tej priliki bi pa vprašal, ali bi ne bilo umestno, če bi Matica enkrat zbrala zbirko že natisnjenih najboljših ilustracij slov. ilustratorjev ter jih izdala v lepi obliki in na dobrem papirju? Klišeji ne bi stali nič, zato bi lahko taka knjiga bila precej obširna in bi nudila tudi lepega gradiva.

Saša Šantel.

Omladina, letnik I. (1904, str. 66): „V prejšnjem stoletju se je polagala največja važnost na jezikovno izjednačenje. V istini bi jeden jezik kot posrednik kulture sčasoma, čeravno ne takoj dovel do popolne vzajemnosti interesov. Poizkusi slovanskega kozmopolitizma so se ponesrečili. Narodovemu jeziku preoddaljeni jezik se ne da dekretirati niti narodu brez literature, kaj še le narodu, ki ima pismen jezik. Primerjanje nemškemu jeziku je v

tem oziru čisto napačno. Dejstvo je, da se slovanski jeziki vsled kulturnega občevanja bližajo. Spontanano se bliža slovenščina srbohrvatskemu jeziku. To naravno izjednačevanje mora vsak z veseljem pozdravljati, je podpirati in spešiti.“

Tako je pisala „Omladina“, glasilo narodno-radikalnega dijaštva, pred 10 leti, ne da bi se bili oglasili tisti Samoslovenci, ki so bili takrat še najradikalnejši (v besednem pomenu) pristaši „Omladine“. Dvomimo, je li današnja malenkostna „ločitev duhov“ res stvarno utemeljena?

Fran Levstik, kulturni dedič Prešernov med Slovenci, je l. 1863. jasno določil vsebino jugoslovanske ideje po jezikovno-slovstveni strani [v: „Odgovor odprtemu pismu“. Naprej, 1863. — „Še nekaj v zadevah Odprtega pisma“. Naprej 1863. — Levstikovi Zbrani spisi, IV. 2] takole: „Slovensko in hrvaško narečje se nam zdi podobni dvema rekama, tekočima iz istega vira, zasukljenima poznejše vsaka po svoje, blizu druga druge tekočej strugi, in prav zato je naša sodba, da ni treba kopati vodotočin, po katerih bi eno strugo popolnoma usušili, vodo iz nje obrnóvi v sosednjo strugo; ampak ravnati se nam je po naravi same vode, kl vedno preminja svojo strugo; skrbeti nam je, pa se obe strugi zlijeta počasi zopet v eno, kakor sti iz početka imeli samo en izvor.“*)

Torej tudi veliki strogi Levstik! Čemu torej ta vik in krik proti takozvanemu „Novoilirstvu“, ki noče prav nič družega, nego „skrbeti, da se obe strugi zlijeta počasi zopet v eno, kakor sta iz početka imeli samo en izvor“. Ali je pa to „Novoilirstvo“ res kedaj hotelo kaj družega, od Levstikove definicije različnega?

Errata.

V zadnji štev. je v beležki o Časopisu za zgod. in nar. napisano, da je avtor „Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo“ Ivan Vrhovnik. To je lapsus calami. Čitaj: Ivan Vrhovec.

*) Glej Niederle, Slovanski svet, slov. izdaja, str. 236.

Stara razvada

slovenske inteligence je, da sprejema revije in knjige, pa ostaja naročnino dolžna celo leto ali pa tudi več let, — nemške revije pa in često manjvredne nemške „rodbinske liste“ pa vneto čita in — redno plačuje **v naprej!** Če pa terjamo, povsodi zamera. Ali naj objavimo imena gg. dolžnikov, kakor dela upr. „La Voce“ v Firenci? Sramota bo, — pa ne za nas, — če nas indolenca naročnikov prisili do tega koraka.

„VEDA“ se vedno bolj razvija v vodilno slovensko revijo, vedno bolj združuje krog sebe vrste kulturnih in znanstvenih delavcev, visoko je njeno stremljenje, — bomo li vedno morali opominjati naročnike in tako dokumentirati kulturni nivo publike?

Prosimo, da nemudoma poravnate naročnino!

Pošilja se na naslov upravnika:

g. JOSIP KENDA

Gorica, Gosposka ulica štev. 7.

CONFIDENTIAL
The following information is being furnished to you for your information only. It is not to be distributed outside your organization without the express approval of the source from which it was obtained.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.
The information is classified "Secret" because its disclosure could result in the identification of the source and thus be injurious to the national defense.

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

SECRET

Ž. n. gospod

Dopisnica.

UPRAVA "VEDE", GORICA, GOSPOSKA ULICA 7

Seznam

naslovov, na katere se naj pošlje "VEDA" na ogled
z vabilom na naročbo.

Ime	Značaj	Bivališče	Ul., h. št. zadnja p.

Pri **podčrtanih** naslovih sklicujte se na mene.

Podpis: }
Ime in naslov: } *zitiljivo!*

uprava "VEDE".

S toplo zahvalo in narodnim pozdravom

poslati prih. broj na ogleđ ter jih povabiti na naročbo. sodobne znanosti ter slovenske in jugoslovanske kulture. Hočemo jim čitalnic, knjižnic itd., o katerih sodite, da se zanimajo za vprašanja rišev v uradu, sošolcev, strokovnih, izobraževalnih in dr. društev, omizij, nite na prviti dopisnici naslove onih znancev, društev itd., (zlasti tova- Da razširimo svojo revijo čim najbolj, Vas prosimo, da nam nazna-

Prošnja na naše cenj. naročnike in bralce.

Dopisnica.

Narodni
kolek

5 vin.
znamka

Uprava "VEDE"

Gorica (Primorj)

Gospiska ulica 7/I.

„Veda“ stopa v IV. letnik. Tri leta so kratka doba, ipak ni ostala „Veda“ brez vpliva na sodobno mišljenje Slovencev. Danes je najrazširjenejša slovenska revija, okrog nje se zbira stalen krog sotrudnikov in bralcev. Od različnih strani se že tudi oglašajo nasprotniki, katere ima poleg prijateljev vsaka dobra reč. To nas seveda nikakor ne plaši, nasprotno, vzpodbuja nas k nadaljnemu delu za razvoj slovenskega znanstvenega slovstva in splošne slovenske kulture, napredka v mišljenju. I v bodoče se hočemo truditi, da bomo zbirali krog sebe najboljše, — v vsakem oziru.

Uredniški krog sam ne zmore vsega. Vabimo vse slovenske kulturne delavce na sodelovanje, dobrodošli so nam pa seveda tudi bratje po krvi, jeziku, interesu in duhu, Srbohrvati, s katerimi tvorimo Slovenci veliki narod Jugoslovanov.

Hočemo se pečati vedno intenzivneje z vsemi problemi, ki prihajajo za nas najbolj v upoštevanje. Omenjamo samo, da treba v jugoslovanskem vprašanju poleg diskusije i praktičnega izvrševanja, nadalje da treba posvečati mnogo pažnje prirodoslovnim vedam, biologiji, zdravstvu, socialni in higieni rase; politični ekonomiji, teoretski kakor specialnim vprašanjem državnega in narodnega gospodarstva, finančne in trgovske politike, socialne politike, zakonodaje in statistike; sociologiji in socialnemu vprašanju; enako pa tudi literarni in umetniški kritiki, referatom, esejem in glosam, bibliografiji, nadalje vprašanjem filozofije, psihologije, pedagogike, zgodovine, politike, narodopisja, diskusiji, ne le v aktualnih vprašanjih, marveč zlasti tudi terminološki, (— v tem oziru doslej ni bilo javne tribune —) ter beležkam iz bližnjih in daljnih revij.

Poizkušamo širiti svoj delokrog vedno dalje, po vsebini in po razširjenju. Pridobili smo za novi letnik tudi dokaj novih sotrudnikov, ki so nam sodelovanje obljubili. Vendar pa moramo na tem mestu z obžalovanjem konstatirati, da so sodobni slovenski pisci malodane vseh vrst zelo neproduktivni, in uredništvo mora često izvrševati nevhvaležno nalogo, vzgajati si stalne in točne sotrudnike. Upamo, da se to izboljša že v bodočem letniku, in da se bo izboljševalo vedno bolj — z rastočim številom delavnih „kulturnih delavcev“ slovenskih. —

Dasi se je krog naših odjemalcev (naročnikov in bralcev) v teh treh letih zelo, da, nepričakovano razširil, to za velikopotezno delo ne zadostuje. Želimo razširiti svojo revijo tudi po obsegu, toda dokler se število naročnikov ne podvoji in dokler se ne bodo naročniki točneje držali svojih obveznosti, to ni mogoče. Zato apeliramo danes na slovensko razumništvo, ki se svoje kulturne naloge še vedno ne zaveda, da pristopi krogu naročnikov in da širi edino slovensko revijo za znanost in kulturo, s katero lahko stopimo pred svet, ne le jugoslovanski, marveč evropski. Največje pa bo naše zadoščenje, če postane „Veda“, za čemur stremi in bo vedno stremela: Revija slovenske kulture in eden njenih najvažnejših činiteljev.

V Gorici, v novembru 1913.

„Veda“ izhaja šestkrat letno, obsega najmanj 36 pol, stane na leto 8 K, za dijake 5 K, posamezni zvezki 1 K 70 vin. Člani „Socialne Matice“ imajo od leta 1913. naprej 20% popust pri naročnini.

Naroča se pri upravništvu v Gorici, Gosposka ulica 7.

Vaše Blagorodje!

Usojamo si Vam naznaniti, da „Vedo“ odslej izdaja in zalaga konsorcij „Vede“.

Denarne pošiljatve se naj pošljejo na naslov upravištva „Vede“: Gorica Gosposka ulica 7. (g. J. Kenda), ali na štev. ček. računa 127.124.

Opozarjamo, da je „Goriška Tiskarna“ z dnem 1. februarja prenehala upravljati „Vedo“.

Z izrazom odličnega spoštovanja

Konsorcij „Vede“.

Vaše Blagodije!

Uzajamno si Vam neznanim, da Voboj
obste izaja in zalga konzorcij „Veds“
Gnamo pozitivne se naj postijo na nasloju
unavstava „Veds“ Gornja Gosposka ulica 7
(Lj. Kenda), ali na štev. ček računa 121134
Opozarjamo, da je „Gornja Torkina“ z
kromi i lebuvalja prebivala konzorcij „Veds“

Z izjatom obličnega odgovarjanja

Konzorcij „Veds“

Uredništvo je prejelo naslednje publikacije:

Správní Obzor Praga Pedagogické Rozhledy „ Časopis Muz. král. č. „ Slovanský Přehled „ Naše Doba „ Česká Mysl „ Prúdy Ružomberok Časopis muz. slov. spol. — Turč. sv. Martin Srpski knjiž. glasnik Beograd Savremenik Zagreb Mjesečnik pravn. društva Zagreb Hrv. Obitelj Rijeka Književni prilog Osijek Liječnički Vijesnik Zagreb Świat Slowański Kraków Ljubljanski Zvon Ljubljana Slovan „ Dom in Svet „ Čas „ Slov. Trgovski Vestnik „ Novi Akordi „ Lovec „ Omladina Praga Naši Zapiski Gorica Časopis za zgod. in narodop. Maribor Popotnik „ Südslav. Rundschau Dunaj Oesterr. Rundschau „ Spisanje na bolgarskata akademija na naukitje II/3. Sofija 1912 Bolgarski arhiv „ 1913 Svobodno mnjenje „ „ Letopis Matice Srpske, LXXXVIII/294, Novi Sad 1913. Knjige Jugoslav. Akad. znanosti i umjetnosti: Ljetopis za g. 1912. Akcenti u imenica i pridjeva. (Gj. Daničić) Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. XVIII. 1. Dr. Boranić. Rad, r. hist. filolog. in fil.-jur. 196.—82. Rad, r. hist. filolog. in fil.-jur. 197.—83. Vse: Zagreb, 1913. Aškerčeva čitanka. Izbrane pesmi Antona Aškerca. Izbral in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. Praga 1913. Zal. „Svobodna Misel“, s pesnikovo sliko. O slovenskem učnem jeziku na srednjih šolah, namenjenih Slovincem. Ljubljana 1913. Zal. D. S. P.	Statistika srednjih šol na Slovenskem in v Istri. Preštampano iz „Nastavnog Vijesnika. Zagreb 1913. Murko Math., Bericht über e. Be-reisung von Nordwestbosnien etc. behufs Erforschung d. Volksepik d. bosnischen Mohammedaner. Wien 1913. (Kais. Akad. d. Wiss.). Igo Holz-Kretanov, Aus glorreichen Tagen. Erinnerungen aus d. Schlacht b. Lissa. (Ljubljana 1913. Samozal.). Venec slov. povesti. X. Gabršček, Gorica 1913. Prof. dr. Milan Šević, Spisi, Beograd. Gradnik - Sem Benelli, Ljubezen treh kraljev. Gorica, 1913. Erhebung über die Kinderarbeit in Österr. 1908. II. Teil, Text Darstellg. II. Heft Wien, 1913. Hölder. Dr. T. G. Masaryk, Rusko a Evropa. Jan Laichter na Vinohradech. Seš. I. 1913. Vladimír Čerina, Janko Polić Kamov. Knj. Trbojević. Rijeka, 1913. René Pinon. Jedan članak. Biblioteka za naciju, 3. br. Trbojević, Rijeka, 1913. Milan Pribičević. Naš najveći junak. Trbojević, Rijeka, 1913. Jovan Škerlić. Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam. Izdanje knjižare Trbojević, Rijeka, 1913. Dr. Ferdo pl. Šišić. Dva predavanja. (Hrvati i Magjari. Rijeka i riječko pitanje). Izd. Matica Dalmatinska, Zadar 1913. Mićun M. Pavićević, Crnogorski junaci. Knj. 2. Cetinje 1913. Najbolje slovenske novele. Preveli Zofka Kveder i Milan Vrbanić. Moderna knjižnica, sv. 1. Zagreb 1913. Cijena 1 K. (Z uvodom Zofke Kvedrove: O slovenskoj novelistici). Dr. Josip Šilović, Mićovan Zoričić, Zagreb 1913. Dr. Josip Šilović, O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu. Zagreb 1912.

T. G. Masaryk

Rusko a Evropa.

Študija o miselnih smereh v Rusiji. Sociološke skice o ruski filozofiji zgodovine in naboženstva. (10. sešitkov 5 K, posamezni sešitki à 50 vin.)

F. Drtina

Uvod v filozofijo.

Obe deli izhajata v sešitkih pri Janu Laichterju na Vinohradech.

Gustave Le Bon — Albin Ogris

Psihologični zakoni razvoja narodov.

4. zv. „Znanstvene knjižnice Omladine“.

Sem Benelli — dr. Alojzij Gradnik

Ljubezen treh kraljev.

Tragičen poem v 3. dejanjih. Samozaložba.

Aškerčeva čitanka.

S predgovorom **dr. Ivana Prijatelja**. Izdala „Svobodna Misel“.

Socialna Matica, 1913 :

dr. Ivan Žmavc :	Ozdravljenje socialnega življenja.
dr. Vekoslav Kisovec :	Zavarovanje in delavske zavarovalnice.
dr. Karel Slanc :	Zadruga in njen pomen v razvoju človeštva.
dr. Boris Zarnik :	O bistvu življenja.
Ferdinand Seidl :	Geološki izprehodi po goriški okolici.

**VSA GORI NAVEDENA DELA TOPLO
PRIPOROCAMO.**